بســـــــــــم الله الرحمن الرحيم

Kuva-yı Milliye Vakıası ve Bazı Menfî Cihetleri (1918-1922)
İttihadçılık-Komitacılık, Gasıblık-Yağmagirlik, Katillik, İşbirlikçilik, Masonluk, Bolşeviklik

Ömer Faruk Altay[*]

"..dil uzatanın levminden korkmazlar." (el-Mâide, 54)

Öz

1918-1922 Türkiye siyasî tarihi yazımı, kahir ekseriyetle İttihadçı ve Kemalist propagandacı anlatıların tarafgir teamülleri üzerine inşa edilmiştir. *Kuva-yı Milliye* meselesi de bu cümledendir. Mütegallibe İttihadçı ve Kemalist destancılık, Kuva-yı Milliye teşkilatını tabir-i caizse putlaştıragelmektedir. "Vatanperver"lik, "millî"lik vebenzeri hamasî söylemler, teşkilatın zulmet olarak değerlendirilebilecek boyutlarını tartışmaya kapatmaktadır. Malumdur ki hiçbir toplumsal vakıa tamamen iyi veya kötü olamaz; hem müsbet hem menfî hususiyetleri aynı anda ihraz eder. Çoğunluğun haksız buğzuna maruz kalacağını öngördüğümüz işbu mütevazı eser, Kuva-yı Milliyenin mütemadiyen ihmal ya da kasten gözardı edilen *gayr-ı millî* nitelendirilebilecek çarpıcı vasıflarını derc etmektedir.

Gayret bizden, tevfik Allah'dan.

24 Kasım 2026
İstanbul

Anahtar Kelimeler

Kuva-yı Milliye • İttihadçılık-Komitacılık • Gasıblık-Yağmagirlik • Katillik • İşbirlikçilik • Masonluk • Bolşeviklik

---

Atıf Gösterimi: Ömer Faruk Altay. (2026, Kasım 24). Kuva-yı Milliye Vakıası ve Bazı Menfî Cihetleri (1918-1922): İttihadçılık-Komitacılık, Gasıblık-Yağmagirlik, Katillik, İşbirlikçilik, Masonluk, Bolşeviklik [Erken Erişim]. *Tarih Tahkik*, tarihtahkik.com adresinden edinilmiştir.

[ÖFA notu: Bu nakıs ve son okuması maalesef yapılamamış eserin erken erişime açılmasını, bazı zarurat vechile münasib gördük. Referanslar ile nadir sayıdaki tahlillerimiz sarahaten ayırt edilebilir vaziyetdeler binaenaleyh bilgi fişlerinden müteşekkil musannef bir dosya mahiyetindeki eserin erbabına takdim edilmesi herhalde faydalı olacakdır zannımız galib geldi, böylece muhtemel kusurları da tesbit ve tashih edilebilecekdir (29 Ekim 2026).]

[*] Türkiye siyasî tarihi (~1906-1923~) sahasında bağımsız araştırmacı-yazar. 1994 miladî senesinde İstanbul'da dünyaya geldi. Lisans tahsilini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde ikmal etti. Meslekî okur-yazarlık vetiresinde, dünya görüşü ve ilmî alakası dönüşüm geçirdi ve bu vechile aynı bölümdeki yüksek lisans tahsilini terk etmek zorunda kaldıydı. Halihazırda, (*1*) 1918-1922 Harekat-ı Milliye'nin tarihini bilhassa Kemalist cuntanın devletleşmesi vakasındaki Müttefik ve Bolşevik düvel yardımlarının etkilerini; (*2*) 1906-1918 İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin tarihini bilhassa az bilinen cihetlerini tetkik ediyor. Elektronik posta: tarihtahkik@gmail.com.

Bazı Şahide İktibaslar

1908 Meşrutiyeti Saltanat devrinin 33 yıllık mabeyn ve Bab-ı Âli oligarşisini de yıktığı için, büsbütün yaldızsız, gösterişsiz bir kalabalığa dönmüştük. İttihat ve Terakki Fırkasının Rumeli'den İstanbul'a taşınan merkez-i umumisi, uzun müddet, eski Alemdar Mustafa Paşa takımına benzer, şivesi tuhaf, adetleri iptidai, mizacı dağlı bir komiteciler ve fedayiler ocağı gibi yadırganmıştı. Gece vakti bir paşa, birkaç gazeteci öldürülmüş, bazılarının katilleri hiç aranmamış, bulunanlar da merkez-i umumî nüfuzu ile korunmuştu. İlk Bâb-ı Âli hükûmetleri bu esrarlı cemiyeti idare edenlerin kuklaları sanılırdı. Fakat merkez-i umumî'nin de hükmü Türklere idi. Hristiyanlar tekin değildi. Ecnebiler ise büsbütün imtiyazlı idiler. Mahkemeleri dahi ayrı idi."[1]

"Kuvayı Milliyeci lider kadro, İttihat Terakki ve Mason ocaklarında yetişmiş kişilerdi."[2]

"Özel olarak üç Paşa, genel olarak İttihat ve Terakki hakkında o günlerde [*mütareke basınında*] kullanılan sıfatlardan şöyle bir liste yapılabilir: Hırsız, cani; hizbi meşum; haydut; müstekreh, iğrenç devirleri; cahil; muhteris; şaki; hunhar; katil; çete; adi, sefil güruh; çapulcu hükümet; melun; ruhu habis; beş parmağında beş kara olan alçaklar; bir mahalleyi bile idareden aciz olanlar; devri fezahat; musibet; kartal taklidi yapan kargalar; Selanik çocukları; imansızlar… vb."[3]

"Kuvay-ı Milliye, İttihat ve Terakki Partisi (İTP) rejiminin kurumlarını tevarüs ederek örgütsel sürekliliği sağlamıştı.."[4]

Ahmet Refik: "İttihatçı zihniyeti, Ocak gayreti, zaten bütün cinayetleri affetmiyor muydu? Onların nazarında *cinayet*, azm ve metaneti gösterecek en parlak fazilet değil miydi? Nezaret mevkiini işgal edenler arasında bile *katiller* vardı. Selanik'ten İstanbul'a hürriyet getiren kahramanlar hep silahlı kabadayı gençlerdi. Çıkardıkları gazetelerin bile adları 'Silah', 'Top' ve 'Hançer'di. Hatta gazetelerinin başlarına 'Hançer' diye yazdırıyorlar, kenanna da şu tehdidi ilave ediyorlardı: 'Müstehak olanlara'."[5]

"Siyasal bir mücadele için taşradan harekete geçmek, İttihat ve Terakki'nin, iktidar mücadelesinde daha önce de ilk kez başvurduğu bir yol olmuştur."[6]

"Enver ve diğerlerinin savaşın son aşamasında giriştiği hazırlıklar ise Enver'e göre batıda yenilen Türklerin, İtilaf güçlerine karşı doğuda

---

1 Falih Rıfkı Atay. (1980). *Çankaya* (s. 121). İstanbul: Bateş Yayınları. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

2 Cihangir Gener. (2007). *Ezoterik-Batıni Doktrinleri Tarihi* (12. baskı) (s. 402). Ankara: Yurt Kitap-Yayın. Ayrıca bakınız: Ömer Faruk Altay. (2026, Temmuz 6). Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal Mason Oldu Mu? [Geliştirilmiş baskı]. *Tarih Tahkik*, tarihtahkik.com adresinden edinilmiştir.

3 Erol Köroğlu. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918: Propagandadan Millî Kimlik İnşâsına* (s. 66, dipnot 59). İstanbul: İletişim Yayınları.

4 Nur Bilge Criss. (2008). *İşgal Altında İstanbul* (7. baskı) (s. 15). İstanbul: İletişim Yayınları.

5 Emel Akal. (2018). *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm* (3. baskı) (s. 44). İstanbul: İletişim Yayınları.

6 Sina Akşin. (2004). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele* (2. baskı) (s. 305). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

verebilecekleri *ikinci aşama* savaş için Moldavya ve Galiçya cephelerinden çekilen tam teçhizatlı güçlerin Transkafkasya'ya gönderilmesinden ibaretti. Transkafkasya'da konuşlanan kuvvetler bir süre sonra Erzurum'a çekildi ve orada, Kazım Karabekir kumandasında, bölgedeki ulusal güçlerin iskeletini oluşturdular."[7]

Kapanî Sabataycı, İttihadçı Doktor Nazım: "Trabzon İttihat ve Terakki şubesinin evrakı neşrolunsun. Kuvay-i Milliye'yi kim yapmıştır, öğrenirsiniz."[8]

"İttihat ve Terakki'nin çete/milis ve fedai yapılanması, bugünkü popüler tabirle *terörist* bir örgütün yöntemleri ile çakışmaktadır. [..] gerekli olduğuna karar verdiklerinde *Babıali Baskını* ve suikastler düzenlenmekten çekinmeyen bu kadrolar, iktidara geçtikten sonra da resmi olarak *Teşkilat-ı Mahsusa* adıyla adeta bir terör örgütü oluşturmuşlardır."[9]

Uluğ İğdemir: "Kuva-yı Milliye'nin azmi çok müthiş. *Muhalefet eden köyü yakmak bizim için meşru bir vazifedir* diyorlarmış."[10]

Sabık Sadrazam Ahmed İzzet Paşa: "[..] bazen alelacele karışıklığı teskin için gönderilen Çerkez Ethem, Demirci Efe, Topal Osman gibi çetecilerin, ayaklanma yörelerinde reva gördükleri mezalim ve şiddetlerle millet ve ülke gerçekten belalara uğramıştır."[11]

"1921-22'lerde en çok Kuvayı Milliye ve Mustafa Kemal'den bahsedilirdi. Şükrü amcam müderristi ve Kuvayı Milliye'nin başkanıydı. Çok yumuşak bir insan olmasına rağmen herkes ondan çekinirdi."[12]

Falih Rıfkı Atay: "İstanbul'da Kuva-yı Milliye öncülüğünü yapanlar bile, Urfa, Maraş ve Antep'i alan Fransızlara hoş görünülmesini öğüt veriyorlardı."[13]

Esbak Padişah Seryaveri, Bahriye Nazırı Ahmed Avni Paşa: "Kuvâ-yı Milliye güzel bir oluşumdur. Ben Kuvâ-yı Milliye'nin teşkilatından korkmuyorum. Fakat daha sonra şekil, hedef ve mahiyet değiştirmesinden ürküyorum. İzmir ile Edirne ile kalsa cana minnet."[14]

---

7 A. L. Macfie, *Osmanlının Son Yılları 1908-1923*, 2003, s. 194.

8 Falih Rıfkı Atay. (1980). *Çankaya* (s. 368). İstanbul: Bateş Yayınları.

9 Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 2018, s. 73-74. Fuat Balkan: "Vatanseverliğin en müfridine komitacılık denir! Ve komitacı, vatan davası karşısında her şeyini, hatta canını dahi feda eden; gözünü budaktan sakınmayan, tepeden tırnağa feragat kesilmiş insandır. Memleketinin ve milletinin menfaati gerektirdiği zaman merhamet bilmez, yakmak lazımsa gözünü kırpmadan yakar, yıkmak gerekirse yıkar, kırar, döker! Taş üstünde taş, omuz üstünde kelle bırakmaz!!.. Kaç defa böyle vaziyetler karşısında kaldık ve yapılması lazım olanı yaptık!" (Akal, 2018, s. 42-43).

10 Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 2018, s. 367.

11 Ahmet İzzet Furgaç. (2017). *Feryadım* (c. 2, s. 83). İstanbul: Timaş Yayınları.

12 Nail Çakırhan. (2008). *Anılar* (E. Akbulut, haz.) (s. 17). İstanbul: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı.

13 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, 1969, s. 182; Aktaran: Doğan Avcıoğlu. (1978). *Millî Kurtuluş Tarihi* (c. 1, s. 9). İstanbul: Tekin Yayınevi.

14 Osman Öndeş. (2012). (Haz.). *Vahdeddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor: Milli Mücadele ve Sürgün Yılları* içinde (s. 324). İstanbul: Timaş Yayınları.

Mustafa Kemal: "Kuvayı Milliye'ye inanmayanlar da inananlar kadar haklı idiler."[15]

"Kuvâyı Millîye genel olarak başı bozuk, macera ve vurgun düşkünü, kanun kaçağı kimselerle, kısmen vatanseverlerden oluşuyordu."[16]

Anzavuroğlu Ahmed'den Harbiye Nazırı Yaveranından Topçu Mülazım-ı Evveli Tarık Mümtaz'a (Nisan 1920): "Siz de Harb-i Umumi'ye iştirak eden zabitlerden değil misiniz? Hepiniz Enver'in (Enver Paşa) kölelerisiniz. Hepiniz de İttihatçılar gibi farmasonsunuz!"[17]

"İttihat ve Terakki Masonlukla bütünleşmiş, İttihatçılar Mason localarında siyasal eğitimlerini görmüşlerdir. [..] İkinci Meşrutiyetin hazırlanışı böylelikle, Masonlukla iç içe, kapalı localardaki gizli ve serbest hava içinde gelişmiştir."[18]

Kuva-yı Milliyenin Nazarî Arka Planına Dair Tematik Birkaç Not

Millet-i Müsellaha Nazariyesi

Kuva-yı Milliye teşkilatının teorik ve operasyonel beşiğine bakıldığı vakit Alman Müşir Colmar Freiherr von der Goltz'un *millet-i müsellaha* nazariyesi ile Harbiye Mektebinde yetiştirilmiş İttihadçı erkân-ı harbiye görülür. Harbiye Mektebi müfredatında *millet-i müsellaha* nazariyesi öğretilmiştir. Mezkûr nazariye, İttihadçı subaylarda bir teamüle (Frenkce deyişle *paradigmaya*) dönüşmüştür. Tedhişçi gayr-ı müslim çetelerle kaynayan Türkiye Avrupası ise *millet-i müsellaha* talebesi İttihadçı genç subaylara adeta bir talimgah olmuştur.

> İttihat ve Terakki Cemiyeti ya da Batı'da bilinen adıyla Jöntürkler'in liderleri olan bu gençler, 20. yüzyılın ilk on yılından sonra Osmanlı yönetimi altındaki Makedonya'da güç ve ün kazanmışlardı. Slav Makedonlar, Bulgarlar, Yunanlar, Sırplar ve sonunda Arnavutlar gibi düzensiz Balkan askerleriyle çarpışarak edindikleri deneyimlerle karakterleri şekillenmişti. Düzensiz milliyetçi gruplar Türkçe'de *komitacı* adıyla biliniyordu ve bu tanım acımasızlık, şiddet, ihanet ama aynı zamanda pervasız cesaretin simgesi olmuştu.[19]

Mustafa Kemal: *Biz Selanik'te tahmin edeceğiniz tarihlerde -zahiri (görünüşte) manası ne olduğunu bilmem- fakat fedakârane komitacılık yapıyorduk*.[20]

> Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta, mücadelesini, *Türk ata yurduna ve Türk'ün istiklâline tecavüz* edenlere karşı, Goltz'un kavramsallaştırmasını kullanarak, *bütün milletce müsellâhan* mukabele etmek olarak tanımlayacaktır [Ekim 1927]. Zikrettiğimiz gibi, mâiyetindeki subaylara da Samsun'da İngiliz heyeti ile buluştuklarında, milletin, *Türk duygusunu hedef ittihaz* ettiğini söylettirmiştir. Ancak, Erzurum'da karşısına çıkan *millet,* farklı bir söylem geliştirmekte, değişik bir amaca ulaşmayı düşlemektedir [Temmuz-Ağustos 1919]. Erzurum Kongresi tarafından yayımlanan beyannâmede dile getirilen, *bi'l-cümle 'anâsır-ı İslâmiye yekdiğerine karşı*

---

15 Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Hatıra Defteri*, 2008, s. 126; Aktaran: Orhan Karaveli. (2009). *Ali Kemal: Belki de bir günah keçisi* (s. 43). İstanbul: Doğan Kitap.

16 Ergun Aybars. (1975). *İstiklâl Mahkemeleri* (s. 38). Ankara: Bilgi Yayınevi.

17 Tarık Mümtaz Göztepe. (2017). *Mütareke Günleri* (H. Afşın Günaydın, haz.) (s. 429). İstanbul: Cümle Yayınları.

18 Tarık Zafer Tunaya. (1989). *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki: Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi* (c. 3, s. 322). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

19 T. G. Fraser, Andrew Mango & Robert McNamara. (2011). *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu* (F. Doruker, çev.) (s. 16). İstanbul: Remzi Kitabevi.

20 Şerafettin Turan. (2004). *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik* (s. 38). Ankara: Bilgi Yayınevi.

mütekabil bir hiss-i fedakârîyle meşhûn ve vaz'iyet-i 'ırkiye ve ictimâ'iyelerine ri'âyetkâr öz kardaşdırlar yaklaşımı ortak paydası *din* olan, etnik farklılığa kör bir tasavvura vurgu yapacaktır. Bu tasavvurun söylemi, *milliyetçili*ki değil *Müslümanların birliği* temelli bir anti-emperyalizmi ortaya koymuştur.[21]

Emsal Teşkil Eden Bazı Tarihî Tecrübeler

1878 senesinde, nüfusunun kahir ekseriyeti Arnavud olan Manastır Vilâyeti'nde müdafaa-yı hukuk teşkilatı kurulmuştu. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekenamesini müteakiben Anadolu'da ciddî bir süratle Müdafaa-yı Hukuk nam cemiyetler tesis edilecek ve bu müessesata bağlı olarak da Kuva-yı Milliye nam gayr-ı nizamî harb birlikleri silâh altına celbedilecektir. Anadolu'daki mezkûr teşkilatlanmanın failleri arasında Arnavudlar da yerlerini alacaklardır:

> Osmanlı resmî kaynaklarının belirttiği gibi Manastır Vilâyeti'ndeki Müslümanların çoğunluğu Arnavut olup, bilhassa Debre (Dibra/Diber), Elbasan ve Görice (Korçe) sancaklarında az sayıda Türk yaşamaktadır. Manastır şehir merkezinde durum değişmekle beraber, burada da Müslümanların önemli bölümünü Arnavutlar oluşturmaktadır.
>
> Bu nüfûsun geliştirdiği gelecek tasavvuru, çoğunluğu Türk, geri kalanı imparatorluğun devamını arzulayan Dönme olan Selânik Müslümanlarınınkine benzememektedir. Berlin Kongresi kararlarına direnen Arnavutlar, 1878 yılında, "Arnavut milleti"nin haklarını korumak üzere bir geçici bölgesel hükûmet kurmuşlar, Prizren Ligi (Lidhja per mbrojtjen e te drejtave te kombit Shqiptar-Arnavut Milletinin Hukukunu Müdafaa Birliği) adı verilen bu örgütlenme, Osmanlı Avrupası'nın batı bölgelerinde devlet içinde devlet haline gelmiştir.
>
> Bu organizasyon, Manastır'ı kurulacak özerk Arnavut vilâyetinin içindeki merkez şehirlerden biri olarak görmüştür. Osmanlı yönetimi, 1881 yılında bölgeye seferî bir kuvvet sevk ederek söz konusu yapıyı dağıtmış ve ona katılan Arnavut ileri gelenlerin bâzılarını cezalandırmıştır. Bu gelişme sonrasında ise bölge Arnavutlarının bir bölümü yükselen milliyetçi hareketi desteklemeye başlamıştır. Bu hareket, Bulgar, Yunan ve Sırp milliyetçileri gibi ayrılıkçı bir programa sahip olmayıp, Arnavut nüfûsun geniş bir vilâyetin çatısı altında toplanarak, kültürel ve idarî muhtariyete sahip olmasını talep etmektedir. Ancak, tabanda karşılık bulmaya başlayan milliyetçilik, Arnavutların Türklerden farklı olduğunun, ikisinin çıkarlarının her zaman kesişmediğinin altını çizmektedir.[22]

1913 Bâb-ı Âlî Darbesi'yle memleket idaresini tekrar deruhte eden İttihadçılar, İkinci Balkan Harbi hengamında Garbî Trakya'da Bulgarlara karşı gayr-ı nizamî birlikler teşkil ve istimal etmişlerdir. Mesela Gümülcine'nin ve Dedeağaç'ın istirdadını müteakiben *Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi* kurulmuş ve *Garbi Trakya Kuvayı Milliye Kumandanı*, *Kuvayı Milliye Müfettişi* nam vesair müesseselerle takviye edilmiştir.[23] Gayr-ı nizamî harb doktrini, İttihadçı "küçük rütbeli" subaylar tarafından tercih ve istimal edilmekteydi. Balkan Harbi'nde mevziî de olsa birtakım semereleri görülen gayr-ı nizamî harb stratejisi, küçük rütbeli subaylıktan paşalığa terfi etmiş bulunan İttihadçı erkân-ı harb tarafından Harb-ı Umumî'de de icra edilmiştir.[24] Mezkûr tecrübeler, Türk-Yunan Harbi'nin gayr-ı nizamî harb safhasına (Mayıs 1919-Ocak 1921) hiç şüphesiz tevarüs edecektir.

Balkan Savaşları hengâmında Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Karadağ; Müslümanlara katliam, yağma tatbik etmiş; Batı ve Doğu Trakya'dan Anadolu'ya yüzbinlerce Müslüman göç ettirilmişti. İttihad ve Terakki diktası da, misilleme kabilinden, Batı Anadolu'daki Rum mıntıkalarında gayr-ı nizamî bir tazyik ve tehcir politikası icra etmiştir. *Başıbozuk çeteler (bunlar Makedonya'daki komitaların Türkler*

---

21 Şükrü Hanioğlu. (2023). *Atatürk: Entelektüel Biyografi* (s. 295). İstanbul: Bağlam Yayınları.

22 Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 74.

23 Ali Güneş. (2020). *Gayrinizami Harp: Balkan Harbi'nde Komita, Çete, Jandarma ve Milisler (1912-1913)* içinde (s. 158). İstanbul: Kronik Kitap.

24 Ali Güneş, *Gayrinizami Harp*, 2020, s. 172-173.

tarafından kurulan benzerleridir) tarafından Osmanlı yetkililerinin [İttihad ve Terakki diktasının (ÖFA notu)] *hoşgörüsüyle yapılan saldırılarla sistemli bir şekilde kıyı yörelerindeki Yunanlı topluluklar yerlerinden atıldı, evlerine ve topraklarına el konuldu, şiddet kullanılarak kaçmaya zorlandılar*:

> Birçok adam öldürme, ırza geçme, yakıp yıkma olayı vardı ama bunların hiç biri "yığın halinde bir kıyım" sayılamazdı. Yunanlıların "*diogmos*" [*kaçırma-kovalama*] dedikleri bir baskıydı bu. Fransız tanıkları, 9.000 kişilik bir kıyı kasabası olan Eski Foça'da 1914 Haziranında geçen olayı şöyle anlattılar:
>
> "11 Haziran günü Foça çevresindeki köylerde oturan Yunanlılar, birden Foça'ya indiler ve köylerinin Türklerin saldırısına uğradıkları haberini yaydılar. Ertesi gün saldırı Foça'ya da yayıldı ve kıyım başladı. Bir gün bir gece yılgı ve yağma devam etti. Kasabaya saldıran Türk çeteleri, eski Gras ve süvari tüfekleriyle donatılmışlardı.[25]

Erik Jan Zürcher:

> Rumeli vilayetlerinin kaybı imparatorluğun siyasi ve yönetici elitlerini derinden sarmıştı, bunun sebebi vilayetlerin tarihsel ya da ekonomik açıdan önemi değildi sadece. Bu seçkinlerin çoğu bu vilayetlerde doğup büyümüştü. Dahiliye nâzırı ve İTC lideri Talât Paşa gibi siyasetçiler, İzmir Valisi Evrenoszade Rahmi gibi idareciler ya da Mustafa Kemal gibi subaylar hep Rumeli kökenliydi ve Balkan Harbi'yle aslında memleketlerini yitirmişlerdi. 1913'ten sonra Anadolu'yu Türklerin anayurdu görmeye ve canla başla buraya odaklanmaya başladılar. Aslında Anadolu çoğu için yabancı bir ülkeydi, buna rağmen kaybedilen vilayetlerin yerini alacak yeni memleketleri olarak burayı seçtiler.
>
> Bu politikanın etkileri ilk kez 1914'ün başlarında görüldü. İktidardaki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir umumi kâtibi Mahmut Celâl (Bayar), Dahiliye Nâzırı Talât Paşa'dan Anadolu'nun batı kıyılarını Türkleştirme talimatı almıştı. Teşkilâtı Mahsusa denen ve İTC'nin kirli işlerini yapmaya hazır gönüllülerden oluşan gizli örgüte bağlı milis kuvvetlerin desteğiyle Mahmut Celâl, kıyı şeridindeki vilayetlerde yaşayan 150.000 Rum'u evlerini terk edip Ege adalarına kaçmaya mecbur etti.
>
> Bunu yaparken de büyük oranda üstü kapalı tehditler savurup gözdağı verdi. Milis güçleri geceleri ansızın çıkageliyor, meydanlarda davul çalıyordu. Bu sırada yereldeki Osmanlı idarecileri de ilerleyen günlerde bölge sakinlerinin güvenliğini sağlayamayacaklarını beyan ediyorlardı. Çokları için yaşadıkları yeri terk etmeye yetiyordu bu kadarı.[26]

Kuva-yı Milliye'nin Sosyolojik Bir Beşiği: Anadolu'da Asayiş Buhranı Yahut Firarî Asker Haydutluğu Meselesi

Umumî Harb hengâmında yüzbinlerce asker Osmanlı Ordusundan, cepheden firar etmiştir. Söz konusu firarîlik, memleket çapında fevkalade asayiş buhranına dönüşmüştür. Bilhassa jandarma kuvvetlerinin de cephelere tavzif edilmesi, firarî eşkıyalığın şiddetlenmesine mahal vermiştir. Öyle ki tahminî sayısı 300.000 ilâ 500.000 civarındaki asker kaçakları, ahaliyi, klasik eşkıya teamülünü dahi aratır vaziyete düşürmüştür:

> Asker firarileri bir yandan cephedeki ordunun savaşma kabiliyetini zaafa uğratıp gücünü zayıflatırken, diğer taraftan ciddi bir iç güvenlik sorununa da yol açmıştı. Bunun nedeni ise firar eden askerlerin hiç de küçümsenmeyecek bir kısmının başta eşkıyalık olmak üzere birçok suça karışmasıydı. Askere alınıp birliklerinden firar edenlerin yanı sıra bakaya olanlar ya da o dönemin tabiriyle "davete adem-i icabet edenler"

---

[25] Michael Llewellyn Smith. (2002). *Yunan Düşü* (H. İnal, çev.) içinde (s. 52). Ankara: Ayraç Yayınevi.

[26] Erik Jan Zürcher. (2024). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e: Tarih, Toplum ve Siyaset* (T. Sivrikaya, çev.) içinde (s. 191-192). İstanbul: İletişim Yayınları.

> ve izinli olarak birliğinden ayrıldığı hâlde bir daha geri dönmeyenlerin bir kısmı da benzeri suçlara karışmıştı. Bu açıdan firariler, askerî olduğu kadar, iç güvenlik ve sosyal açıdan da sorun teşkil etmişti.[27]
>
> Örneğin Osmanlı ordusundaki Alman heyetinin başkanlığını yapan General Otto Liman Von Sanders, 13 Aralık 1917 tarihli raporunda mevcut durumda Türk ordusunda 300.000 kaçak askerin olduğunu belirtmektedir.[28]
>
> Zürcher'in verdiği bilgiye göre Osmanlı ordusundaki firari oranı %20'lere varırken Avrupa'da seferber edilen orduların yüzde 0.7 ile yüzde 1'i kadarı asker kaçağıydı.[29]
>
> [..] oldukça geniş bir sorumluluk sahasına sahip olan İzmir Jandarma Mıntıka Müfettişliği dâhilinde ise 14 Temmuz 1916-14 Şubat 1917 tarihleri arasındaki sadece 7 aylık sürede yakalanan firari sayısının 106.735 olması bu sayının çokluğuna işaret etmektedir.[30]
>
> [..] asker kaçaklarının bir kısmı sadece kapıları çalıp bir tas su istemekle yetinmiyor; eşkıyalığa başlayıp çoğu kez savunmasız köylülerin paralarını, eşyalarını gasbediyor ve hatta onları öldürüyordu. Bu açıdan savaş yıllarında asker firarileri, eşkıya çeteleri için bitmek tükenmek bilmeyen bir insan havuzu teşkil etti. Böylece eşkıyalık ve firariler sorunu âdeta iç içe geçti. Öyle ki döneme ait birçok resmî yazışmada firari ve eşkıya sözcükleri birlikte zikredilmeye başlandı. Asker firarileriyle eşkıyalık arasındaki bu sıkı ilişki, döneme ait hatırat ve günlüklerin bir kısmında açıkça zikredilmektedir. Örneğin Liman von Sanders'in belirttiğine göre firari askerler düşman tarafına iltica etmek için kaçmıyor; bilakis, kendi memleketlerine kaçarak buralarda hırsızlık, yağma ve her türlü asayişi bozucu harekete girişiyordu.[31]

Askerî firarîler, eşkıyalığı nicelik ve nitelik nokta-yı nazarlarından yeni bir kalıba sokmuştur: (i) evvelden yaklaşık 20 kişiden müteşekkil şakî çetesi artık 100'e iblağ etmekte; (ii) sadece ağalara, eşrafa değil artık muhtaç köylüye de musallat ve dahası cinayete ve ırza geçmeye de son derece teşne olmaktalar idi. Hatta hakikî manasıyla yamyamlık vakası da tesbit edilmiştir.[32]

> Soyulmadık bir Türk köyü, tahkir edilmedik bir Türk rençberi kalmamışdır… Ashab-ı servet ve namus hatta beş-on koyun sahibi olan kimseler de bu mezalimden, bu vahşetden artık bezmişler, ırz ve can kaygısına düşmüşlerdir.[33]

---

[27] Hakan Yaşar. (2016). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(32), s. 8. Örneğin 10 Aralık 1916 tarihli bir muhtıraya göre eşkıyalığın adeta mesleğe dönüştüğü Aydın Vilâyeti'nin Bozdoğan kazasında; 100 kadar mevcudlu firarî eşkıya çetesine karşı asayişi temin etmek üzere 5 kişilik jandarma "kuvvet"i bulunuyordu. Gerçekleştirilen bir baskın neticesinde bir kadın ve bir çocuk katledilmiş; eşkıyaca ateşe verilen jandarma karakolu, hapishane devasa bir yangına dönüşerek 6 adet kahvehaneyi, 7 adet fırını, 3 adet yağhaneyi, 82 adet dükkânı, 2 adet hanı, Ziraat Bankası şubesini, polis ve jandarma dairelerine kül etmiştir.

[28] Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 9.

[29] Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 9, dipnot 22.

[30] Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 11.

[31] Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 17.

[32] "Musul'da firari bir çavuşun küçük çocukları vahşice keserek yediği belirtilmekteydi" *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi* (DOA), DH.ŞFR., 582/65 (22 Nisan 1334-1918); Aktaran: Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 20.

[33] 49. Fırka Kumandanı Miralay Kapanî Sabataycı Şükrü Naili (Gökberk) Bey'in 23 Eylül 1334-1918 tarihli muhtırası. Aktaran: Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 20.

> Asker firarilerinin kurduğu çeteler kimi zaman da cephede olan askerlerin geride sahipsiz kalan eşlerine musallat oldu. Örneğin Kayseri Bünyan'ın Büyük Bürüngüz köyünden bir asker eşi firari askerler tarafından dağa kaldırılmıştı.[34]

Firarî eşkıyalık umumî ziraate adeta ölümcül bir darbe indirmiş; örneğin *Söke ve çevresinde savaştan önce bir milyon dönümden fazla tarım arazisi işlenirken savaşın sonuna gelindiğinde bu rakam yüz altmış bin dönüme kadar düşmüştü.*[35] Binaenaleyh iaşe temel ihtiyaç kalemi buhranı da yıkıcı boyutlara ulaşmıştır. Dahiliye Nâzırı İttihadçı İsmail Canbolad, taşrada "âsâyişi ihlâl eden başlıca 'avâmil asker kaçaklarıdır" beyanında bulunmuştur.[36] Dahiliye ve Harbiye nezâretleri işbirliği çerçevesinde teslim olan eşkıyadan ve firarîlerden jandarma, köy bekçisi ve aşar kolcusu devşirilmeye çalışılmış lâkin hayırlı neticeler alınamamış bilakis suistimaller "yasal" bir kılıf kazanmıştır, şikayetler azalmamıştır.

Kûtu'l-Amâre'de esir alındıktan sonra İstanbul Büyükadada krallar gibi misafir edilen İngiliz General Charles Townshend:

> Eylül 1918'de Anadolu'da en az 300.000 asker kaçağı vardı. Bunlar ülkede dehşet saçıyorlardı. Harbiye Nezareti'ndeki kaynaklardan biliyorum. Bu 300.000 asker kaçağı tıpkı Yarımada Savaşı sırasında ortaya çıkan İspanyol gerillaları gibi büyük eşkıya grupları halinde ülkeyi bir baştan bir başa dolaşmaktaydı. Her yönetime, her düzene mani olmaktaydılar; hatta kasabaları yağmalamakta, yerel yöneticilerinin paralarına el koymaktaydılar. Eylül ayında Bandırma kasabasını bu tip çok sayıda adam (Beşinci Ordu'dan firar etmiş olanlar) ele geçirmiş ve belediye binasında 60.000 pound değerinde banknot yakmıştı; eşkıyaların gözünde kâğıt para değersizdi çünkü. Bu arada bazı Alman subaylarını anadan doğma soyup fena halde dövmüşler, ama Avusturyalılara dokunmamışlar. Eşkıyalar Talât Paşa'yı da taciz etmişler, ona barış anlaşması yapmazsa İstanbul'a yürüyeceklerini ve şehri yağmalayacaklarını söylemişler.
>
> Bu eşkıyaların İstanbul civarında bile nasıl bir dehşet havası estirdiğini şöyle bir örnekle anlatayım: Yâverim Tevfik Bey'in Üsküdar'a 25-30 km mesafede bir çiftliği vardı. Oraya yakacak odun almaya bile adam gidemiyordu. Eşkıyalar tarafından yolda vurulurlar veya esir alınırlar diye iki üç bahriye erini yalnız gönderemiyordu. En az yirmi silahlı askerin gönderilmesi gerekiyordu ve gidenler de genellikle eşkıyalarla anlaşıyor, onların çetelerine katılıyordu.[37]

Arnavud Müşir Ahmed İzzet Furgaç Kabinesinin (Ekim-Kasım 1918) Bahriye Nâzırı Çerkes Hüseyin Rauf Orbay: *Yüzbinlere varan asker kaçakları, memleket içinde yeryer haydutluklarla asayişsizlikleri günden güne artırmakta idiler. Birkaç gün evvel şakiler Bandırma-İzmir trenini durdurup yolcuları soymuşladı. Gün geçtikçe durum daha da kötüye gidiyordu*.[38] Ahmed İzzet Furgaç ve Rauf Orbay, masondur.[39]

Islahi Yoldaş'dan Bakü Türkiya Komünist Teşkilatı reisi Mustafa Suphi'ye Kuvâ-yı Milliye hakkında tarihsiz layiha: [Harb-i Umumî hengâmında] *silahıyla kıtasını terk etmiş olan firarî neferler ötede beride çeteler halinde şekavet etmekten de hâli kalmıyorlardı*.[40]

---

[34] *DOA*, BEO, 4542/340576, 10 Ekim 1918; Aktaran: Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 20.

[35] Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme*, 2016, s. 21.

[36] Tasvîr-i Efkâr, 27 Temmuz 1334-1918, Numero 2525, *Dâhiliye Nâzırı İsmail Canbolat Beğ ile Mülâkât*, s. 1.

[37] Charles V. F. Townshend. (2012). *Mezopotamya Seferim: Kurna, Kûtülamare ve Selmanıpâk Muharebeleri* (G. Koca, çev.) içinde (s. 633-634). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. "Bandırma hattı eşkıya tarafından çete tarafından kat edilmiş.." Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in konuşması, T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, Cilt 4, s. 130.

[38] Rauf Orbay. (1993). *Cehennem Değirmeni: Siyasî Hatıralarım* içinde (c. 1, s. 57). İstanbul: Emre Yayınları.

[39] İlhami Soysal. (1988). *Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar* (4. basım) içinde (s. 8, 58, 274). İstanbul: Der Yayınları.

[40] Banu İşlet & Cemile Moralıoğlu-Kesim. (2018). (Der.). *Haziran-Eylül 1920 Türkiye İştirakiyûn Teşkilâtı* içinde (s. 163). İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

Selâhattin Tansel:

> Anlaşıldığına göre vatanı koruma yolunda bir çok cephelerde, bütün sıkıntı ve tehlikelere göğüs gererek, yıllarca çarpışan Türk Milleti, öz yurdunun istilâ edildiğini; mal, can ve nâmusunun tehlikeye düştüğünü görünce, hele işgalcinin Yunanlılar olduğunu anlayınca çılgına d[ö]ndü, büyük bir üzüntü duydu ve çektiği sıkıntı ve yorgunluğu hiçe sayarak, kutsal saydığı şeyleri korumak çarelerini aradı. Bunun sonucudur ki; silâhlı veya silâhsız bir çok insan, kendinden biraz daha iyi düşünebilenin peşine takılmakta tereddüt bile etmedi ve yine bu sebepledir ki; bunların lideri, bazen bir komutan, bazan aydın bir kişi, bazan da okuması, yazması bulunmayan, hatta ömrünün büyük bir kısmını haydutlukla geçirmiş azılı bir şakî oldu.[41]

Bir mukayese unsuru: *1917 yılı Kasım ayında Petrograd'daki Merkez Sovyet Bolşevik liderlerinin arzularının hilafına olarak Kafkas-Rus-Türk cephesindeki Rus asıllı askerlerin kitle halinde eve dönüşe başlamaları büsbütün arttı. Rus ordusunda artık disiplin kalmamış, cephe gerisindeki askerler başı boş dolaşmakta ve "Bolşevik" propagandasına kapılarak birçok yolsuzluk yapmakta idiler. Bunlardan birçoğu Ermeni çeteleri ile birleşerek Müslüman köylerini ve kasabalarını basmaktan ve yağma etmekten, erkek ve kadınları öldürmekten geri kalmıyorlardı*.[42]

Kuva-yı Milliye Vakıasının Bir Zaman Akışı (1918-1922)

Payitaht işgal edildiği takdirde Anadolu'ya çekilib Müttefiklere karşı gayr-ı nizamî harb etme planı, 1915 senesinde mevzubahis idi:

> Bu fikrin ortaya çıkışı en azından 1915 yılına kadar uzanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen hemen bütün Avrupa topraklarını kaybettiği Balkan Savaşı'ndan sonra İTC liderleri, pek çoğunun Makedonya veya Trakya kökenli olmasına rağmen Türkler'in gerçek anayurdu olarak gittikçe daha çok Anadolu üzerinde yoğunlaştılar.
>
> Bu yüzden İtilaf Devletlerinin 1915 ilkbaharında Çanakkale Boğazı'nı aşma girişimi yakın gözükürken (Enver Paşa dışında Türk liderleri ve Alman danışmanları Türk askerlerinin İtilaf kuvvetlerine karşı boğazları koruma yeteneğinden son derece ümitsizdiler), İTC savaşa Anadolu'dan devam etme kararı verdi. Bu plan ayrıntılı olarak geliştirildi ve işgal halinde Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yerel savunma örgütleri kurmaları için bazı subaylara talimatlar yollandı.
>
> İTC, hatta hükümet merkezinin Edirne'ye taşınması yolundaki Alman baskısına karşı direnerek Eskişehir ve Konya'ya taşınmasını düşündü. Hazinenin ve arşivlerin bir kısmı Eskişehir'e taşınmış gözükmektedir.
>
> Ancak, boğazların yarılma tehlikesi atlatıldı. Ama, 1918 Kasımında Osmanlı İmparatorluğu çok sert koşullar altında bir mütareke imzalamak zorunda kalınca ve İtilaf kuvvetleri işgale başlayınca plan yeniden önem kazandı.
>
> [..] Osmanlı ordularının çöküşü durumunda Anadolu'da ulusal bir gerilla hareketi imkanı daha 1915'ten beri araştırılmaktaydı ve ulusal direniş hareketi gerek başkentte, gerek Erzurum, Trabzon, Edirne ve İzmir gibi vilayetlerde, Mustafa Kemal 1919 Mayıs'ında Anadolu'ya ayak basmadan aylar önce başlatılmıştı.[43]

---

41 Selâhattin Tansel. (1977). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* (2. basılış) içinde (c. 1, s. 271). Ankara: Millî Eğitim Basımevi. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

42 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, 1990, s. 460.

43 Erik Jan Zürcher. (1987). *Milli Mücadelede İttihatçılık* (N. Salihoğlu, çev.) içinde (s. 186-187, 191). İstanbul: Bağlam Yayınları.

A. L. Macfie: *Mütarekeden kısa bir süre önce, Enver, söylenildiğine göre, (700.000 TL) gibi önemli miktarda bir para, silah ve cephaneyi, savaşın batıda yenilgiyi izleyeceğine inandığı ikinci safhasına hazırlık olarak Azerbaycan'a göndermişti*.[44]

1918

> "Mondros mütarekesinin imzalanmasıyla Barış Konferansı'nın ilk safhasının 1919 Haziranı'nda sona ermesi arasındaki dönemde, Türkiye'deki koşullar pek durağan değildi. Jön Türkler'in istifasına ve onların dışarıda tutulduğu bir kabine oluşturulmasına rağmen, Türkiye'yi savaş öncesinden sonuna kadar idare eden bu grubun ortadan yok olduğu hiçbir şekilde söylenemezdi. (Grup, İttihat ve Terakki Cemiyeti ya da İTC olarak anılırdı.) *Times* yazarlarından biri, İTC'nin *neredeyse hiç bozulmadan* durduğunu ve *Türkiye'den çıkan en becerikli yapı* olduğunu dile getiriyordu. Bu arada, Amerikan vekili Heck, Paris büyükelçisi Sharp'ı uyararak, kabinenin *ülkede hiçbir etkinliği bulunmadığını ve resmi yetkililerin büyük çoğunluğunun hâlâ İTC üyesi olduğunu* söylüyordu."[45]

D. A. Rustow: "1918'deki Osmanlı yenilgisinin ertesinde parti [İttihat ve Terakki] feshedildikten sonra, yerel şubeleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin çekirdeğini oluşturdular."[46]

1918'de, İttihatçıların silahlı direnişe hazırlandığı üstüne yaygın söylentiler var.[47]

14 Ekim 1918. Müşir Ahmed İzzet (Furgaç) sadaretinde mütareke kabinesi kuruldu. İttihadçılarla yakın münasebette bulunan Ahmed İzzet, kabine kurulmazdan evvel, İttihadçı/Teşkilat-ı Mahsusacı Hüseyin Rauf (Orbay) vasıtasıyla İttihadçı sabık Sadrazam Talat'la meşveret etmiştir. Belirtildiğine göre Ahmed İzzet teminat almıştır: *İttihat ve Terakki, barış koşullarını beğenmezse 1913'te Balkan Savaşları sırasında yaptığı gibi, Babıâli baskınına benzer bir darbe yapmayacağını temin edebilir miydi? Bunun için* [Bahriye Nazırı olacak Hüseyin] *Rauf Bey gidip Talât Paşa'yla konuşmuş ve ondan güvence almıştı*.[48]

16 Ekim 1918. Payitaht Fındıklı'da Meclis-i Mebusan içtima ediyor, Kurmay Nuri şu cümleleri teklim ediyor: *Maatteessüf gördük ki, bir buçuk milyon askere mukabil bütün memalik-i Osmaniye'nin müdafaası için yalnız yetmiş iki bin tüfek var. Memleketimizin hiçbir noktasını müdafaa edecek kuvve-i kâfiye yok. (...) Bir avuç eşkıya ile bile memleketin istilâ edileceği hâle geldik*.[49]

28 Ekim 1918. Meclis-i Mebusan, Said Halim ve Mehmed Talat sadaretlerindeki İTC harb kabinelerini Divan-ı Âliye sevk etti. Muhakemeden mesul 25 kişilik Beşinci Şube Divan-ı Âli Tahkik Heyetinin *pek çoğu İttihad ve Terakkili* olduğu halde isnad edilen 10 cürmün sonuncusu şudur: *Şahsi özgürlükleri ve*

---

[44] A. L. Macfie. (2003). *Osmanlının Son Yılları 1908-1923* (D. Acar & F. Soysal, çev.) içinde (s. 255, sonnot 4). İstanbul: Kitap Yayınevi.

[45] Paul C. Helmreich. (1996). *Sevr Entrikaları* (Ş. Erol, çev.) içinde (s. 79). İstanbul: Sabah Kitapları.

[46] Mete Tunçay. (1999). *Türkiye Cumhutiyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)* (3. baskı) içinde (s. 27, dipnot 13). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

[47] Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 156.

[48] Sina Akşin. (2004). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele* içinde (c. 1, s. 27). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

[49] Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, 1982, s. 90; Aktaran: Nazmi Eroğlu. (2014). *Ayıcı Ârif: Atatürk'ün Okul ve Silah Arkadaşı Miralay Mehmed Ârif Bey, Hayatı Konuşmaları ve Eseri* içinde (s. 73). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

mülkiyet haklarını ihlal eden eşkıya çetelerini destekleyerek ülke içinde idari kargaşaya sebep olarak kıyımlara katkıda bulunmak.[50]

30 Ekim 1918. Britanya Akdeniz Donanması Başkumandanı Amiral Calthorpe ile Bahriye Nâzırı Hüseyin Rauf (Orbay), Mondros Mütarekenamesini imzaladılar. Buna göre Osmanlı Ordusu Şarkî Anadolu'da 1914 senesi hududuna çekilmesi gerekiyor. İttihadçıların idaresindeki Osmanlı Ordusu, tahliye ederken mezkûr mıntıkalarda gayr-ı nizamî harb birlikleri teşkil edecektir: *Batum, Ahıska, Ahılkelek, Ardahan, Artvin, Oltu, Kars, Kağızman, Sarıkamış, Iğdır, Nahcivan bölgelerinde Millî Şûrâlar ve bunlara bağlı millî kuvvetler meydana gelmiş bulunuyordu.*[51]

Emekli Albay Sabahattin Selek'in belirttiğine göre 30 Ekim 1918 itibarıyla Osmanlı Ordularının mevcudu *400.000'den fazla* idi. *Durumu ve savunma imkânları, memleketin kayıtsız şartsız teslimini gerektirecek kadar ağır değildi*. Mondros Mütarekenamesi, Devlet-i Osmaniyenin *kayıtsız şartsız teslimi anlamına* gelmekteydi.[52]

Mondros Mütarekenamesinin imzalanıb tatbik edilmesinden itibaren *ordular dağılmış, kadrolar daralmış, subaylar ve memurların birçoğu görevlerini terk ederek ticarete ve ziraata atılmış, herkes büyük bir ümitsizlikle hayat ve gelecek kaygısına düşmüştü.*[53] Örneğin Mustafa Kemal incir ticaretine teşebbüs edecek fakat dolandırılacaktır.[54] Mustafa İsmet (İnönü) ise toprak ağası olmaya niyetlenecektir.[55] Bu günlerde binbaşı rütbesinde bulunan "Ayıcı" Mehmed Ârif, Anadolu'nun ahvali hakkında müşahedesini şöyle ifade etmiştir:

> Enkazdan ibaret olan birkaç fırkamız, Anadolu'ya serpilmiş olduğu halde ecnebî zabitlerinin kontrolleri altında bulunan silahlar ve cephane depolarında bekçilik vazifesini îfâ ediyorlardı. Mütareke hükümlerinin gereği olarak Anadolu'da bulunan tüfeklerin mekanizmaları, topların kamaları İstanbul'a taşınıyordu. Bu esnada uzun süren savaşların baskısı altında bıkan halk askerlikten nefret edecek duruma gelmişti.
>
> Kıta'âtda her gün müsellehan -hatta nöbetçileriyle birlikte- firâr vukû'âtı eksik değil idi. Asker kışlaları, efrâd koğuşları etrâf-ı erba'asına süngülü nöbetçiler dikilmiş birer tevkîfhâne zannolunurdu. Zabt u rabt-ı askerîden eser kalmamış idi; (esasen kırmızı fesli ve pejmürde kıyafetli bu insanlara asker nâmı verilemezdi.) (…) Memleketin her tarafı asker firârîleri, hapishâne kaçkınları ile dolmuş, Anadolu eşkıya yatağı olmuştu.[56]

Kasım 1918. Muharrir Refik Halid Karay (ö. 1965) ölümünden aylar evvelinde neşredeceği hatıratında, İttihadçıların Anadolu'da Harekat-ı Milliyeyi teşkilatlandırdığını bizzat İttihadçı bir tetikçiden

---

50 Ali Satan. (2018). *100 Soruda Millî Mücadele* içinde (s. 53-54). İstanbul: Timaş Yayınları.

51 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 226, dipnot 72.

52 Sabahattin Selek. (2002). *Milli Mücadele* (Ö. A. Uğurlu, haz.) (3. baskı) içinde (s 74-75). İstanbul: Örgün Yayınevi. "Mütareke sırasında yaklaşık 400,000 efradın bulunduğu ordu kısa bir süre sonra başlayan terhis ve firarlar nedeniyle 50,000 efradın altına düşmüştü." Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 120. Ordu mevcudu 400.000 iken mukavemet kararı ve dirayeti gösteremeyen Mondros imzacısı, İTC merkez komitesi muhalifi, münferid sulhçu İttihadçılar, İngilizlerden şefkat yerine gazab görünce ve ordu mevcudu 40.000 civarına düşürülünce silaha sarılacak. Mezkûr İttihadçılar, İngilizleri kıskandırmak ve yelkenlerini suya indirmek saikasıyla Bolşeviklerle de teşrik-i mesai ederek Anadolu'da binlerce ahaliyi asıb kesecekler. Harekat-ı Milliye tesmiye edilen bu kaotik süreçte ise Mustafa Kemal, yurtdışı ve yurtiçi bağlantılarını pragmatist surette verimli kullanacak ve cuntacı paşalıktan devlet başkanlığına kadar yüksel(til)ecektir.

53 Nazmi Eroğlu, *Ayıcı Ârif*, 2014, s. 73.

54 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, 1980, s. 153-156.

55 Harbiye Nezâreti müsteşarı Mustafa İsmet'ten (İnönü) Kâzım Karabekir'e 29 Kasım 1918 tarihli mektub: "Ben kararımı sana söyleyeyim mi Kâzım. Köylü olalım. Askerlikten istifa edelim. Senin kaç liran var. Birleşelim Kâzım ağa İsmet ağa olalım. Çiftçilikle hayatımızı sürükleyelim." Kâzım Karabekir. (1960). *İstiklâl Harbimiz* içinde (s. 7). İstanbul: Türkiye Yayınevi.

56 Nazmi Eroğlu, *Ayıcı Ârif*, 2014, s. 74-75.

öğrenmiştir. O vakit *Zaman* gazetesi muharriridir ve idarehanede gazetenin esas sahib-i mesulü Ahmet Şükrü'yle (Bayındır) mülakatını şöyle nakletmektedir:

> Akıbetin fena olduğunu, bize gayet ağır kayıtlar konulacağını, hercümerce, hakaret ve sefalete uğrayacağımızı acı acı anlattım. Mamafih karşımdakini rencide etmemek için mesullerin, muhtekirlerin tecziyesi cihetini hiç mevzubahis etmedim. Fakat o, müstakbel sahneleri hissediyordu. Benim "ne şartla olursa olsun derhal mütareke akdetmek" teklifime dayanamadı; ille "Başka çare göremiyorum!" dememe büsbütün tutuldu.
>
> "Çare vardır," dedi. "Anadolu'ya çekilip mukavemet etmek!" Gözlerim dört açıldı, ah bu İttihatçılar…
>
> Ne yaman, ne yılmaz, ne maceraperest adamlardı! Almanya'yı, Avusturya'yı ve Bulgaristan'ı zirüzeber [alt üst, yerle bir] eden ve bir taraftan da Anadolu dediği yerine serhaddine, Halep'e yaklaşan İtilaf Devletlerine şimdi bu halde, hâlâ mukavemet edebileceklerini zannediyorlardı…
>
> "Ne ile, nasıl?" diye sordum.
>
> Şükrü Bey sırrı ifşa edip etmemekte müteredditi gibi bir an yutkundu, sonra şunu söyledi:
>
> "Hükümet bu ciheti düşünerek tedbirlerini evvelce almıştı… Dağ ve çete muharebesi için silah, cephane, teşkilat hepsi hazırdır; elli sene dayanırız!"
>
> Bilmem Şükrü Bey bunu hülyasında icat ederek mi söylemişti, yoksa hakikaten İttihat ve Terakki böyle hazırlık yapmış mıydı yoksa da Çanakkale hengâmesinde bir fikir olarak mı ortaya atılmıştı, bilmem, bildiğim bir şey varsa, o da bu mühim ifadeyi benim ilk defa, bin dokuz yüz on sekiz senesi Teşrinisanisinde [Kasımında] zaptetmiş olduğumdur. Bin dokuz yüz on dokuz senesi Teşrinisanisinde ise, Anadolu'da Yunan ve İtilaf ordularına karşı Şükrü Bey'in bahsettiği çete mukavemeti, Kuvayı Milliye namıyla fiilen kurulmuştu![57]

Trabzon kayıkçılar kâhyası Yahya Kâhya, *Mondros'tan sonra Enver'in buyruğuyla Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde rol aldı. Asker kaçakları ve hükümlülerden 300 kişilik bir çete oluşturdu (Kuva-yı Milliye). Enver'in Doğu Karadeniz temsilcisi gibiydi. İstediği gibi vergi topluyordu. Trabzon mebusları Ali Şükrü ve Hafız Mehmet onu destekliyordu. Küçük Talat* [Muşkara] *da yakınıydı. Eski Teşkilat-ı Mahsusa'cılarla gizli bir örgüt toplamıştı (Bozuk Parti)*.[58]

İttihad ve Terakki Cemiyeti İzmir Kâtib-i Mesulü Mahmud Celâl (Bayar), kılık değiştirerek *Galib Hoca* müstearıyla Garbî Anadolu'da faaliyet icra ediyor.[59]

2 Aralık 1918. Müdafaa-yı hukuk cemiyetleri *Saray ve Hükümet tarafından bir süre desteklenmiştir*:

> Bu destek bazen açık bazen de gizli bir şekilde yapılmıştır. Bayram Sakallı'nın Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde ettiği belgelere dayanarak, 2 Aralık 1334/1918 ve 1157 sayılı yazıda "Müzakerat-ı sulhiyede, Hukuk-ı Milliyemizi Müdafaaya ümitvar olmak üzere mahall-i Osmaniye'deki Türkler ve muhaceratın hukuk ve mevcudiyetini muhafaza için heyetler teşkil edilerek yapılacak masrafların seferberlik tahsisatından veya tahsisat-ı gayri mülhakatadan verilmesi" karar altına alınmıştı. Bu belgede, "Müdafaa ve Hukuk-ı Milli" tabirlerinin bilhassa kullanıldığı kaydedilir. Ayrıca Dâhiliye Nezareti'nde "tahsisat-ı mesture" konusunda

---

[57] Refik Halid Karay. (2009). *Minelbab İlelmihrab* (s. 58-59). İstanbul: İnkılâp Kitabevi. "Şükrü Bey; Ahmet Samim ve Hasan Tahsin cinayetlerinin faili olarak tanınır. İttihat ve Terakki hükümetinde maarif nazırlığı yapmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra eski İttihatçı arkadaşlarıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası saflarına girer. 1926 senesinde Atatürk'e suikast girişiminde bulunduğu iddiasıyla tutuklanır. Tarihe *İzmir Suikastı* olarak geçen bu davadan idam cezası alır ve aynı yıl cezası infaz edilir. İttihatçıların silahşorlarından olarak bilinir." Tayfun Haykır. (2010). *Mütareke Dönemi Yayın Organlarından "Zaman" Gazetesi* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. 12, dipnot 4). Niğde Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Niğde.

[58] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 126.

[59] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 226. "Mahmut Celâl (Bayar) (1883-1986) 1908'de İTC üyesi oldu. İTC'nin Bursa ve daha sonra İzmir şubesinin kâtibidir. İzmir'deki Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli bir üyesidir. İzmir'deki ulusal direniş hareketinin kurucusu." Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 58, dipnot 46.

müsteşar Hamdi Bey başkanlığında bir komisyon kurulduğu, Samsun livası ve diğer icap eden yerlere tahsisatı mestureden para gönderildiği bilgileri verilir.[60]

Müdafaa-yı Hukuk ve Kuva-yı Milliye, Osmanlı tebaasına zulmetmeye başlayınca Saray ve Bâb-ı Âlî, desteklerini çekeceklerdir.

10 Aralık 1918. ABD'nin Cenevre'deki Yardımcı Konsolosu Samuel Edelman, *İsviçre ve Alman basınında çıkan haberlere* istinaden rapor kaleme aldı. *Ajansın İzmir'den aktardığı bilgilere bakıldığında, bir takım yağma haberleri görülmektedir. Söylenilene göre, binlerce Türk asker kaçağı yağma amaçlı çeteler kurmuştur. Raporda ifade edilene göre silahlı bir çete, Bursa'ya girerek Hıristiyanların ev ve dükkânlarını yağmalamış, kanlı çatışmalar meydana gelmiş ve pek çok Hıristiyan bu çatışmalar esnasında öldürülmüştür*.[61]

1919

"Yunan işgaline karşı Ege'deki silâhlı direnme dikkati çekmektedir. Fakat bu eylem, Kuvayı Milliye'cilerle sıkısıkıya içiçe bulunan İngiliz istihbarat subayları tarafından izlenmektedir."[62]

"[İngiliz] İstihbarat görevlileri Bolşeviklerle temas kuranları ve onlara katılanları yakın takibe alıyorlardı. Bolşeviklerin Türkiye'deki uzantılarını tespit etmek için hazırlanan raporlarda, Bolşeviklerle Kuvâ-yı Milliye hareketi arasında yakınlaşma olduğuna dair bazı iddialar gündeme geliyordu."[63]

"İzmit Yarımadası ve Trakya'da gerilla birlikleri komutanları, *başkan*, *yüzbaşı* anlamlarına gelen İtalyanca *kaptan* sözüyle adlandırılıyorlardı."[64]

Kuvay-ı Milliyeciler ve İTP aynı değildiler, ama Milliyetçiler, İTP tarafından başlatılan veya yeniden yapılandırılan bellibaşlı kurumları tevarüs etmişlerdi. Bu kurumlar direnişin örgütsel iskeletinin oluşturulmasını sağladı. Milliyetçi direniş, insan gücünü, askeri kuvvetlerden, Teşkilat-ı Mahsusa'dan (TM), zanaatkâr ve imalâtçı loncalarından, 1913'den sonraki adıyla esnaf cemiyetlerinden, Osmanlı Kızılay Derneği'nden ve kadın örgütlerinden tedarik etti. 1908 ile 1918 arasında en az 17 kadın derneği kurulmuştu ve bunlardan üçü, yani İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti ve Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti doğrudan İTP tarafından örgütlenmişti.[65]

Kuva-yı Milliye, ön plandaki İTC merkez komitesi muhalifi milliyetçi İttihadçılar ile arka plandaki İTC merkez komitesi rüesasının müşterek bir teşkilatlanması görünümündedir. Diğer bir deyişle Teşkilat-ı Mahsusanın yeni bir sureti olduğu söylenebilir. Örneğin, İttihadçı Yunus Nadi'nin 13 Kasım 1922'de Sovyet Rusya Ankara Büyükelçiliği yetkilisine çok gizli sarfettiği şu cümleleri, mühim bir delildir:

---

60 Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 102.

61 *NARA*, 867.00/834, s. 1-3; Aktaran: Kıymet Yasavul, *Amerikan Dışişleri Bakanlığı Belgelerinde Türkiye'deki Siyasal Gelişmeler (1918-1925)*, 2021, s. 9-10. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

62 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 130.

63 Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 420.

64 A. M. Şamsutdinov. (1999). *Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi* (A. Behramoğlu, çev.) içinde (s. 127, dipnot 5). İstanbul: Doğan Kitap.

65 Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 19.

- İttihat ve Terakki Fırkası'nın ne olduğunu bilirsiniz. Bundan on yedi yıl önce bu partide çalışmaya başladım...

Bu parti Türkiye'nin hayatında çok büyük rol oynuyordu. Bu parti savaş sırasında da baştaydı, ancak askeri yenilgiden sonra onun önderlerinin, hem dış ve hem de iç sebeplerden dolayı, milli harekette yeri yoktu. Hareketin başına başka bir teşkilat geçti ve işte burada Mustafa Kemal önemli bir rol oynadı... Bu biliniyor... O da partideydi... Aslında parti varlığını sürdürüyor. Yalnız adı değişti. Ama, İttihat ve Terakki içinde de farklı akımlar var...

Türkiye ve Rusya gibi ülkelerde halk kendini yönetemez. Yığınlar gayet şekilsiz ve karanlık. Burada, halkı peşinden sürükleyebilecek güçlü ve etkin bir grubun diktatörlüğü gerekiyor. Sizde bu grup komünist partisi şeklinde mevcut. [..][66]

Doktor Rıza Nur'un belirttiğine göre Anadolu'da Kuva-yı Milliye namıyla zuhur etmiş, soyguncu, gasib, katil *çeteler hemen umumiyetle Türk değil, Türk vatanının da asayişini bozan daima bu ecnebi* [Arnavud, Lâz, Gürcü, Abaza, Çerkes] *unsurlardır*.[67]

Yahya Kemal (Beyatlı):

İttihad ü Terakki'ye kadar okur yazar gençler ele tabanca almadılar. Güzelliğin bütün üslubunu devlet rütbelerinde, nişanlarda, hızlı veya yavaş aşılan bir silsile-i meratibde aradılar. *Fakat İttihad ü Terakki'nin zuhuriyle beraber, tüfek ve bıçakla oynar bir gençlik Mekteb-i Harbiyye'nin bir sınıfından taşıverdi.* Eski Yeniçerinin meydan *kabadayılığı*, bu defa *fedai ve komiteci* şeklinde uyanıverdi ve tekrar politika sahasında göründü. Gerçi İttihad ü Terakki, Temmuz İnkılabı'nı müteakıb, tulumbacılığa ve mahalle mütegallibeliğine münhasır kalan eski külhanbeyliği kaldırmakla, Sultan Mahmud'un bir taraftan eski eserini ihmal etti; fakat *silahlı politika kahramanını* tekrar uyandırmakla, onun zıddını vücuda getirdi ve nice kanlar bahasına zail olmuş bir unsuru tekrar meydana çıkarıverdi. Nitekim bunun bizzat İttihad ü Terakki bile zararını gördü ve nihayet o da -Yakub Cemil vak'ası münasebetiyle- fedailiği bertaraf etti.

Fakat 1918 mağlubiyeti, Mütareke ve Kuva-yı Milliye hareketi, şahsi kabadayılığın kıymetini bir daha tezahür ettirdi. İttihad ü Terakki'nin en mensi [unutulmuş] fedaileri ortaya atıldılar, milletçe alkışlanan kahramanlar oldular. Siroz'da o kadar kötü bir nam bırakan *Edib'den bir Sarı Efe tipi*, *Zenci Dayı Mesut*'tan, İstanbul civarının müdafii bir çete reisi; *Edhem*'dan ise adeta şerefli bir kumandan zuhur ediverdi.[68]

3 Ocak 1919. İstanbul'daki İngiliz Bahr-i Siyah Ordusu Başkumandanı General George Francis Milne'den İngiliz Harbiye Nezâretine muhtıra: *Vilâyetlerde ve bilhassa Adana ve Antalya'da İttihat ve Terakki Komitesi tarafından faal bir propaganda yapılması kararlaştırılmıştır*.[69]

17 Ocak 1919. Kars'da içtima eden kongre neticesinde bir Kanun-ı Esasî hazırlandı ve *Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi* ihdas edildi. Hükümetin riyasetine İttihadçı Cihangiroğlu İbrahim getirildi.[70]

21 Ocak 1919. Damad-ı Şehriyarî Ferid Paşa, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği Siyasî Müşaviri Thomas Hohler'le mülakat ediyor. Ermeni Tehciri mesullerini *cezalandırma işine niyetli olduğunu ve o sıradaki nazırların daha gayretlilerinden bir kabine düşündüğünü, yalnız söz konusu suçluların ülkenin "en büyük ve en güçlü" örgütüne mensup olduklarını, bunlara karşı şiddetle harekete geçildiği taktirde,*

---

66 Erden Akbulut & Mete Tunçay. (2007). *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)* içinde (s. 398-399). İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

67 Dr. Rıza Nur. (1967). *Hayat ve Hatıratım* (H. Schmit, nşr.) içinde (c. 3, s. 599). İstanbul: Altındağ Yayınevi.

68 Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 2018, s. 43-44.

69 Gotthard Jaeschke. (1971). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri* (C. Köprülü, çev.) içinde (s. 168). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

70 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 226.

kendisine ve kendisi gibi düşünenler aleyhinde bir tepkiden çekindiğini, bu bakımdan böyle bir durumda İngilizlerin tutumunu öğrenmek istediğini bildiriyor.[71]

22 Ocak 1919. İzmir'de münteşir *Köylü* gazetesi: *Büyük şehirlerde İttihat ve Terakki'nin ruhunu yaşatmak için el altından yapılan gayretler hiç de maziyi unutmaya değil, eski mevki hırsını tekrar elde etmeye matuftur*.[72]

24 Ocak 1919. Fransız yarı resmî *Le Temps* gazetesi: İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin *bir çok üyesi, yoldaşlarını sağlamlaştırmak ve sonunda komiteler örgütlemek için vilayetlere gidiyor*.[73]

5 Şubat 1919. *Le Temps* gazetesi: *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin örgütü, Jön Türklerin terhis edilen askerlerin silahlarının alınmadığı ve geniş bir çeteler sisteminin gizlice örgütlenmekte olduğu Küçük Asya'da faaliyetini sürdürüyor*.[74]

6 Şubat 1919. Payitaht'daki işgalci Müttefik fevkalâde komiserleri içtima ediyorlar. *Fransız Yüksek Komiseri Amiral Amet, Samsun'da Fransızların huzursuz olduklarını, mutasarrıfın azlinin iyi etki yaptığını, fakat Samsun dışında Rum ve Ermenilerin boğazlandıklarını öne sü*rüyor. *Aynı toplantıda İttihat ve Terakkililerin Anadolu'yu karıştırmak için Bolşeviklerle temas aradıkları, 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki'nin tutuklanması gerektiği üzerinde duru*luyor.[75]

İstanbul'daki İngiliz Bahr-i Siyah Orduları Başkumandanı General Milne, İngiliz Harbiye Nezâretine muhtıra göndererek *"şimdilik sırf müslümanları temsîl eden idârî meclis'in"* (Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesinin) *Ermeni mültecîlerinin "geri dönmelerine müsaade etmediğini* bildirdi. *Bu tutumun değişmesini veya bu işin bir çâresine bakılmasını istedikten sonra Ermenilerin korunmalarının, "Bir kuvvet gösterisi olmadan" mümkün olamayacağını da* belirtti.[76]

7 Şubat 1919. Kahire'den yola çıkmış bulunan İngiliz General Edmund Allenby İstanbul'a muvasalat etti.[77] Öğleden sonra Bâb-ı Âlî Harbiye ve Hariciye nâzırlarına Ömer Yaver ve Mustafa Reşid paşalara 12 maddelik bir *ültimatom* verdi. *Gelişinin birinci amacı, Ali İhsan Paşa ve Altıncı Ordu sorununu kökünden kesip atmaktır. Verdiği ültimatomda, Ali İhsan Paşa'nın görevine son verilmesini, Altıncı Ordunun, silahları teslim edilerek dağıtılmasını ister. Allenby, gerekli gördüğü her Osmanlı görevlisinin işine son vereceğini, istediği kimseleri tutuklatacağını da ültimatomda belirtmiştir. Tevfik Paşa Hükümeti, bu aşırı İngiliz baskısına boyun eğer. 9 Şubat günü, Ali İhsan Paşa'yı İstanbul'a çağırır ve Altıncı Ordunun adını Onüçüncü Orduya çevirir*.[78] General Allenby, *Ali İhsan Paşa'nın "suçunun" sadece Mütareke hükümlerine direnmek olduğunu yazar*.[79]

> Dârülbedâyi'in davetinde Hâriciye Nâzırı ile beş on dakika görüştüm. Pek ziyâde nevmîd ve bed-bîn. Bugün Allenby'yi ziyaret etmiş. Aldığı cevap "Münâkaşa etmem, istiyorum, yapacaksınız"dan ibâret olmuş…[80]

---

71 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 154.
72 Ayşe Hür. (2019). *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi* (2. basım) içinde (s. 56). İstanbul: Literatür Yayınları.
73 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 159.
74 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 159.
75 FO, 371/4155, 38735; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 250-251.
76 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 227.
77 Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 61.
78 Bilâl N. Şimşir. (1985). *Malta Sürgünleri* içinde (s. 41-42). Ankara: Bilgi Yayınevi.
79 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 52, dipnot 57.
80 Cavid Bey. (2015). *Meşrutiyet Ruznâmesi* (H. Babacan & S. Avşar, haz.) içinde (c. 3, s. 679). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

> General Allenbi [Allenby] nezdine celp ettiği Hariciye ve Harbiye Nazırları'na, mütalaa dikte ettirdi.[81]

Bir başka kaynakta Allenby-Nâzırlar mülakatına dair Şimşir'de göremediğimiz bazı tafsilata muttalî oluyoruz:

> Öğleden sonra Allenby, Harbiye ve Hariciye Nazırlarını görmek istediğini beyan etti. Buna uygun olarak yanlarında iki memurla gelen Harbiye ve Hariciye Nazırlarına Allenby, tartışmaya açmayacağını ifade ettiği taleplerinden bahsetti. Bundan sonra Allenby 12 maddeden oluşan ve daha çok talimat şeklinde olan taleplerini bildirdi. Bu taleplerle Allenby, Ali İhsan Paşa'nın görevinden alınmasını, 6. Ordu'nun silahsızlandırılarak silah, top ve tüfeklerinin belirlenecek yerlerde kendilerine teslim edilmesini, gerekli görülmesi halinde ahalinin silahlarının alınmasını, talep ettiği jandarmanın terhis edilmesini, tavır, hareket ve çalışmalarından memnun kalmadığı memurların görevden alınmasını, bunların yerine geçecek olanların kendi onayından geçmesini, istenildiğinde Ermenilerin memleketlerine iade edilmesini, Ermenilerin mallarına verilen zararları tespit etmek ve iadeye yardımcı olmak amacıyla gidecekleri yerlerde onlara kolaylık gösterilmesini, Hindistan ordusuna mensup olanlar dahil olmak üzere bütün firarilerin kendisine teslim edilmesini emrediyordu. Ayrıca Allenby, cürüm işleyenleri, asayişi bozanları tutuklatacağını, Konya'nın doğusunda bulunan bütün demiryollarını, telefon ve telgraf hatlarını denetimi altına alacağını, şifreli yazışmaların kabul edilmeyeceğini, daha sonra tespit edilecek tarihten itibaren terhis edilen 6. Ordu'nun kafileler halinde Türkiye'ye gönderileceğini belirttikten sonra istediği yerleri işgal etme hak ve kuvvetine sahip olduğunu sözlerine ekledi. Hariciye Nazırı'nın bu taleplerinin mütarekenin hangi maddesine dayandığını sorması üzerine sinirlenen Allenby uzun bir konuşma yaparak Ali İhsan Paşa'nın davranışlarının mütarekenin hangi maddesine dayandığını sordu. Bundan sonra, Hariciye Nazırı masaya bir harita yayarak gerçekleri izah etmeye kalkıştıysa da Allenby bu konuların İstanbul'da tartışılamayacağını ve söyleyecek daha fazla söz olmadığını ifade ederek taleplerinin yerine getirilmesi konusundaki ısrarını sürdürdü. Görüşme böylece sona erdi. İngiliz yetkililer bu ziyareti Türklerin isteklerini karşılaması açısından "etkileyici ve tatmin edici" bulmuşlardı. Görüşmenin ardından Calthorpe, Allenby'nin "kontrol" kelimesinden maksadının; tarafından belirtilecek zamanlarda Bağdat hattından askerî veya sivil her türlü nakliyatı arzu ettiği gibi düzenlemek ve bu hattı her cins nakliyattan her daim men eylemek salahiyetine haiz olduğunu bildirdi.[82]

İstanbul'daki hükümet, aşağılanıyor.

10 ve 19 Şubat 1919. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi, 10 ve 19 Şubat tarihli nüshalarında İttihadçıların Anadolu'da teşkilatlandıklarını yazıyor:

> *The Times*'in Osmanlı hükümet çevrelerinden edindiği bilgiye göre, merkezin buyruklarının taşrada dinlenmemesinin başlıca nedeni, çoğu açıktaki subaylardan oluşan ve İttihat ve Terakki'nin bir devamı olan gizli Ulusal Savunma Komitesi'nin entrikasıydı. Dr. Reşit'i [mevkuf bulunduğu Bekirağa Bölüğünden] kaçıranlar bunlar olduğu gibi, bunlar taşraya götürmek üzere silah gizliyor, telefon grevi için para ayırıyor, demiryollarını ve elektrik santrallarını baltalamaya çalışıyor ve son olarak propaganda için büyükçe paralar harcamaya hazırlanıyorlardı. Bundan ötürü, önce Merkez Devletleri bankaları, ondan sonra da savaş başladıktan sonra kurulmuş olan ileri gelen Türk bankaları işgal edilmişti.[83]

17 Şubat 1919. İtalya'nın İstanbul Fevkalade Komiseri Kont Carlo Sforza, İtalya Hariciye Nazırı Sonnino'ya telgraf gönderdi: *Meşhur Arnavutlardan ve gördüğüm kadarıyla bizim için çok uygun birisi olan Ahmet Dino geldi. İzmir'de etkili olduğu için dikkate almalıyız. Arkadaşlarıyla birlikte kabul etim ve çok açık bir konuşma yaptım. Ahmet Dino, İtalyanlara hizmet etmeyi dilediğini ve buna hazır olduğunu söyledi. Ahmet Dino'nun arkadaşları da muteber insanlardır. Eski Edirne valisi Cemal Bey İzmirli, Câmi Bey ise Dâhiliye Nezareti eski müsteşarıdır. Bunlar, Rumlardan nefret eden Gençtürkler'den ve akıllı insanlardır. Türklere hizmet etmenin ve onları bu bölgede güçlü ve üstün olan Rumların tehdidinden*

---

[81] Nilüfer Hatemi. (2021). *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri* (3. baskı) içinde (c. 2, s. 637). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

[82] Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 61-62.

[83] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 159, dipnot 17.

kurtarmanın tehlikeli olduğunu kabul ettiler. İtalyan nüfuzuna girdikleri takdirde, dürüst insanları seçmelerinin gerekli olduğuna dikkatlerini çektim. Ahmet Dino, İtalyan tabiyetine bile geçebileceğini söyledi, ben de ona, herhangi bir tehlike karşısında geniş güvenceler verdim. Seyahat ve propaganda çalışmaları için gerekli olan parayı ve harçlıklarını temin ettim. Diğer dört arkadaşlarıyla birlikte -ki hepsi de İzmir'in tanınmış ailelerine mensuplar- Bronzetti ile bu akşam İzmir'e hareket ediyorlar. Gemiden karaya gizlice çıkacaklarlar.[84]

İzmir Müdafaa-yı Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti hariciye işleri mümessili Moralızade Nail, mezkûr İtalyan muhiblerine dahildir. Sforza, *Yunanlıları istemiyoruz, İtalyanların İzmir'de görev almasını uygun görüyoruz* meyanında *dilekçe hazırlanmasını* istemiştir. Nail, Ahmet Dino ve Câmi'nin maiyetinde Bronzetti torpidosuyla İzmir'e nakledilmiştir.[85]

Celâl Bayar yıllar sonra yazıyor:

> Bu günlerde bir İtalyan torpitosu, aralarında Câmi Bey de bulunan İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden birkaç kişiyi İzmir'e getirdi.
>
> İtalyanlarla Yunanlıların İzmir'i ele geçirmek için rekabet hâlinde oldukları herkesçe biliniyordu. Az sonra öğrendik, İtalyan torpitosuyla gelenler arasında İtalya hesabina propaganda yapan eski vatandaşlarımızdan tanınmış Arnavut beyleri de varmış... Bunların böylece gelişi dikkatimizi çekti. Bâzı Arnavut politikacıları, kendi memleketlerinin geleceğini İtalyan dostluğuna, hatta himayesine bağlanmış görüyordu. Bunlar, yeni efendilerine hizmet için uygun gördükleri kimselere sokuluyorlar, Yunanlılar aleyhine sıkı telkinlerde bulunduktan sonra:
>
> Eğer siz bir harekete öncülük ederseniz, İtalyanların her yolla yardımını görürsünüz. Bunu biz sağlayabiliriz, diyorlardı.
>
> Bana da böyle bir başvurma olmuştu. İstediğimiz kadar silâh ve yardım vaadinde bulunulmuştu. Benden beklediklerini görmemiş olacaklardı. Birkaç gün sonra beni görmeye gelen Şükrü Kaya, İttihatçılardan Yunanlılar aleyhine harekete geçeceklere, örneğin kabul edersem bana, İtalyanların yardım edeceklerini anlattı.[86]

Moralızade Nail, mason idi:

> İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyetinin İstanbulda Mümessilliğini yaparken İtilâf Devletleri ricâli ile temaslarımda yararlı olur diye MASON LOCASI'na kaydımı istediler. Çabucak merasimi yapıldı, ve sür'atle derecem de yükseltildi.
>
> Ben devamsızlıktan defterden silindim. İçinde bulunduğum müddet, dışarda söylenen Dinsizlik gibi şeylerin en küçük izini görmedim.
>
> Bizde din adamlarından mason olanlar çoktur. Şeyhülislâm meşhur Musa Kâzım Efendi masondu.
>
> İzmir Müdafaai Hukukunda görevli iken Masonluktan yararlandım.
>
> Vali Rahmi Beyin yaveri Yüzbaşı Ziya anlatmıştı.

---

[84] DDI, VI/2, s. 255-256, B.374; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 55. Mevlüt Çelebi nedense telgraf tarihini sarahaten belirtmemiştir. Mezkûr İtalyan diplomatik belgesinin bulunduğu cilde müracaat ettik ve böylece tarihin 17 Şubat 1919 olduğunu gördük. Ayrıca, Çelebi, telgrafı ihtisar ederek çevirmiştir.

[85] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 54. Moralızade Nail, eğer doğruysa, Sforza'nın talebini *Ne Yunanlı ne siz* demek suretiyle reddetmiş imiş.

[86] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1035.

> "İşgâl günü Konakta yakalandım, Kordonda sürüklerlerken, dedi Ziya, yolda rasladığım Yunan zabitlerine boyuna Mason işareti çekiyordum. Bu subayların yüzünden Mason işaretimi bir çoğunun çaktığını suratlarından seziyordum. Fakat Mason fason kimse bana yardım etmedi."
>
> Dostum Büyük Üstad Prof. Dr. M. Kemâl beni mason ailesine yeniden almak isterdi. Fakat beni affetmesini rica ederdim.[87]

Şubat 1919. *O günlerde Demirci Mehmet Efe de, 5 bin lira fidye karşılığı Derviş Ağa'nın oğlu Ali'yi dağa kaldırır. 334 bin altın ve 35 beşibiryerde gönderilir. Efe, bu kadar paraya çocuğu vermez, 1948 altın daha bulunup yollanır, çocuk kurtarılır. Demirci Efe, Bozdoğan'da Ziraat Bankası'nı da soyar*.[88]

8 Mart 1919. İspanyol *La Época* gazetesinin haberine göre Türk basını, Mehmed Ali'nin (Gerede) Dahiliye Nazırı tayin edilmesini olumlu karşılıyor. *Anlatılanlara göre Osmanlı'nın başkentinin sınırlarına varana kadar pek çok şehirde sayısız zulüm yapan ulusal harekete mensup eşkıya gruplarına karşı yeni bakanın hızlı ve radikal önlemler alacağından emin* olunduğu belirtiliyor.[89]

19 Mart 1919. *İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret eden* Sadrazam Damad *Ferid Paşa,* General *Allenby ile bizzat görüşmeyi teklif ederek ahalideki silahların toplanması ve şifreli haberleşmelerin yapılmaması hariç bütün* 7 Şubat tarihli *taleplerin uygulanması için talimat yayınlayacağına söz verdi*.[90]

25 Mart 1919. İngiliz Hariciye Nâzırı Vekili Lord George Curzon: *Türk milliyetçilerinden ve hâlâ da faal olarak, Paris'deki gecikmeler yüzünden cesaretlenmeye başlayan İttihat ve Terakki Komitesinin geride kalan üyeleri*…[91]

31 Mart 1919. İsviçre Bern'deki İngiliz sefir Horace Rumbold'dan İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra:

> İki buçuk ay önce Mahmut Muhtar Paşa Münih'e giderek orada Cemal ile Talât'a mülâki olmuş; bunlar İsviçre'de Türkiye Elçiliği ile işbirliği yaparak "Millî Müdafaa Partisi" adiyle bir komite teşkil etmişlerdir ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kamufle edilmiş şeklidir. Türk Elçisinin müzaheretiyle cari ayın 25 inde Cenevre konsolosluğunda bir toplantı yapılmış: Hilâfet'in Türkiye'den ayrılmamasına. . . ve bütün mevcut partilerin Türkiye'nin toprak bütünlüğü için çalışmak üzere bir tek millî parti halinde birleştirilmesine karar verilmiştir.[92]

1 Nisan 1919. Kars'taki İngiliz General Thompson, İstanbul'daki Bahr-i Siyah Orduları Başkumandanı General Milne'ye muhtıra göndererek Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesinin *pek acâyip ve şüpheli* olduğunu bildirdi. Milne, cevaben, *zora başvurulması* emrini verdi.[93]

7 Nisan 1919. İstanbul'da ve Samsun'da Yunan bağımsızlık gününün sene-yi devriyesi Rum ayrılıkçılar tarafından kutlanıyor.[94]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, Londra'ya telgraf gönderdi. *Türkiye dahilinde asayişsizliğin durmadan arttığını, karışıklıkların yaygın olduğunu, İttihat ve Terakki ve*

---

87 Nail Moralı, *Mütarekede İzmir: Önceleri ve Sonraları*, 1976, s. 136-137.

88 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 577, dipnot *. Alıntıda yer alan "334 bin altın" ifadesinin zühul eseri olduğu kanaatindeyiz. Dönemin lira/altın paritesi ortalama 8/1 olduğu vechile, 334 altın+35 beşibiryerde 5.000 liraya tekabül etmektedir. 334.000 altın inanılmaz bir meblağdır. Devletin hazinesinde bile belki bu kadar altın bir arada bulunmamaktadır.

89 Beatriz Lozoya Hortelano, *İspanyol basınında Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu*. [Yüksek Lisans Tezi], 2015, s. 34.

90 FO, 371/4166, 49363; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 64.

91 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 168.

92 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 166-167.

93 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 228.

94 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 251.

diğer uzlaşmazların yeniden örgütlenmek için vakit bulmuş olduklarını ve dahilde birçok yerin İtilaf Devletleri'nin zaferinden habersiz olduğunu, bunun da sözle değil, ancak kuvvet gösterisiyle anlatılabileceğini yazıyor. *Gerçi sansür, Odessa, Mısır ve başka yerlerde olan bitenlerin haberlerini şiddetle yasaklıyordu; ama, bu haberlerin yayılmasını önlemek imkânsızdı ve bu da, İttihat ve Terakki'nin gizli propagandasını pekiştiriyordu*.[95]

12 Nisan 1919. Kars'ta bulunan General Thompson kumandasındaki İngiliz birlikleri, emniyet ve asayişin bozulduğu gerekçesine istinaden *Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi*ni dağıttı, Cihangiroğlu İbrahim ve rüfekasını Malta'ya sürdü.[96]

14 Nisan 1919. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi; *28 Ocak'ta, 1 Şubat'ta, 10 Şubat'ta ve 11 Mart'ta devam eden İttihatçı direnişi üzerine haber ver*mişti. Bugünkü yazısı: *İç Anadolu'da da kargaşa hüküm sürüyor. Hâlâ İTC partizanları olan memurları görevinden uzaklaştıramayan hükümet, gösterileri önlemekten aciz. İTC katliam bölgelerinde fanatizmi en üst noktasında tutmak için elinden geleni yapıyor*.[97]

> Bu çeteler ulusal direniş hareketinin ilk evresinde, düzenli ordu hâlâ güçsüzken özellikle Batı'da önemli bir rol oynadılar. Bunlar çokluk, savaş sırasında Rumlar'ın ve Ermeniler'in tehcirindeki rollerinden ötürü aranan saklanmış eski İTC fedaileri ve Teşkilat-ı Mahsusa ajanları tarafından idare ediliyordu. Meşhur örnekler Dayı Mesut, Yahya Kaptan, Kara Arslan ve İpsiz Recep'tir. İstanbul'la Adapazarı arasında bu türden toplam 22 grup vardı ve İstanbul'daki direnişin Anadolu'yla bağlantısı bunlara bağlıydı. İzmir'in doğusundaki dağlarda, bu rolü, Demirci Mehmet ve eski bir jandarma olan Sarı Efe Edip gibi efeler oynuyordu. Doğu Karadeniz'deki dağlarda Ermeni katliamındaki rolü olduğu suçlamasıyla aranması yüzünden dağlara kaçmış olan ve daha sonra Mustafa Kemal'in muhafız alayının komutanı olan Topal Osman Ağa vardı.[98]

17 Nisan 1919. Bâb-ı Âlî Harbiye Nâzırı Şakir Paşa'nın *Journal d'Orient* gazetesi muhabirine beyanatı, İstanbul matbuatından *Alemdar* gazetesi tarafından iktibas edildi. Harbiye Nâzırı *Şile, Bursa, Aydın havalisinde sık sık eşkıyalık olaylarına rastlandığını söylüyor*. *Bunu yapanlar, asker kaçakları*dır. *İstanbul'dan gönderilen artan sayıda jandarma ile bu tür olayların önlenebileceği umuluyor*. *Zaten çıkan olaylar daha çok soygunculuk türündendi*r, *öldürmeler "pek nadiren" oluyor*.[99]

19 Nisan 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Arthur Calthorpe, Londra'ya Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi. Muhtıra zeylinde İzmir'deki irtibat subayının 7 Nisan tarihli raporu yer alıyor. *Greklerle Müslümanlar arasındaki düşmanlığın "epeyi bunalımlı olduğu"* bildiriliyor. *Aydın ilinde, özellikle Menemen'den Manisa'ya kadar uzanan ilçelerde, haydutlardan oluşmuş çeteler türemiştir*. *O bölgede yaşayan ve Balkanlardan sürülmüş olan birçok Müslüman göçmenler öreklerle Yunanlılardan nefret ediyorlar*.[100]

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi:

> Türkiye'de huzursuzluk daimî surette artmaktadır. İzmirde durum hiçbir salâh eseri göstermemekte, Türklerle Rumlar en ehemmiyetsiz tahrikler karşısında birbirleri üzerine atılmaya hazır bulunmaktadırlar. . . İttihat ve Terakki Komitesi teşkilâtını, enerjisinin en son haddine kadar, gizlice kurmak için kâfi nefes alacak zaman ve fırsat bulmuşlardır. Memleketin içinde pek çok kişiler İtilâf Devletlerinin zaferini kabul etmez

---

95 FO, 371/4157, 56556; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 251-252.
96 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 228.
97 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 159.
98 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 159-160.
99 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 256.
100 IDA, FO 371/4157/72532; Aktaran: Salâhi R. Sonyel. (2011). İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922). *Belleten*, 75(272), s. 192.

> görünmektedirler. Odesa, Mısır ile başka yerlerde geçen olaylar sansürün sıkı baskısına rağmen öğrenilmektedir.[101]

Fransız *Lyon Repuplican* gazetesi: *Bütün Türkiye'de durum aynı derecede kötü. İstanbul'dan birkaç kilometre ötede bile, eşkiya çeteleri memleketi ellerinde tutuyor. Çok korkunç cinayetler işliyorlar. İç kısımlarda halkın çoğu henüz Müttefiklerin zaferinden habersiz bulunuyor*.[102]

24 Nisan 1919. Jandarma Binbaşısı Anzavuroğlu Ahmed, üçüncü sınıf maaşla İzmit Mutasarrıfı tayin edildi.[103]

30 Nisan 1919. İngiliz General Thompson, Kars'ı, Ermenilere teslim etti. *Bundan sonra, Kağızman ve Oltu hariç öteki Şûrâ'lar, Ermeniler tarafından kaldırıldı*.[104]

Nisan-Mayıs 1919. *Batı Trakya'da 1913'te Süleyman Askerî komutasında ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Yunanlılar İtilaf devletlerinin yanında savaşa katıldıktan sonra çarpışmış olan Fuat (Balkan) 1919 baharında Trakya'ya yollandı. Nisan ya da Mayıs 1919'da Kara Vasıf'ın evindeki bir toplantıya çağrıldı. Toplantıda Vasıf, Kemalettin Sami, Galatalı Şevket, askeri istihbarat şubesi başkanı Miralay Seyfi (Düzgören) ve İsmet (İnönü) hazır bulunuyordu. İşgal altındaki Batı Trakya'da Yunan kuvvetlerine karşı mücadeleyi örgütlemesi emredildi ve daha sonra bu amaçla Harbiye Nezareti'nin fonlarından İsmet (İnönü) aracılığıyla 4000 lira aldı. Bu, İttihatçı yeraltı örgütüyle Harbiye Nezareti arasındaki yakın işbirliğini gösteren çok ilginç bir olaydır. Mustafa Kemal'in yakın çalışma arkadaşı ile İttihatçı yeraltı örgütü arasında bağlantı kurulması açısından özellikle anlamlıdır*.[105]

İşgalci Müttefiklerce savaş suçlusu olarak tevkif ve tecziye edilmekten kurtulmak, İttihadçıları Harekat-ı Milliyeye teşvik eden âmillerden biriydi:

> Diğer yandan Harbiye Nezareti'nde ve genel olarak İttihatçı subayların büyük ölçüde gücünü koruduğu orduda, kısa bir süre önce Suriye cephesinden dönen Mustafa Kemal'in de aralarında bulunduğu birçok yüksek rütbeli subay, müttefiklerin mütareke koşullarına uymaya niyeti olmadığına emin ve uzlaşma politikasının isabetliliğinden şüpheli, direnişi sürdürmenin temelini atmakla meşguldü. Bu amaçla, İtilaf Devletlerinin orduyu terhis emri ertelenmiş, gizli silah ve teçhizat yığınakları yapılmış ve özellikle Rum ve Ermeni çetelerce tehdit edilen bölgelerde yerel direniş hareketleri kurulmuştu. Aynı zamanda, Ekim 1918'de sözde dağılmış olan Teşkilat-ı Mahsusa, İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı diye bilinen bir gizli örgütle canlandırılmış ve Talat ve diğerlerinin girişimiyle, savaş sonrası direnişe hazırlanmak ve İtilaf Devletlerince Birinci Dünya Savaşı sırasında işlenen savaş suçları nedeniyle aranan İttihat ve Terakki liderlerinin kaçışına yardım etmek için, Karakol Cemiyeti adlı yeni bir örgüt kurulmuştu. İlgili subaylar ve onları destekleyen gizli örgütler silah ve teçhizat stoku yapmakta o kadar başarılı oldular ki, 1919 yazına gelindiğinde, en azından Anadolu ve Doğu Trakya taşrasında İtilaf güçleri ve azınlıklar arasındaki yandaşlarının planlarını bozabilecek bir ulusal direniş hareketinin temelleri atılmıştı.[106]

Aydın Cephesi'nde Sarı Edib, Gökçen, Mursallı İsmail, Yörük Ali nam *efeleri komutası altına alacak olan Demirci Mehmet Efe ise, Yunan işgaline yakın günlerde Karacasu'yu basmış, zengin fakir ayırmadan soymuştur*.[107]

---

[101] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 168.
[102] Zeki Sarıhan. (1993). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* içinde (c. 1, s. 209). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
[103] Takvim-i Vekayi, 29 Nisan 1335-1919, Numero 3535; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 398, dipnot 220.
[104] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 228.
[105] Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 158.
[106] A. L. Macfie, *Osmanlının Son Yılları 1908-1923*, 2003, s. 191.
[107] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1021.

15 Mayıs 1919. Yunan işgal kuvvetleri İzmir rıhtımına saat 08:45 sularında çıktı. Saat 11:45 zarfında ise hâlâ aydınlığa kavuşturulamamış bir komplo icra edilerek kimliği belirsiz kişilerce Yunan alayına birkaç el kurşun sıkıldı fakat buna mukabelen Yunan orantısız bir hücum tatbik ederek yüzlerce Müslümanı katliam etti.

İzmir'de propaganda faaliyeti yürüten Yunan gazeteci Michael Rodas, işgal öncesi ve sonrası zaman zarfına dair kalem oynatırken, İtalyan unsurun Kuva-yı Milliyeyle beraber Yunan'a karşı bilfiil çatıştığını derc etmiştir:

> O sıra İzmir, gizli bir savaş görüntüsü vermeye başlamıştı. İngilizler durumu kavramışiardı ve açıkça bizim yanımızı tutuyorlardı. İngiliz Konsolosu İzmir'e gelmiş, bütün Hıristiyanları serbest bıraktırmış, Erythrai'yi ziyaret etmiş... yıkık Hıristiyan kasabalarını ve köylerini görmüş, dönüşünde Türk liderleriyle sert konuşmuş ve Hıristiyanlara karşı davranışlardan onları sorumlu tutmuştur. Fransızlar, bize yardım etmekten kaçınmamışlardır. Ve İtalyanlar, Türk unsurlarla birlikte çatışmaya katılmışlar, bize suç yüklemek ve İzmir'den bizi atmak için ellerinden geleni yapmışlardır.[108]

*Ege'deki Kuva-yı Milliyeciler, İngiliz denetim subaylarına, işgalin olacağının önceden bilindiğini, fakat bunun sırf bir Yunan işgali olacağının bilinmediğini söylemişler*dir.[109]

İzmir'in Yunan tarafından işgali akabinde Teşkilat-ı Mahsusacı Çerkes Hüseyin Rauf (Orbay), Teşkilat-ı Mahsusa rüfekasından Çerkes Edhem'i *Salihli ve çevresinde bir milis gücü oluşturmakla görevlendirdi*.[110]

Birtakım sabıkalılar Kuva-yı Milliyeye istihdam edilmektelerdir:

> Ege'de millî direnişi örgütlemek için çaba gösteren Albay Bekir Sami, Albay Kâzım Özalp ve Rauf Orbay, herkesten önce, bu başı dertteki İttihatçılara dayanırlar, onlara başvururlar. Teşkilât-ı Mahsusa'dan Çerkez Etem ve Reşit kardeşler, Rum ve Ermeni olaylarına adları karıştığından ve Teşkilât-ı Mahsusa liderlerinden Kuşçubaşı Eşref'in yakını olduklarından ilk başvurulan kişiler arasındadır. Silâhlı direnişi hemen kabul eden Etem, Teşkilât-ı Mahsusa hizmetinde Rum ve Ermeni olaylarına karışan ve aranmakta bulunan Serezli Parti Pehlivan gibi Rumelili çetecileri kolayca kuvvetlerine katar. Balkan zulümlerini bilen ve Hükümetçe görevinden alınan Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey, göçmenlerden kurulu müfrezelerin başına geçer. Rauf Bey ve albaylar, Etem ve Reşit kardeşler gibi olaylara bulaşmış ve izlenmekte olduğu için çevrede adamlarıyla tedbirli dolaşan çiftlik ağası sivil paşalardan İttihatçı Karaosmanoğlu Halit Paşa'yı ararlar. Paşa, Manisa işgalinin yarattığı bir çöküntüden sonra, Harmandalı - Terkeş Cephesinde direnişe girişir. Birçok İttihatçı, millî kuvvetlerin başına geçerler. Komiser Hamdi, Sındırgılıoğlu Mehmet vb. bunlar arasındadır. Celâl Bayar, Demirci Efe danışmanlığından sonra, bir süre Akhisar Cephe Komutanlığı yapar.[111]

Paul Dumont: *Yunanlıların İzmir bölgesine el koymasının ertesinde, kimi sivil şahsiyetler, kimi eski askerler, kimi de Yörük Ali Efe veya Demirci Mehmet Efe gibi bazı şakiler tarafından kumanda edilen bir çok yeni topluluklar gün yüzü görmüştür. Adam toplama usulleri tabiatiyle tenkit edilmektedir. Dürüst vatanseverler burada, yağmadan başka bir şey düşünmeyen haydutlar, serseriler, asker kaçakları ile çâresiz beraber olmaktadırlar. Fakat yaptıkları akınlar, kurdukları tuzaklar da tesirini göstermektedir.*

---

[108] Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 129-130. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[109] *Documents on British Foreign Policy*, c. IV, p. 758; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 263, dipnot 173.

[110] Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 209. Hüseyin Rauf (Orbay), Çerkes Edhem'le beraber Iran'da ve Irak'da gayr-ı nizamî harb vazifesini ifa etmişlerdi: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 24.

[111] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1177-1178.

Küçük Asya'da yaptıkları harekâtın ilk günü kendilerine basit bir askerî gezinti olan Yunanlılar şimdi işin farkına varmışlardı.[112]

Toynbee:

> [*15 Mayıs 1919 katliamında (ÖFA notu)*] Öldürülenlerin sayısını hesap etmek kolay değildir. İlk tanığım, kıyım hadiseleri sona erdiğinde şehir morgunu ziyaret etmiş ve orada -vücut parçaları ile kol ve bacaklara ilâveten- sahibi çıkmamış kırk ceset saymıştı. Cenazelerin çoğunluğu ise yakınları tarafından teşhis edilerek defnedilmek üzere sahiplerine verilmiş durumdaydı. Günler sonra yeni cesetler sahile vurdu, bunlar deniz kenarında katledildikten sonra denize atılanlara aitti. Öldürülen Türklerin toplam sayısı 200 dolaylarındaymış gibi görünmektedir. Öte yandan, Yunan birliklerinin kayıp verdiğine dair bir bilgi edinme imkanı bulamadım. İki batılı tanığım da böyle bir şeyi ne görmüş ne de duymuşlardı ve bu meyanda Rum mahallelerinde yaptığım soruşturma da bir netice vermed. Mermilerin her zaman hedefi bulmamaları sebebiyle ilk kurşunun Türkler tarafından atılmadığı ispatlanmasa da bu tesbit çok büyük bir önem taşımaktadır.
>
> Kendiliğinden ortaya çıkan ikinci bir infial ise birkaç hafta sonra, bu kez Türk tarafından olmak üzere, Aydın'da patlak verdi. İzmir'de olup bitenleri haber alan ilçe ve kasabanın eli silah tutan Türk ahalisi, teslim edilmiş savaş malzemesinin toplu halde tutulduğu müttefik kontrolundaki depoyu ele geçirdikten sonra Yunan kuvvetleri gelmeden evvel dağlara çekilmişlerdi. Kasabanın bu Türk çetelerince geçici olarak yeniden ele geçirilmesinden altıncı bölümde bahsedilmişti. Bu insanlar, ellerinde tuttukları birkaç gün içinde Rum mahallesini yerle bir ettiler. Kadınlar ve çocuklar tıpkı fareler gibi ev ev kovalandı ve canlı olarak ele geçirilen siviller kurşunlanıp, bıçaklanarak ya da yüksek yerlerden atılmak suretiyle kitleler halinde katledildi. Evler ve kamu binaları yağmalandı, fabrikalardaki makineler tahrip edildi, kasalar havaya uçuruldu ya da patlatılarak açıldı ve sonunda bütün bir mahalle tümüyle yok edilene dek ateşe verildi. Hâlâ hayattayken kaçabilen kadınların birçoğu tecavüze uğradı, diğerleriyse kaçırıldı. Aileleri bu insanlardan bir daha haber alamadı.[113]

16 Mayıs 1919. 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Yaver-i Şehriyarî Mirliva Mustafa Kemal, huzur-ı şahanede Kur'ân-ı Kerîm mushafına el basıb sadakat yemini ettikten sonra maiyetiyle beraber ikindileyin Bandırma Vapuruna bindi ve Samsun'a doğru yola çıktı.

17 Mayıs 1919. Bâb-ı Âlî'de Meclis-i Vükela içtima ediyor. *Bursa ve Aydın'da eşkıyalığın yayıldığı* vechile *buna karşı jandarmayı düzeltmek için gereken ödeneklerin ve maaşların verilmesini kararlaştır*dı.[114]

18 Mayıs 1919. İttihatçı Çerkes Hüseyin Rauf (Orbay), İttihadçı Çerkes Bekir Sami'nin (Günsav) Üsküdar'daki evini ziyaret ederek *Ege'de başsız kalmış ordunun başına geçmesi*ni önerdi ve *tayinine yardımcı olacağını* söyledi.[115]

İzmir'deki İngiliz denetim subayı İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe'ye telgrafname gönderdi. *İç bölgelerdeki durumun kaygılandırıcı olduğunu; ancak, Manisa'da vali ile eşrafın düzeni korumak için elden geleni yaptıklarını; Grek-Yunan ikilisinin İzmir dolaylarındaki silâh depoları ile Türk köylerini yağmaladıklarını ve Müslümanları avladıklarını* bildiriyor.[116]

---

[112] Paul Dumont, *Mustafa Kemal*, 1994, s. 25. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[113] Arnold Joseph Toynbee, *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, 2007, s. 332.

[114] Meclis-i Vükela Mazbataları, 17 Mayıs 1335-1919, 215/234; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 279, dipnot 210.

[115] Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 2018, s. 223. "Enver Paşa'yla Harp Okulu ve Akademi'den sınıf arkadaşı olan Bekir Sami, bir süre Enver Paşa'nın *seryaverliğini* yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında İran ve ötesi harekatına katılan ve Kafkas cephesinde bulunan Bekir Sami için Halil Paşa *yakın arkadaşım ve dostum* demektedir. Halil Paşa Bekirağa bölüğünden kaçtıktan sonra Bekir Sami'nin yanına gitmek istemiştir. Kendisi de Rauf Bey gibi Çerkez olan Bekir Sami, Mütareke sırasında da Rauf Bey'le çok sıkı ilişki içindedir ve Rauf Bey'in İstanbul'daki evinde yapılan toplantılara katılmıştır."

[116] IDA, FO 371/4218, No. 86551; Aktaran: Salâhi R. Sonyel. (2011). İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922). *Belleten*, 75(272), s. 194.

57'nci Fırka Kumandanı Miralay Şefik (Aker), karargâhını İtalyan işgal mıntıkası Çine'ye taşıyor:

> Tire Şube Başkanı Vekili Yüzbaşı Mehmet, 18 Mayıs'ta Aydın'daki Tümen Komutanına şu telgrafı çeker:
>
> "Her ne kadar âsayiş sağlanmışsa da, burada kalan bir kısım asker ve subayların memleketin ihtilâline yol açmak girişiminde bulunduklarını öğrenen memleket halkı, bunların buradan hemen ayrılmalarını ısrarla istemektedir."
>
> Tire Belediye Başkanı Vekili Abdülkadir de Tümen Komutanı Albay Şefik Aker'i uyarır:
>
> "İzmir dolaylarından geri çekilmiş ve Binbaşı Aziz Bey komutasında 25 kadar subay ile 50 kadar erden kurulu bir kuvvet vardır. Memleketi ihtilâle vermek için buradan hareket etmiyorlar. Müslim ve gayrimüslim bütün ahali heyecandadır. Bunlar hakkında yapılacak işlemin acele yapılması ahali adına rica olunur."
>
> Ne var ki, "memleketi ihtilâle vermek için" Tire'de kalan subayları uzaklaştırması istenen Tümen Komutanı Şefik Aker de Aydın'da "istenmeyen kişi"dir. Orada da Tümen'in Aydın'dan çıkartılması bildirilir. Şefik Aker, bu istek üzerine, askerlik açısından da daha güvenli bulduğu için, karargâhını İtalyan bölgesindeki Çine'ye taşır. Çine'de rastladığı Yörük Ali Efe'yi millîci saflara katılmaya râzı ederek, Aydın savaşlarına sürer.[117]

19 Mayıs 1919. *Alaşehir'de silâhlı direniş başlatılışında Teşkilât Mahsusa'dan Yüzbaşı Süleyman Sururî Bey'in büyük katkısı vardır. 19 Mayıs 1919'da Alaşehir'e gelen Süleyman Sururî Bey, Alaşehir eşrafını Ulu Câmi'de toplar, örgütlenmeyi önerir.*[118]

19 Mayıs'da İstanbul Fatih'de İttihadçılarca tertiplenmiş mitingde İttihadçı Halide Edip (Adıvar) *çok şiddetli bir konuşma yapmış* akabinde Fransız birkaç işgal subayı da *teşvik edici sözlerde bulunmuşlardı*r.[119] Halbuki Fransa, Yunan'ı İzmir'e çıkartan (15 Mayıs 1919) Üçler Konseyi üyesiydi.

Fransa'nın Giresun Konsolosluğu Yardımcısı İstanbul Rumu Nicolas Collaro, Trabzon Konsolosu Paul Lepissier'e rapor gönderdi. *Rapora göre işgal haberi bölgedeki eski İttihatçıları harekete geçirmiştir. Müslüman halkı uyanık tutmak, bölgedeki temsilcilere ve azınlıklara gözdağı vermek amacıyla İttihatçıların* tertibi *ile bazı gösteriler organize edilmeye başlanmıştır. Bunun en iyi örneği Giresun'da görülmektedir. İzmir'den gelen işgal haberi üzerine, 17 Mayıs 1919'da Giresun'da bir miting düzenlenmiştir. Tellal, mitingin şehrin meydanında yapılacağı haberini vermesiyle herkes dükkânını kapatarak toplanılacak alana hareket etmişti. Önde gelen İttihatçılardan Eşref Bey mitinge gelen Müslümanlara ateşli bir konuşma yapmıştı. Orada bulunanlar ölmeye hazır olduklarını ve vatanın bir parçasını dahi Yunanlılara vermeyeceklerini ifade ediyorlardı. Milliyetçi duygular kabardıkça, söylemler ve sloganlar daha da sertleşmişti. Topluluk bir ara İzmir'de dalgalanan mavi Yunan bayrağının Türk kanlarıyla kırmızıya boyanacağını haykırmaya başlamıştı. Miting sonrası Sultan'a, Veziriazama ve diğer cemiyetlere ve aynı zamanda Wilson'a (le dispenseur de la justice…/adaleti tevzi eden Mr. Wilson Hazretleri'ne) birer telgraf gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Collaro'ya göre miting, Hristiyanların hiçbir tepki göstermemesi üzerine sakin geçmiştir. Raporlara göre o günlerde Giresun'da milis kuvvetlerin teşkil edilmesiyle meşgul olan Osman Ağa kalabalık bir grupla dağlara çekilmişti. Geceleri gelip Eşref Bey'le görüşmekteydi. Collaro'ya göre jandarma komutanı ve tüm memurlar bu fanatik grubun üyelerindendi. Collaro bu durumun Trabzon'daki Fransız Yüksek Komiserliği Trabzon Temsilcisi'ne ve*

---

[117] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 977.

[118] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1017.

[119] Harold Armstrong, *Türkiye Nasıl Doğdu*, 2011, s. 55. Albay Foulon, mezkûr Fransız subaylardan birisi idi: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 316.

Yunan Hükümeti'ne bildirilmesi gerektiğini, aksi takdirde bölgede yaşayan Rumların ve Ermenilerin burayı terk edeceklerini belirtmektedir.[120]

20 Mayıs 1919. Sabık Hareket Ordusu kumandanı Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa, Bandırma'daki 17'nci Kolordu Kumandanlığına vekâleten tayin edilen Miralay Çerkes Bekir Sami (Günsav) Bey'i makâmında kabul etti. Muhaveredeki dikkat çekici husus, hükûmetin âciz kalabileceğine dair tenbihattır:

> -Ülkenin ve ordunun durumunu, İzmir'in işgal faciasını biliyorsunuz. Size hiçbir emir vermiyoruz. Anadolu'da ne yapmayı düşünüyorsunuz?
>
> -Vatanım neyi emrediyorsa onu yapacağım. Gönlünüz rahat olsun Paşam, dediğimde duygulandı.
>
> Paşa, sessizce çekmecesini açtı, içinden 1.000 lira kâğıt para çıkarıp bana verdi. Gözleri yaşarmış, ağlıyordu. Eliyle kolumu tutup şöyle dedi:
>
> -Allah, başarılı kılsın oğlum. Vatanın çıkarı neyi gerektiriyorsa onu yap. Hükümetin belki seni koruyamaz. Belki güç durumlara da düşebilirsin. Yılma, üzülme, vatan, kendisine hizmet edenleri ölseler de unutmaz ve onları aziz tanır. Askerleri ve subayları toplayınız. Fakat zorunlu olmadıkça Yunanlılarla çarpışmaya girmeyiniz.[121]

Sabık 14'üncü Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa, Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretine muhtıra sundu. Bildirdiğine göre *menhus* İttihad ve Terakki Cemiyeti, Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Riyasetinde nüfuzludur. 14'üncü Kolorduyu nizamî kuvvetten çeteye (gayr-i nizamî kuvvete, Kuvâ-yı Milliyeye) dönüştürmüştür.[122]

22 Mayıs 1919. İstanbul'daki Yunan Fevkalâde Komiseri Kanelopulos, Yunan Hariciye Nâzırı Politis'e muhtıra gönderdi. Muhtırada belirtildiğine göre Sadrazam Damad Ferid Paşa Kabinesi, işgale karşı İttihad-ı İslâmcı bir saikle tedbirler almaktadır:

> İzmir'in işgalinin yarattığı galeyan, Osmanlı İmparatorluğunun kesin olarak dağıtılacağına dair haber ve yayınların çoğalması üzerine büsbütün arttı: türk hükûmeti büyük devletleri etkilemek ve kararlarına tesir etmek ümidiyle mitingler, tehditler, matem işareti olarak kilise ve mağazaların kapanması gibi gösteriler düzenliyor. Gazeteler tehdit yazılarıyla dolu. Hükûmet, çeşitli basın organlarının yardımıyla körüklediği coşkunluğa, Antant devletlerinin İslâm'a karşı olduğu sloganından hareketle, bir islâm-birliği karateri vermiye uğraşıyor.[123]

Bazı kaynaklara göre bu halk mitingleri İttihat ve Terakki'nin istihbarat örgütü Teşkilat-ı Mahsusa tarafından örgütleniyordu. Teşkilat-ı Mahsusa savaş öncesi, Osmanlı devletinin gizli siyasi polis teşkilatı olarak kurulmuştu. Örgütün istihbarat ağının büyük bölümü Mondros Mütarekesi'nden sonra da sağlam kaldı ve ulusal hareketle birlikte çalıştı.[124]

---

[120] *Centre des Archives Diplomatiques de Nantes* (CADN), Le Consulat de France à Trébizonde, 71/5; Aktaran: Aydın Özgören, *Fransız Konsolosluk Raporlarına Göre Milli Mücadele Döneminde Giresun ve Topal Osman Ağa (1919-1920)*. 2021, s. 339.

[121] Muhittin Ünal. (1994). (Haz.). *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları* içinde (s. 23). İstanbul: Cem Yayınevi. Benzer tavır, Yunan'ın İzmir'i işgalinden birkaç gün sonra kendisini ziyaret eden Balıkesir Redd-i İlhak Heyetine Dahiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'in şu mahremane ifadelerinde de görülmektedir: "Biz size, sizi ayaklandırmaktan men'edecek emirler veririz, çünkü baskı altındayız. Siz bize dahi isyan ediniz. Millî müdafaa bir milletin en kudsî h[a]kkıdır." Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 277, dipnot 180.

[122] Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, c. VI, s. 2004-2008; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 278, dipnot 207.

[123] Dimitri Kitsikis. (1963). *Yunan Propagandası* içinde (s. 210). İstanbul: Meydan Neşriyat.

[124] Bülent Gökay. (1998). *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)* (S. Yalçın, çev.) içinde (s. 59, dipnot 68). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Samsun'daki İngiliz İrtibat Yüzbaşısı L. H. Hurst, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine Mustafa Kemal hakkında rapor gönderdi: *Mustafa Kemal günü gelince varlıkları için herkesi mücadeleye çağırdı. (...) İttihatçılar Mustafa Kemal'in propagandasını aktif biçimde desteklediler. Daha ılımlı unsurların etkisi yok. Mustafa Kemal, çatışma başlarsa komiteci çetelerin başları olabilecek tipte Türklerle görüştü*.[125]

Bandırma'daki 17'nci Kolordu Kumandan Vekili Miralay Bekir Sami (Günsav), bir tanıdığı olan Bandırma tüccaranından Hasan'la temas kurarak Teşkilat-ı Mahsusacı Çerkes Reşid'e haber saldı. Çerkes Reşid, Çerkes Edhem'in ağabeyisi ve Bekir Sami'nin de Harbiye Mektebinden sınıf arkadaşıydı. Reşid, Temmuz 1908 Jön Türk para-militer darbesinden sonra ordudan istifa etmiş ve İttihad ve Terakki yeraltı cemiyetinin *komitacılık işlerine karışmıştı*. Akşamleyin, Tüccar Hasan'ın evine Bekir Sami nezdine Çerkes Reşid değil, Çerkes Reşid'in eniştesi Çerkes Hafız geldi. Yüzbaşı Selahaddin naklediyor: *Reşit gizlenmiş, çıkamıyormuş. Hükümetçe kovalandığı için saklanmış. Emir almak üzere eniştesini göndermiş. Bekir Sami, Hafız Bey'e durumu anlattı, toplayabildiği kadar silahlıyla kendisine katılmasını söyledi. Çerkez Hafız Bey o gece köyüne döndü*.[126]

23 Mayıs 1919. Aydın'daki 57'nci Alay Kumandanı Miralay Şefik'ten (Aker), Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Cevad'a (Çobanlı): *Kuvâ-yi Milliye teşkilâtı vücuda getirmenin en iyi tedbir olabileceği*.[127]

24 Mayıs 1919. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliği Askerî Ataşesi Yarbay Serafino Vitelli, Başkumandanlığa telgraf gönderdi. *Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad Paşa, Sforza'ya, Anadolu'da başlayan Kuvâ-yı Millîye çetelerinin eylemlerinin kesinlikle İtalyanlara karşı olmayacağı konusunda garanti vermiştir*.[128]

25 Mayıs 1919. 14'üncü Kolordu müzaheretiyle İzmir'in Ödemiş kazâsında Kuva-yı Milliye teşkilatı tesis edildi:

> Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami [Baran] Bey, İzmir'in işgalini takip eden günlerde, Jandarma Komutanı Yüzbaşı Tahir, askerlik şubesi başkanı, Belediye reisi ve şehrin ileri gelenleri ile hükûmet konağında toplantılar yapıyor ve Ödemiş'in Yunanlılara karşı savunulması tedbirlerini alıyordu. Böyle bir toplantı sırasında idi ki, içeriye üniformalı ve silâhlı bir takım insanlar girdi. Hizmete hazır olduklarını bildiren bu insanlar, Ödemişli yedek subaylardı; çağrılmadan gelmişlerdi. Daha sonra bunların sayıları onbeşe yükseldi. Öte taraftan askerî silâh deposu açılmış; halka, efelere, zeybeklere silâh dağıtılmıştı. Bu suretle, silâhlananların sayısı kısa bir zamanda 150'ye yükseldi ve 25 Mayıs 1919'da Ödemiş'de Kuvâ-yi Miliyye Teşkilâtı kurulmuş oldu. Kuvvetlere Jandarma Yüzbaşısı Tahir Bey komuta edecekti.[129]

26 Mayıs 1919. Yıldız Sarayı'nda Şûrâ-yı Saltanat içtima etti. İstişareye 24 farklı müesseseden 100'e yakın sayıda mümessil katıldı. Padişah Vahideddin tarafından küşad edilen celse, Sadrazam Damad Ferid riyasetinde devam ve hitam edildi. Şûrâ-yı Saltanat'ın işleyiş tarzı, davetlilerin hâlihazırdaki siyasî vaziyete dair mütalaalarını ifade etmesi suretindeydi. Bizce en dikkat çekici husus şudur: *İstiklâl* gazetesi naşiri Rauf Ahmed (Hotinli), *Amerikan himayesini tesis etmek* lüzumundan bahsettiği vakit

---

[125] Ayşe Hür, *Mondros'tan Cumhuriyet'e Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 83.

[126] İlhan Selçuk. (2006). (Haz.). *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı* (13. baskı) içinde (c. 2, s. 50-53). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

[127] "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad Paşa'nın da (Cevad Çobanlı), bu yazının altına *Son fıkra gayet önemlidir; acele edilmesi lâzımdır* diye bir kayıt düşmesi, Kuvâ-yı Milliye için bir başlangıç olarak kabul olunabilir." Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 270-271.

[128] Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici (ASDMAE-AP), 1919-1930, Bu. 1644-7738; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 176.

[129] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 278.

Sadrazam Damad Ferid Paşa sandalyesinden yekinerek kat'î bir edayla *Rica ederim, himaye bahis mevzu olamaz* dedi.[130]

> [..] biri, Müttefikler tarafından verilen notalarda sadece İzmir'in işgalinden bahsedilmesine rağmen Yunanlıların Manisa'yı bile ele geçirdiklerini, İtalyanların da bazı yerleri işgal ettiklerini söyledi ve bu durum karşısında hükûmetin, giriştiği teşebbüslerden bir sonuç alıp almadığını sordu, Türk topraklarına giren düşmanların bu toprakları sadece işgal mi veya ilhak mı ettiklerini öğrenmek istedi; bunlar bilindikten sonradır ki kanaat beyan etmenin mümkün olabileceğini ileri sürdü. Fakat bu üyenin soruları cevaplanmadı. Ancak konuşmalar gittikçe ateşlendi; Wilson prensiplerinin onikinci maddesi üzerinde duruldu; Amerika mandasının lehinde ve aleyhinde sözler söylendi. İngiliz himâyesini isteyenler oldu. Buna karşılık, halkının çoğunu müslümanların teşkil ettiği Türkiye'nin parçalanamayacağı, herhangi bir milletin idaresi altına girilemiyeceği haykırıldı. Doğu vilâyetlerinde Ermenilere bir hak tanımanın mümkün olmadığı, Salisbury'nin "Zırhlılarımızın İskenderun körfezinden atılacak olan gülleri hiç bir zaman Ararat dağlarına düşmez" tarzındaki sözleri hatırlatılarak, savunuldu; bu hususta daha da ileri gidilerek, İtilâf Devletleri Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulmasına yardım ettikleri takdirde, bu bölgedeki müslümanların Bolşevikliğe öncülük yapabilecekleri tehdidinde bulunuldu. Barış konferansının kararları, insafsızca bize uygulanmak isteniyorsa, bu memleketin ayaklanacağı bilinmelidir; denildi. Bunun tersi de iddia edilerek, hakların sükûnetle elde edilebileceği savunuldu. Bu arada "Devlet idaresi hususunda, hükûmet teşkili ve milletin memleket idaresine katılması" fikri ortaya atıldı; bazı üyeler tarafından şûrâ-yi saltanat kararlarının bir şey ifade edemiyeceği, çünkü bu kuruluşun "Milletin kaderi hakkında bir rey ve mütalaa beyan etmek hakkına sahip olmadığı" belirtildi; milletin haklarını savunabilecek bir "Şûra-yı millî"nin kurulması istendi; "Hükûmet, milletin irâdesinden doğmuş bir hükûmet olsun, seçilsin" denildi. [..] Sadrazam Ferit Paşa, "Burada gerek lehimize ve gerek aleyhimizde olsun lütfen beyanda bulunan kişilerin sözlerini tamamen millet ve memleketimizin yararına sayar; bunun için hepinize teşekkür ederim, meclis sona erdi" demek suretiyle toplantıyı kapa[dı].[131]

Açıklamalı [ÖA1]: Alakasız.

27 Mayıs 1919. Sadrazam Damad Ferid Paşa, Hariciye Nezâretinin fevkalâde bir memurunu İngiliz Fevkalâde Komiser Calthorpe'ye elçi gönderdi: *Yunanlıların Aydın'a girmeleri dolayısıyla şaşkınlık ve umutsuzluğunu bildirdi ve genel olarak Türkiye'nin tedrici parçalanmasına (İtalyan işgali) ve özellikle Yunan ilerlemesine bir sınır konması için, Amiral'in aracılığıyla Paris'e acil olarak yeniden başvurduğunu söyledi. Halk, uzayan bu ıstırap karşısında umutsuzluk içindeydi. Komisere göre, Yunan ilerlemesi devam ederse Müslümanların ne yapacağı belli olmazd*ı.[132]

2'şer adet Yunan muhribi ve nakliye gemisi, Ayvalık Limanına demirledi:

> [..] bunlara komuta eden kişi, Ayvalık'taki İngiliz temsilcisi vasıtası ile, Yunanlıların Ayvalık'ı işgal edeceğini, bu sebeple de Türk askerlerinin kasabayı terketmeleri gerektiğini, ancak "Mülkiye memurlarının" yerlerinde kalabileceğini Ayvalık Kaymakamına tebliğ etti. Bunun üzerine Kaymakam, "Bâbıâlî'den emir almadıkça isteklerine uyamayacağını" onlara bildirmiş ve durumu da acele gerekli makamlara duyurmuştu. Bu hal karşısında, "Meclis-i Vükelâ"yı (Bakanlar Kurulu) toplayarak bir karara varmanın gecikmeye sebep olacağını düşünen Sadrazam Damat Ferit Paşa, 27 Mayıs'da İçişleri Bakanlığı vasıtası ile Balıkesir Mutasarrıflığına, Ayvalık Kaymakamı ile öteki ilgili Kaymakamlara Yunan askerinin karaya çıkmasına müsaade olunmamasını, gerektiği takdirde "Her türlü kuvvetlerle mukavemet olunmasını" emretti.[133]

Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın Dahiliye Nezâreti kanalıyla Balıkesir Mutasarrıflığına talimatı:

---

[130] M. Tayyin Gökbilgin. (2011). *Milli Mücadele Başlarken: Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına* (E. Yalçın, ed.) içinde (s. 107). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

[131] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 254-255.

[132] BNA, FO, 371/4218/80259; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 393.

[133] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 265-266.

> Merkezden sarih bir emir ve İngilizlerden konferansın mukarreratına dair bir tebliğ almadıkça, asla Yunanlılar tarafından asker çıkarılmasına ve işgale müsaade edilmemesi ve iktiza ederse her türlü kuvvetlerle mukavemet olunması.[134]
>
> Ancak bu emirden, ne "Harbiye Nezâreti'nin, ne de bu bölgeden sorumlu olan 14. K[o]lordu Komutanlığının haberi olmamıştı. Fakat 14. Kolorduya bağlı bulunan 61. Tümen Komuntanı Albay Kâzım (Özalp), bu emri Balıkesir Mütesarrıfından öğrenir öğrenmez Kolordu'ya bildirmişti. Bundan dolayı Kolordu telâşlandı; "Harbiye Nezâreti"nden bu konuda yapılacak işlemin ne olacağını sordu; fakat bu yazının cevabını beklemeden 61. Tümene "Ayvalık'a çıkacak Yunan kuvvetine karşı bölgede nizâmiyye kıt'alarının ateşle mukabele etmesinin" Osmanlı Hükûmeti'nin ve vatan'ın yüksek menfaatlarına aykırı düştüğünü bildirdi ve 172. Alay'a gerekli emirlerin verilmesini istedi. Gerçi böyle bir emir verildi. Ancak 172. Alay Komutanı ["Kel" Ali Çetinkaya] bu emri çok geç aldığı; esasen Ayvalığı savunmağa kararlı bulunduğu ve Balıkesir Mütesarrıflığından yapılan tebligatı göz önünde tuttuğu için 28/29 Mayıs sabahı karaya çıkmak istiyen Yunan birliklerini ateşle karşıladı. Şimdi sadece askerî bakımdan değil, politik bakımdan da çok dikkate değer bir ortam meydana gelmiş bulunuyordu. Çünkü hükûmetin emri ile Türk silâhlı kuvvetleri harekete geçmiş ve bu suretle de mütârekeyi bozmuşlardı. Onun için Balıkesir mütesarrıfı ile 172. Alay Komutanı'nın, çarpışmaların başladığını bildiren telgrafları gelince, mesele hemen "Meclis-i Vükelâ'da" görüşüldü; yapılan iş uygun görüldü; savunma herkesi memnun etti; hatta, Anadolu'da meydana gelen millî harekete en çok karşı çıkan ve o sırada İçişleri Bakanı bulunan, gazeteci Ali Kemal Bey bile, "Aşkolsun yiğitlere" demekten kendisini alamadı. Meclis-i Vükelâ" (Bakanlar Kurulu) yalnız bu direnmeyi tasvip etmekle de kalmadı, "Harbiye Nezâreti" aracılığı ile "Karesi, Aydın havalîsindeki kumandanlara", Yunanlılar ilerlediği takdirde karşı konulması emrini verdi. Ancak gösterilen bütün çabalara rağmen Yunanlılar 29 Mayıs'da Ayvalık'ı işgal ettiler; fakat bir kilometreden fazla ilerleyemediler ve Ayvalık'ın hemen gerisindeki zeytinliklerde mevzi'lenmiş olan Türk kuvvetlerinin karşısında durmak zorunda kaldılar.[135]

Padişah Vahideddin Hân ve Sadrazam Ferid Paşa, Müttefiklere ılımlı davranmak suretiyle teslimiyetçi görüntü verseler de, perde arkasından mukavemet hareketlerine mümkün mertebe müzaheret ediyorlardı. Fakat mevcut şerait fevkalâde nazik olduğu vechile atılan ve atılacak adımların çok iyi hesablanması gerekmekteydi. 15'nci Kolordu hariç diğer birliklerin muharebe kuvveti iptal edilmişti. Sulh müzakerelerine güçlü müktesebatla gitmeye çalışırken acele ve fevrî hamleler yapmak, eldeki Anadolu topraklarının da işgal edilmesine sebebiyet verebilirdi:

> İzmir olayından dolayı İstanbul'a yüzlerce telgraf gönderilmişti. Amiral Calthorpe'a gelen telgrafların sayısı 657 idi. Mal ve bedence her fedâkarlığa katlanılacağını bildiren bu telgrafların bazılarına hükûmet cevap verdi; hatta silâhsız yapı[l]acak mitinglere müsaade bile etti. Ancak Reddi ilhak Cemiyetlerinin halkı silâha sarılmağa da'vet eden ve İzmir'e doğru harekete geçmeğe teşvik ve tahrik eden telgrafları hükûmeti korkuttu. Gerçi tecâvüze uğrayan yerlerde halkın silâha sarılmasını, açıktan açığa olmasa bile, olumlu karşılamış; harekete geçenleri cezalandırma yoluna gitmemiş; hatta takdir bile etmişti. Fakat yine bu hükûmet, ta Van'dan ve Trabzon'dan silâhını kaparak İzmir'e doğru yola çıkacak insan gruplarının büyük karışıklıklara sebebiyyet vereceğini böyle bir halin ise memleketin bütününün işgaline ve bu arada İstanbul'un kaybına sebep olabileceğini düşünüyordu. Bundan dolayıdır ki 16 Haziran 1919'da bütün postahanelere bir genelge gönderdi ve Redd-i İlhak Cem'iyyeti tarafından verilecek telgrafların çekilmemesini emretti, bu suretle de millî hareketi engelleme yolunda ilk adımlarından biri atmış oldu.[136]

Selâhattin Tansel, Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından keşide edilen ve kamu düzenini alt üst edici telgrafın alenî telgraf hattından gönderilmiş olduğuna dikkat etmemiştir. Başka bir deyişle, Müttefiklerle diplomatik temas kurmaya ve sulh müzakerelerini başlatmaya çalışan bir kabinenin, Müttefikleri Mondros Mütarekenamesinin 7'nci maddesine tekrar müracaat ettirecek bir icraatı alenen tasdik

---

[134] ATASE Arşivi, No. 5/2548, Kls. 320, Dos. 3, Fih. 1-2; Aktaran: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi: Batı Cephesi*, 1994, c. 2, kısım 1, s. 80.

[135] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 267-268. "Yunanlılar 10 kilometre kadar ilerlemek emrini almışlardı." (Tansel, 1977, c. 1, s. 268, dipnot 149).

[136] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 244-245.

etmesi beklenemez. Ayrıca, mahallî bir teşkilat olan Redd-i İlhak Cemiyeti'ni bütün bir milletin sesine, cereyanına teşmil etmek doğru değildir. Merkezî hükümet ile mahallî teşkilatlar esasta müşterek fakat usûlde müteferrik durumdadırlar. Dahası, masonik ve Müttefik bağlantıları bulunan Redd-i İlhak Cemiyeti'nin mezkûr telgrafı nasıl oldu da İzmir'deki İngiliz sansürüne takılmadan İstanbul'a ve taşraya alenen ulaşabilmiştir?

Nazilli Heyet-i Milliyesi, İstanbul'daki İngiliz Bahr-i Siyah Ordusu Başkumandanı General Milne'ye telgraf gönderdi: *Biz İtilâf Devletleri'ne karşı hiç bir husumet fikri beslemiyoruz. Bunu bütün hareketlerimizle ispat ettik. Binaenaleyh, şimdilik İngilizlerin icraat-ı adilânesine ve Aydın vilayetinin Yunanlılardan tathirine intizaren taarruzdan sarf-ı nazar edeceğiz*.[137]

Yunan Hariciye Nâzırı Politis, İstanbul'daki Yunan Fevkalâde Komiseri Kanelopulos'un göndermiş olduğu muhtırayı Londra'daki Yunan Büyükelçi Kaklamanos'a iletti: *İzmir'in işgalinden sonra hükûmetle jöntürkler arasındaki gerginlik gevşedi... Ferid Paşa'nın yeni kabinesi jöntürklerce uygun karşılandı*.[138]

29 Mayıs 1919. *29 Mayıs'ta Ayvalık işgal edilmiş, fakat oradaki alayın kararlı tutumu üzerine işgal kan dökülmeden sınırlandırılabilmiştir*. *Ali Kemal'in bile olayı alkışladığını gördük.*[139]

İzmir'in Ödemiş kazâsında bulunan Jandarma Yüzbaşısı ve Ödemiş Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Tahir, 17'nci Kolordu Kumandanı Vekili Bekir Sami'ye (Günsav) telgraf gönderdi. *29 Mayıs'da "Millî kuvvetlerle Kaya - Hacı İlyas - Kahrat cephe olmak üzere Tire, Bayındır cihetlerini işgal etmiş olan düşmana karşı ileri karakollar" kuracağı*nı*, kuvvetleri çoğaldıkça cephenin daha ileri sürüleceği*ni*, Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami* [Baran] *Bey'in o gece İtilâf Devletleri mümessilleri ile İzmir Valisine çekeceği telgraflardan sonra telgraf hatlarının kesileceği*ni*, Yunan askerlerinin nakline hizmet eden demiryollarının da tahrip edileceği*ni bildirdi.[140]

29-30 Mayıs 1919. Ödemiş Kaymakamlık Konağında Kuva-yı Milliye gizli hücresi tahriren tesis edildi. Dokuz mevadlık mukarreratın 5'inci maddesinde şu yazmaktadır: *Ödemiş ve civarındaki şekavet halinde bulunan (haydutluk yapan, yol kesen) zeybekler, düze indirilip (affedilerek) silahlandırılarak ve donatılarak cephede görevlendirecektir*.[141]

Mayıs-Haziran 1919. Mustafa Kemal, *bölgeler-ötesi jeopolitiği Lenin'den daha az idrak etmediğinden, Kuvayı Milliye'nin yeni lideri sıfatıyla ilk faaliyetlerinden biri Bolşeviklerle irtibata geçmek oldu. O yaz ikisi işbirliğine başlamışlardı: Yokluk içindeki Mustafa Kemal ile taraftarları, savaşla mahvolmuş bir bölgede yürütmeye çalıştıkları harekât için silah ve paraya ihtiyaç duyuyorlardı. Odessa'dan ve diğer Karadeniz limanlarından levazım yükleyen motorbotlar, İngiliz ablukasını kırıp yüklerini Anadolu kıyılarına boşaltmaya başladılar. Bolşevikler bu destekleri karşılığında Kafkasya'yı istiyorlardı*.[142]

Haziran 1919. Paris Konferansı'ndaki İngiliz Hariciye Nâzırı Balfour'un göndermiş olduğu Devlet-i Âliyye topraklarının taksimine dair muhtıraya Hariciye Nâzırı Vekili Curzon derkenar derc etti: *İzmir'in Yunanistan'a terkine şiddetle muhalefet ederim. Fakat sanırım ki bu, onlara başında vaat edilmekle işlenen büyük hatanın kaçınılmaz sonucudur*.[143]

---

137 Celâl Bayar, *Ben De Yazdım*, 1997, c. 7, s. 217.
138 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1963, s. 210.
139 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 403.
140 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 278-279.
141 Kaya Bengisu, *Koca Doktor Mustafa Bengisu*, 2006, s. 71. Eşkıya, eşkıyalığına Kuvvacı kıyafetiyle de devam edecektir.
142 Michael A. Reynolds. (2016). *İmparatorlukların Çöküşü: Osmanlı-Rus Çatışması (1908-1918)* (Y. Aşıkoğlu, çev.) içinde (s. 267). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
143 Taner Baytok. (2007). *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a* içinde (s. 39). İstanbul: Doğan Kitap.

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe'den Hariciye Nâzırı Vekili Curzon'a muhtıra: *Bazı ordu subaylarının Yunanlara karşı mukavemet teşkilâtlandırmak üzere İstanbul'dan ayrıldığını kesin olarak öğrendim. Bu akım o kadar tabiî ve umumî görünüyor ki bunu durdurmaya çalışmak faydasızdır*.[144]

Ahmed Avni Paşa'nın belirttiğine göre Meclis-i Vükelâ, mukavemet kararı vermiştir:

> Mustafa Kemal Paşa Samsun'a varışı ve silah arkadaşları Kâzım Karabekir Paşa ve Refet Bey* ve diğerleri ile uzaktan yakından bir resmi ve özel bir görevle üstlendiği yetkiler doğrultusunda harekete geçmesi ve Havza'da Müslüman ahaliyi memnun edecek surette konuşmalar yaptığını zaten kulakları kirişte olan İngilizler duymuşlar, bizzat, bi'l-vasıta, sözlü ve yazılı notalar ile oradaki görevini ve amaçlarını sormuşlardır.
>
> O sırada Hariciye Nazırı namına vekalet eden Hariciye Müsteşarı Safa Bey İngilizlerle temasa memur edilerek, Meclis-i Vükelâ'dan meydana gelen olaylardan ve soruşturma talep edilen bölgeden haberdar ediyor idi.
>
> Meclis-i Vükelâ başlangıçta işi idare etmek tarafını tercih etmiş ise de İngilizlerin istekleri artmaya başladığından Mustafa Kemal Paşa'nın, yaptıkları talep doğrultusunda İstanbul'a geri çağrılmasına karar verildi ve bu karar Harbiye Nezareti'ne tebliğ kılındı. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, bu doğrultuda bir telgraf ve göstermelik bir ifade ile "Bazı konuların görüşülmesi için" Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a davet eyledi.
>
> Üçüncü Ordu Müfettişi Paşa, bu telgraf emriyle Amasya'dan verdiği cevapta davetin nedenini açık şekilde belirtilmesini istemekle beraber otomobilinin benzini olmadığını ve bu sebeple hareket edemeyeceğini bildiriyordu. Meclis-i Vükelâ'dan Abdurrahman Şeref Bey'in tabiriyle, Paşa bir taraftan ipe un sermekte, diğer taraftan Sivas'a doğru hareketine devam eylemekte idi.
>
> Bu sırada o havalide bulunan askeri güçlerin katılması uygun görülmüştür. Bundan sonra da her yerde mütecavizlere karşı silah ile karşılık verilmesi, mecliste çok çetin şekilde tartışıldıktan ve görüşüldükten sonra karar altına alınmıştır.
>
> Meclis-i Vükelâ'nın mazbatası, haliyle Harbiye Nazırı dışında oybirliğiyle imza edilmiş ve bi'l-umum nezaretlere ve icap eden mahallere tebliğ olunmuştur.
>
> [Hâmiş (Ek bilgi) 1335 senesi (1919): Meclis-i Vükelâ'nın işbu kahramanca kararını, Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey vilayetlere ve diğer devlet makamlarına usulü vechile duyurmuş olduğu halde, Harbiye Nezareti Meclis-i Vükelâ'dan mesul nazır Şevket Turgut Paşa'nın imzası ve muvafakati dışında ordulara ilan edilmesinde tereddüt edildiği ve çekinildiği anlaşılmıştır.][145]

Kâzım Karabekir (1882-1948) 1907'de Edirne'de İTC üyesi oldu. 1918'de mirliva rütbesiyle Kafkasya Kolordusu komutanlığına getirildi. Mart 1919'da Doğu Anadolu'daki Dokuzuncu Ordu komutanlığına atanmasından sonra ordusu direniş hareketinin belkemiğini oluşturdu.[146]

Ödemiş'deki Yunan zabitan ve Rum çeteciler ile Ödemiş Kuva-yı Milliyesi mensublarının ortak bir özelliği bulunuyor: içki içmek.[147]

Ödemiş Kuva-yı Milliyesi mensubu İhtiyat Zabiti (Yedek Üsteğmen) Şükrü (Konuk), İttihadçı Ödemiş Kuva-yı Milliyesinin İtalyan işgalini ehven-i şerren celb ettiğini belirtmiştir:

> 15 Mayıs 1919 günü Perşembe sabahı İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali haberi Ödemiş'e ulaştı. Herkes şaşkın, iradesiz ve bunalmış bir halde.

---

144 Cengiz Yazoğlu, *Osmanlı'nın Tasfiyesi*, 2016, c. 2, s. 168.

* Refet Bele, mason idi: İlhami Soysal, *Dünyada ve Türkiye'de Masonlar*, 1988, s. 273.

145 Osman Öndeş, *Avni Paşa Anlatıyor*, 2012, s. 299-300.

146 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 58, dipnot 47.

147 Kaya Bengisu, *Koca Doktor Mustafa Bengisu*, 2006, s. 67-68.

> Aynı gün akşamı, Avukat Refik Şevket [İnce], Doktor Mustafa Şevket [Bengisu], Eczacı Tevfik [Kocaman], Jandarma Tabur Kumandanı Yüzbaşı Tahir [Fethi Özerk] ve Ödemiş'teki eşkıya takip kumandanı Jandarma Üsteğmeni Ahmet Rıfat beyler, Ödemiş Jandarma Tabur Karargâhı'nda toplanarak, memleket müdafaası için yapılması lazım gelen hususları görüştüler ve ertesi gün belediyede umumi bir toplantı yapılarak, müdafaa teşkilatının kurulmasını kararlaştırdılar.
>
> Ertesi sabah halk belediyeye çağrıldı. Avukat Refik Şevket (İnce), memleket müdafaasının lüzumunu açıklayan veciz bir konuşma yaptı. Fakat, vatansever bir zat olan Belediye Reisi Ali Efendi o sırada hasta olduğundan, Belediye Reisi Vekili Edip Hoca ile toplantıya gelmiş olan diğer hocalar ve Ödemiş'te oturan Yarbay Iraklı Sait havayı bozdular. Bunlar şöyle diyorlardı:
>
> "Alman gibi müttefikimiz, bol cephane ve silahımız olduğu halde düşmanla başa çıkamadık. Silahsız ve yardımsız bir şey yapılamaz. Böyle bir teşebbüs memleketin yanıp yıkılmasına ve halkın katliamına sebep olur."*
>
> Bu menfi sözler üzerine toplantı bir netice veremeden dağıldı. Hocalardan yalnız Hacı Mümtaz Efendi müdafaa hazırlığı yapılması için çok gayret sarf etmişti.
>
> Belediye toplantısı iyi bir neticeye ulaşmayınca, kasabanın aydınları o akşam Ticaret Odası'nda toplandılar. Yapılan konuşmalarda, İzmir'de katliam yapan Yunanlılardan önce, Ödemiş'in İtalyanlar tarafından işgalinin daha uygun olacağına karar verildi. İtalyanların Ödemiş'i işgalini talep etmek maksadıyla Kuşadası'ndaki İtalyan kumandanına gönderilecek murahhaslar seçildi. Bunlar, Avukat Refik Şevket ve Dr. Mustafa Şevket beylerdi.[148]

4 Haziran 1919. Çine'deki 57'nci Tümen Kumandanı Miralay Şefik (Aker), Yörük Ali Efe ile Kıllıoğlu Hüseyin Efe'ye haber göndererek Kuvâ-yı Milliye teşkilâtına katılmalarını teklif etti.[149] Mevcudu 45 er ve iki obüs topunu idare edecek topçulardan müteşekkil 57'nci Tümen, Aydın'ın Yunan tarafından işgalini müteakiben Çine'ye ricat etmişti. Yörük Ali, *azılı bir haydut* idi.[150] Umumî Harb sırasında asker kaçağıydı.[151]

Yunanlılar'la Türkler arasındaki çatışmalar Aydın kasabasında odaklanıyordu. Kasaba, Yunanlılar tarafından zaptedilmiş, yitirilmiş ve yeniden zaptedilmiş; ve her el değiştirme sırasında galip taraf diğer tarafın sivil halkına son derece zalim davranmıştı.[152]

5 Haziran 1919. İstanbul'daki Yunan Fevkalâde Komiseri Kanelopulos, *osmanlı hükûmetinin, işgal kuvvetlerine karşı ayaklanan türk halka gizlice yardım ettiğini ve hükûmetin, gene elaltından jöntürklerle anlaşma eğiliminde olduğunu* Yunan Hariciye Nezâretine bildirdi.[153]

8 Haziran 1919. Dahiliye Nâzırı Ali Kemal de İngiliz Ataşemiliter Wyndham Deedes'le mülakat etti. Ali Kemal, İngiliz Bahriye Yüzbaşısı Heathcote Smith'in *bir heyetle gitmesini ve bulunduğu yerlerde asayişten ve sükûnetten yana öğütlerde bulunmasını* istiyor. Deedes, cevaben, *heyet halinde gidilmeyeceğini bunun bir teftiş gezisi olduğunu, fakat Türk görevliler halka bu yönde öğütler verirlerken hazır bulunaca*klardır dedi.* Ali Kemal, *Enver Paşa'nın Balıkesir Sancağı'nda bıraktığı ve*

---

* Hocaların ve Iraklı Yarbayın müşterek tahlilleri son derece gerçekçi ve doğru mülahazadır. Zaten bu fevkalade muhik mülahazaya galebe çalamayan Ödemişli İttihadçılar, İtalya müzaheretini aramaya koyulmuşlardır.

148 Kaya Bengisu, *Koca Doktor Mustafa Bengisu*, 2006, s. 69. İktibasdaki vurgu ve köşeli parantez "[]" için ifadeler tarafımıza aiddir.

149 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 301.

150 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 276, dipnot 178.

151 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 186, dipnot 170.

152 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 123.

153 Dimitri Kitsikis. (1963). *Yunan Propagandası* içinde (s. 210). İstanbul: Meydan Neşriyat.

* İngiliz subaylarının refakatini hem Yunan hem Osmanlı tarafı kendi formülleri mucibince taleb etmekteydiler. Örneğin "Türklerin Yunanlılara saldırmayı tasarladıklarından yakınan Londra'daki Yunan elçisi, Türkleri

*şimdi güya Yunan ilerlemesine, fakat gerçekte hükümete karşı harekete geçirilen ve Samsun'da Mustafa Kemal'in kurduğu örgüte benzeyen İttihat ve Terakki örgütüyle mücadele etmek üzere, İzmit'te dikkati çeken bir başarı gösteren Mutasarrıf Ahmet Anzavur'u atamak istediğ*ini belirtti.[154] Ali Kemal, *son günlerde, taşra yöneticilerini karışıklıklardan sorumlu tutan telgraflarla, bunların Kuva-yı Milliye ile işbirliği yapmalarının önlendiğini söylemiştir*.[155]

11 Haziran 1919. *Aydın'da eşkiyalık yapmakta olan Demirci Mehmet Efe, 57. Tümen Komutanı Albay Şefik'in çağrısını olumlu karşılayarak 200 kişilik kuvvetiyle Aydın-Umurlu'daki Kuvayı Milliye'ye katıldı.*[156]

Miralay Şefik (Aker), Aydın Kuvâ-yı Milliyesi müessislerinden ve daha sonra TBMM Aydın mebusu, Sıhhiye Vekili (1924-1925) olacak Doktor Mazhar (Germen) hakkında *İtalyan işgalini, memleketin istihlası mücadelesine tercih etmiş bir şahıstır* demiştir.[157]

13 Mayıs'ta Sivas Valiliği'ne atanan Reşit Paşa, il merkezine vardı ve görevine başladı. Reşit Paşa, ilk iş olarak kaza ve sancaklardan asayiş durumunu soracaktır. "Aldığım cevap, akla durgunluk verecek mahiyetteydi. Vilayet eşkiya karargahına çevrilmiş".[158]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe, Londra'ya telgraf gönderdi. Dahiliye Nâzırı *Ali Kemal'in Bergama kaymakamından aldığı habere göre, Yunanlıların burayı işgal etmek niyetinde oldukları, askeri makamların ise direnmek için talimat aldıkları bildiriliyor*. *Ali Kemal, buna karşılık, direnmenin hiçbir başarı ihtimali olmadığını ve Konferans önünde Türk davasını zor duruma düşüreceğini, bu bakımdan karşı konmamasını, fakat sert bir protestoda bulunulmasını istemiştir*. Calthorpe: *Ali Kemal'in kabineye danışacak vakti yok ve bir miktar direnme olacağını sanıyor. Zaten hükümet ve bağdaşık ne de Damat Ferit gideli, güçlü. Birçok üye İttihat ve Terakki ülkeri besliyorlar ve bütün çabalarına rağmen, er ya da geç, yalnız Yunanlılara karşı değil, hükümete karşı da bir patlamanın önlenemeyeceği korkusu içinde*ler. Britanya Hariciye Nezâreti Şark Dairesi Şefi Kidston'un bu vesikaya 13 Haziran tarihli mütalaası: Paris Sulh Konferansı'nın *koyduğu açık şartlara rağmen Yunanlıların ilerlemeye devam* ediyorlar *ve anarşinin Aydın vilayetinde de yoksa Konferans'ta mı fazla olduğu* suali mucib.[159]

15 Haziran 1919. *İkinci sınıf maaşla* Anzavuroğlu Ahmed *ile Karesi Mutasarrıfı Hilmi beylerin becayiş iradesi çıktı*.[160]

İttihadçı Kuvâ-yı Milliye çetesi, Bergama'ya baskın yaptı. İşgalci Yunan birlikleri zayiat vererek Menemen'e ricat etti. İttihadçı Kuvâ-yı Milliye çetesi, Bergama'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensubu

---

engellemek üzere, İngiliz subaylarının gönderilmesini önermişti." (FO, 371/4218, 93819; akt., Akşin, 2004, c. 1, s. 398, dipnot 219). Fakat "İngilizler, Yunan birliklerine gözlemci subaylar katmak bir yana, Yunan işgali altına giren yerlerden denetim subaylarını bile çektiler." (Akşin, 2004, c. 1, s. 393, dipnot 205). Osmanlı tarafına da benzer muamelede bulundular. Diğer bir deyişle İngilizler, Yunan ile Osmanlı'yı kafa kafaya getirmektedirler.

154 FO, 371/4218, 93819; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 398.

155 FO, 371/4158, 94640; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 354, dipnot 109.

156 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 316. "Demirci Mehmet Efe, 1. Dünya Savaşı'nda dağa çıkan bir eşkiya reisi idi." Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, 2014, s. 108.

157 Celâl Bayar, *Ben De Yazdım*, 1997, c. 7, s. 227.

158 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 316.

159 FO, 371/4218, 87758; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 398-399. Ali Kemal,

160 Takvim-i Vekayi, 19 Haziran 1335-1919, Numero 3579; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 398.

bazı şahısları işbirlikçi ithamıyla idam ediyor (İzmir Valisi İzzet'e göre Sakallı Nureddin mezkûr çetenin reisidir). Artzamanlı olarak işgalci Yunan birlikleri de Menemen'de (Fransız subayının raporuna göre 100 Türk'e) katliam irtikab ediyor (17 Haziran).[161]

18 Haziran 1919. Aydın Kuvâ-yı Milliye Umum Kumandanı *Demirci Mehmet Efe, Bozdoğan kasabasını basarak jandarmaları öldürdü.*[162]

19 Haziran 1919. Başmurahhas Sadrazam Damad Ferid Paşa, Fransız Başvekil Clemanceau'ya tevdi edilmesi üzere Paris Sulh Konferansı Katib-i Umumisi Dudasta'ya nota verdi: *….kabulü zarurî tek hal çaresi; hiç şüphe yok ki, İzmir'in işgali meselesinde Yunanlılar tarafından işgal edilen toprakların kâmilen ve nihâî olarak sür'atle boşaltılmasına intizâren Yunanistan'ı, Paris Konferansının işaret ettiği hudutlar içine geri çevirmektir*.[163]

Harbiye Nâzırı Şevket Turgut ve Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Cevad (Çobanlı) imzalı *gayet müctacel ve mahrem* muhtıra; Garb Cephesinde konuşlu Soma'daki 14'üncü Kolordu, 57'nci Fırka, 1'nci Kolordu kumandanlıklarına ve Konya'daki 2'nci Ordu (Yıldırım Kıtaatı) Müfettişliğine tellendi. Kuvâ-yı Milliye, Sadrazam Ferid Paşa Kabinesi tarafından mahremane müzaheret edilmekle birlikte mukateleye katılmayan Osmanlı tebaası Rum ekalliyete katiyen ilişilmemesi gerektiği emredildi:

Açıklamalı [ÖA2]: Karagahlarının nerede olduğu belirtilmeli. Mühim ayrıntı.

1 – Menemen ve Dikili civarlarında Kuvvayi Milliye ile Yunanlılar arasında müsademat olması ve Aydın civarında Yunanlılar üzerine Kuvvayi Milliye tarafından baskınlar yapılması efkârı umumiye üzerinde Aydın vilâyeti halkının Yunan İşgalini kabul etmiyerek silâhla mukabele ettikleri ve Aydın vilâyetinin Yunanlılar tarafından işgali ile matlup olan asayiş ve sükûnetin elde edilemiyeceğini ispat ettiği cihetle lehimizdedir.

2 – Yunanlıların İzmir'i işgal ettikleri esnada yaptıkları fecayi', kendi aleyhlerine efkârı umumiyei cihanda bir cereyan hâsıl etmiştir. Kuvvayi Milliyenin Aydın vilâyetindeki teşebbüsat ve fedakârlıklarının fayda yerine, memleketimizin aleyhinde bir cereyan husule getirmemesi için, Kuvvayi Milliye nezdinde berveçhiâti esasın hiçbir vakit nazarı dikkatten dûr tutulmamasını tamim etmek ve bunu tatbik ettirmek pek mühimdir:

1 – Kuvvayi Milliyenin harekâtı sırf Yunan~~lılar~~ askerine ve Yunanlılarla bilfiil silâhla müştereken hareket eden âsi Rum unsuruna münhasır kalmalı ve fakat, zinhar ve zinhar, köylerinde oturan sâkin ve fi'len ve bedenen Yunanlılarla iştiraki olmuyan ~~Rum~~ unsur~~un~~a karşı bir hareket-i hasmanede bulunulmamalıdır. ~~lâzımdır~~. Bu hususta ufak bir yanlışlık, menfaat-i memleket namına akıtılan kanların hederolarak aleyhimize bir cereyan ~~vereceğinden~~ tevlidedeceğinde şüphe yoktur. Bu ~~hususu~~ esasın ~~icabı mutlak ile~~ Kuvvayi Milliye nezdinde hergün tekrar tekrar vâ'z-ü nasihat ile en âcil ve buhranlı devirlerde bile unutmıyacakları surette dimağlarına yerleştirilmesi ~~tahattur ettirilerek~~ ve hareketlerinin ciddiyetle takip ~~olunmasını~~ ve kontrol edilmesini kemali ehemmiyetle rica ederim.

3 – Yunanlıların vakaları tahrifile aleyhimizdeki propagandalarına mukabele edebilmek için vakayi hakkında esaslı vesaikin fotoğraflarla elde bulundurulması de fevkalâde mühimdir.

Erkânıharbiyei Umumiye I nci Şube 3708

Apdullah Basri Kâzım Cevat Şevket Turgut[164]

Harbiye Nezâreti, Soma'daki 14'üncü Kolordu Kumandanlığına gayet müstacel ve şifreli telgraf gönderdi:

1- Ayvalık mıntakası kumandanlığına Dikili ve Bergama'ya serian taarruz edilmesi hakkında vermiş olduğunuz emir gayrikabili tatbiktir. Ve Ayvalık mıntakasını da tehlikeye düşürebilir. 150 milis kuvveti (2000) muntazam

[161] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 403, dipnot 231-232.
[162] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 329.
[163] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 261.
[164] Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Aralık 1953, Sayı 6, Vesika No: 118.

askere karşı Bergama ve Dikili'ye taarruz edemez. Etse de muvaffak olamaz. Binaenaleyh bu emri serian tashih buyurmanız mercudur.[165]

Konya'da 2'nci Ordu (Yıldırım Kıtaatı) Müfettişi Ferik Cemal (Mersinli), Amasya Tamimini tasdik etmiş bir Harekat-ı Milliyeci olarak Konya'daki işgalci İtalyanlardan sağlayacağı silahlarla halkı donatıp harekete geçirmeye hazır olduğunu 3'üncü Ordu Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal'e (Amasya) ve 15'inci Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir'e (Erzurum) bildiriyor.[166]

20 Haziran 1919. Londra'daki Yunan Büyükelçi Kaklamanos, Hariciye Nâzırı Politis'e muhtıra göndererek İngiliz devleti yarı resmî gazetesi *The Times*in bugünkü haberini bildirdi: *Herkesçe kabul edildiğine göre, türk yedek subayları, yunan işgaline karşıkoyma hareketini düzenlemek üzere İstanbul'dan ayrılmaktadırlar*. Politis, Kaklamanos'a cevabî muhtıra gönderdi: *Bahis konusu olan dağınık ayaklanma hareketleri değil, gerçek bir harp plânıdır. Plân türk makamlarınca yapılmış, uygulanmasına geçilmektedir. Başbakan (Venizelos) Müttefikler yüksek konseyine ikinci defa başvurmuş bulunuyor*.[167]

Yunan kuvvetleri 4 Haziran'da işgal ettiği Nazilli'yi boşalttı. Yunan taburu 18 Türk'ü rehin alarak ve kayıplar vererek Aydın'a çekildi. Yörük Ali çetesi Nazilli'ye girdi. (..) Çeteler, gece yarısına kadar yağma yaptılar.[168]

21 Haziran 1919. Sadrazam Damad Ferid Paşa Kabinesi, ehemmiyetli bir karar aldı. *Şimdiye kadar yapılanlar hariç, bundan sonra, İ'tilâf Devletleri tarafından tebliğat yapılmadan, Yunanlılar tarafından herhangi bir Türk şehir ve kasabası işgal edilmeğe teşebbüs olunursa, Türk askerî birlikleri buna engel olmağa çalışacaklardı*r.[169]

[Meclis-i Vükela kararları] önce Trakya'ya bir Yunan taburunun gelmesi üzerine, Rum taşkınlıkları yüzünden bazısı silahlı olan olayları ele alıyordu. Bunun için hükümet, taburun geri alınmasını ya da hiç değilse başka herhangi bir İtilaf Devleti'nin askeriyle değiştirilmesini, ordu mevcudunun İngilizlerin kabul etmiş olduğu sayının iki katına çıkarılmasını, İtilaf makamlarının yardımıyla silahların toplatılmasını, silah kaçakçılığının önlenmesi için Hariciye tarafından girişimde bulunulmasını kararlaştırdı. İkinci olarak, Menemen işgalinde (17 Haziran) İslam mal ve mülklerinin yağma ve tahribi, "eşraf ve muteberanın," kaymakamın öldürülmesi olayı ele alınıp bu "taarruzat-ı şeniye ve cinayetkâranenin" son bulması için İtilaf temsilcilerine başvurulmasına karar verildi. Üçüncü karara göre, herhangi bir yere "İtilaf Devletleri tarafından daha önce bildirilmeden" yeniden bir saldırı olursa, askeri kuvvetler "bittabi" savunmada bulunacak, bu başarılmadığı takdirde, temas korunarak "münasip mevziye" çekileceklerdi. Fakat karşı saldırı ile, o sırada işgal altında olan yerler için "bir şey yapılmaması ve her kim tarafından her ne nam ve suretle olursa olsun hususi birtakım teşkilat vukuuna ve ahaliden ve uğurda mali ve bedeni metalipte… (?) cihet-i askeriye ve mülkiyece katiyen medyan verilmemesi ve müteşebbisleri hakkında takibat-ı şedide icrası" uygun görüldü. Savunma kararı İtilaf temsilcilerine resmen bildirilecekti. Böylece Vükela Meclisi Kuva-yı Milliye'ye karşı resmen cephe almış oluyordu. Ne var ki, kararın alınmasında birçok tartışmanın olduğu metinden bellidir. İtilaf Devletleri'nin bildirmediği durumlarda savunma yapılacağı şartı sonradan eklenmiştir. Demek ki ilk metinde, önceden İtilaf Devletleri tarafından bildirilmiş olsa da, saldırı olursa savunma yapılacağı kabul edilmişti. Sonraki metne göre, önceden İtilaf Devletleri tarafından bildirilmişse, işgal, saldırı biçimi de alsa, karşı konmayacaktı. Ayrıca, ilk metinde Kuva-yı Milliye konusunda şöyle bir ayrım vardır: Savunma sırasında halk orduya "arz-ı hizmet" ederse, bundan yararlanılacaktı; fakat bunun dışında, yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere, herhangi bir halk örgütlenmesi olmayacaktı. Kararın son biçiminde, savunma sırasında halkın örgütlenmeden, kendiliğinden

[165] Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Aralık 1953, Sayı 6, Vesika No: 120.
[166] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 441.
[167] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1963, s. 210-211.
[168] Zeki Sarıhan. (1993). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* içinde (c. 1, s. 332). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
[169] Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 1, Vesika No: 23; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 288.

yardım edebilmesi ihtimalini öngörmek dahi doğru bulunmamıştı. Dördüncü kararda, 13. Kolordu'nun dağıtılmasının asayişin bozulmasına yol açacağının mümessillere bildirilmesi, ısrar ederlerse, Kolordu'nun tedricen dağıtılması düşünüldü. Beşinci bir karar, Ermenilerin eski yurtlarına dönmeleri sırasında yerleştirilme ve beslenmelerinde ortaya çıkan olağanüstü zorluktan dolayı Hariciye'nin bir çare bulmasını öngörüyordu.

Hükümetin, Kuva-yı Milliye konusundaki üçüncü kararını anlayabilmek için olaylara bir göz atmak yeter. 29 Mayıs'ta Ayvalık işgal edilmiş, fakat oradaki alayın kararlı tutumu üzerine işgal kan dökülmeden sınırlandırılabilmişti. Ali Kemal'in bile olayı alkışladığını gördük. 1 Haziran'da Ödemiş işgal edilirken İlk Kurşun Muharebesi oldu. 12 Haziran'da Bergama işgal edildi. 15 Haziran'da işgalci Yunan birliğine baskın yapıldı, ağır kayıplar verdirilerek Bergama kurtarıldı. Fakat, Menemen'e kaçabilen Yunan subay ve erleri, yenilgi ağırlarına gittiği için, burada bir kırım yaptılar (17 Haziran). 20 Haziran'da Yunanlılar Bergama'yı yeniden işgal ettiler. Aynı gün Nazilli'yi boşaltmak ihtiyacını duyan Yunanlılar, çekilirken çete saldırılarına uğradıkları için, yanlarında rehin olarak alıkoydukları Nazilli ve Atça eşrafından bazı kimseleri ve yolda ele geçirebildikleri Türkleri öldürdüler. Daha sonra 30 Haziran'da Aydın kurtarıldıysa da Yunanlıların büyük kuvvetlerle saldırısı karşısında yeniden ve kanlı bir biçimde işgalleri altına girdi.

Hükümet için Ayvalık işi alkışlanacak bir olaydı; çünkü Yunan işgalinin genişlemesini önlemişti. İlk Kurşun Muharebesi yenilgiyle sonuçlanmıştı ama Osmanlı şerefini kurtarmak, Yunanlılara keyiflerince davranamayacaklarını, Konferans'a da Türklerin ne denli Yunan yönetimine karşı olduklarını en somut biçimde anlatmak bakımından yararlı olmuştu. Fakat Bergama'nın, Aydın'ın kurtarılması, yararsız, hatta zararlı olmuştu; çünkü bu iki kent Türklerin elinde kalmadığı gibi -Yunanlıların üstün gücü dolayısıyla kalmasına imkân yoktu- Yunanlıların onurunu yaraladığı için, onları kan dökücü, yağmacı bazı eylemlere itmiş, birçok günahsızın ölümüne ya da yıkımına yol açmıştı. [..]

Öte yandan, Kuva-yı Milliye örgütlenmesinin bir yandan Ege'deki efelik, eşkıyalık, varlıklılardan haraç almak, kısaca hükümete ve düzene kafa tutma geleneğiyle, öbür yandan İttihatçılığın komitecilik, Teşkilat-ı Mahsusacılık, "aşırı" ulusçuluk, azınlıkları şu ya da bu yoldan yok etme yanıyla, Babıâli için son derece tatsız bağlantıları vardı: Ege'deki bazı varlıklı Hürriyet ve İtilaf çevrelerinden merkeze yansıyan şikâyetler bunu gösteriyordu. Damat Ferit Babıâlisi'nin bütün bunlara karşı olan doğal hoşnutsuzluğu, hatta tiksintisi yanında, bir de böyle bir asayişsizlik, "başıbozukluk" görünümünün Konferans'ta uyandırabileceği pek olumsuz tepkiler gibi önemli bir tehlike vardı. Nitekim, yukarıda gördüğümüz üzere daha henüz 25 Mayıs'ta Rum çetelerinin mezaliminden yakınıldığında, İngiliz Komiserliği'nde derhal, kurulmakta olan Türk çetelerinden söz edilerek itiraz edilmişti. [..][170]

Dahiliye Nâzırı Ali Kemal, İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe ile öğleden sonra mülakat ediyor. Ali Kemal'e göre *Ayvalık ve Balıkesir arasında ve Edremit, Burhaniye gibi merkezlerde, Yunanlılara karşı koymak için güçlü ve örgütlü bir hareket vardı ve bu, ilhamını Harbiye Nezareti'nden ve özellikle Cevat Paşa'dan alıyordu. Bu yüzden, askeri örgütü, hareketi bastırmak için kullanmak imkânsızdı. Ulusal direniş hareketi Türklere tedhiş yöntemleri uygulamaktaydı; bundan ötürü, Edremit'ten merkeze şikâyetlerde bulunulmuştu.* Söz konusu *hareketin Yunanlılara karşı olduğu denli, hükümete karşı da yönelik olduğunda ve bunun İttihatçılığın dirilişi anlamını taşıdığında ısrar* etti. *Bundan başka, 8 Haziran'daki isteğine uygun olarak, sükûneti sağlayıp durumu bildirmek için Bandırma'dan içerilere gitmiş olan İngiliz subaylarının Edremit'e gitmelerini rica etti. Bu subaylarla bulunan Dahiliye müfettişine, oraya gitmesi için buyruk verilmiş bulunuyor. Son olarak, Ali Kemal, Amiral'e, 18 Haziran genelgesini gösterdi.*[171]

Ali Kemal, İngiliz Askerî Ataşe Tuğgeneral Wyndham Deedes ve Baştercüman Andrew Ryan ile de akşamleyin görüşüyor:

---

[170] Meclisi Vükela Mazbataları, 216/310; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 401-405.

[171] FO, 371/4219/96984; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 399-400.

> Özellikle Karesi'deki Ulusal Savunma hareketinden, Harbiye Nezareti'nden ve Cevat Paşa'dan yakındıktan sonra bazı olaylara değindi. Birincisi, Edremit Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti'nin bir genelgesiydi. Bunda, Yunanlılara karşı büyük bir zafer kazanıldığı duyuruluyordu. Böyle tellerin gönderilmemesi için talimat verilmişti (16 Haziran). İkincisi, bu talimat üzerine Mustafa Kemal'in gönderdiği 20 Haziran günlü şiddetli genelgeyi anlattı. Üçüncüsü, bazı öğrenciler, yurttaşlarını aydınlatmak üzere dahile girmek için izin istemişlerdi. Garip bir rastlantıyla, Harbiye Nezareti Ezerdjia (Erzincan?) komutanının bir telini bildirmişti. Bunda, İtilaf'ın soruşturma kurullarının Anadolu'ya beklenen gezileri sırasında, halkın isteklerini dile getirmenin cahil köylülere bırakılmayıp akıllı bazı gençlere verilmesi gerektiği telkin edilmekteydi. Bütün bunlar Ali Kemal'i zor durumda bırakıyordu. Ya meydan bütünüyle şovenlere kalacak, kendileri de hükümetten çekileceklerdi, ya da şovenleri tasfiye etmek gerekecekti. Fakat ikinci yola gidilip de Yunan saldırısı durmazsa, kendi durumları ne olacaktı? Yunanlıların Kuzeybatı Anadolu'da ilerlemeleri dışında, bir de İstanbul'da birçok Türkü zorla başkonsolosluklarına götürüp kötü muamelede bulunmaları gibi olaylar vardı.
>
> Deedes ve Ryan, bu açıklamalara karşılık, şovenlere boyun eğmemek gerektiğini, onların Türkiye'nin nihai yıkımına yol açabilecek bir durum yarattıklarını, Yunan işgalinin sınırlarının artık belirlenmiş olduğunu ve işgalin buralarda kalması için tedbirler alındığını, İstanbul'daki olayların müttefik makamlarına ait olduğunu ve gereği yapılacağı gibi, zaten haysiyet kırıcı da olsalar, bunların, Konferans'ın niyetleri konusunda bir işaret olamayacağını söylediler. Ryan, askeri parti ile Damat Ferit siyasetini izlemek isteyenler arasında belirli bir çatışma olduğunu ve ılımlılar desteklenmezse, kendilerine birçok zorluk çıkarabilecek olan çok ulusçu bir hükümetin işbaşına gelebileceğini belirtiyordu.[172]

24 Haziran 1919. Yunan *dostu* İngiliz gazetesi *Westminster Gazette*, "Kuvvet doktrini" nam makale neşretti: [..] *Rusya'ya karşı belli bir politika takip edecek güçten yoksun olduğumuz ve bu yüzden desteksiz kalan Polonya'yı tehlikeyle karşı karşıya bıraktığımız açıktır. Türkleri silâhsızlandırma işini tamamlamadan İzmir'i işgale yöneltmek suretiyle, yunanlıları da aynı durumda bırakmış bulunuyoruz*. [..][173]

28 Haziran 1919. İstanbul'daki Yunan Fevkalâde Komiseri Kanelopulos, Yunan Hariciye Nâzırı Politis'e muhtıra gönderdi. Mustafa Kemal'in Bâb-ı Âlî'ye karşı isyan vaziyeti alması, Dahiliye Nâzırı Ali Kemal'i Mustafa Kemal'e karşı tedbir almaya sevk etmiştir fakat bu tavır Bâb-ı Âlî'deki Mustafa Kemal taraftarlarınca akamete uğratılmaktadır:

> …güvenilir kaynaklardan öğrendiğime göre, Ali Kemal… Mustafa Kemal paşanın yönetimindeki âsilere karşı alınacak tedbirler konusunda görüş ayrılıkları yüzünden istifa edecektir… Ali Kemal Mustafa Kemal'in isyan haberlerini alınca, harekete katılan mutasarrıf ve kaymakamların işlerine son verme kararı almış ve askerî makamların harekete geçmesi için emir vermişti… İsyanı şiddetle bastırmak isteyen Ali Kemal'le uyuşma taraftarı arkadaşları arasındaki fikir ayrılığı da işte bu noktadan çıktı.[174]

29 Haziran 1919. *İttihatçılar adına bölgede özel görevler yapmış olan 56. Tümen'den Alay Komutanı*[175] Kuşadası Mıntıka Kumandanı[176] Binbaşı Hacı Şükrü (Aydındağ), Osmanlı Ordusundan ayrılarak Aydın Kuva-yı Milliyesine katıldı.[177]

30 Haziran 1919. Yörük Ali liderliğindeki Aydın Kuvâ-yı Milliyesi gerilla birlikleri ve millîci askerler, Aydın vilâyet merkezini Yunan'dan istirdad etti fakat şehri üç gün sürecek surette yağmalamaya başladılar. Yağmanın ardından Aydın Kuvâ-yı Milliyesi köylere dağılacaktır. İntizamdan dûn Aydın Kuvâ-yı

---

[172] BNA, FO, 371/4158/96986; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 400-401.
[173] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1963, s. 217-218.
[174] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1963, s. 211-212, dipnot 2.
[175] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1177.
[176] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 94.
[177] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 352.

Milliyesinin "ganimet"e raptolup disiplinsizlik göstermesi, şehrin 4 gün sonra tekrar Yunan eline kolayca geçmesine sebeb olacaktır.[178]

Fransa'nın Giresun Konsolosluğu Yardımcısı İstanbul Rumu Nicolas Collaro, Trabzon Konsolosu Paul Lepissier'e rapor gönderdi:

> Collaro raporunda İzmir'in işgali sonrası Osman Ağa'nın tutumundan şöyle bahsetmektedir:
>
> > "Yunan bayrağı çekilmiş Dafne vapuru terhis edilmiş askerleri Giresun'a getirmek için limana demirlemişti. Osman Ağa geminin kaptanını gemiden aldırtıp yanına getirtmiştir. İzmir'in işgal edilmesinden ve Yunanların orada Müslümanlara yaptıkları zulümlerden dolayı kaptana ağır hakaretler etmiş ve ona tekme atarak yanından kovmuştur. Osman Ağa kayıkçılara emrederek onu gemiye götürmesini ve bu hizmet karşılığı ondan 20 lira almasını emretmiştir."
>
> Collaro, söz konusu raporda Osman Ağa'nın faaliyetlerini anlatmaya devam etmiştir. Buna göre 23 Haziran'da İtalyan kruvazörü *Etara* Giresun limanına yanaşmıştır. Osman Ağa geminin İngilizlere ait olduğunu düşünerek onları karaya asker çıkarmaması için 200 kişilik çetesine tam tekmil sahilde mevzilenme emrini vermiştir. Osman Ağa gelen geminin İtalyan gemisi olduğunu fark edince askerlerin karaya çıkmasına ve şehri gezmesine izin vermiştir. Aynı raporda İzmir'in işgalinden sonra Osman Ağa'nın Giresun'daki Rumları pasif hale getirmek için birtakım girişimlerde bulunduğunu anlamaktayız. Buna göre 25 Haziran'da Osman Ağa Rum tüccarların depolarında ve mağazalarında bulunan şarap ve ispirtolu içkilerin tamamına el koymuştur. 28 Haziran'da Giresun Belediyesi ana caddeleri genişletmek bahanesiyle dükkânları yıkmaya başlamıştı. Bu nedenle Rumlara ait yirmiye yakın dükkân yıkılmıştır. O günlerde İstanbul'dan Batum'a gitmekte olan Yunan *Filiya* motorlusu su ve yakıt ihtiyacını karşılamak için Giresun'a uğradığında Osman Ağa'nın adamları tarafından motorluya el konulmuştur. Osman Ağa Yunanistan ile savaş halinde olduklarını bu yüzden motorluya el koyma hakları olduğunu söylemiştir. Telgraf irtibatı kesik olduğundan kaptan durumu İstanbul'da Yüksek Komiserliğe bildirememiştir. Collaro raporunda İstanbul ile telgraf bağlantısının kesik olduğunu Fransızca ve Türkçe postaların sansürlendiğini, Ermenice ve Yunanca postalara ise el konulduğunu belirtmektedir.[179]

Collaro, 30 Haziran tarihli başka bir *raporunda Osman Ağa'nın Karahisar'da yaptığı faaliyetlerinden bahsetmektedir. Collaro raporunda Karahisar'dan gelen yolculardan aldığı haberlere göre Osman Ağa Karahisar'da bulunan Hristiyan köylere girip burada çete faaliyetleri yapmaktadır. Raporda Osman Ağa'nın Karahisar'ın merkezine girip orada bulunan Hristiyan halkın meydana toplanması için çağrı yapmıştır. Osman Ağa toplanan yaklaşık 60 kişiye ülke savunması için en az 300 Türk lirası vergi ödemek zorunda olduklarını söylemiştir. Hristiyanlar bunun üzerine hoşnutsuzluklarını dile getirmeye çalışmaları üzerine Osman Ağa hepsini hapse atmıştır. Bunun üzerine Gümüşhane Metropoliti Gervasios, Osman Ağa'yı bulup olaya müdahale etmek istedi ise de bu sefer Osman Ağa metropoliti 500 altın lira ödemek zorunda bırakmıştır. Collaro'ya göre Osman Ağa iki gün boyunca Karahisar'da Hristiyanlardan 16 bin altın lira toplanmıştır. Metropolit altın lirası olmadığı için 2 bin kâğıt para vermiştir. Parasını tamamlamayan kişiler ise çek vermek zorunda kalmışlardı*.[180]

2 Temmuz 1919. Paris'deki Yunan Dışişleri Bakanı Politis, Kaklamanos'a telgraf gönderdi: *Parlamentoda kullanmaları için dostlarımıza veya soru önergeleri zaten tartışıldıysa basına, elinizde bulunan konuyla ilgili bütün bilgileri derhal vermelisiniz. Bir yandan türklerin saldırılarını ve*

---

[178] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 354.

[179] *Centre des Archives Diplomatiques de Nantes* (CADN), Le Consulat de France à Trébizonde, 71/5; Aktaran: Aydın Özgören, *Fransız Konsolosluk Raporlarına Göre Milli Mücadele Döneminde Giresun ve Topal Osman Ağa (1919-1920)*. 2021, s. 339-340.

[180] *Centre des Archives Diplomatiques de Nantes* (CADN), Le Consulat de France à Trébizonde, 71/48; Aktaran: Aydın Özgören, *Fransız Konsolosluk Raporlarına Göre Milli Mücadele Döneminde Giresun ve Topal Osman Ağa (1919-1920)*. 2021, s. 343-344.

çeteciliklerini, bir yandan da yunan birliklerinin işgali altında müslüman ahalinin kendini nasıl emniyette hissettiğini belirtmelisiniz...[181]

3 Temmuz 1919. *3 Temmuz 1919 tarihli bir* İtalyan vesikasında, *Mustafa Kemal Paşa'nın, Osmanlı Hükümeti'ne isyan ettiği ve Anadolu'daki çeteleri örgütlediği* bildiriliyor.[182]

> İtalyan belgelerinde Kuvâ-yı Millîye birlikleri için çoğunlukla "Türk Çeteleri" (le bande turche) deyimi kullanılmışsa da, yer yer "Milliyetçi Çeteler" (le bande nazionaliste) de kullanılmıştır. Bunların yanı sıra, "Mustafa Kemal'in Kuvvetleri" (Forze di Mustafa Kemal) ve "Düzensiz Çeteler" (bande irregolari) tâbirleri de kullanılmıştır. İtalyan belgelerine göre; "Sivil halka yapılan Yunan zulmü" nedeniyle ortaya çıkan "Kuvâ-yı Millîye birliklerinin öncelikli amacı, Yunanistan tarafından işgal edilen bölgeleri kurtarmaktır." Anadolu'daki İtalyan askerî makamları, Kuvâ-yı Millîye hakkında doğru bir tespitte bulunarak, "Osmanlı Hükümeti'nin Anadolu'daki çeteleri zapt edecek hiç bir güce sahip olmadığını" belirtmiştir.[183]

İngiliz yarı resmî gazete *The Times*, Dahiliye Nâzırı Ali Kemal'in 25 Haziran tarihli beyanatını iktibas etti. Buna göre İttihadçı liderler Mehmed *Talât İzmit'te*; *Enver Bandırma, Balıkesir ve Karesi'de* birer *direniş grubu* kurmuşlardır.[184]

4 Temmuz ve 5 Ağustos 1919 tarihli *The Times*in belirttiğine göre; *1919 yılı boyunca, birçok defa, İtilafçı kulüpleri ve yerel şubeleri Milliyetçiler tarafından yağmalanmış ve yakılmıştır*.[185]

> "Türkiye Zamana Oynuyor", "Panislamizm Silah Olarak Kullanılıyor" başlıklarıyla İstanbul'dan The Times muhabiri Türkiye'nin barış müzakerelerinin uzamasını Panislamizmi harekete geçirmek için kullandığını dile getirirken, yakalanmamak için 3 ay önce ortadan kaybolan Cavit Bey'in hala Türkiye'de olduğunu iddia etmiştir. Bu haberin hemen altında "Yunanlar Anadolu'da Öldürülüyor" "Türk Ulusal Ordusu Büyüyor" başlıkları ile İstanbul'dan gönderilen haberde ise ilk defa Millî Mücadele Hareketi'nden bahsedildiğini görüyoruz. Batı Anadolu'da "Milli Ordu" adı altında Ulusal Ordu'nun bir çeşit milis olarak organize edildiği, öncülerin İzmir ve Ayvalık'taki Yunan işgaline karşı olmadıkları belirtilmiştir. Ayrıca Türk Birliklerinin Yunan Kuvvetlerine karşı bir hareketi olduğuna dair kanıt olmadığı ancak direnci düzenleyen Rauf Bey'in ve istifa eden birçok yetkilinin desteğine dikkat çekilirken Türk Birliklerinin kendi halkına karşı olmasının imkânsız olduğu dile getirilmiş, son olarak hükümeti destekleyen İttihat ve Terakki üyeleri tarafından Bergama'da Türklerin idam edildiği belirtilmiştir.[186]

Fırkacılıkta müfrit İttihadçılar, ipten kazıktan kurtulma şahısları da istihdam ettikleri Kuva-yı Milliyeye katılmayan ahaliyi öyle şedidane tecziye etmişlerdir ki, yabancı gözlemci Kuva-yı Milliyenin Yunan'ı değil de İslâm ahalisini vurmak için kurulduğu zehabına kapılmıştır.

6 Temmuz 1919. Belçika matbuatından sosyalist dünya görüşlü *Le Peuple* gazetesi: *Jön-Türklerden oluşan askeri parti yabancı müdahalesiyle savaşmak için ulusal bir milis kurmaya çabalıyor*.[187]

7 Temmuz 1919. Kuvâ-yı Milliyeye Sabataycılar istihdam ediliyor. İngiliz yarı resmî The Times gazetesi: *Rauf Bey, Kuva-yı Milliye için özellikle Çerkesler ve Rumeli muhacirlerinden adam topluyor*.[188]

---

[181] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 304-305. Pek sarih olmamakla birlikte Yunan Hariciye Nâzırının kastı, Kuvâ-yı Milliye'nin Osmanlı tebaası Rum ve Müslümanlara yönelik tedhiş hareketleridir muhtemelen.

[182] USSME, E3-11/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 165.

[183] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 174-175.

[184] Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 156-157.

[185] Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 174.

[186] The Times, 4 July 1919, *Turkey Playing For Time*, p. 13; Aktaran: Aylin Hacihanifioğlu, *Millî Mücadele'nin İngiliz Basınındaki Yankıları (1919-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2019, s. 42. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[187] Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 104.

[188] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 374. Sabataycı kökenli Hüseyin Cahid Yalçın: "Selânikli kitlesi ne kadar tenevvür etmişse, mekteblerde ne kadar okumuşsa Türklük hissini o kadar kuvvetle

10 Temmuz 1919. Yunan Başvekil Venizelos, Fransız Başvekil Clemenceau'ya mektub gönderdi. Venizelos'un belirttiğine göre *Türkiye'deki askeri hazırlıklar, harbin bütün Doğu'da yeniden alevlenmesi tehlikesini yaratarak, doğu meselesini çözülmez duruma sokacak şekilde geliş*mektedir. İlaveten, *türklerin silâh altına aldığı asker sayısı çoktan 300.000'i bulmuştu*r. Bu vekayi, Venizelos nazarında *italyan-türk gizli anlaşması karşısında bulunulduğu*nu göstermektedir.[189]

İspanya'nın İstanbul Elçisi Servert, Madrid'e "Helen İşgaliyle İlgili Hükümet Protestoları" sernameli rapor gönderdi:

> Yunanların işgal ettikleri ve boşalttıkları yerlerden gönderilen; işgalcilerin vahşi ve mütecaviz hareketlerinden şikâyetçi olan, İtilaf Devletleri'ne bu duruma son vermeleri için başvuran bildiri ve telgrafların ardı kesilmemektedir. İzmir Vilayeti'nde Yunan kuvvetlerine katılan kalabalık çeteler; ülkenin zenginliklerini mahvederek, Müslüman unsurları yok etmeye çalışmaktadır. Yunan işgal kuvvetleri, Aydın'ı boşaltırken Türkleri öldürmeye girişmiş; birkaç gün sonraysa evleri yakmak için geri gelmişlerdir. Bununla birlikte, yangından kurtulan mahallelerde, kanun kaçağı Rumlardan oluşan bir çete, Müslüman nüfusa karşı kanlı bir kıyıma girişmiştir. Yine İzmir Vilayeti'nde Yunan subayların, polisin ve kırsal bölge bekçilerinin silah ve cephanelerini teslim alması nedeniyle, polis suç işleyen Rumlara karşı koyamamaktadır. Babıâli, Yüksek Komiserlere verdiği bir notada, başkentte bulunan ve çok sayıda personel ile geniş mali kaynaklara sahip bir Helen komisyonunun, bu ülkeden göçmüş olan ve hatta kalacak hiçbir yeri olmayan Rumları, Türkiye'ye yerleştirmeye çalıştığını belirtmektedir. Notaya göre, Yunan kuvvetleri, Türkleri öldürerek yok etmeye ve mallarına zarar vererek onları göçe zorlamaya çalışırken; bu tür komisyonlar Yunanlılara mali destek vererek, Türkiye'ye yerleşmelerini sağlamaktadır. Böylelikle, kısa bir süre içinde, Rumların, daha önce azınlık oldukları yerlerde Osmanlılara sayıca üstün gelmeleri amaçlanmaktadır. Elçi Servert, Osmanlı Hükümeti'nin bu tür "feryatlarının" aslının olduğunu; iddialarının, olaylarla ilgili olarak dolaşan söylentileri doğrular nitelikte olduklarını savunmaktadır. Ona göre bu iddialar ve söylentiler, Yunanistan Hükümeti'nin, çok da gizlemediği hedefini açığa çıkarmaktadır. Zira Yunanistan Hükümeti; nihai amacı uğruna Rum unsurların, ne kadar önemli olduğunu göstermek için başvurduğu yöntemleri önemsemeksizin; hızla ve hırsla hareket etmektedir. İspanyol elçinin 'nihai amaç' sözleriyle Yunanistan'ın *Megali İdea* hedefine; 'yöntemle' de işgal kuvvetlerinin sürdürdüğü işgal, yağma ve göçe zorlama faaliyetlerini kastettiği anlaşılmaktadır. Elçi Servert ayrıca raporunda, başka kaynaklardan doğrulayamadığı fakat gerçeklik payı olduğuna inandığı bir başka söylentiyi paylaşmaktadır. Söylentiye göre Yunan ve İtalyan işgal kuvvetleri arasında ciddi bir sürtüşme yaşanmaktadır. Bu sürtüşme nedeniyle, İtalyan donanmasından iki küçük birliğin battığı, Yunan savaş gemisi *Averof*'un zarar gördüğünden söz edilmektedir. Elçi, gizlenmeye çalışılmasına rağmen yayılan bu haberin; gelecek için çok ciddi önem arz ettiğini düşünmektedir. Zira Yunanistan'ın, Türklerin nefretini kazandıkları kadar İtalyanlar da sempati toplamaktadırlar. Bunda en büyük etken; İtalya'nın işgal içinde, İngiltere, Fransa ve ABD'ye göre ikinci planda kalması ve önemsiz rollerini sessizce oynamasıdır. İspanyol elçi, diğer devlet kuvvetlerine göre İtalyan kuvvetlerinin bu mütevazı yeri işgal etmelerinin, ulusal nitelikleri bakımından çok daha kolay bir iş olacağı görüşündedir. Çünkü İtalya Hükümeti, tüm faktörleri değerlendirerek, anlaşma ve uzlaşma politikası gütmektedir. Bu haliyle, bu yorumundan, Batı Anadolu'nun işgalinin İtalyan kuvvetlere verilmesinin Türkler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmayacağını düşünmektedir. İtalyan kuvvetlerin, yalnızca kendisine düşen görevi yerine getirmesini ve bu topraklarda Yunanlar gibi ulusal bir bağı bulunmamasını bunun nedenleri olarak saymaktadır. Yunan-İtalyan sürtüşme söylentilerinin gelecek için önem taşıdığını belirterek, elçi; ileride Batı Anadolu'nun işgali görevinin Yunanlardan alınarak İtalyan kuvvetlerine verilmesi ihtimaline işaret etmektedir.[190]

Yunan ve Rum mezalimi, Kuva-yı Milliyenin varoluş sebebini teşkil ediyordu fakat Kuva-yı Milliyenin İslam ahaliye müteveccih zorbalıklarına da perde oluyordu denilebilir.

---

temsîl etmişdir. 'Umûmî Harbde ve İstiklâl Harbinde fedâkârlıkları görülenleri saymak istemeyiz." Tanin, 5 Kânûn-ı sânî 1340-1924, s. 1, sütun 1-2.

189 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1963, s. 212.

190 Yasemin Türkkan-Tunalı, *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türkiye* [Doktora Tezi], 2016, s. 288-290.

11 Temmuz 1919. İtalyan devlet vesaiki: *Anadolu'da ortaya çıkan ve hızla isyan galine dönüşen milliyetçi direniş, Çanakkale savunmalarında ön plana çıkan Mustafa Kemal tarafından örgütlenmiştir, devrimci bir harekettir*. [..] *Bütün Türkiye Mustafa Kemal Paşa ile birlikte ve Türkiye'nin birliği için savaşıyorlar.* [..] *Anadolu'da Yunanlılara karşı savaşan güçler, Mustafa Kemal Paşa'nın bir ordu haline getirmeye çalıştığı düzensiz birliklerdir*.[191]

Korkuç bir haydut olan Demirci Mehmed Efe ve çetesi, 3 Temmuz'da Yunanlıların saldırıp işgal ettiği Aydın'dan Nazilli'ye ricat etmiş bulunan Aydın Kuvâ-yı Milliyesine katıldı:

> Nazilli'nin Pirlibey köyünden bir demircinin oğlu olan Mehmet Efe, asker kaçağı idi. Aydın ve Denizli havalisinde, yaptığı haydutluktan dolayı, ün kazanmıştı. Önceleri bu bölgede 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey duruma hâkim gibi görünüyorsa da, biraz sonra Millî Hey'etlerin Demirci Mehmet Efe'ye "Aydın Cephesi Kuvâ-yi Milliyye Kumandanı" unvanını verdikleri görülür.[192]

15 Temmuz 1919. Vahideddin Hân, Yıldız Sarayı'na kabul ettiği İngiliz *The Morning Post* gazetesi muhabirine beyanat verdi: *. . . etrafla irtibatımız hâlâ kesik. . . Sanki ayda yaşıyoruz. . . Milletimiz harbe girmekle büyük hata etti. . Fakat memleketi harbe sürüklemeye hiç katılmamış olan binlerce halkı cezalandırmak da elbette hatalıdır. Sevgili babam Sultan Abdülmecid İngiltere'nin büyük dostu ve bu memleket ile Fransa'nın müttefiki idi. Ben daima İngiltere'ye hayranlık besledim ve daima İngiltere'ye dost bir siyasetin destekleyicisi oldum: biz İngiliz milleti ile hükümetinin insaf ve insanlık duyguları ile adaleti temin için bize yardım edeceklerini ümit etmekteyiz. . .*[193] *Binlerce sessiz halk. . . Yunan askerleriyle Rum çeteleri tarafından insan kırımına, yağma ve çapula, vurgunlara maruz tutuluyor. Milletimin uğradığı zulüm ve hakaretler karşısında teskin edilmeleri müşkül olmaktadır. Adamlarımız şereflerini, hayat ve meskenlerini korumak için boğuşmaktadırlar. . . Ben milletimin babasıyım ve. . . onları kurtarmak teşebbüsünde bulunmak zorundayım*.[194]

18 Temmuz 1919. Fransız raporu: *Söke bölgesinde İtalyan yetkililer yasadışı Türk çetelerine silah veriyor ya da bırakıyor*.[195]

19 Temmuz 1919. İzmir'deki ABD Konsolosu George Horton, ABD Dışişleri Bakanına ve ABD Paris Büyükelçisine rapor gönderdi. Rumlar ile Türkler arasında müthiş bir nefret vardır ve karşılıklı mukatele ve mezalim caridir. Örneğin bazı Kuvâ-yı Milliye unsurları, *yaralı Rumların ayaklarına nal çakmak*ta, *anlatılması olanaksız pis ve akıl almaz vahşet eylemleri* irtikab etmekteler.[196]

20 Temmuz 1919. Demirci Mehmed Efe, talimatname neşretti:

> 313 [1897 miladî] ve 314 [1898 miladî] tevellütlü efrad bütün esliha ve teçhizat ve elbiseleriyle 48 saat zarfında şubelerine müracaat edecek, etmedikleri takdirde tebligata ad[e]m-i riây[e]t gösterdikleri anda derdest edilerek bilâ mu[h]âkeme i'dâm edileceğini, evladlarını kıt'asına göndermiyen pederleri derhal i'dâm ve hanelerini ihrak ettireceğimi bütün millete selâmet-i vatan namına istiklâl-i Osmânî'yi te'min maksadiyle i'lân ederim. Fîmâba'd kıt'alarından firar olmayacaktır, her kaza'da münâdîler vasıtası ile i'lân edilecektir. Bu telgraf aynı zamanda şube riyasetlerine aynen gönderilecektir.[197]

---

[191] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 165-166. Tüm Türkiye'nin Mustafa Kemal'i desteklediği iddiası, mübalağadır.
[192] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 294, dipnot 250.
[193] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 5-6.
[194] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 87.
[195] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 260, dipnot 38.
[196] Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 2011, s. 16.
[197] Fahrettin Altay, "Millî Mücâdele Hatıralarım"*, Hayat Mecmuası*, Sayı 14; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 294-295, dipnot 253.

Demirci, tıpkı Çerkez Etem gibi, terör yoluyla asker ve para toplama çabasındaki millî kurulları, kasabaları haraca bağlar. Örneğin Sarayköy'e bir mektup göndererek 5 bin lira ile 150 çuval un ister, bir hafta içinde bunlar gönderilmezse, gelip kendisi fazlasıyla alacaktır. Efe'nin bir yıl sonra Yunan ilerlemesi günlerinde, işbirlikçi eğilimler gösteren bir kısım Denizli eşrafının aymaz tutumu üzerine, Denizli'yi yakması ve bütün halkı ayırım yapmadan kurşundan geçirmesi güçlükle önlenebilir. Ege'de direniş yanlıları, Demirci Efe'nin çevreyi ürküten ve korkutan bu terör gücünden yararlanırlar. Direnişe karşıt olanları, Demirci'nin ölüm tehdidiyle millîci saflara alırlar, ya da kesenin ağzını açmaya zorlarlar. Celâl Bayar, Nazilli Kongresi'nin istenilen biçimde ancak Demirci Efe'nin çağrı telgraflarıyla toplandığını yazar.[198]

22 Temmuz 1919. Denizli'deki 11'inci Fırka Ahz-ı Asker Reisi Miralay Tevfik Bey, Harbiye Nezâretine muhtıra göndererek muntazam ordunun dağıldığını, eşkıya ve firarîlerden müteşekkil Kuvâ-yı Milliye'nin Demirci Mehmed Efe liderliğinde bölgeye nüfuz ettiğini, İngiliz ve Fransız binbaşıların Kuvâ-yı Milliye'yi desteklediklerini bildirdi:

> C. 19 Temmuz 35 ve 123 şifre (Aydın elyevm Yunanlıların elindedir. Kuvay-ı Milliye Umurlu'da bulunuyor. Çine cihetindeki köprüde İtalyanlar vardır. Elliyedinci Fırka Çine'dedir. Umurlu'da Elliyedinci Topçu Alayı Kumandanı Hakkı Beyin emrinde bir müfreze mevcut ise de kuvveti hiç mesabesindedir. Ve vaziyet üzerinde tesiri yoktur. Kuvay-ı ile muahharen onlara iltihak eden eşkiya rüesasından Demirci Mehmed'in nüfuz ve tesiri altındadır. Elliyedinci Fırka inhilâl etmiş bir haldedir. Fırkanın boşluğunu imlâ için derdest ve sevkedilen binlerce firariler ile gönüllülerin bir kısmı da Kuvay-ı Milliyeye iltihak ediyor. Ve bunları toplayıp tanzim edecek ümera ve zâbitan askeri Çine'de bulunması kıtaatın yeniden teşkiline imkân bırakmıyor. Dün Fırka Kumandanlığı ile birinci defa olarak irtibatın tesisi üzerine telgrafa bu tarafa geçerek nevakısın ikmâli ve kıtaatının tanzimi teklif edilmiştir. Aydın'da bulunan kuvvet dört top ve mitralyöz ile onbeş otomatik top bin kadar efrattan mürekkeptir. Civardaki kuvvetlerin miktarı malûm değilse de Kuvay-ı Milliye önünde ilerleyemediklerine nazaran cüziyeti anlaşılıyor. Tayyarelerle keşif yapılıyor. 18 Temmuz 35'de Nazilli ve Köşk e endaht ve makinelitüfek ateşi icra etmiştir. Nazilli'de bombadan bir kadın ve iki erkek şehit olmuştur.
>
> Denizli'ye gelip avdet eden İngiliz Binbaşının ismi Havlenson'dur. İzmir'deki İngiliz Amiralinin maiyetinde olduğunu söyledi. Kendisi ihtiyat binbaşısı olup Rumeli'de çok bulunduğu anlaşılıyor. Güzel Türkçe biliyor. Yunanlıların buralara büyük kuvvet getiremiyeceğini ve Kuvay-ı Milliyenin seri ve muntazam bir hareketi kendilerini Aydın'dan atmaya kâfi olduğu gibi İzmir'de dahi barınamayacaklarını zaten İzmir pekziyade karışık müsteidi iştial bir vaziyette olduğundan yakında orada da Yunanlılara karşı bir hareket vuku bulacağı ve Aydın civarındaki Kuvay-ı Milliye ileri hareket edebilirse Yunanlıların İzmir'i terke mecbur olacaklarını ve Düveli Mütelifenin bunlara yardım etmeyeceğini söylüyor. Ve 17 Mayıs 35 tarihinde Aydın fecayiini berayı tahkik buraya gelip ertesi günü Nazilli'ye oradan da Çine'ye hareket eden ve Aydın tarikiyle İzmir'e gideceğini söyleyen Karahisar Kuvay-ı Mütelife Kumandanı ve Ceneral Frans de Spiye de Mümessili Fransız Bahriye Binbaşısı Müsyü Labon* dahi Yunanlıların harekâtını bütün mevcudiyetiyle takbih ve şayet İzmir fecayiinin yüzde birinin vaki olacağını Fransa bilseydi Yunan işgaline katiyen razı olamazdı sözleriyle hissiyatını izhardan sonra Kuvay-ı Milliyenin harekâtını tamamen tasvip ve bukadar rezaleti irtikâp edenlerin başı köpek başı gibi ezilir ve tâbiriyle kanaati vicdaniyesini izhar eylemiş ve bu mülâkatımı mübin mufassal bir rapor İkinci Ordu Müfettişliğine yazılmıştır. Aynı veçhile gerek İngiliz gerek Fransız binbaşılariyle vuku bulan mülâkat raporları Denizli Mutasarrıflığı tarafından Dahiliye Nezaretine mufassalan yazılmıştır.[199]

Aydın ve Muğla Havalisi Umum Millî Kuvvetler Komutanı Demirci Mehmet Efe'nin ise, Ege direnişinin Sivas'taki Mustafa Kemal'le birleşmesini engellemeye çalışan İngiliz istihbarat subayı Yüzbaşı Hadkinson'a söyledikleri şudur: "Gerçi çok terbiyeli davrandıklarından ve her türlü yardımı yaptıklarından dolayı, İtalyanlardan sızlanacak birşeyimiz yok ise de, eğer herhangi bir hükümet bizi

---

[198] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1022.

* Fransız Binbaşı Roger Labonne, Fransız Askerî İstihbarat Teşkilatı Bursa şubesi şefidir: Fatih Selçuk, *Dengeler Değişirken*, 2022, s. 132.

[199] Harb Tarihi Vesikalar Dergisi, Aralık 1961, Sayı 38, Vesika No. 918.

kontrol edecekse, bu işin daha büyük ve daha aydın bir devlet tarafından yapılmasını yine de yeğ tutardık."[200]

23 Temmuz 1919. *İtalyanlar Muğla il merkezini 200 kişilik bir kuvvetle işgal ettiler. Gerekçe olarak, Muğlalılarla Demirci Mehmet Efe arasında çıkabilecek bir çatışmayı önlemek istediklerini söylediler. İtalyanlar Muğla'yı 24 Nisan 1920'de terkedecekler.*[201]

24 Temmuz 1919. Konya Valisi Cemal Bey, Kuvâ-yı Milliye hareketinin askerî paralel devlet teşkil ettiğini ve hılâfet ve saltanat aleyhine dönüşmüş olduğunu Dahiliye Nezâretine müsta'cel (acil) şifreli telgrafla bildirdi:

> 15 Temmuz [13]35 târîhli ve 454 şifreli telgrafnâme-i âcizî [..] tedkîk edilirse askerlerin Anadolu'da da bir hükûmet-i askeriye vücûda getirmek için vâsi' mikyâsda icrâ-yı teşkîlât etdikleri ve vaktiyle ma'rûzâtımın nazar-ı dikkate alınmaması yüzünden bu teşkîlâtın ma'a't-teessüf bu raddeye gelmiş olduğu görülecekdir. [..] Bu teşkîlâta Şark Orduları Müfettişi Mustafa Kemal Paşa tarafından başlanılmış ve İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşa tarafından dâire-i me'mûriyeti dâhilinde bulunan Aydın ve Ankara ve Konya vilâyetleriyle elviye-i gayr-i mülhakaya teşmîl edilmek istenilmişdir. [..] dünkü gün Efe Mehmed ve Şükrü nâm-ı müste'ârıyla yazılıp bir sûreti takdîm edilen telgraflarım mütâla'ası hâkimiyet-i Osmaniye'yi, sonra cenâb-ı Pâdişâhî'yi ortadan kaldıracak bir şekil almış bulunuyor idi ki işte ancak bu anarşiye mukâvemet Konya Vilâyetince kâbil olabildiği muhâberâtın bi'l-etrâf tedkîkiyle hükmedilecekdi, şübhe etmem. [..][202]

26-30 Temmuz 1919. Balıkesir Kongresi içtima etti. Yunan'a karşı bilfiil faaliyet icra eden Balıkesir Kongresi müessisi *Hareket-i Millliye Redd-i İlhak* heyeti, Şark'ta teşkilatlanan ve siyasî bir dernek olan *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti*ne mesafeli idi.[203]

27 Temmuz 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe, Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a gönderdiği mahrem muhtırada, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi'ndeki sözlerini *kelimesi kelimesi*ne tekrar ederek şayet Meclis-i Mebusan içtimadan bir ihtimal men olunursa o hâlde meclisin Anadolu'da toplanmasına engel olunamayacağını belirtti:

> 1. Türkiye'deki durumun pek vahim bir hale geldiği, İzmir'in işgalinden sonra Türklerin Batılılardan ümit kesip kendi kendilerine güvenme fikri etrafında toplandıkları ve yerli hristiyanlara yeniden saldırabilecekleri.
>
> 2. Şovenist ve İttihatçı kimselerin işine yarayabileceği için Türkiye'de seçim yapılmasının İngiliz Yüksek Komiserliğince arzu edilmediği, fakat açıktan buna karşı da gelinmediği.
>
> 3. Meclisin İstanbul'da toplanması önlense bile Anadolu'da açılmasının önüne geçilemiyeceği, M. Kemal'in esasen Erzurum'da bir kongre toplamakta olduğu.
>
> 4. Anadolu'da ayrı bir Hükümet kurulması ihtimalinin gözden uzak tutulmaması telkini.[204]
>
> [Calthorpe] seçimin "şoven ve İttihatçı" eğilimde adamları seçtirmek bakımından sakıncalı olacağını belirtmekle birlikte, seçime karşı açık bir eylemin, Türk siyasetine büyük ölçüde karışmak, Wilson ilkelerini ve Türk anayasasını çiğnemek anlamına geleceğini ve arzuya değer de olsa, savunması zor bir davranış olacağını bildiriyor. Üstelik, İstanbul'da parlamento toplantısı önlense bile, dahilde bir yerde toplanmasını önleyecek bir şey yok. Nitekim Mustafa Kemal, Erzurum'da bir kongre topluyor. Böylece, Anadolu'da, İstanbul'un ve

[200] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 24.
[201] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 2.
[202] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)*, 2003, s. 72, vesika no. 25.
[203] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 59.
[204] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1973, c. 1, s. XXXVI.

> Padişah'ın yetkisini reddeden, bağımsız ve muhtemelen pek bağnaz, Avrupa'ya düşman bir hükümetin kurulması yönünde bir gelişme olabilir.[205]

> Seçimler şovenist ve komitacı ruhlu olanlara yarayacak ama açıkça engellemek Wilson ilkelerine aykırı olur.[206] Bunlar filvaki İttihat ve Terakkiyi tamamen ve canlı bir şekilde diriltmişlerdir.[207] İngiliz hükümeti, Anadolu'da İstanbul'un yetkisini ve Padişahın egemenliğini reddeden bağımsız ve muhtemelen oldukça aşırı ve Avrupa aleyhtarı bir yönetimin kurulmasına yol açacak şekilde olayların gelişmesi ihtimalini göz önünde bulundurmalıdır.[208]

Amiral Calthorpe: Paris Sulh Konferansı Yüksek Şûrasının Batı Anadolu'daki işgali tahdid kararı milliyetçi cereyanı durdurmak için çok geç çıkmış bir karardır.[209]

> 25 Temmuz'da Calthorpe merkeze, Mustafa Kemal'e asi muamelesi yapılması için ısrar edeceğini bildirdi. Fakat İngiliz Yüksek Komiseri'nin dedikleri birbirini hiç tutmuyordu. 27 Temmuz'da aynı kişi, seçimlerin önlenmesi halinde Anadolu'da İstanbul'un yetkisini reddeden bir hükümetin kurulması ihtimalini öngörüyordu.[210]

Calthorpe muhtırası zeylinde, Fevkalâde Komiserliğin Ermeni ve Grek dairesi memuru Yüzbaşı Perry Hadkinson'un 21 Temmuz tarihli raporu yer alıyor. Hadkinson; *Bursa, Bandırma ve Balıkesir bölgelerini gezmiş*tir. *Bir zamanlar "normal haydutluk ve yol kesicilik" olarak nitelenen bir durum, İzmir'in işgali üzerine, "özellikle Yunan işgal güçlerine, ayrıca başkentteki yasal yönetime karşı ulusal akım biçimini almış*tır. *Bandırma, Manisa ve Kırmasti ilçelerinde birçok örgütlü çetelerin, Müdafaa-i Hukuk Komitesi adlı ulusalcı Türk örgütünün "kışkırtmasıyla" eyleme geçtikleri ve ulusalcı akıma katıldıkları* tesbit edilmiştir. *Bu çetelerin çevreye yaymış oldukları tedhiş öyle bir kerteye gelmiştir ki, Soma ile Manisa arasındaki bölgede Müslümanlarla Hıristiyanlar evlerini bırakarak kentlere ve büyük köylere sığınmışlardı*r.[211]

30 Temmuz 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe, Hariciye Nâzırı Vekili Curzon'a Türkiye'nin ahvali hakkında muhtıra gönderdi:

> Umumî asayiş gittikçe daha fenaya gidiyor. . . millî hareketin yayılması haydutluğa taze şiddet vermiştir, bir Haçlılar Seferi için toplanan kuvvetler tahsisan Türk bağımsızlığının savunulması içindir. . . M. Kemal Paşa ve onunla birleşenler. . . nüfuzlarını mahallî memurlara zorla kabul ettirmektedirler. . . hareket kendiliğinden olma değil. . . ama İttihat ve Terakki Komitesinin liderlerinin teşvikiyle, hâlâ mevcut teşkilâtın da yardımı ile bir lâzime gibi meydana gelmiş görümektedir.[212]

---

[205] *Documents on British Foreign Policy,* c. IV, p. 703-704; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 461.

[206] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 5.

[207] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 169, dipnot 16.

[208] Salâhi R. Sonyel. (1987). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* içinde (c. 1, s. 99). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

[209] *Documents on British Foreign Policy*, c. IV, p. 704; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 480.

[210] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 500. "Mustafa Kemal'in Anadolu'da fiilî (de facto) bir yönetim kurma emeli, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe tarafından önceden sezilmişti." Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 99. "Tezat içinde zafer politikası" şeklinde kavramsallaştırılmış çelişki siyaseti, Osmanlı meşrutiyet idaresini tezyif, Mustafa Kemal askerî cumhuriyet yönetimini mahirane terviç ediyordu. Meşrutiyet unsurunu itibardan düşürmeye matuf tazyiklerde bulunuyordu.

[211] IDA, FO 371/4220/115544; Aktaran: Salâhi R. Sonyel. (2011). İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922). *Belleten*, 75(272), s. 198.

[212] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 168-169.

Calthorpe'nin muhtırasına göre *kamu güvenliği gittikçe* kötüleşmekte, *Millî Hareket* hızla yayılmaktadır. Mustafa Kemal ve kadrosu merkezî hükûmetle bağlarını koparmış; henüz müstakil bir hükümet kurulmamışsa da merkezî hükümetin hâkimiyeti silinmektedir. *Millî Hareket* şu sebeblere binaen hızla sirayet etmektedir: (*i*) Anadolu'daki Yunan ve İtalyan işgalleri; (*ii*) Pontus Cumhuriyetinin ve Ermenistan Cumhuriyetinin kurulacağı söylentileri; (*iii*) İttihadçıların desteği; (*iv*) merkezî hükümetin güçsüzlüğü. Binaenaleyh *tevkifler ve sürgünler Millî hareketi pek* de önleyemecektir.[213]

> Fakat İzmir'e yapılan Yunan çıkarmasının ardından bütün iyimserlik havası kayboldu ve yerine parçalanma kötümserliği çöktü. İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgali, farkına varılan Türk karşıtı tertibe karşı ulusal duygu yükselişine denk düştü. İstanbul'da ve Anadolu'da büyük halk gösterileri düzenlendi. Bu gösterilerin çoğunda, Türk yeraltı direniş örgütü *Karakol*'un vardı. Eski iaşe nazırı Kara Kemal'in yönettiği *Karakol* İstanbul'da eski İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri arasında örgütlüydü.[214]

31 Temmuz 1919. İstanbul'daki 1'nci Ordu Müfettişi Fevzi Çakmak'ın günlük kaydı: *Mustafa Kemal, Rauf ve Hacı Şükrü'nün asi olduklarını ve derdestlerini hükümet ilan ediyor*.[216] Binbaşı Hacı Şükrü, Miralay Şefik'e (Aker) şöyle demiştir: *Demirci Mehmet Efeyle Nazilli'de Cumhuriyet ilan edeceğiz, Nazilli Cumhuriyeti'ni kuracağız*.[217] *Hacı Şükrü Bey'in "cumhuriyet ilanı" sözü Kuva-yi Milliye'ye mal edilerek muhaliflerimizin diline düşmüştü. Kuva-yi Milliye'ye gönlü ile yardımcı olan bazı müftüleri endişeye sevk etmişti*.[218] Çal Müftüsü İzzet Efendi'nin endişelerini dinleyen Çal Kaymakamı Fazlı (Güleç): *Cumhuriyet idaresinin bizim halk tarafından kavranmasında zorluk olacağını ve böyle bir idarenin bizi ikiye bölerek dahili kavgalara yol açacağını düşünüyordum* demiştir.[219] Sabık eşkıya nev Aydın Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Demirci Mehmed Efe'nin de mezkûr âmâl-i siyasiyede, şuurlu ya da değil, bulunduğu anlaşılmaktadır. Esbak vali, nâzır ve Meclis-i Mebusan reis vekili Hüseyin Kâzım Kadri, Demirci Efe hakkında şu cümleleri hatıratına derc etmiştir:

Fotoğraf. *İzmir Kuvâ-yı Milliyesi Kumandanlarından Meşhur Hacı Şükrü Beğ*.[215]

> İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini müteakip, vatanı müdafaa maksadıyla meydana atılan Demirci Efe'lerin, daha bilmem kimselerin derceng-i evvel Yunan ordusu önünden mecbur-i firar oldukları ve burada muvaffak olamayan çetecilerin hiddetlerini halkımızdan çıkardıkları her gün işitilen hadiselerden idi. Bu adamların her tarafta îka ettikleri mezâlim Yunan cânilerine rahmet okutacak hallerden idi. Her tarafta halktan zorla toplanan paraların, gasp edilen malların, yakılıp yıkılan ocakların ve hanümanların, paymâl-i tecavüz olan ırzların… hadd ü hesabı yoktu. Düşman ordusunun karşısında kaçmaktan başka bir muvaffakiyet gösteremeyen bu celâlîlerin, bî-pâyan

[213] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1973, c. 1, s. XXXVI.
[214] Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 59.
[215] Tasvîr-i Efkâr, 25 Teşrîn-i evvel 1335-1919, Numero 2881, s. 3.
[216] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 660. Mezkûr Binbaşı Hacı Şükrü, Hacı Şükrü Aydındağ'dan başkası değildir.
[217] Volkan Payaslı. (2018). Birinci Dönem TBMM'de Diyarbekir Milletvekili Hacı Şükrü (Aydınbağ) Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1920-1923). *Diyarbakır Tarih Toplum Ekonomi Kongresi 26-27-28 Ekim 2018* içinde (s. 654). Diyarbakır: Kayapınar Belediyesi Cegerxwin Gençlik ve Kültür Merkezi.
[218] Celâl Bayar, *Ben De Yazdım*, 1997, c. 7, s. 127.
[219] Celâl Bayar, *Ben De Yazdım*, 1997, c. 7, s. 143.

mezâlim ve i'tisafât ile ne yapabileceklerini düşünenler bütün bütün meyus ve nevmid idiler. Bu hareketin başında bulunan zat da ihtiraslarıyla şöhret kazanmış bir adamdı.[220]

Yunan işgalini müteakiben Anadolu'daki muhtelif vilayetlerde militer cuntalar tarafından "cumhuriyet" idarelerinin kurulması plan ve teşebbüsleri, Osmanlı Devleti'nin bir çeşit beylikler devrine benzer şekilde bölünmesi manasına geliyordu. Bizce, Yunan'ın Anadolu'ya ihracı, Osmanlı Devleti'nin taksimi planının mühim bir safhasını teşkil etmekteydi. Zaman akışına dikkat edilirse Yunan saikasıyla Anadolu'daki İslâm-Rum teb'a arasına müdhiş niza ve mukatele girmiş binaenaleyh millîcilik terviç edilmiştir.

Temmuz 1919. Kesin tarihini tayin edebilmek mevcut verilere nazaran pek mümkün değil fakat vakanın faillerinden Teşkilat-ı Mahsusacı kongre delegesi Süleyman Necati'nin (Güneri) hatıratına bakılırsa, kongrenin ilk içtimasından sonraki günlerde, Heyet-i Merkeziye reisi Mustafa Kemal, Erzurum Kongresine müşkilat çıkartan Elaziz Valisi Feyzioğlu Ali Galib'in öldürtülmesini emir vermiştir. Heyet-i Merkeziye idarecileri Kâzım Karabekir'in ve Hüseyin Rauf'un (Orbay) bu tertibattan haberleri bulunmuyor. Süleyman Necati'ye bakılırsa kendisi, İttihad ve Terakki'nin siyasî cinayet işlerine *istihdam* ettiği Ebulhindili Cafer'i* ve avenesini Mustafa Kemal'e suikast için önermiştir. Mustafa Kemal, kabul etmiştir. Yine Süleyman Necati'ye göre, bu karar onun evinde takarrür etmiştir fakat mahrem toplantıda bulunan Nâzım Nazmi nam mütekaid jandarma zabiti, bu gizli tertibatı Erzurum Mevki Kumandanı Topçu Miralay Erzurumlu Rüştü'ye (Soydan) ihbar etmiş, Miralay Rüştü de kumandanı Kâzım Karabekir'i haberdar kılmıştır. Karabekir ve Rauf, büyük telaşa kapılmışlar, kendilerinin malumatı olmaksızın böylesi bir siyasî cinayet tertiplenmesini, kendi mevcudiyetlerine yönelik potansiyel bir tehdit görmüşlerdir. Rauf, Karabekir'i de temsil etmek suretiyle Süleyman Necati'yle görüşmüş, *Hem bizi Hey'et-i Temsiliyeye intihab ediyorsunuz, hem de bizden gizli iş döndürüyorsunuz* demiş, Heyet-i Temsiliyenin cinayet işlenmesini istemediğini katiyetle bildirmiş ve Sivas'a doğru yola çıkmış bulunan İttihadçı suikast timine görev iptal emri acilen bildirilmiş ve *köyden köye teşkilâtlara ma'ruf zatlar vasıtasıyla mektub gönderilmiş. Ali Galib devren mülhakatta bulunduğundan müfreze beklemeğe mecbur olmuş ve o zamana kadar da emir yetişmiş*, suikast durdurulmuştur.[221]

Sivas Kongresi günlerinde, Sivas'a yürümesi beklenen Ali Galip'e karşı tedbirler alınırken İzmir suikastinde asılacak olan koyu İttihatçı milletvekillerinden Halis Turgut'a da başvurulmuştur. Halis Turgut, Ermeni olaylarından ve İttihatçılıktan suçludur, aranmaktadır, dağa çıkmıştır. Bulunur, yardımı istenir. Halis Turgut

---

[220] Hüseyin Kâzım Kadri. (2018). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıratım: İstanbul Trabzon Selanik Suriye* (İ. Kara, haz.) (3. baskı) içinde (s. 303). İstanbul: Dergâh Yayınları. Kâzım Kadri'nin ihtiraslı zat ile kastettiği kişi Mustafa Kemal'dir.

* Doğan Avcıoğlu: "..Ermeni sürgününden zenginleşen Erzurum'un İttihatçı kabadayılarından Ebülhindili Cafer.." Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 559, dipnot 281.

[221] Süleyman Necati Güneri, *Hâtıra Defteri*, 1999, s. 73-75. Ebulhindili Cafer (Erçıkan), Teşkilât-ı Mahsusa'nın "fedai"lerinden yani tetikçilerinden idi: İbrahim Ethem Atnur, *Ebulhindili Cafer Bey'in Kaleminden Teşkilat-ı Mahsusa'nın Türkiye'nin Doğusunda Yapılanması ve I. Dünya Savaşı Günlerindeki Faaliyetleri*, 2015, s. 691. "Cafer'i Halit Bey vasıtasıyla Elâziz Valisi Ali Galip'i vurdurmaya gönderen Kemal Paşa idi. Bu katillerin kurtarılarak, elde tutulmasını Halit vasıtasıyla yaparak bu vaziyeti kendisi yapmıştır." Kâzım Karabekir, *Günlükler*, 2009, c. 1, s. 624, 657. "Mustafa Kemal, Erzurum'a gider gitmez Ali Galip'i öldürtmeye kalkışm"ıştır. "Temmuzun son haftasında Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in Ali Galip'i öldürtmek için Halit Bey'in (sonra paşa) salık verdiği Ebülhindili Cafer'i (Erzurumlu Cafer Arslan) birkaç arkadaşıyla yola çıkardığını öğreniyor ve bu işe engel oluyor." Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 559, dipnot 279. Mustafa Kemal'in adı suikastle mazide de anılmıştır. 6 Nisan 1909'da gündüz vakti İttihadçılar tarafından Galata Köprüsünde vurularak katledilen *Serbestî* gazetesi başmuharriri Hasan Fehmi suikastınının tertipçileri arasında; Darülfünun siyasî tarih müderrisi Ali Kemal'in belirttiğine göre; Mustafa Kemal de yer alıyordu. Bu tür tertibata dahil oluşu, onun hızlıca rütbe atlamasına vesile olmuş imiş: Faruk Gezgin. (2010). *Ali Kemal: Bir Muhalifin Hikâyesi* (s. 126, dipnot 23). İstanbul: İsis Yayıncılık.

gelir ve söze şöyle başlar: "Ben önce İttihatçıyım, sonra da Türkçüyüm. Bunu bir kez bilin de ondan sonra ne isterseniz söyleyin". (Rauf Orbay'ın Hâtıraları, Yakın Tarihimiz, Cilt III, s. 112)[222]

4 Ağustos 1919. Yunan Hariciye Nâzırı Politis, İstanbul'daki Müttefik fevkalâde komiserlik heyetinde muvazzaf Miralay G. Kaçetakis'in tanzim ettiği istihbarat raporunu Londra'daki Yunan Büyükelçi Kaklamanos'a iletti. Raporda belirtildiğine göre *türk hükûmetinin başkanı* Sadrazam Damad Ferid Paşa *ile diğer bakanlarının, mevcut rejimi devirmiye hazırlanan Anadolu'daki harekete katılmak için İstanbul'dan ayrılmak üzere*dirler.[223]

8 Ağustos 1919. Dahiliye Nâzırı Âdil, İngiliz Bahr-i Siyah Ordusu Başkumandanı General Milne'nin tehdit notası üzerine tüm mülkî âmirliklere tamim keşide eyledi: *Hükümetin aralıksız siyasal girişimleri sonucunda, Konferans, Yunanlıların "geçici" işgallerinin sınırlarını saptamak ve Yunan zulmünü soruşturmak üzere İzmir'e karma bir komisyon göndermiş bulunuyor. Komisyon başkanı olan General Milne, "şediden ve musirran" bazı talepler ileri sürmüştür*; *şöyle ki, soruşturma için gezmek durumunda olan subaylara gereken kolaylıklar gösterilecek, Yunan işgal bölgesi dışında çeteler "acilen" dağıtılacak, halkın bu çetelere yardım etmesi yasaklanacaktır*. *Milne'nin bu talebi, hükümetin öteden beri "Teşkilat-ı Milliye'nin" dağıtılması konusunda isteğinin ne denli yerinde olduğunu gösteriyor. Ancak hükümetin kendisi, ülkenin iç ve dış durumunun tümünü kavrayacak durumda olduğu için, bu durumun gereği olan siyaseti yürütebilir. Bunun içindir ki, kabine dışındaki askeri ve mülki kimseler, ne denli kabiliyetli ve zeki, ne denli önemli görevde olurlarsa olsunlar, bu işleri hükümet denli iyi düşünemezler. Zaten ancak hükümet, ülkenin kaderinden, halkın hayat ve haklarından sorumlu ve "kariben" toplanacak olan milli meclis önünde hesap vermek durumunda*dır. *Harbiye Nezareti de askeri makamlara bu yolda talimat verdiğinden, mülki görevliler bunlarla işbirliği yapacak ve verilecek öğütlere rağmen, bu buyruğa uymayıp kışkırtmalarını sürdürenler tutuklanıp, "mahfuzen ve serian" İstanbul'a gönderilecekler*dir.[224]

Ağustos 1919 itibarıyla *ulusal akım yerel örgütler dışında ulusal çapta bir örgütlenmeyi henüz başaramamış* durumdadır.[225] *Doğu'da ordu* [cunta] *öncülüğü, Batı'da eşraf öncülüğü ağır bası*yor.[226]

16-25 Ağustos 1919. Alaşehir Kongresi içtima etti. Alaşehir Kongresi, beyanname neşrederek (*i*) kongrenin millî bir kongre olduğunu; (*ii*) Kuvâ-yı Milliye'nin Yunan zulmüne binaen teşkil edildiğini; (*iii*) Hılâfet-saltanat makamına merbut olduğunu; (*iv*) siyasetle ve fırkalarla alakadar olmadığını; (*v*) maksadın sadece Yunan mezalimini cihan efkâr-ı umumiyesine duyurmak ve Yunan'ı Anadolu'dan çıkarmak olduğunu ilân etti. Heyet, Yunan'ı tard etmek için nizamî birliklerin teşkil edilmesi lüzumuna karar verdi ve Karakol Cemiyeti reisi İttihadçı Miralay Kara Vâsıf'ı kumandan tayin etti.[227]

18 Ağustos 1919. Aneurin Williams, Avam Kamarasında mühim bir konuşma gerçekleştirdi. İngiliz donanması İTC şubesi, kumandanlar, esliha ve mühimmat deposu Anadolu dahiline hâkim olamadığı vechile vaziyet tehlikelidir. İttihadçılar teşkilatlanmaktadır:

Ben Sayın Başbakan'ın Türkiye için önerdiğini Kafkaslar için öneriyorum. Biliyorum ki Kafkaslar bölgesi Türkiye dominyonlarından değil. Başbakan'ın sözlerini de Kafkaslar hakkında verilmiş sözler olarak anlayamam öyle anlamak da istemem. Fakat şunu söylüyorum: Anadolu ile Kafkasların geleceğinin iç içe olduğunu söylüyorum.

---

[222] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1181, dipnot *.

[223] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1963, s. 212.

[224] Şerafettin Turan, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları*, s. 240-241; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 505.

[225] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 506.

[226] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 511. "Kuvâ-yı Milliye Birinci Dünya Savaşı'ndaki (Turancı) Teşkilât-ı Mahsusa akıncılarının ve Anadolu eşkiyalık geleneklerinin bir bileşimi olarak, eşraf çıkarlarıyla sık sık çelişmiştir." Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 1999, s. 28.

[227] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 60-61.

Küçük Asya'nın içleri İngiliz Filosu'nun etkisinden uzak olmasından dolayı şu an için tam bir cephanelik. Generaller var. Her tür Türk subayları var. Genç Türk Parti'nin şubeleri var. Çok büyük sayıda yayılıyorlar. Büyük Güçler'e karşı isyanlar organize ediyorlar. Barışı tehdit edecek şekilde Muhammedi fanatizmi abartıyorlar. Ve orada yaşayan Hıristiyanlar büyük tehlike altındalar.

Yüksek mevkilerden bir yetkilinin Küçük Asya'da binlerce mil seyahat yaparak gördüğü manzaraya göre oralara Üçlü Bağlaşıklar henüz hükmedebilmiş durumda değiller. Oradaki Hıristiyan ve Ermeniler daha da gaddar Muahmmedci grupların öldürme ve yok etme tehdidi altındalar. Şu gayet iyi biliniyor ki Enver Paşa oralarda bir yerde. Ya Kafkaslarda ya da Kuzey İran'da. Daha dün ya da bugün kardeşinin İstanbul'dan kaçtığını öğrendik. Bu tür insanlar dünyanın bu parçasında yayılıyorlar, ayaklanmaya ve katliama hazırlanıyorlar. Son bir çılgınlık yapmak istiyorlar. Düşmanlarından intikam almak için son bir çaba. Diyorlar ki, yenileceğiz biliyoruz ama Küçük Asya ile kaderimiz ayrılmaz bir biçimde birleşmiştir. Eğer bizim Kafkasya'dan çekildiğimiz bilinirse, düşmanlarımız arasındaki tüm fanatikler cesaretlenecek ve heyecanlanacaklar. Ve tüm ülke, hem Küçük Asya hem de Kafkaslar kargaşa ve mezbaha ortamına çekileceğinden ben ve orayı bilenler eminiz.[228]

21 Ağustos 1919. *Alaşehir Kongresi Başkanı Hacim Muhittin, 21 Ağustos 1919 günü "İtilâf Devletleri'ne evet, Yunana hayır" genel tutumunu içtenlikle belirtir*:

Biz Mütareke imzaladığımız ve kabul ettiğimiz politik durum gereği olarak İtilâf Devletleri'nin askerî zorunlulukla işgal etmek istedikleri bölgeleri kendilerine teslim etmek ve işgallerine susmak zorunda kaldık. Fakat işin içine Yunanlılık girince, buna kamu bilinci susamazdı. Bunun sonucu millî coşkunluk başgösterdi. Eğer bu işgal, askerî gerekler nedeniyle olsaydı ya da öyle sayılsaydı ve bu işgal İngiliz, Fransız ya da Amerikalılar tarafından yapılmış olsaydı, kimse ses çıkarmayacaktı. Ve şimdi madem ki Barış Konferansı'nda (Paris) işgalin sınırlandırılması ve zulümlerin soruşturulması ve incelenmesi kararlaştırılmıştır, biz bu insancıl fikre teşekkür ederiz. Eğer kan dökülmesinin arkası alınmak isteniyorsa Yunanlıları çeksinler, kendileri (İtilâf Devletleri) bir askerî kurul göndersinler. Fakat herhalde bizim karşımızda Yunanlılar bulunmasın. Bu durumda biz, Kuva-yi Milliye örgüt ve komutanlarını susturmayı başaramayız; eğer siz insanlık fikrine hizmet etmiş olsaydınız, bunları karşımıza göndermez, çekerdiniz deriz.[229]

23 Ağustos 1919. *Bütün Ege'yi temsil eden Alaşehir Kongresi, 23 Ağustos 1919 günü, delegelerin tümünün imzasıyla* İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General George Francis Milne'ye telgraf keşide eyledi:

İzmir İli ve Karesi (Balıkesir) Bağımsız Sancağı Türk ve müslümanlarının birlik olarak düzenli örgüte bağlı millî kuvvetleriyle savundukları nokta, sâdece Yunanlıların haksız ve hilekâr saldırılarına ve bu işgal ve saldırılarında işledikleri cinayet ve kötülüklere engel olmaktan ibarettir. İtilâf Devletleri'ne karşı çıkma fikri, hiç kimsenin aklından geçmeyen boş bir düşüncedir. Bundan dolayı Büyük Kongre (Alaşehir), bütün düşünen insanlık tarafından haklılığının ve meşruluğunun onaylanacağı inancında bulunduğu Kuvayi Milliye eylemlerinden, Müttefik birliklerine karşı saldırı anlamı çıkarılmasını, şu kesin gerçekler karşısında büyük bir insafsızlık sayar. Kongre, bundan dolayı derin üzüntüsünü sunar. Küçük Asya'da Müttefik Devletler Başkomutanı bulunmanız nedeniyle, daha çok kan dökülmesini önlemek amacıyla, Yunan birliklerinin şimdiki yerlerinden daha ileri gitmemeleri için emir buyuracağınız konusundaki soylu açıklamanız, Kongre üyelerini derin bir minnet ve şükran hissiyle duygulandırmıştır. Pek soylu ve pek insancıl olan şu asil arzu, kuşkusuz ki, en büyük övgülere değer, yüksek ve soylu bir yaradılışın ürünüdür.

Büyük İtilaf Devletleri, İzmir ve yöresinin işgalinde kesin bir politik zorunluluk gördüğü takdirde, Bu işgalin Amiral Calthorpe Cenapları'nın ilk açıklamalarında belirttikleri üzere, geçici ve İzmir yöresine sınırlı kalmak üzere ve zâlim ve gaddar Yunan askeri tarafından değil, insanlık ve uygarlıkla donanmış olan uygar İtilâf Devletleri askerleri tarafından gerçekleştirilmesinin sağlanmasını, Kongre, soylu kişiliğinizden rica eder ve yüksek saygılarını sunmakla şeref ve övünç duyar.[230]

---

[228] Murat Şahin, *İngiltere Avam Kamarası Zabıtlarında Türkiye (1918-1922)*, 2011, s. 34.
[229] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 23. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
[230] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 21-22. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

27 Ağustos 1919. İttihadçı/Kuvvacı Çerkes Edhem, çetesinden iki kişiyi mukatele eden Poyrazlıları "cezalandırmak" için bütün bir Salihli şehrini dört adet mitralyöz ile yaylım ateşine tutmuştur. İttihadçı Hacim Muhiddin'in (Çarıklı) günlük kaydı:

> Âkif beyle görüştüm. Bana Salihlide Edhem beyle Poyrazlılar arasındaki vakanın sebebi zuhurunu anlattı. Poyrazlıların sureti katiyede Edhem beyle uyuşmak için 15-20 atlı Salihliye gelip Kemerli hanına inmişler ve orda yemek yemişler. Bunlardan Kebeşoğlu Osman ile Uzun Abdullahın oğlu Çerkez Mustafa ellerini yıkarken karşıdaki dükkânda bekleyen Edhem beyin Çerkezleri ateş edip bu iki kişiyi şehit etmişler, bunun üzerine Poyrazlılar da bilmukabele iki Çerkez katletmişler ve ateş sabaha kadar devam etmiş. Ertesi gün Edhem bey, dört mitralyozla bütün şehre ateş etmiş.[231]

Salihli Kuva-yi Milliye Komutanı, daha da şaşırtıcı görüşler ileri sürer: "Afyonkarahisar bir İngiliz merkezi demektir. Halkın İngiliz himayesine imrenmeleri kimseye hissettirilmemelidir."[232]

Nazilli Heyet-i Milliye'si, 27 Ağustos 1919'da, General Milne'ye aşağıdaki telgrafı yollar:

> Aydın İline saldırılarından ve özellikle bu sırada yaptıkları zulüm ve kan dökücülükten üzülerek Yunanlıları buradan çıkarmaya and içtik. Biz, İtilâf Devletleri'ne karşı hiçbir düşmanlık fikri beslemiyoruz. Bunu bütün davranışlarımızla kanıtladık. Bundan dolayı şimdilik İngilizlerin âdil girişimlerini ve Aydın İli'nin Yunanlılardan temizlenmesini beklerken, saldırıdan vazgeçeceğiz.
>
> Eğer başta İngilizler olduğu halde, İtilâf Devletleri, Yunanlıları bütün Aydın İlinden çıkartacak olurlarsa, biz derhal teşekkür edip köylerimize döner, işimiz gücümüzle uğraşırız.
>
> Eğer İngiliz Komutanlığı daha fazla kan dökülmesini önlemek istiyorsa, Yunanlıları, Aydın ve çevresi ile Güzel İzmir'den çıkarmalıdırlar. Yunanlılar Aydın ve İzmir'den çekildiği takdirde, eğer İtilâf Devletleri gerekli görürlerse, bu bölgeye barış imzalanıncaya kadar İngiliz birlikleri getirebilirler.[233]

General Milne tarafından Türk ve Yunan kuvvetleri arasında bir sınır çizmekle görevlendirilen İngiliz Generali Hanbury ile konuşmaya giden Nazilli Kurulu, Kuva-yi Milliye Komutanı Hacı Şükrü'nün notlarına değer vermek gerekirse, daha ileri giderek "İngiliz işgaline kayıtsız şartsız rıza gösteririz." der.[234]

2(?) Eylül 1919. Nazilli'yi teftiş eden Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa, refakatindeki Çal Müftüsüne ve eşrafına şöyle demiştir:

> İşin en fenası Sıvas'da başlayan harekettir. O hareket daha çok padişahın şahsına müteveccihtir (yöneltilmiştir). Ona uymayınız. Fakat Yunanlıların daha fazla ilerlememesi için karşı duran efelere yardım etmeniz, ona nazaran daha ehvendir. Denizli'de de bir İttihat ve Terakki taassubu gördüm. Orasının da Sıvas'a uyduğu ve kongre murahhaslarını (delegelerini) yola çıkarmak üzere olduğunu veya çıkaracağını duydum. Bunlardan hazer ediniz ve halkı tenvir ediniz.[235]

*Babıâli kısa bir süre sonra siyasetini değiştirerek, Ege Kuva-yı Milliyesi'nin Mustafa Kemal hareketiyle birleşmesini önlemek üzere, ona sahip çıkma yolunu tut*muş ve *yer yer Kuva-yı Milliye'de çalışan İttihatçıları tasfiye* edebilmiştir.[236]

---

[231] Şerafettin Turan, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920)*, 1967, s. 56.

[232] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 23-24.

[233] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 22-23. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[234] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 23.

[235] Çal Kaymakamı Fazlı Güleç'ten naklen: Celâl Bayar, *Ben De Yazdım*, 1997, c. 7, s. 143. Hacim Muhiddin'in (Çarıklı) defterine nazaran Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa'nın Çal Müftüsü ve eşrafıyla görüştüğü tarih 2 Eylül 1919'dur.

[236] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 506.

3 Eylül 1919. *İngiliz istihbarat subaylarının raporları da "Yunan'a hayır, ama başta İngiltere İtilâf Devletleri'ne evet" görüşünü doğrulamaktadır. Örneğin, Akhisar'daki İngiliz Kontrol Subayı, 3 Eylül 1919 günü Londra'da "ilginç" bulunan şu raporu gönderir*:

> Akhisar'dan Nazilli'ye kadar uzanan gezisinde bu subay, askerî liderlerle, yerli eşraf, başıbozuk asker ve sivil halk ile temas etmiş ve sonunda başıbozuk çetelerin (Kuva-yi Milliye) yalnızca Yunanlılara karşı dövüşmek için kurulmuş bulunduğuna inanmıştır. Bütün Türkler, bunun Müttefikler'e karşı olmadığını açıklamaya çalışmışlardır. Barış Konferansı en son ve kesin kararı verinceye kadar başka herhangi bir `devletin kontrolu altında kalmaya râzı gibi idiler.
>
> Bunu kanıtlamak için de işgal fiilen gerçekleşmeden çok daha önce bir işgalin olacağının Türkiye'de bilindiği gerçeğini ileri sürmekte ve bu işgale direnmek için hiçbir hazırlık yapılmadığını, zira hiç kimsenin İzmir'in yalnız Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceğini olası saymadığını belirtmektedirler. Hatta Yunan işgali gerçekleşince bile, örgütlü bir direnme yoktu. Direnme, Yunanlılar zulümlerinde israr edip köyleri yakmaya, Türkleri katletmeye, kadınların ve kızların ırzına geçip öldürmeye ve çocukları boğazlamaya devam eyledikten sonra ortaya çıktı.
>
> Şimdi Türkler, Yunanlılara karşı nefret duygula- rının o ölçüde artmış olduğunu söylemektedirler ki, aslâ Yunan kontrolu altına girme olasılığı bulunmadığını belirtmektedirler. Memleketi ikinci bir Makedonya durumuna getirmektense, yaşamlarına pek az önem ve değer veren bu insanlar, Yunanlılara karşı savaşarak ölmeyi yeğ tutmaktadırlar.
>
> Daha önce belirtildiği üzere, başıbozuk eylemler yalnızca Yunanlılara karşı olup, şimdiki durumda müslümanların hıristiyanlara karşı olduklarına dair ortada bir sorun yoktur. Bu husus, öteki herhangibir Müttefik hıristiyan devletin işgalini kabule oldukça yatkın bulunmaları gerçeği ile kanıtlanmaktadır.
>
> Memleketi işgal edecek ya da yönetecek devleti seçme konusuna gelince, hiç kuşkusuz önce İngiltere, sonra da Amerika gelmektedir. İngiliz subayının izlenimine göre, İtalya, Fransa'ya yeğ tutulmaktadır.
>
> General Milne'nin memleket içindeki gezisinin etkisi büyük olmuştur. Herkes hoşnut kalmış olup, çeşitli yerlerde başıbozuk liderlerin yolda gelmek üzere olan takviyeleri durdurmuş oldukları bir gerçektir. Adamlarından üçyüz kişi ile birlikte Salihli'ye gelecek olan bir zeybek ağası, İzmir'e İngiliz subaylarının geldiğini işittiklerini ve bunların muhakkak Yunanlıları geri çekilmeye zorlayacaklarını umduklarını ve artık çarpışmaya gerek kalmadığını düşünerek tek başına geldiğini söylemiştir. Memleket içindeki genel inanç, İngiltere'nin bugünkü güçlüklerinde Türkiye'ye yardım edeceği yolundadır.[237]

4 Eylül 1919. Demirci Mehmed Efe, *Umum Aydın ve havalisi Kuvâ-yi Milliyye Kumandanı* payesini istimal etmeye başladı. Demirci Mehmed *bir an geldi ki, Denizli'de bile çok kanlı bir surette hareket etmekten çekinmedi*.[238]

9 Eylül 1335-1919. Hareket-i Milliye ve Redd-i İlhak Heyeti reisi İttihadçı Hacim Muhiddin'in (Çarıklı) günlük kaydı: *Saat öğleden sonra iki on beşte Kuladan hareketle, Kavacık-Sıdal ve Emre kariyeleri tarikiyle Yağbastı kariyesine geldik. Yağmur yağdığı için bu köyde kalmağa mecbur olduk ve Karakâhya Molla Mustafanın hanesinde kaldık. Köylüler bizden çok korktular ve hakları da var. Çünkü etrafı eşkiya soymuş*.[239]

Sivas Kongresi merkez heyeti, münazil 20'nci Kolordu Kumandanı Mirliva Ali Fuad'ı (Cebesoy) Mustafa Kemal'in önerisiyle Garbî Anadolu Kuvâ-yı Milliye Umum Kumandanı tayin etti. Fakat *Kâzım Karabekir, Kuva-yı Milliye'ye dönüşme kararını, kanunsuzluğa açılan bir kapı saydığı için, olumsuz karşılıyor*.[240]

---

[237] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 25-26.
[238] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 295.
[239] Şerafettin Turan. (1967). (Haz.). *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920)* içinde (s. 56-57). Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
[240] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 575.

12 Eylül 1919. *General Elia'dan bütün birliklerin komutanlarına 12 Eylül 1919'da gönderilen bir emirde, idarî işlerde Osmanlı yöneticileriyle işbirliği yaparak tavsiyelerde bulunabilecekleri ancak, onların üstüymüş gibi tavırlardan kaçınmaları istenmiştir*. Hatta o derecede ki *İtalyan askerleriyle milliyetçiler ve Kuvâ-yı Milliyeciler* arasında dahi *iyi ilişkiler kurulmuş*; örneğin, Kuşadası'ndaki 379'uncu Jandarma Kumandanı Teğmen Ugo Luca, *kendi ifadesiyle, "Kuvâ-yı Millîye ile bir olup Yunanlılara karşı savaşacak kadar Türk dostu" olmuştur*.[241]

> İtalyan işgali altındaki Kuşadası ve Burdur'da da Heyet-i Milliye ve Kuvâ-yı Milliye rahatlıkla örgütlenebildi. Kuşadası'nda Mahmut Esat [Bozkurt] Bey müfrezesi bulunuyordu.
>
> Kuşadası hakkında da Mustafa Bilgin şu bilgileri vermişti: "Türk ve İtalyan askerleri arasında bir sürtüşme olmadığı gibi Kuşadası'nda Kuvâ-yı Milliye kuruldu. İtalyanlar Yunanlılar sevmediklerinden, 40-50 kişi olan Türk gönüllü birliklerine silah yardımında bulundular. İşgal döneminde, bir gün Yörük Ali Efe kızanlarıyla birlikte Kuşadası'na geldi. Efe, İtalyanların makinalı tüfek bölüklerinin bulunduğu handa, kızanları ve Kuşadası'nın ileri gelenleriyle bir toplantı yaptı. Türklerin bu toplantısına İtalyan askerleri, ilk kez efe ve zeybek görmenin şaşkınlığı içinde seyrettiler, müdahale etmediler. İtalyan işgaline rağmen, Kuşadası Kuvâ-yı Milliyecilerinden Mahmut Esat ve Saraçoğlu Şükrü faaliyetlerini kolaylıkla yürütebiliyorlardı. İtalyanlar her fırsatta Yunanlıları sevmediklerini söylerlerdi.[242]

İlginç: *Esasen İtalyanlar, işgal bölgelerinde faaliyet gösteren Kuvâ-yı Milliyecilerin faaliyetlerini yakından takip ettiler. En fazla ilgi gösterdikleri kişilerden birisi de Yörük Ali Efe olmuştur. Çeşitli vesilelerle görüşmüşler ve iş birliği yapmışlardır. İtalyan askeri yetkililer raporlarda Yörük Ali Efe ve faaliyetleri hakkında bilgiler vermişlerdir*.[243]

14 Eylül 1919. ABD'de münteşir *The New York Times* gazetesi, "Harbord Türkiye'yi Kaotik Bir Devlet Olarak Buldu" başlıklı haber neşretti. *Haberin alt başlığında, büyük gruplar halinde dolaşan Türklerin Yunanlıları bölgeden atmaya çalıştığından bahsediliyor. Afyonkarahisar'a varan Harbord Heyeti bölgeyi karmaşa içinde bulmuş, kendilerine Milliyetçiler diyen ve İstanbul Hükümeti'ni tanımayan 22.000 civarında Türk ordusuna mensup maaşsız grupların, bağımsız bir halde dolaşarak, zorla topladıkları vergilerle varlıklarını sürdürdüğü belirtilmiştir. Yunanlıları bölgeden atmak için İtalyanlarla dost olan Türkler, söylentilere göre Avrupa ve Anadolu'daki Türk idarelerinin mümkünse bir Amerikan mandası altında olmasını da destekliyorlar. Ancak aynı haberde iktidardaki Sultan'ın partisinin İngiliz mandası yanlısını politikasıyla bu durumun çeliştiği yazıyor*.[244]

15 Eylül 1919. Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'e şifreli telgraf gönderdi. Mirliva Ali Fuad'ın (Cebesoy) 20'nci Kolordusu gayr-ı nizamî hale getirilmiştir. Karabekir, bu hadiseyi hukuksuzluklara yol açacağı endişesiyle tenkid ediyor:

> Adet: 126 Sivas: 15/9/1335
>
> 15. Kolordu Kumandanlığına
>
> 1 - 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa hazretlerinin talimatı bervechiâtidir. Bu talimat kongre hey'eti umumiyesince tasvib edilmiştir.

---

[241] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 134-135, dipnot 309.

[242] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 181, dipnot 100. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir. Mustafa Kemal devri CHP Tek-Parti istibdadının adliye, maliye, iktisad vekilleri olacak Saraçoğlu Şükrü ile Mahmut Esat (Bozkurt); İtalyan aracılığıyla Kemalistler safına katılmışlardır. Bu hususda resmî vesaik mevcuttur: Osman Olcay. (1981). *Sevres Andlaşmasına Doğru* içinde (s. XXXVII). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

[243] Mevlüt Çelebi. (2023). İtalyan Kaynaklarında Bir Kahraman: Yörük Ali Efe. *Millî Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923* içinde (c. 1, s. 443). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

[244] Abdullah Berk, *Amerikan Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 67.

Suret

Şimdiye kadar hükümeti merkeziyenin milleti dilhun edecek siyaseti kâfi gelmiyormuş gibi bu kerre de Aydın Kuvvayi Milliyesinin meşrû hareketlerini akim bırakmak ve Anadolu'yu Şarkiyi Garbîden vurmak maksadile İngilizlere hafi bir surette iltica ederek Dersaadet – Eskişehir - Konya şimendüfer hatlarını İngiliz kitaatiyle işgal etmeye çalıştıklarını, Sivas'ta bütün millet namına hali in'ikatta bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti kongresi tarafından haber aldım. Hükümeti merkeziyenin hainane teşebbüsatına karşı son derece âzimkârane hareketi bütün milletdaşlarımızdan rica ve vaziyet Dahiliye ve Hariciyemizin makamı hilâfet ve saltanatın muhafazası ve millet ve vatanın istiklâlini temin için azimkârane ve fedakârane hareket zamanı artık hulül eylemiştir. Binaenaleyh âtideki talimata göre hareket ve icraatta bulunmanızı taleb ederiz. Eskişehir mıntakası Millî Kumandanlığına suvari kaymakamı Atıf ve 23. Fırka mıntakasını ve Alaşehir dahil olduğu halde millî kumandanlığına Kaymakam Lütfi beyler tâyin edilmiştir. İşbu kumandanlara millet namına her nevi salâhiyet bahşedilmiştir. Buradan tekmil hükûmeti mülkiye ve askeriyeyi ziri idarelerine alacak ve itaat etmeyenleri millet namına tevkif edecekler, ve gayri kanunî ahval ile asayişsizliğe kat'iyyen mey- dan vermeyeceklerdir. Mütareke ahkâmına mugayir olacak her nevi dahilî ve haricî tecavüzata karşı hukuku milleti icabında silâhla müdafaa edecekler ve daha fazla ecnebi kuvvetlerin Eskişehirin garpten şarkına geçmesine mâni olacaklardır. Bu maksatla her nevi vesaitten istifade meşrûdur. İşbu talimat dairesinde harekâtımızı tanzim arzuyu millî iktizasından olmakla müsellem olan hamiyet ve dirayetinizden azami surette menafii devlet ve millet ve hukuku padişahiyi muhafaza eylemenizi heyetimiz namına rica eder ve icraatınızdan peyderpey malûmat vermenizi ve muvaffakiyetinizi temenni eyleriz.

2 - 5/9/1335 tarihli muhtırai devletleri kongrede umum muvacehesinde kıraat edildi. Münderecatının mucibi memnuniyet ve şükranının verilerek nazarı itibara alınmasına müttefikan karar verildi. Gözlerinizden öperiz kardeşim.

Hey'eti Temsiliye namına Mustafa Kemâl 3. Kolordu Kumandanı Salâhattin

Bu talimatı Ali Fuat Paşa teklif etmiş, kongre de tasvib ederek kendi emri gibi isdar etmiştir. Şu halde kolordunun Kuvvayi Milliye haline kalbolunması mes'uliyeti kongrenin oluyor! Bu talimatta hilâfet ve saltanatın muhafazası akdemi vazife olarak gösteriliyor. Kuvvayi Milliye kumandanlarına fevkalkanun salâhiyetler veriliyor. Halbuki kongrenin 13 Eylül tarihile, yani iki gün evvel mutalâaten sorduğu 6 maddelik tamimin birinci maddesi, kavanini mevzua dairesinde umur ve muamelâtı devletin tedvirine devamdan bahsediyordu. Bu yeni talimatla kaymakam rütbesindeki askerler hükümeti mülkiyeye de âmir oluyor ve itaat etmezse millet namına tevkifi hakkına malik bulunuyor. Muayyen insanların tevkif salâhiyeti kolordu makamından daha aşağı inerse millet namına (!) diye neler olur bilinmez.. Bu talimata ikinci madde olarak benim on gün evvel gönderdiğim muhtıranın mucibi memnuniyet ve şükran olduğu ve nihayetinde de samimi beyanat da beni düşündürdü. Bu ayrıca ve vaktinde bana yazılmalı idi; her nasılsa unutuldu ise de yine ayrı yazılması muvafık olurdu. Hususile muhtıranın birinci maddesi ordunun ehemmiyetinden, çete ve komitelerin fenalığından bahsediyordu.. Gerek bu yeni vaziyet ve gerekse Sivas kongresi beyannamesinde Erzurumda verilen kararlar ve Erzurum kongresi beyannamesine rağmen tezad işlerin sebebi ne olabilirdi? Ya dikkatsizlikten veyahut verilen sözlerin, kararların, yapılan tekliflerin ehemmiyeti yoktur, muhit değiştikçe yeni sözler, yeni karalar verilecektir gibi fena bir düşünceden ileri gelebilirdi. Her iki halde de zaman ilerledikçe ne müşkil vaziyetlere düşeceğimizden endişeye başladım. Bu son vaziyet bir kolordu kumandanının teklifi ve kongrenin kararı. Ben ancak şarkta bu vaziyete müsaade etmem. Başka yapacak bir şey bulmuyordum. Yalnız Hey'eti Temsiliye diye bu mühim kararları tebliğ eden hey'etin vazife ve mes'uliyeti nedir? Benim de dahil olduğum hey'eti temsiliye mi bu ve daha mühim vaziyetleri idare edecektir. Bunu kongre hey'eti temsiliyesine şöylece, bugün, 16 Eylülde sordum: "Vezaif ve mes'uliyeti nizamnamei mahsusu ile tâyin edilmiş olan Şarkî Anadolu vilâyatı hey'eti temsiliyesi ile Umum Hey'eti Temsiliye vezaif ve münasebatı ne suretle birbirine rabt ve telif edilmiştir?" aynı zamanda kongre nizamnamesinin de bugün makina başında yazdırılmasını rica ettim.[245]

[245] Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 1960, s. 244-245. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

Bu son derece radikal kararın altında yatan şudur: İstanbul hükümetinin iktidarına karşı ikinci bir iktidar odağı kurulmuştur. Askerî otorite (Anadolu'nun o sırada doğrudan kendine bağlı başka hiçbir askerî gücü olmadığı için Kuva-yı Milliye) çoğu hâlâ İstanbul hükümetine bağlı olan sivil otoritenin görev ve yetkilerini kısıtlamakta ve siviller askere tabi kılınmaktadır. O sırada hâlâ Osmanlı ordusunun komutanı statüsünü taşımakta olan Karabekir gayri nizami birliklere verilen bu yetkiye yönelik olarak demokratik bir eleştiri yapmaktadır.[246]

17 Eylül 1919. Sivas Heyet-i Temsiliyesi reisi Mustafa Kemal, merkezî hükümetle telgraf iletişimini kesmeyen Eskişehir Mutasarrıfı Mustafa Hilmi'yi tehdit etti.[247] Bizce dikkat çekici husus, Hilmi'nin İngilizler ile Sivas Heyet-i Temsiliyesi kuvvetlerini çarpıştırmak istemesiydi.[248] Yaklaşık iki hafta sonra 4 Ekim günü fâil-i meçhul katledilecektir.[249]

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi: *Haydut organizasyonu* (Kuvâ-yı Milliye) Bursa'dan birçok Yahudiyi zorla alıp götürdü, silâhlandırdı.[250]

18 Eylül 1919. Vahideddin Hân, Fransız muharrir Robert Raynaud'a beyanat verdi:

> Tahta çıktığım andan itibaren İmparatorluğun sadık bendesi sadrıâzamım Damat Ferit Paşa, emrim üzerine, ya denizde İngiliz amirali, ya da karada Fransız kumandanı ile ta üç yıl önce karşılıklı kan akıtmalara son verilmek üzere barış görüşmeleri için irtibat tesisine teşebbüs etti. Benim bu teşebbüsüme her nevi güçlükler o vakit engel oldu ve bu teşebbüs ancak daha sonra nazik General Townshend'in İstanbul'da bulunması sayesinde yeniden ele alınabildi; mamafih tarihin benim bu ilk teşebbüsümü, hem de harbe son vermek için harbedenlerden birinin en samimî jesti olarak kaydetmesi gerekir.[251] Yunanlıların İzmir'de yerleşmeleri... tebaamızın şiddetli kin ve gayzını tahrik etti. İhtilâlcilerin; kullandıkları vasıtalarla, dâvamızın kutsiyetini lekelememeleri iktiza eder. Tebaamızı hali itaatte tutmak, hem onların hem de bizim istiklâlimizi. . . korumak istiyoruz.[252] Allah huzurunda mukadderatlarından mesul bulunduğum milletim için de hürriyet istiyorum. . .

---

[246] Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 2018, s. 277.

[247] "[..] Unutmayınız ki şarktan garbe ve cenuptan şimale doğru Cenabı hakka tevekkülü tam ile ve yalnız makamı Hilâfet ve Saltanat ve istiklâli millet ve devleti ilânihaye muhafaza etmekten başka bir şeyi düşünmiyen ve sel gibi akan milleti kırılmak arzusuna siz mi mukavemet edeceksiniz. Ya bu telgrafı alır almaz sizin de bir millet ferdi olmak üzere hemen arzuyu milliye tebaet etmenizi ve milli kongre tebliğatına imtisalen Hükûmeti hazıra ile irtibatınızı katederek bilcümle umurunuzda Heyeti Temsiliyeye müracaat etmenizi ihtar ederiz, aksi takdirde arzuyu milliye cüz'i bir zaman bile mukavemet edemeyeceksiniz, zâtıâlilerinden arzuyu milliye muvafakat etmenizi rica ederiz . 17/Eylül/335 Milli Kongre Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal." TİTE Arşivi, 22/7; Aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, 1991, s. 74-75.

[248] Zafer Soylu. (2010). Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (46), s. 437.

[249] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 112, 140. Sivas Heyet-i Temsiliyesi'nin Garbî Anadolu Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanı tayin ettiği Ali Fuad'dan (Cebesoy) Ankara'daki 20'nci Kolordu Kumandanlığı Vekâletine 5 Ekim 1919 tarihli telgraf: Sabık Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi, bir milliyetperver tarafından öldürüldü: TİTE Arşivi, Kutu No: 311, Belge No: 35; Aktaran: Zafer Soylu, *Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi*, 2010, s. 443. Fevzi Çakmak'ın 20 Ekim 1919 tarihli günlük kaydına göre Mustafa Kemal, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi'yi *bir milliyetperver*in katlettiğini belirtmiştir: Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 670-671.

[250] Ergün Aybars, *Millî Mücadele'de İngiliz Basını*, 1988, s. 613.

[251] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 2.

[252] Journal de Débats, 22 Eylül 1919; Aktaran: Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 141. Örneğin Aydın Kuvâ-yı Milliyesi Kumandanı Demirci Mehmed Efe ve çetesi, 18 Haziran 1919'da "Bozdoğan kasabasını basarak jandarmaları öldürdü": Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 329. Örneğin Yunan'ın geri çekilerek boşalttığı Nazilli'ye 20 Haziran'da giren Kuvvacı Yörük Ali ve çetesi, şehri gece boyunca yağma etmiştir: Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 332. Örneğin Kuvvacı Çerkes Ethem, çetesinden iki kişiyi mukatele eden Poyrazlıları "cezalandırmak" için bütün bir Salihli şehrini dört adet mitralyöz ile yaylım ateşine tutmuştur: "Âkif beyle görüştüm. Bana Salihlide Edhem beyle Poyrazlılar arasındaki vakanın sebebi zuhurunu anlattı. Poyrazlıların sureti katiyede Edhem beyle uyuşmak için 15-20 atlı

İzmir adı uzak vilâyetlerimize kadar aksetmekte, gerek milletim ve gerekse şahsım tarafından kabul edilemiyecek hakaret ve tehditler olarak kalplerimizin en derin köşelerine kadar nüfuz etmiş bulunmaktadır.[253]

19 Eylül 1919. Yaver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyari ve Harbiye Nâzırı Süleyman Şefik, Konya'daki 12'nci Kolordu Kumandanı Said'e şifreli telgraf gönderdi:

Beyşehir'de bulunan Alay Kumandan Vekili Nazım Bey orada bulunan süvari ile civardaki kurâ [köylere] ve kasabata [kasabalara] taarruz ve halkı harekâtı bagiyaneye teşvik ve bu şenaata muvafakat etmiyenleri tenkil ve işkence ve tedip etmekte olduğu Antalya Mutasarrıflığından bildiriliyor. Konya'da mevcut olan kuvve-i askeriye meyanında Padişahımıza ve devlete sadık zâbitan ve efradı mustahsiben hemen şaki Nazım üzerine hareketle merkumun hayyen ve meyyiten istisali ve bu emre itaat etmiyenler her kim olursa olsun haklarında kanunun kemali şiddetle tatbik ve icrası katiyen matlup ve müstelzim olduğundan Vali-i vilâyet ile de bu bapta bilmüşavere jandarma ve icabeden kuva-yı saire ile mevcudunuzu takviye ederek balâdaki tertip veçhile hemen hareket edilmesini emir ve din-ü devlet ve Padişaha arz-ı hizmet ve fedakârî zamanı olduğunu ihtar eder ve Konya'da maiyetinizde bulunan muhtelif kıtaat kumandanlarından Padişahımız Efendimizin rızası haricinde harekâta mücaseret ve emrinize itaat etmiyenler varsa bunların da derhal tedibine ve lâzım gelirse en şedit muamele icrasına mezun olduğunuzu dahi sureti katiyede tebliğ eylerim.[254]

24 Eylül 1919. Mustafa Kemal, "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına" Erzurum Vilâyetine telgraf keşide etti. İngilizler, Mustafa Kemal'e müdahale etmeyeceklerdir:

Eskişehir Mütasarrıfının hain Ferit paşa kabinesinin hizmetkârı olmakta devam eylemesi, İngilizlerin Eskişehirdeki kuvvetlerini hissolunur derecede tezyide kıyam eylemeleri o civar halkını pek muhik olarak teessüre düşürmüş olduğundan ahiren birçok milli kuvvetler Eskişehir hükümeti alyehinde hareket eylemiştir. Bu harekâtı milliyenin matlup olan intizam dairesinde sevki idaresi için Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa maruz Kuvay-ı Milliyenin kumandasını deruhte buyurmuşlardır. Müşarünileyhin Eskişehire dört saat mesafede (Çimşin) köyünde İngiliz zabıtaniyle vaki olan mülâkatında İngilizler hükümetin umuru dahiliyesine

---

Salihliye gelip Kemerli hanına inmişler ve orda yemek yemişler. Bunlardan Kebeşoğlu Osman ile Uzun Abdullahın oğlu Çerkez Mustafa ellerini yıkarken karşıdaki dükkânda bekleyen Edhem beyin Çerkezleri ateş edip bu iki kişiyi şehit etmişler, bunun üzerine Poyrazlılar da bilmukabele iki Çerkez katletmişler ve ateş sabaha kadar devam etmiş. Ertesi gün Edhem bey, dört mitralyozla bütün şehre ateş etmiş." Şerafettin Turan, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920)*, 1967, s. 56. Örneğin, Anadolu'nun muhtelif mıntıkalarında çıkan ayaklanmaların bastırılması için vazifelendirilen Çerkes Edhem, Demirci Mehmed Efe, Topal Osman "gibi çetecilerin, ayaklanma yörelerinde reva gördükleri mezalim ve şiddetlerle millet ve ülke gerçekten belalara uğramıştı" Ahmet İzzet Furgaç, *Feryadım*, 2017, c. 2, s. 83. Örneğin Siirt mebusu Mahmut (Soydan) Aralık 1920 Ankarası'nı tarif ederken bahseder ki "Bolşevik Sefarethanesi ziyaretçilerle dolup boşalıyor. Ankara civarında grup halinde gezen çeteler; Bolşeviklik namına köylüleri soymakta, sıkmakta devam ediyorlar. [..] Ankarada komünist elebaşıları [..] Bunların çoğu meb'usturlar." Milliyet, 24 Nisan 1933, s. 8. Nitekim bir gün Mustafa Kemal, Falih Rıfkı'ya (Atay) şöyle demiştir: "Kuvayı Milliye'ye inanmayanlar da inananlar kadar haklı idiler": Falih Rıfkı Atay. (1999). *M. Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs* içinde (s. 110). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. Dolayısıyla denilebilir ki Harekât-ı Milliyenin mahiyeti ve usûlü millî birliğin önünde engel teşkil etmeye başlamıştı: "Damat Ferit ile ona (Paris'te bulunduğu sırada) vekâlet eden Sabri Efendi, hiçbir şans tanımadıkları Kuvayı Milliyenin mücadelesini kabul etmemelerine rağmen, mücadelede mânen haklı olduğunu reddedemiyorlardı. Bu cümleden olarak Damad Ferid'in 23 Haziran'da Paris'te vermiş olduğu bir notada şöyle denilmektedir: *Hiçbir hükümet halkın iradesi ne karşı gelemez, vilâyetlerde kurulmuş olan büyük sayıda vatansever komitelerin nümayişlerinden ve İstanbul'da akdedilen mitinglerden yalnız ve tek değişmez bir düşünce ortaya çıkmaktadır: Birlik ve İstiklâl!*" Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 132. Vahideddin Hân'ın "ihtilâlciler" ifadesiyle "Kongre'nin 12 Eylül'de ittihaz etmiş olduğu *Kat'ı muhaberat* kararını -çünkü Telgraf Başmüdürü Refik Halit *sevgili Padişahımıza* gönderilen telgrafları alıkoymuştu- ima etmiş olduğu aşikârdı. Telgrafhanelerin işgalleri şüphesiz bir ihtilâl hareketi idi." (Jaeschke, 1971, s. 142).

[253] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 87.

[254] Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Aralık 1963, Sayı 46, Vesika No: 1074.

ve harekâtı milliyemize müdahale etmeyerek katiyen bitaraf kalacaklarını ve mevcut İngiliz askerinin demiryolundan ayrılmıyacaklarını temin eylemişlerdir. Kendilerine cevaben İstiklâl ve mevcudiyeti için çalışan milletimizin bu günkü maksadı hiyaneti vataniyesi sabit olan Ferit paşa kabinesinin iskatı ve bunun hizmetkârı olan memurinin iş başından çekilmesi olduğu, İtilâf hükûmatına karşı asla bir fikri tecavüz beslenilmediğini bildirmiştir. Tamim edilmesi rica olunur.[255]

25 Eylül 1919. Konya'daki İngiliz İrtibat Subayı rapor kaleme aldı: *Vâli Cemal Bey, bu sabah beni görmeye geldi. Çok heyecanlı bir hâldeydi. Kendisini öldüreceklerini, evini bombalayacaklarını söyledi. Tutunamayacak duruma geldiğini belirtti ve istifa konusunda benden öğüt istedi. Bütün unsurları değerlendirdikten sonra, ona gayri resmî olarak, son hızla uzaklaşmasını öğütledim. Bu öğüt, şu düşüncelere dayanır: 1 - Bir haftadan fazla bir süredir Merkezî Hükûmet ile bağlantı tamamen kesilmiştir. 2 - Konya şehri bugün milliyetçiler tarafından çevrilmiştir. Çember, her gün daralmaktadır. Vâli'nin görevde kalışı, şehrin milliyetçilerin eline düşmesini engellemiyecektir*.[256]

27 Eylül 1919. Sivas'taki Mustafa Kemal, telgraf makinesi başında muhabere ettiği İstanbul'daki Selânikli Abdülkerim Paşa'ya şunları yazdı:

(..) Milli harekatımızı yanlış anlayarak beyân etmekten geri durmayan düşmanın çok olduğu muhakkaktır. Fakat çok yazıktır ki, bu milletin kötülüğünü isteyenlerin başında devlet-i ebed-müddetimizin göğsünde oturan Ferid Paşa ve nezaret mevkilerinde bulunan Âdil Bey, Süleyman Şefik Paşa gibi devlet adamları bulunuyor.

Memleketimize takım takım Bolşevikler girdiğini ve milli harekatın Bolşevik harekatı olduğunu resmen ilan eden ve yayan bu bedbahtlardır.

Necip ve nezih milli harekatımızın İttihadcıların katliam gibi hareketleri olduğunu ve İttihadcıların parası ile yürütüldüğünü resmen ve alenen dünyaya, yabancı gazetecilerine söyleyen bu gafillerdir.[257]

29 Eylül 1919. Eskişehir'de münteşir *İtidal* gazetesi, Kuva-yı Milliyeyi Hareket Ordusuna benzetiyor:

Geçen hafta gazetemizin intişarını müteakib posta mevziinin idarehanemize tevdi eylediği mektublar içinde "Ulukışla" posta damgasını havi mektub birden bire nazar-ı dikkatimizi celb etti. Hemen mektubu açub muhteviyatını tedkik için, mahall-i irsalinin hissiyatımızda husule getirdiği bir meraka tabiat-ı mecburiyetinde kaldık.

Mektubun serlevhası, şu makalemize serlevha ittihaz etdiğimiz "Sivas Kongresi Mukarreratı" cümlesini teşkil ediyordu. Binaenaleyh mektubun muhteviyatının tedkik için düşdüğümüz merakda kendimizi haklı bulduk... Hele mektubun zirinde hamiş diye yazılan kısmı bu merakı bir kat daha tezyid ediyordu. Mektubun hamişi şu cümleyi ihtiva ediyordu.

"İlk nüshanızda intişarı İslamiyete olan irtibatınızı isbat eder."

Binaenaleyh bu cümlenin ihsas eylediği mana-yı mübeccel her ne olursa olsun, bizi alakadar edecek bu cümle değil, bunun matuf-ı aleyhi olan mukarrerat idi.. Nihayet on maddeden ibaret olan bu mukarreratı birer birer okuduk tedkik etdik... Hükümetimizin Paris Sulh Konferansına tebliğ etdiği muhtıranın hemen aynı olduğunu, o muhtıra esasatına ibtina eylemiş mutalebat-ı milliyeden ibaret bulunduğunu derakab anlamakda müşkilat çekmedik... Biz bu mukarrerat içinde Ali Fuad Paşanın ta kapımızın önüne kadar gelib caka satdığı şu harekat-ı hodserdanesinin menşeini bulmak, müstenid-i ilahiyi anlamak için aldığımız bu varakayı başından aşağı belki yüz defa gözden geçirdik -eğer idarehanemize gönderilen bu mukarrerat sahih ise- Ali Fuad Paşanın harekat-

---

[255] *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi*, 24/3016; Aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, 1991, s. 94-95.

[256] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, c. 1, s. 149; Aktaran: Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1221-1222, dipnot *. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. Kuva-yı Milliyecilerin "hain" telakki ettikleri şahısların evlerini bombaladıkları anlaşılıyor.

[257] Osman Öndeş. (2012). (Haz.). *Sultan Vahdeddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor* içinde (s. 315-316). İstanbul: Timaş Yayınları.

ı vakıasıyla bu mukarrerat arasında hiç bir münasebet göremedik. Bu kongre mukarreratının ikinci maddesi, Paris Sulh Konferansının murahhaslarımıza ita eylediği cevabın tatbikine ihtiyac görülen kısm-ı esasını teşkil ediyor ve bu kongrenin maksad-ı akd ve teşekkülünü izah etmiş bulunuyor:

Madde 2 - Camia-yı Osmaniyenin tamamiyeti ve istiklal-i millîmizin temini ve Makam-ı Mualla-yı Hılafet ve Saltanatın masuniyeti içün Kuva-yı Milliyeyi amil ve irade-yi milliyeyi hakim kılmak esası kat'îdir.

Şu madde mazmun ve muhteviyatına nazaran, maksadın temini için Makam-ı Mualla-yı Hılafetin etrafında toplanmak ve hükümeti ve babdaki mesaisini semeredar edecek bir vahdet göstermekden ibaret olduğunu anlıyoruz. Padişahımız, Padişahımızın beyan-ı itimad eylediği hükümetimiz şu emniyetin, bu metalibin ancak diplomatı tarikiyle, yani faaliyet-i siyasiye ile elde edileceğini, kuvve-yi müsellahanın menfî neticeler vereceğini bize bildiriyorlar.

Esasen bir bu guna harekatın, öyle işaa edildiği gibi vahdet-i efkardan kopmuş bir hareket-i milliye olduğuna nasıl ve kimi inandırabileceğiz. Bütün memleketimiz az çok Düvel-i Mutelife mümessilleriyle, asakiriyle kontrol altunda bulunup dururken bu mümessiller, bu askerler en adi bir zabıta vukuatına bile istihsal-i malumat eylemek vesaitine malik oldukları malumumuz olurken, askerler ve asker kuvvetleriyle idare edilen cebirler, tehditlerle sevkine çalışılan bu harekatın hiç bir kıymet-i siyasiyesi olamayacağını idrakden mahrum nasıl bir dimağ tasavvur edebilir.

Karşılarında bulunan ve daima bize karşı hissiyat-ı müzaheretkaranede kusur etmemiş olan bir İngiliz kuvveti muvacehesinde köylülerden asker derc olunması, para toplanılmak gibi askerin milleti önüne katmak istediğini bu harekatın harb ve darbdan bıkmış olan millete pek ağır geldiğini enzar-ı umumiyeden nasıl ihfa edebiliriz.

Millet 31 Mart hadisesinde aldandı, sonunda gördüğü zulümler, itisaflarla cennetmekan Abdülhamid idaresine bin kere razı oldu. Onun içindir ki yine aynı ellerle başımıza bin türlü felaketler hazırlayan böyle ikinci bir Hareket Ordusu bu millet arasında doğamaz, tutunacak hiçbir yer bulamaz.

Bu da geçenki nüshamızda yazdığımız vechile süngülerinin suya düşmesi, kendilerinin, yine kendilerinden başka kimseyi inandıramamasıyla, ancak başlarına cebren topladıkları köylülerin fırsat buldukca kaçıb hükümetin ağuş-ı müfrikine iltica etmesiyle meydana çıkdı.[258]

Eylül 1919. Elaziz Valisi Ali Galib, Kahta Kaymakamına tahrirat gönderdi, Mustafa Kemal ve eşkiyalarının vatan hani olduklarını belirtti:

İrtikâp eyledikleri ceraimi cinaiye ve mezalimi mütenevvia neticesi olarak orduyu mağlûp, menkûp bir hale düşüren İttihat ve Terakki sanadidi bir vakitten beri kendilerini kanunu adaletin pençei kahrından kurtarmak mecburiyetiyle memlekette ihtilâl çıkarmaya, ortalığı karıştırmaya çalışıyorlardı. Erzurumda vatanperverane birtakım müddeayatı kâzibe ile meydana atılıp kongre namı altında mukarrerat ittihaz eden eşhası ittihadiye bu kere de Sıvasta kongre akdederek asayişi memleketi tehdide, efkârı ecanibi tehyice başlamalariyle itilâf Hükümetleri kuvayi işgaliye sevketmeden işbu kongrenin men'iyle mürettiplerinin istisaline lüzum görülmüş ve işbu vazife uhdei senaveriye ihale buyurulmuştu. Bermucibi iradei seniye şu mühim vazifei vataniyenin ifasına âzim iken Mustafa Kemal avanesi kumandasında bulunan muğfel bir kısım askerin ittihatçı zabitler kumandasiyle Malatyaya gelmekte olduğunu ve bizi tevkife memur bulunduğunu haber alarak Mutasarrıf Beyle Hacı Bedir Ağayı bılistishap Beydağına çekildim. Maksadım iradei seniye ahkâmı münifesini infaz ve huruç alessultan fezahatine mütecasir olan bağîleri istisal ile vatan ve milletin maruz bulunduğu mehaliki izaledir. Halifei zişan efendimize sadık aşairden lüzumu kadar kuvvet ihzar etmekteyim. Başka keyfiyete vâkıf olarak kıtaatı askeriye kumandanlıklarında bulunan bu gibi bağîlerin teşebbüsatına mümanaat ve senakârlarına her hususta muavenet lüzumu beyan olunur. Berveçhibalâ hakayıkın ilâniyle ahalinin, hainlerin iğfalâtına kapılmamasmı temin lâzimeden olup hilâfında hareket veya izharı cebanet müstelzimi mücazattır.[259]

[258] Peyam, 5 Teşrîn-i evvel 1335-1919, Aded 304-62, *"Sivas Kongresi Mukarreratı"*, s. 2.
[259] Kemal Atatürk. (1969). *Nutuk: Vesikalar* (10. basılış) içinde (c. 3, s. 973-974). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

1 Ekim 1919. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliği Askerî Ataşesi Vitale, Başkumandanlığa telgraf gönderdi: *Kemal'in Anadolu'daki çeteleri hiç bir otorite tanımıyorlar. İstanbul Hükümeti'nin de Anadolu'da etkisi yok*.[260]

2 Ekim 1919. İstanbul'daki Fransız Fevkalâde Komiseri Defrance, *Quai d'Orsay*a gönderdiği telgrafta, Ali Rıza Kabinesinde *nazırlardan beşinin ve bu arada Sadrazam'ın da general oluşuna, Cemal* [Mersinli] *Paşa'nın ulusçuluğuna dikkati çekiyor*. *Padişah ulusçularla anlaşmak niyetinde, fakat ulusçuluğu savunmuş olan belli başlı kişilerden hiçbirisine görev verilmemiştir*.[261]

İngiliz raporuna göre, Sivas Heyet-i Temsiliyesi Garbî Anadolu Kuvâ-yı Milliye Umum Kumandanı Mirliva Ali Fuad (Cebesoy), nizamîlikten gayr-ı nizamîliğe geçmiştir. *Ali Fuat ve çevresindekiler askeri üniformalarını kısmen çıkarıp yarı sivil giyindikleri, askerlerlerinin köylerde kaldıkları, bu yüzden sevilmedikleri, kendilerinden korkulduğu* bildiriliyor.[262]

5 Ekim 1919. Rodos'daki İtalyan General Elia'dan İtalya Hariciye Nezâretine rapor: *Fransa'nın milli direniş güçlerine* [Kuvâ-yı Milliye'ye] *gizlice para ve silah temin ettiğine dair söylenti dolaşıyor*.[263]

Sabık 1'inci Ordu Müfettişi Ferik Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Nigehban Cemiyeti, Harekât-ı Milliye'yi yeni bir Hareket Ordusu diye tavsif ediyor*.[264]

Demirci Efe, "Aydın ve Menteşe Havalisi Umum Kuvayı Milliye Komutanı" oldu. Eşkıyalığı bırakarak 11 Haziran'da milli mücadeleye atılan Efe, 4 Eylül'de "Aydın Kuvayı Milliye Kumandanı" unvanını kullanmaya başlamıştı.[265]

Garbî Anadolu Kuvâ-yı Milliyesinde soygunculuk, talancılık irtikab edilmiştir:

> Bilindiği üzere, Kuva-yı Milliye mensupları hizmetleri karşılığında çok kez para aldıkları gibi, Kuva-yı Milliye'nin, efe ve zeybeklerden kaynaklanan ya da esinlenen, disiplini çok daha gevşek ortamında halktan her türlü "destek" elde etme imkânı vardı. Tabii, bu destek gönülsüz olunca soygun, hatta talan biçimine bürünebileceği için, karşı olanların kolay bir propaganda hedefi olabiliyordu.[266]

Komünist Mustafa Suphi, *Yeni Hayat* gazetesinde "Türkiye'nin Durumu" nam makale neşretti. *Mustafa Suphi'nin yazdıklarına göre Trabzonda Yahya Reis* [Kâhya] *adlı bir partizan Rusya'dan dönen esirler ve mahalli komünistlerden kurduğu bir birlikle Anglo-Fransız istilacıları ile birlikte perli istismarcılarla çarpışıyor*.[267]

7/8 Ekim 1919. Ahmed İzzet (Furgaç), Harbiye Nezâreti kanalıyla, Sivas'daki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Reisi Mustafa Kemal'e telgraf gönderdi. *Aralarındaki dostluk ve askeri kardeşlikten dem vurduktan sonra, kabinedeki eski ve samimi dostlarıyla görüştüğünü anlatıyor. Milli harekâtın yararlı etkilerinin devamı, "hâkimane ve kanuni bir idarenin" kurulmasına bağlıydı. Fakat güvenilir birisi, Kütahya ve Bilecik cihetlerinde uygunsuz bazı halleri haber vermiştir*. *Ayrıca, Kastamonu*

---

[260] USSME, E3-12/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 168.
[261] *Ministére des Affaires Etrangéres*, vol. 90, p. 220-221; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 45.
[262] FO, 371/4159, 145863; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 170, dipnot 361.
[263] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 260, dipnot 38
[264] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 668.
[265] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 148.
[266] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 171-172.
[267] Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan (1918-1922)*, 1969, s. 58.

vali vekili, bazı memurların atanması ve cezalandırılmasını "adeta" emrediyor. Bu gibi davranışlar "idarei sakimeyi" (yani İttihat ve Terakki idaresini) aynen taklit anlamına gelir.[268]

8 Ekim 1919. İstanbul'daki Fransız Fevkalâde Komiseri Defrance, Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. *Sivas'tan alınan telin ne yazık ki eski İttihatçı havasında olduğunu, büyük tehlikenin İttihat ve Terakkililerin adım adım ulusçuluk bayrağı altında iktidara gelmeleri olduğunu bildiriyor*.[269]

11 Ekim 1919. *Yüksek Komiserler, Padişah'la 11 Ekim 1920 tarihinde ayrı ayrı görüşmeler yaptılar. İtalyan ve Fransız Yüksek Komiserleri Padişah'la 1 saat 15'er dakika, İngiliz Yüksek Komiseri ise 2 saat 15 dakika görüşmüş* lerdir. *Padişah'la görüşmesinde Fransız Yüksek Komiseri, hükûmetin değişmesi gerektiğini savundu. İngiliz Yüksek Komiseri de bazı çevrelerde Ferid Paşa'nın Anadolu'ya gönderilecek heyetin başarısının önünde bir engel olarak görüldüğünü ve hükûmetin değişmesine Padişah'ın tek başına karar vereceğini ifade ettikten sonra ileride Millî Hareket taraftarlarının koşul olarak Ferid Paşa'nın çekilmesini talep edebileceklerini vurguladı. Gönderilecek heyet Millî Hareket taraftarlarının taleplerini değil, Padişah'a bağlılıklarını bildirmelerini isteyecekti. Bu görüşmeden sonra Yüksek Komiserler, Padişah'ın Ferid Paşa'yı değiştirmeye sıcak bakmadığı ve kendisini tamamen ona "adadığı" şeklinde bir değerlendirme yaptılar. Antlaşmanın onaylanması halinde Millî Hareket liderlerinin hükûmeti suçlayacaklarını ve Anadolu'nun tamamen tutuşacağını ileri süren Padişah, İtilâf meclislerinin çoğu tarafından kabul edilmeden önce antlaşmanın hemen Osmanlı Hükûmeti tarafından onaylanmasına karşı olduğunu açıkladı. Padişah, Anadolu'ya gönderilecek heyete tam destek verebileceğini ifade ettikten sonra bu desteğin maddi değil manevi destek olacağını sözlerine ekledi. Padişah'ın vereceği manevi destek, heyete nasihatte bulunmaktı. Kendi ülkesinde yalnız olduğunu ve kimseyi tanımadığını vurgulayan Padişah, heyete atanacak üyeler hakkında Yüksek Komiserlerden isim tavsiye etmelerini talep etti. Daha önce hazırlık yapmadıklarından Padişah'ın bu teklifi karşısında herhangi bir tavsiyede bulunmayan Yüksek Komiserler, gönderilecek heyete sivil ya da askeri bir temsilci atamayı da yeniden düşünmeye başladılar*.[270]

Robeck'le yaptığı gizli ve şahsi görüşmede Padişah, "onurunu ve prensiplerini feda etmeden çalışamayacağı İttihatçıların evrim geçirmiş hali olan Milli Hareket liderlerinin" iktidara gelme talepleri ile karşı kaşıya kaldığını beyan ettikten sonra milli bir hükumetin iktidara gelmesi halinde tahttan çekileceğini açık bir şekilde ifade etti. Millî Hareket taraftarlarının kendilerine bağlı insanlara dahi zulüm yaptığını, bu suçlulara hak ettikleri cezaları veremediğini dile getiren Padişah, maaşların ödenememesine ve kışa doğru başlayan sıkıntılara atıfta bulunarak maddi yardım talep etti. Robeck, ona Ferid Paşa'ya verdiği cevabın aynısını vererek bu meselenin antlaşmaya göre kurulacak Maliye Komisyonu'na havale edileceğini izah etti. Tabii bunun için öncelikle antlaşmanın onaylanması gerekiyordu. Padişah mevcut koşullar altında bir kabine değişikliğinde ısrar edilmesi halinde tahttan çekilmenin gündeme geleceğini ifade etti. Robeck, Padişah'ı kararından vazgeçmesi için ikna etmeye çalıştı. Fakat Padişah çekilmekten yana ısrar edeceğini ifade ederek şartların kendisini bu noktaya getirmesinden sonra durumunun ne olacağını sordu.[271]

İstanbul'daki Fransız Fevkalâde Komiseri Defrance, Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. *İstanbul'la Sivas'ın anlaştıklarını* bildiriyor, *böylece hükümetin Kuva-yı Milliye'nin sorumluluğunu yüklendiğini,*

---

[268] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 35.

[269] *Ministére des Affaires Etrangéres*, vol. 90, p. 242-243; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 45.

[270] FO, 371/5056, E 12658 & E 13038, Robeck'den Curzon'a 13 Ekim & 14 Ekim 1920 tarihli telgraflar; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 912.

[271] FO, 371 /5056, E 12824, "Robeck'ten Dışişleri Bakanlığı'na 14 Ekim 1920 Tarihli Şifre Telgraf"; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 912-913.

oysa Kuva-yı Milliye'nin varlığının mütarekeye aykırı olduğunu yazıyor. Üstelik İngilizler, ellerindeki 100 bin Türk esirini iadeye başlıyorlar.[272]

12 Ekim 1919. *Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Beyin öldürülmesi dolayısıyle Süleyman Nazif tarafından kendisine çekilen telgrafa Mustafa Kemal* cevabî telgraf gönderdi. Hilmi'yi ve Hilmi'nin katillerini tanımadığını iddia etti:

> Deraliye'de muharririn-i Osmaniyeden Süleyman Nazif Beyefendiye
>
> Hilmi Bey merhumu tanımıyoruz. Kendisini katledenlerle hiçbir alâkamız yoktur ve olamaz. Hadise-i katl hakkında aldığımız malumat, teşebbüsat ve hareket-i milliyeye muhalefetten dolayı müfrit bir millîyetperver tarafından katledildiğinden ibarettir.
>
> Her türlü fezayih ve cinayet erbabının takip ve derdestinde hükümetin teşebbüsat ve icraat-ı kanuniyesine Kuvay-i Millîyenin bütün mevcudiyetiyle muavenet edeceği tabiidir.
>
> Bu gibi efalden bizim dahi sizin gibi müteessir ve müteellim olmakta bulunduğumuzun beyanını zait addeyleriz efendim.[273]

Sivas'daki Heyet-i Temsiliye nam askerî cunta yönetimi, İstanbul'daki İttihadçı Kaimmakam Kemal'e (Kemalettin Sami Gökçen) talimat göndererek Yahya Kaptan'ın Adapazarı ve Gebze vukuatı tahkik edilsin istiyor.[274]

İstanbul matbuatından *Renin* gazetesi: *M. Kemal Paşa Anadolu'da bir hareketi milliye vücude getirmeye çalışıyor. Bu ne çocukça bir hayaldir! Bütün cihanın kuvvetine karşı. . . harpten ezilmiş olan zavallı Anadolu'nun kuvveti ile. . . kafa tutmasının ne hükmü olabilir? Anadolu'da ne kalmıştır, ne var ki mukavemet teşkili kabil olsun?*[275]

14 Ekim 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği Siyasî Müsteşarı Thomas B. Hohler, Amerikan General McCoy ile mülâkatını hâvî muhtırayı Hariciye Nezâretine gönderdi. Hohler McCoy'a şöyle söylemiştir: *Biz vatanseverliğe itiraz edeceklerin -o Mustafa Kemal'in bu vasfını ziyadesiyle övmekteydi- en sonuncusuyuz; fakat korkarım ki, o da İttihat ve Terakki'nin ruhunu miras almış olmasın!*[276] Anlaşılmaktadır ki "vatansever" olarak nitelendirilen Mustafa Kemal, İngiliz ve Amerikan askeriyesinin mühim bir kısmı tarafından tebcil edilmekteydi. Hayatî mesele, Mustafa Kemal'in İttihadçı olup olmamasıdır.

Sivas'daki Heyet-i Temsiliye nam askerî cunta yönetimi, Yahya Kaptan nezdine *muktedir bir zabit* izam edilmesi için Garbî Anadolu Kuvâ-yı Milliye Umum Kumandanı sabık 20'nci Kolordu Kumandanı Ali Fuad'a (Cebesoy) telgraf gönderilmesini kararlaştırdı.[277]

15 Ekim 1919. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi: Mustafa Kemal, *İstanbul'un yiyecek kaynaklarının kesileceği tehdidinde bulunmak suretiyle asıl gücünü Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni düşürmek için kullandı*.[278]

---

[272] *Ministère des Affaires Etrangères*, vol. 90, p. 249-250; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 45.
[273] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, 1991, s. 113. Bu telgraf, *Tarik* gazetesinin 21 Ekim 1919 tarihli nüshasında neşredilecektir.
[274] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 244-245.
[275] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 142.
[276] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 170.
[277] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 245.
[278] Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi (1919-1920)*, 2018, s. 211.

İthalata rağmen İstanbul'un dahilden gelen una da ihtiyacı vardı. Sivas Kongresi'nden sonra Heyet-i Temsiliye'nin, İstanbulla köprüleri atması, işgal yönetimini ve Damat Ferid Paşa Hükûmeti'ni zor duruma düşürmüştü. Kuvâ-yı Milliye'nin engellemelerinden dolayı Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya'dan İstanbul'a tahıl nakledilemiyordu. Bu bölgede İtilafçı İaşe Komisyonu temsilcisi John R. Nock, köylüleri pazarlarından mahrum bırakmamak amacıyla henüz hükumet tahıllarına müdahale edilmediğini bildirdi. Ancak Heyet-i Temsiliye idari teşkilatlanmasını sağladıktan sonra Anadolu'dan İstanbul'a un nakledilmesine engel olacaktı.[279]

Mustafa Kemal, Sivas'daki 3'üncü Kolordu Kumandanı Miralay Salahaddin'e (Köseoğlu) telgrafname keşide eyledi:

Sivas, 15/10/1335

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Bazı mahallerde çete ismini taşıyan bir takım eşhasın kendilerini milletin meşru ve mukaddes amalini istihsal maksadıyla taazzuv etmiş olan teşkilât-ı kanuniyesi ile alâkadar göstermekte oldukları ve arzu-i milliye mugayir harekâta tasaddi eyledikleri istihbar kılındı. Hükûmetin asayiş-i memleketi ihlâl ve halkımızı ızrara cüret eden bu gibiler hakkında kanunun icabatını ifa eyleyeceği ve müdafaayı hukuk cemiyetinin de bu baptaki icraatta hükûmete bütün mevcudiyeti ile muaveneti bir vazife-i milliye arz edileceği tabiidir.

Vatanın halas, milletin necat ve saadeti gayesi ile teşekkül etmiş olan Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Nizamnâmesinde çete tabiri mevcut değildir. Yalnız milletin hukuk-i mukaddesesini silahla müdafaaya mecbur kaldığı halatta nizamnâmeye tevfikan kuva-i milliye sevk ve idareleri zabt u rabt altında olmak üzere hal-i faaliyette bulunur. İşte bugün haksız yere vatanımıza ayak bastırılmış ve her türlü zulüm ve vahşeti irtikâp eylemekte bulunmuş olan Yunanlıları muazzez topraklarımızan tard eylemek üzere Aydın cephesinde kan döken muhterem mücahidinimiz bu millî müfrezelerdendir. Lehü'l-hamd asayiş tam hükümferma bulunan ve beynelanasır vifak ve hüsn ü muaşeret mevcut olan vatanımızın başka hiçbir tarafında elan bu yolda bir faaliyetimiz olmadığı ilâve olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal[280]

16 Ekim 1919. İstanbul'daki Fransız Fevkalâde Komiserliği Baştercümanı Ledoulx ve İngiliz Fevkalâde Komiserliği Baştercümanı Andrew Ryan, sırasıyla ve ayrı ayrı olmak suretiyle Sadrazam Ali Rıza nezdine geldiler. *Birlikte çalışmak arzularını* dile getirdikten sonra bahis Kuvâ-yı Milliye meselesine intikal etti. *Sadrazam, batıdaki Kuvâ-yı Milliye ile kuzey ve doğudaki arasında bir bağlantı olmadığını ifade ederek batıdakilerin katliam ve yağma yaparak ilerleyen Yunan tehdidine karşı kendilerini savunmaya kalkışan yerli halk olduğunu ifade etti. Buna inanmayan ve Sadrazamla aynı fikirde olmadığını ifade eden Ryan, Kuvâ-yı Milliye'nin mutlaka bu bölgelerden çıkarılmasını istedi. Ryan, Kuvâ-yı Milliye'nin hükûmetin askerî kuvvetlerinin bir parçası haline getirilmesini de teklif etti.*[281]

17 Ekim 1919. *Ermeni Patriği ve Rum Patrik Vekili birlikte Yüksek Komiserlikleri ziyaret ederek, Türkiye'de ulusal hareketinin başarısının ve kurulan yeni hükümetin Hıristiyanlar için büyük bir tehlike teşkil ettiğini ve durumu İttihat ve Terakki'nin yeniden iktidar olması biçiminde değerlendirdiklerini, belki de istifa edip cemaatlerini o denli umut bağladıkları İtilaf'a emanet edebileceklerini bildirdiler. Olayı merkeze bildiren de Robeck, iki din adamının davranışını "emsali görülmemiş" diye niteliyordu. Osmanlı uyruğu olan patriklerin hükümetlerini yabancı elçiliklere şikâyet etmeleri gerçekten "olacak"*

[279] Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 564.

[280] Ahmet Demirel, *Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları*, 2017, s. 381-382.

[281] FO, 371/4160, 146637, Ryan'dan İngiliz Fevkalâde Komiserliğine muhtıra, 16 Ekim 1919; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 275-276.

şeylerden değildi ve temsil ettikleri cemaatlerin Osmanlı ülkesinden ayrılmak ümit ve beklentilerini yansıtıyordu.[282]

18 Ekim 1919. İstanbul Beykoz'da mukim sabık 1'nci Ordu Müfettişi Ferik Kavaklı Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Enver ve Halil Paşalar'ın Kuvâ-yı Milliye'ye müracaat ettiklerini Mustafa Kemal resmen tekzip ediyor*.[283]

23 Ekim 1919. Sivas Heyet-i Temsiliyesi, âzâlarından münazil 3'üncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet'i (Bele), *Aydın Cephesi Kuva-yı Milliye* Kumandanı tayin etti.[284]

Kartal heyet-i idaresinin doğrudan Heyet-i Temsiliye ile haberleşmesi kabul edildi.[285]

24 Ekim 1919. Mustafa Kemal, Harbiye Nâzırı Cemal (Mersinli) Paşa'nın 20 Ekim *tarihli başka bir şikâyetine cevap vererek, Kuvayı Milliye'nin bazı yolsuzluklar yaptığını kabul etti*.[286]

27 Ekim 1919. Refi Cevad (Ulunay) *Alemdar* gazetesine başmakale neşretti:

> [..] 1- Harekat-ı Milliyeye tarafdarız.
>
> 2- Harekat-ı Milliyede İttihadcılık olmamak şartile.
>
> Şimdi ikinci noktayı tedkik edelim. Harekat-ı Milliyede İttihadcılık var mıdır?
>
> Mustafa Kemal Paşa İttihadcı değildir. Fakat Harekat-ı Milliyeye sokulan şahsiyetlerin ekseriyet-i azamîsi İttihadcıdır. Bunu da asarıyla anlıyoruz ve bittabi bu memleketin tekrar İttihadcı pençesine düşmemesi içün milleti intibaha davet ediyoruz.
>
> İttihadcılık denilen şeyin temessül etmiş bir şekli yokdur. İttihadcılar hareketlerile kendilerini belli ederler. Mesela öperken hart! diye ısırırlar. Okşarken çimdiklerler. Habsederler, işkence ederler. Sonra asarlar, yakarlar. Öldürürler. Sokakda saklanarak dan diye vururlar. Soyarlar, kanını emerler, parasını alırlar. İlh..
>
> [3 satır sansürlenmiştir.]
>
> 1- Birkaç kişi Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Beği Eskişehir Köprüsü üzerine güpe gündüz tabanca ile vurdu, öldürdü. Zavallı aile babası üzerine tabanca havale edildiği zaman iki elini havaya kaldırarak: "Etmeyiniz! Vurmayınız! Ben bîgünahım!" diye bağırıyordu.
>
> 2- Ankara Hareket-i Milliye Reisi Ali Fuad [Cebesoy] Paşa köyleri basarak köylüleri haraca bağladı.
>
> [5 buçuk satır sansürlenmiştir.]
>
> 4- Anadolu taundan kaçar gibi merkeze doğru muhacerete başladılar.
>
> 5- Şuradan buradan toplanan memurlar, tahtelhıfz Sivasa sevk edilerek habs ve tevkif edildiler.
>
> 6- Bazı memurin istifaya mecbur edildiler.
>
> [2 satır sansürlenmiştir.]
>
> Bunlar şimdilik ıttıla-yı kesb etdiğimiz vekayidir. Ve bu vekayi su katılmamış İttihadcılıkdır. Buna Mustafa Kemal Paşa gibi bir adamın hiçbir zaman müsaade edeceğine ihtimal vermiyoruz.

---

[282] *Documents on British Foreign Policy*, c. IV, p. 827-828; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 225.
[283] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 670.
[284] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 96.
[285] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 245.
[286] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 190.

> O halde? O halde bunu yapanlar, Harekat-ı Milliye arasında nasılsa sokulmak fırsatını fevt etmeyen eski belalılardır. Demek oluyor ki Harekat-ı Milliye arasından bu kabil adamları birer tekme ile fırlatıb atmazsa bittabi İttihadcılık makinesinden kendini kurtaramaz. Ankarada vuku bulan yolsuzlukları yakinen biliyoruz. Bu adamlar [Sivaslı Şeyh Receb ve rüfekası] da şikâyet ediyorlar. Ne diyeceğiz? Harekat-ı Milliyeye tarafdar bir gazeteci olarak söylüyorum. Ne diyeceğiz? Ne yapacağız? [..][287]

28 Ekim 1919. Manyas'ta bulunan Anzavuroğlu Ahmed, Vahideddin Hân'a muhtıra gönderdi. Buna göre birbiriyle iltisaklı Balıkesir'deki Redd-i İlhak Hey'et-i Milliyesi ile Sivas'taki Mustafa Kemal'in *maksadları devleti parçalamak, Hilâfet'in ve Hânedân-ı Saltanat'ın hukuk-ı hâkimiyetini yok etmek, Hilâfet makamına bağlı bulunan Âlem-i İslâm'a bir darbe indirmektir*[288]:

> Yunanlıların pâyı levsinden Aydın vilâyetini tahlis ve Ermenistanın teşkiline mani olacaklarını ve bu bâbda itimadnamei humayunlarını hâmil bulunduklarını işae ve hilâfı hakikat propagandalar icrasiyle bazı safdilanı iğfal ederek vilâyati şahanelerinin muhtelif mahallerinde ve ezcümle livamızda teşekkül eden Reddi İlhak Heyeti Milliyesi namı tahtındaki cemiyetin, son zamanlarda Mustafa Kemal Paşa ile muhabereye ve bu devletin izmihlalinden başka olmayan esas maksatlarını izhara başladıkları ve nâmı nâmii hazreti şehriyarîlerine izafetle ifayı vazife eden livanın reisi hükümetini tehdit ve ihâfeye cür'et göstermeleri ve hatta Dersaadete iade etmeleri, menafii hasîseleri uğurunda makamı Hilâfetin ve hanedanı saltanatın hukuku hakimiyetini ve yedi yüz seneden beri pek şanlı anlar yaşayan bu devlet ve milleti mahv ve makamı muallâyı hilâfetpenahiye dinen, millen ve siyaseten merbut olan âlemi islâma bir darbe indirmek emeli nifakcuyânesinde bulundukları pek rânâ bir surette tezahür etmekte olub, ahvali maruza Karesi livası dahilinde meskûn bizleri son derecede müteellim ve dilhûn etmektedir. Binaenaleyh âlemi islâmın teâlî ve refahı hal ve saadeti, makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın bekası uğrunda müdafaa ve selâbeti diniye ile yuğrulmuş olan kanlarımızın son damlasını bile akıtmaya hazır ve âmâde bulunduğumuzu ve bu vechile ahd ve misak ettiğimizi arz eyleriz. Ve kâffei ahvalde emrü ferman şevketlû, kudretli padişahımız efendimiz hazretlerinindir.[289]

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi talimatı mucibince Payitaht ile Konya arasındaki posta ve telgraf hattı kesilmiş durumda. Tecrit edilmiş haldeki *Konya'da Suğla gölü bölgesinde 27 köyün eşrafı*, (herhalde Konya'yı teftişe gelen İngiliz irtibat subayına teslim etmek suretiyle) İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserine ulaştırılması üzere bir muhtıra kaleme aldılar:

> Bozkır'da Kuva-yı Milliye adıyla örgütlenen İttihat ve Terakki Komitesi, seferberlik buyruğu vermiştir. Bunlar, bir vesileyle eşrafın, önde gelen kişilerin ve okumuş sınıfların evlerine baskın vermiş ve yağma etmişlerdir. Millî kuvvetleri halkın tanıması için top ve makineli tüfeklerle bâzı yerlerde ateş açmışlar ve müslüman, hıristiyan birçok kişiyi öldürmüşlerdir. Kayacık, Ahırlı gibi köylerde 8-10 evi topla yıkmışlardır. Posta ve telgraf bağlantısı kesildiğinden yüksek makamlara bu zulmü duyuramıyoruz.
>
> Mütareke hükümlerine göre, Hükümetimiz, Kuva-yı Milliye'ye karşı koyacak yeterli güçten yoksundur. Bu nedenle, gerekli yardımı mümkün olan hızla İngiliz Hükümeti'nin yapmasını rica ederiz.
>
> Bu raporu alır almaz, Sir, Kuva-yı Milliye'nin ateş ve zulmünden Bozkır'ı kurtarmak amacıyla yardım elinizi uzatmanız için yalvarırız.[290]

29 Ekim 1919. Anzavuroğlu Ahmed, Balıkesir Mutasarrıflığına muhtıra gönderdi. Belirttiğine göre Yunan'ın İzmir'i işgaline karşı millet Allah'a istinaden silâha sarıldı. Fakat diğer taraftan Kuvâ-yı Milliye müessis ve müdiranı sıfatlı İttihadçı menfaatperestler ise 6-7 aydır otorite boşluğundan bilistifade,

---

[287] Alemdar, 27 Teşrîn-i evvel 1335-1919, Numero 315-2616, *Yine Sivas Telgrafı*, s. 1.

[288] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 156.

[289] Şerafettin Turan, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920)*, 1967, s. 97-98. Anzavuroğlu Ahmed'e göre Kuvâ-yı Milliye, "ittihadçı manevrası" idi: Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1955, Sayı 11, Vesika No: 272.

[290] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1043-1044. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

milletin kanını heder etti, ocağını yıktı, servet topladı. Bu muhtıra Hareket-i Milliye ve Redd-i İlhak Merkez Heyetine sızdırılmıştır:

> Üç-dört günden beri bu havalide bulunuyorum. Yunanlıların İzmirin işgalini müteakib memleketin âtisinden bihakkın endişeyle galeyan eden millet, kendi kuvvetine ve Cenabı Hakka istinaden silâha sarılmış ve kanını bu hususta îsâra şitab etmiş iken, geçen fırsatta bulunan menfaatperestan, bu hareketi milliyeden derhal istifade arzusuna kapılarak, altı-yedi aydan beri Kuvayı Milliye müessis ve müdiranı sıfatıyla, masum milletin kanını heder ve hânumanını tahribe kıyam ve bu suretle her birerleri ittihadı sanâdîdinin birkaç senelerde cem ve idharına muvaffak olmadığı serveti istihsal etmişlerdir. İhtirasatı ecanible zaten parçalanmakta olan memleketimizin dahilinde de hissi vatan ve haysiyeti milliyeden mahrum bu gibi menfaatperestanın ellerinde bâziçe olmasına artık milletin tahammülü kalmamıştır. Millet, bugün Padişahının etrafında toplanarak memleketi bu halden kurtarmağa azmetmiştir. Karesi livasında birçok seneler defaatle ifayi vazife ile, hukuku ahalinin siyaneti emrinde gösterdiğim hüsnü niyetime itimaden bu havali halkının gösterdiği arzuyu umumiye ve vukubulan davetlerine mebni, Teşkilâtı Milliye nâmı altında bu idarenin hesabını rüyete mecburiyet hasıl oldu. Bu hesabın hulûlüni idrak eden Balıkesir Müdafaai Hukuk namını taşıyan heyet erkânının bu hareketinden mütehaşi olduklarını işitiyorum. Vatan ve millet için namuskâr Cemiyeti İslâm namıyla çalışanlar, hesaplarının rüyetinden bu derece tehaşi göstermemeleri lâzım gelir! Binaenaleyh vatanî bir hisle çalışmakta olduğunu anladığımız gün ücret talebinde bulunmayarak bütün bu havali sekenesinin yek-vücut olarak düşman karşısına çıktıklarını beşeriyet görecektir. Neticeyi maksadım ve bütün milletin arzusu, artık memleketimizin mukadderatıyle bu derece oynanılmaması ve masum ahalinin her gün parası soyulmaması lüzumunun gerek Balıkesirdeki erkân heyetine, gerek memaliki Osmaniyenin her tarafına müstevli bir halde yayılan sanâdidi ittihadın islâhından ibaret olduğunun ve bir vaka hususuna mahal kalmamak üzere umuma ilânını arz ve rica ederim. İzmir Mutasarrıfı Sabıkı Ahmed Anzavur[291]

30 Ekim 1919. *Ali Fuat Paşa Ankara'yı kan ve ateşe gark etti ve elân ediyor. Bunun doğru olduğunu mübîn vesâik yedimizdedir.*[292]

"Samsun Mıntıkasındaki Millîci Hareket Üzerine Notlar" nam İngiliz teftiş raporu: *Mustafa Kemal, evvela mıntıkasını teyakkuza geçirmek için işe koyuldu. Müttefik kontrolünden epey uzaktaki Amasya'yı karargâhı yaptı. Buradan Harput ve Diyarbekir beldelerine kadar temsilciler gönderdi. Refet Bey'in ve Hamid Bey'in destekleriyle eşkıyâlığı bastırmağa ve eşkıyâyı yeni millî ordusuna dâhil etmeğe başladı*.[293]

31 Ekim 1919. Karesi ve Saruhan livaları Hareket-i Milliye Heyet-i Merkeziyesi, Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Cevad'a (Çobanlı) telgraf gönderdi. *Millî Kuv[v]etler için "cihet-i askeriyeden" kaput ve çadır verilmesini* istedi.[294]

Sivas'da, Selânikli Mustafa Kemal riyasetinde içtima eden Heyet-i Temsiliye nam askerî cunta yönetimi, "ta'limat-ı lazime" verilmesi suretiyle Manastırlı Yüzbaşı Agoş Ali'nin Adapazarı'nda komitacılık yapan

---

[291] Şerafettin Turan, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920)*, 1967, s. 98-99.

[292] Alemdar, 30 Teşrîn-i evvel 1335-1919, Aded 318-2619, *Ankarada Tehcir ve Taktil Varmı?*, s. 1, sütun 5. Daha da mühimi, *Alemdar*ın Teşkilât-ı Milliye ve Mustafa Kemal taraftarı bir yayın çizgisi takip etmekte olduğu anlaşılmaktadır.

[293] British National Archives, Foreign Office, 406/41, p. 315-318, No. 148/1; Aktaran: Bilâl N. Şimşir. (1973). *İngiliz Belgelerinde Atatürk* içinde (c. 1, s. 178). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

[294] "Za[m]an geçtikçe millî kuvvetler artmış, millî taburlar alaylar kurulmuştu. Bunların başında halkın ileri gelenlerinden birisi bulunurdu. Her alay ve tabur komutanlarının subay olan bir yardımcısı vardı. Askerî komutan, sivil millî komutanla anlaşarak, müfrezeyi savaş bakımından idare eder ve gerekli emirleri verirdi. Bunun dışındaki sorumluluk millî komutana ait bulunuyordu. "Kuvâ-yi Milliyenin silâh ihtiyaçları askeri birliklerce karşılanırdı. Bir an geldi ki Ordu, Kuvâ-yi Milliye'ye hem yeme, hem de giyme bakımından yardımcı oldu." Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 273.

Müdafaa-yı Hukukçu Köprülülü Yahya Kaptan nezdine gönderilmesini kararlaştırmıştır. Talimatname, İzmit 1. Fırka Komutanı Rüştü'ye keşide ediliyor: *Asayişsizliğe meydan verilmeyecek*.[295]

Eski Başmabeynci Lütfi Simavi, Cevad Çobanlı'dan işittiği bir rivayetinde, Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın İttihadçıların nüfuz ettiği Kuvâ-yı Milliye teşkilâtına tavrına ilişkin malumat veriyor:

> 13 Ağustos 1920* tarihinde, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın -sebebini bir türlü anlayamadığım- daveti üzerine Babıâli'ye gittim. Ferit Paşa, Anadolu'daki kargaşalıktan, Kuvayı Milliye adı altında örgütlenmiş eski İttihat ve Terakki çetelerinden ve bunların hükûmete karşı çıkardıkları zorluklardan, dertlerden uzun uzun söz etti.[296]

2 Kasım 1919. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nden Aydın ve Menteşe Kuvâ-yı Milliyesi Umumî Kumandanı Demirci Mehmet Efe'ye talimat: *Kendi kuvvet miktarını açıklamayarak İtalyanların silah, cephane, elbise gibi maddî yardımlarının kabul edilmesi*.[297]

Fevkalâde bilgiler: İtalyan subaylar *özellikle ikili görüşmelerde Yunanlılara karşı savaşan Kuvâ-yı Milliyecilere, "Kuvâ-yı Milliye'yi desteklediklerini ve yardım etmek istediklerini" ve onları "takdir ettiklerini" söylemişlerdir. İtalya, Millî Mücadele lehindeki hareketlere yalnızca işgal bölgelerinde destek vermekle kalmadı. Aynı şekilde İstanbul'dan Anadolu'ya silah, cephane ve insan kaçırılmasına da yardımcı oldu. Fakat İtalyanların, "kavlen ve fiilen" yardımları işgal bölgelerinde oluyordu. Türk ileri gelenleriyle yaptıkları görüşmelerde Yunanlılara karşı işbirliğinin yararından söz eden İtalyan subayları el altından makinalı tüfek, silah ve diğer mühimmatı az bir para karşılığında satıyorlardı. Ancak bu silahların yalnızca Yunanlılara karşı kullanılacağından emin olmak için Heyet-i Temsiliye'den belge istemeyi de ihmal etmiyor ve yunanlılar hakkında istihbarî bilgiler veriyorlardı. Silah ihtiyacı olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İtalyanlardan silah ve cephane satın alınması için Antalya'daki İtalyan konsolosuyla görüşmesi için Süldürzâde Mehmed Nâdir Bey'i Antalya'ya göndermiştir. İtalyan konsolosu, "Rodos'dan getirilecek Osmanlı tüfekleriyle yeteri kadar cephane ve malzemenin verilebileceğini" taahhüt etmiştir. İşgal bölgelerinde Türklerle İtalyanların sıkı işbirliği yapmaları, başta Yunanistan olmak üzere, diğer İtilâf Devletleri'nin şikayetine sebep olmuştur. Gerçi, General Battistoni'ye göre, "Türklere destekleri tamamen hissî idi."*[298]

Sabah gazetesi başmuharriri Lütfi Fikri, Bâb-ı Âlî ile uyumlu hareket etmesi şartıyla müsbet karşıladığı Kuvâ-yı Milliye hareketinin menfî cihetlerini de belirtmiştir:

> Kuva-yı Milliye'nin şimdiki hükümetle işbirliği yapıp hükümete itaat edeceğini beyan etmesinden sonra bunu icraatları ile göstermesi gerektiğini belirterek, çünkü Kuva-yı Milliye'nin bir ordu nizam ve intizamından uzak olduğunu onun için bu gruba söz geçirmenin de kolay olmayacağını söylemektedir.
>
> Bu hareketin Mustafa Kemal Paşa ve diğer ileri gelenlerinin ne kadar iyi niyetli de olsalar, ne kadar hükümete bağlılıklarını da bildirseler, maalesef bizzat onlar da Kuva-yı Milliye'nin hükümete tam itaatini sağlamayacaklarını, bunun nedenini ise Kuva-yı Milliye'nin ayıb ve fesadı da içinde barındırdığını, nizama girmesinin çok zor olduğunu ve bu şekil bir hareketin uzun süre gidemeyeceği kanaatindedir.
>
> Hükümetin istifa etmemesi gerektiğini ülkenin de hükümetler değiştirmeğe müsait olmadığını, Kuva-yı Milliye ileri gelenlerine de, hükümeti böyle bir mecburiyete itmemek için ellerinden geleni yapmalarını

---

[295] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 245.

* Bu tarihte Ferid ile Cevad'ın görüşmesi mümkün değildir zira Cevad, Nisan 1920'den Ocak 1922'ye değin Malta'da sürgündür.

[296] Lütfi Simavi. (1979). *Osmanlı Sarayının Son Günleri* içinde (s. 531-532). İstanbul: Hürriyet Yayınları.

[297] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 208.

[298] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 176-177. Battistoni'nin, suçlamalara maruz kalan tekzibi imkânsız İtalyan müzaheretini küçültmesi, şaşırtıcı değildir.

> önermektedir. Çünkü bu istifa söylentilerinin hükümetin Kuva-yı Milliye ile olan ilişkilerinden dolayı ortaya çıktığını hatırlatmaktadır.[299]

3 Kasım 1919. Sabık Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Kuvâ-yı Milliye'ye karşı Milli Kongre'nin bir beyannamesi intişar etti*.[300]

8 Kasım 1919. Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey: *Millî Hareket'e katılmayanlara vahşî usuller uygulanıyor. Boyun eğmeyen memurlar öldürülüyor, sürülüyor, hapsediliyor, malları yağma ediliyor.*[301]

11 Kasım 1919. Sivas'da Heyet-i Temsiliye mahrem içtima ediyor. Şu karara varıyor. İttihadçı lider sabık Sadrazam Mehmed Talat'ın *Almanya'da Kuva-yı Milliye'ye silah yolladığı hakkindaki* Fransız yarı resmî *Le Temps* gazetesi *neşriyatının İstanbul basınınca "tezyifkârane" bir surette yalanlanması* için Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı İttihadçı Galatalı Şevket'e talimat verilmesi.[302]

Bir başka kararıyla, *elde para bulunmadığından Yahya Kaptan ve maiyetinin "hoş tutularak idare edilmesinden" başka çare bulunmadığı* İzmit 1'inci Fırka Kumandanı Rüşdü'ye talimat verildi.[303]

12 Kasım 1919. Yüzbaşı Hadkinson, Koramiral John de Robeck'e rapor gönderdi. Raporun *Harekat-ı Milliye* babında şunlar derc edilmiştir:

> Yunanlıların İzmir'i işgal etmesiyle başlayan Garbî milliyetçi hareket, Mustafa Kemal'in Şarkî ve Ali Fuad'ın merkezî hareketleri artık birleşmişlerdir ve memleketin her tarafına tevsi ediyorlar velakin harekatın yayılışı elebaşlarının beklediği kadar hızlı değildir. Hareket, bilhassa milislerin bakımı için yüklü miktarda paranın toplandığı yerlerde, alelekser, pek de rağbet görmüyor; öte yandan halk harb etmekten bıkmış vaziyettedir ve ne kadar iyi maaş alırlarsa alsınlar silah altında devam etmeye meyilli değiller. Balıkesir'de tertiplenen son Kongre'deki muamelatı yakından izleme ve rüesanın birçoğuyla temas kurma fırsatım olduktan sonra, mezkûr tüm milliyetçi hareketin temelinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bulunduğuna, aksi ne söylenirse söylensin, bugün her zamankinden daha fazla kaniyim. Şahsen, karşılaştığım liderlerin yaklaşık dörtte üçünün sabık İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubları olduklarını maalmemnuniye gördüm. Bunu, meseleyle alakalı ve vaziyet-i umumiyeye müteallik çok sayıda malumat edindiğim sabık bir Bursa Valisi tarafından teyid ettirdim.
>
> Mezkûr milliyetçi hareket ne kadar güçlenirse onu bastırmanın o kadar zor olacağı ve memleketin nihaî olarak pasifleştirilmesinin bu şerait altında çok zor ve uzun bir mesele olacağı hususunda hiçbir şüphe bulunamaz zira Kuvâ-yı Milliyeyi teşkil eden adamların ekserisi memleketin ayaktakımını temsil ediyor ve dağıtılacakları gün haydutluğa veya Bolşevizme başvurmaları bekleniyor.[304]

20 Kasım 1919. *Belçika'nın İstanbul temsilcisi Marghetich, gönderdiği raporda, Kuvayı Milliye'yi direnişe karşı olanlar üzerinde baskı yapmak için kurulmuş sun'i bir örgüt olarak niteledi. Türk milliyetçilerinin işgal altındaki yerleri kurtarmak bahanesiyle ordu adına halkın elindeki herşeyi almakta olduğunu, milli hareketin hezimetle sonuçlanacağını ileri sürdü.*[305]

Sivas Heyet-i Temsiliyesi âzâsı İttihadçı (mütekaid Miralay) Kara Vasıf ile Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı İttihadçı Miralay Galatalı Şevket imzalı telgraf Sivas Heyet-i Temsiliye merkez yönetimine (Mustafa Kemal'e) keşide edildi: *Gebze Kaymakamı Mehmet Muhittin muhalif*tir. *Damat Ferit zamanında Kuva-yı Milliye'den kaçtı, sonra tekrar geldi, "şımarıklığından dolayı envaı fecayie cür'et*

---

[299] Murat Kurt. (2008). *Lütfi Fikri Bey'in Siyasi Mücadelesi Yahut Tek Başına Muhalefet* içinde (s. 207-208). İstanbul: Şehir Yayınları.
[300] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 673.
[301] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 219.
[302] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 211.
[303] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 245.
[304] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1973, c. 1, s. 239-240.
[305] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 240.

eden" Yahya Kaptan'ın fenalıklarını örtmeye, Nigehbancı Mülazım Hakkı ile işbirliği yaparak Kuva-yı Milliye'ye leke sürmeye başladı. Becayiş edilmesi lazımdır.[306]

24 Kasım 1919. Sivas Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal, Gebze Kaymakamı Mehmet Muhittin'in değiştirilmesi talebini onayladı.[307]

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Kartal şubesi reisi Binbaşı Ahmed Necati, Sivas Heyet-i Temsiliyesi reisi Mustafa Kemal'e telgraf gönderdi. *Yahya Kaptan'ın "bilâkabahat" katil (maktulün kabahati olmaksızın?), nahiye müdürünü darp, gasp fiillerinden ötürü, hükümete teslim edilmesi zorunluluğunun doğduğunu, Dahiliye Nezareti'nin işi takip ettiğini, makine başında emir beklediğini bildirdi*.[308]

25 Kasım 1919. Selânik'de komitacılık yapmış olan Selânikli Mustafa Kemal[309], Heyet-i Temsiliye nam askerî cunta namına İzmit 1'inci Fırka Kumandanı Rüştü'ye talimat gönderdi: *"Hüsnü hizmeti meşhud" olan Yahya Kaptan'ın "asla" hükümete teslim edilmemesi, hükümetin de nüfuzunu göz önünde tutarak, Yahya Kaptan'ın yasal kovuşturmadan "bu aralık" kurtarılması*.[310]

26 Kasım 1919. Hereke'de bulunan *Gebze Kazası Milis Kumandanı* Yahya Kaptan, Mustafa Kemal'e telgraf gönderdi. ARMHC Kartal şubesi reisi Binbaşı Ahmed Necati'nin *yolsuzluklarından şikâyetle* onun soruşturulmasını istiyor.[311]

27 Kasım 1919. Havza'daki Tahkik Heyeti Reisi Ferik Mustafa Fevzi (Çakmak), Sadaret'e muhtıra gönderdi. Buna göre *millî teşkilât idarecileri arasında bazı ittihadcılar mevcut ise de bunlar kötü şöhret sahibi* değildir. Mıntıkanın emniyet ve asayişi bozuktur zira *Havza'da jandarmalar yol kesenler ve eşkiya ile birleşerek bir çok şekavet vakalarında müşterek bulunuyorlardı*r.[312]

Demirci Mehmet Efe Çetesi, Yörük Ali Efe ile üstünlük yarışından ötürü Muğla'yı bastı. Muğla ileri gelenleri, iki çete grubu arasında çatışmayı önlediler.[313]

Sivas Heyet-i Temsiliyesi İzmit 1'inci Fırka Kumandanı Rüştü'ye iki telgraf gönderdi. Telgraflardan *biri Rüştü'nün Ahmet Necati hakkında süratle soruşturma yapıp her türlü yanlış anlamayı gidermesini istiyor. Diğeri müfrezesinin giydirilmesi ve teçhizi için Yahya Kaptan'a "mümkün olabilen" yardımın yapılması* isteniyor.[314]

Kasım 1919. Konya'daki 12'nci Kolordu Kumandanı Fahreddin (Altay), 1970'de neşredeceği hatıratında şunları yazacaktır: *Milli Mukavemet işleri ilerlemeye başladı, durumu yakından görüp anlamak için Nazilli ye gidip, Albay Şefik, Demirci Efe ve Kurmay Nazım ile görüştüm. Nazım ile yalnız konuştuğumuz sırada bana dert yanıyordu: "-Zeybekler acaip insanlar, muharebeden anlamazlar, söz dinlemezler,*

---

306 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 245.
307 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 245.
308 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 245-246.
309 Mustafa Kemal: "Biz Selanik'te tahmin edeceğiniz tarihlerde -zahiri (görünüşte) manası ne olduğunu bilmem- fakat fedakârane komitacılık yapıyorduk." Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk*, 2004, s. 38. İsmet İnönü'nün belirttiğine göre Mustafa Kemal "entelektüel bir komitacı" idi: İsmail Küçükkılınç, *Jön Türklük ve Kemalizm Kıskacında İttihadçılık*, 2018, s. 276.
310 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 246.
311 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 246.
312 M. Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, 2011, s. 380.
313 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 250.
314 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 246.

akıllarına ne eserse onu yaparlar. Refet Bey de (Bele) birşey yapamayacağını anladı gitti, benim de burada hiçbir faydam yok. Şefik Beyin bulunması kafi, ben başka yerde daha faydalı olabilirim."[315]

2 Aralık 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, Hariciye Nâzırı Curzon'a telgraf gönderdi. Nevittihadçı Sivas Heyet-i Temsiliyesine bağlı Kuva-yı Milliye birlikleri, Konya Bozkır'daki bazı köyleri ateşe vermişler, bazı köylerdeki birçok haneyi (içlerinde insanlar bulunduğu halde) topa tutmuşlardır:

> Ekim başında başlayan ayaklanmayı, ulusçuların zorla para toplama girişimlerine karşı Bozkır halkının direnmesi olarak açıklıyor. Faal direnme üzerine ulusçular iki-üç köy yakmışlar, köylüler de dağa çıkmış. Hurşit Paşa bilgi almak ve tarafları uzlaştırmak için hükümet tarafından Konya'ya gönderilmiş. Webb, ilişikte 27 köyün ileri gelenlerince imzalanmış, İstanbul'daki İngiliz siyasi temsilcisine hitap eden 28 Ekim günlü bir dilekçeyi de sunuyor. Buna göre İttihat ve Terakki Kuva-yı Milliye adıyla bölgede seferberlik ilan etmiş, ileri gelenlerin evlerini basıp yağma etmiş. Kuva-yı Milliye'yi tanısınlar diye "Siristat" yöresinde "Vaskeh" köyüne ateş edip, Müslüman ve Müslüman olmayan hayli kişinin ölümüne yol açmışlar. Kayacık, Ahırlı, "Odan", "Epek" köylerinde içinde insanların da bulunduğu sekiz-on evi top ateşine tutup bombalamışlar. Posta ve telgraf hizmetleri durduğundan yüksek makamlara durumu bildirememişler. Bozulan barış ve sükûnun geri gelmesi imkânsız göründüğünden mütareke hükümlerine göre hükümet ulusçu kuvvetlerle baş edemeyecek durumda olduğuna göre, Bozkır'ı Kuva-yı Milliye'nin ateş ve zulmünden kurtarmak için İngiliz hükümetinin yardımı isteniyor. Söz konusu köyler şunlar: Soğucak, Kovanlık, "Papoushdji" (Pabuççu?), Hacı Yunuslar, "Domlu", Karabayır, "Houlouslar", Söğüt, "Gidret", "Bekle", Çat, Yalnızca, Kiraz, Elma, Ağaç, "Baybaghin", Fakiler, "Tebe Ersi", "Ekilse", "Saristad", Akçapınar, Ahırlı, "Geundeckun", Ali Çerçi, "Karaja Erd", "Farma", "Sorkon", "Mervesli".[316]

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi "Türkiye'nin Hıristiyanları" nam makale neşretti: Cihan Harbi sırasında *tehcir edilmiş olan Ermeniler, müttefiklerle Türkler arasında imza edilen Mondros Ateşkesinden sonra yerlerine dönmekt*eler. *Türkler haydut kılığına girerek bazen İttihat ve Terakki'nin seçkinlerinin emrinde olarak Anadolu'nun içlerinde faaliyet göster*mektedir, *bunların bazıları Ermeni katliamı sorumlusu*dur. *Ayrıca Yunan işgali üzerine bütün haydutlar* [Kuvâ-yı Milliye] *İzmir yöresinde faaliyetlerini sürdür*mektedir. *Millî teşkilat çabuk gelişerek Ermeni, Hıristiyan, Pontusçulara karşı yayıldı. Mustafa Kemal ile birleşen bu haydutlar kadın ve çocuk dahil birçok Ermeni'yi öldürdü. Bunlar serbestçe dolaş*maktadır. *Yunan ve Ermeni patrikleri bu durumu İngiliz Yüksek Komiserliği'ne şikâyet* etmişlerdir. *Türkler, Doğu Karadeniz Rumlarını öldürdü ve hasadın %50'sini ellerinden alıp onları ölüme mahkûm etti. Yardım için acil olarak üç yüz elli bin paunda ihtiyaç duyul*maktadır.[317]

3 Aralık 1919. Belçika'nın İstanbul'daki Orta Elçisi Marghetitch, Brüksel'deki Dışişleri Bakanı liberal Paul Hymans'a rapor gönderdi. *Türkiye'nin şu ana kadar görülmemiş derecede bir anarşi ortamında bulunduğunu, milliyetçi ve İttihatçı karşıtı Ahmet Anzavur'un Mustafa Kemal'in milliyetçi güçleriyle savaştığını, meclisin toplanma yerinin Bâb-ı Ali'yle Mustafa Kemal taraftarları arasında sorun olduğunu ve milliyetçilerin meclisin Anadolu'da bir şehirde açılmasını istediklerini, Mustafa Kemal'in barış konferansında Türkiye'nin bütünlüğüne dokundurtmak istemediğini belirtiyor*: *"Biz Türkiye'de, bu ülkenin tarihinde hiç görülmemiş tam bir anarşi ortamındayız. İtaatsizliğin ve düzensizliğin bütün çeşitleri gözler önünde: Eşkiyalık, soygun ve cinayetler kendi halinde olan halkın zararına; düzenli*

---

[315] Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, 1970, s. 203.

[316] *Documents on British Foreign Policy*, vol. IV, p. 916-917; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 126, dipnot 246.

[317] Ergün Aybars, *Millî Mücadele'de İngiliz Basını*, 1988, s. 617. "Mütarekeden sonra birçok Ermeni evine [Şark Vilayetlerine] döndü, bununla beraber nisan ayından itibaren Anadolu'nun iç kesimlerinde, İttihatçı yöneticilerin direktifleri doğrultusunda hareket eden Türk çeteleri ortaya çıkmaya başladı." The Times, 2 December 1919, *The Christiants of Turkey; Menace of Famine*, p. 13; Aktaran: Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi*, 2018, s. 220.

birliklerce yetersiz olarak savunulan, bütün ümidini kaybeden ve kâbuslarla silkinerek yarı uykuda yaşayan halk."[318]

Mete Tunçay: *Kuvâ-yı Milliye Birinci Dünya Savaşı'ndaki (Turancı) Teşkilât-ı Mahsusa akıncılarının ve Anadolu eşkiyalık geleneklerinin bir bileşimi olarak, eşraf çıkarlarıyla sık sık çelişmiştir*.[319]

1982'de, *Milliyet* gazetesi yazarı Erhan Bener, babasından işittiklerini yazacaktır: "*-Seyit, eski yazıyla okuyup yazmayı bilir", demişti babam. "Kadayıfçı fırınında çalışırken elinden kitap düşmezdi. Babası mahalle mektebinde hocaymış. Anzavurcularla birlik oldu diye Kuva-yı Milliyeciler adamı asmışlar. Aslında, uyanık bir adammış hocaefendi, Seyit'in söylediğine göre, ama o tarihlerde münevver sayılan pek çok kişi gibi, padişaha karşı çıkmayı Allah'a karşı çıkmakla bir tutuyormuş anlaşılan. Seyit de, gördüğün gibi, memleketini, milletini seven, ileri fikirli bir adam olduğu halde, babasını astıkları için Mustafa Kemalcilere karşı kırgındı. Bu yüzden inat etmiş, yeni Türkçe harfleri öğrenmemiş."*[320]

6 Aralık 1919. *Genelkurmay, İstanbul Muhafızlığı'na Gebze ve Kartal yöresinde faaliyette bulunan Yahya Kaptan'ın tepelenmesi için 60 kişilik eğitim görmüş bir birlik kurulmasını emretti. İstanbul Yahya Kaptan'ın eşkıyalık yaptığı kanısında, Temsil Kurulu ise, Yahya Kaptan'ı tutuyor.*[321] Köprülülü Yahya Kaptan, İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşkilat-ı Mahsusa çatısı altında suikast işlerine istihdam ettiği bir komitacı / çeteciydi.[322]

7 Aralık 1919. Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretinden emir: *Gebze ile Kartal arasında kuvayı milliye namına harekâtta bulunarak icrayı habaset* [alçakça iş, alçaklık] *eyleyen Yahya Kaptan ve rüfekasının tedibi için İstanbul Muhafızlığınca doksan kişilik bir müfreze tertip ve sevk olunacaktır*.[323]

Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı verilen silahlı hareketin önde gelen iki lideri Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe, İtalyanlardan gördükleri muameleden dolayı memnuniyetlerini belirtmişlerdir. Demirci Mehmet Efe, "altı yüzden fazla" adamıyla 7 Aralık 1919'da Isparta'dan Burdur'a gelmiş ve ertesi gün oradaki İtalyan birliklerinin komutanı Teğmen Bozza ile bir görüşme yapmıştır. İtalyan subaya karşı oldukça nazik davranan efe, İtalya'ya karşı sempati gösteren sözler söylemiştir.[324] *Yörük Ali Efen de Kuşadası'nda görüştüğü İtalyan komutana, kendilerine karşı gösterdikleri dostluğu övmüş Söke'de görüştüğü İtalyan komutana da, "İtalya ve kralı hakkında beslediği dostluk duygularından" söz etmiştir*.[325]

8 Aralık 1919. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Reisi cuntacı Mustafa Kemal, Bâb-ı Âlî Harbiye Nâzırı Mersinli *Cemal Paşa'ya gönderdiği yazıda, Yahya Kaptan'ı savundu. Yahya Kaptan'ı Hükümet'e teslim etmek isteyen Binbaşı Necati'nin başka yere naklini istedi. Durumu* [İttihadçı] *Galatalı Şevket Bey'e de bildirdi.*[326]

---

[318] DT 1916-1925, P1415-1416, CT 1916 a 1920, Marghetitch'den Dışişleri Bakanı Paul Hymans'a (Brüksel), Palais de Belgique No 417/257, İstanbul 3 Aralık 1919; Aktaran: Aktaran: Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 114, 116.

[319] Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 1999, s. 28.

[320] Erhan Bener, "Sade Vatandaşlar-II: Filmci Seyit Baba…", *Milliyet*, 7 Temmuz 1982, s. 7.

[321] Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 46, Vesika No: 1090; Aktaran: Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 265.

[322] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 250.

[323] Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Aralık 1963, Sayı 46, Vesika No: .

[324] USSME, E3-2/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 176.

[325] USSME, E3-21/4 & E3-26/5; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 176.

[326] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 268.

Sinoblu Rıza Nur (ki aylar sonra TBMM'ye Sinob mebusu ve Maarif Vekili tayin edilecektir), Yahya Kaptan'ın Sinob'daki faaliyetine değinerek şunları derc etmiştir:

> Kocaeli yöresi *Yahya Kaptan, Küçük Arslan, Kara Arslan, Sadık* çeteleri adında birtakım çeteler ile kaynıyor. Bunlar kimi Arnavut, kimi Laz ve Gürcü, kimi Abaza ve Çerkes ve, köy basıyorlar. Adam kesiyorlar. Dağa kaldırıp fidye alıyorlar. Yol kesiyorlar. Yolcu soyuyorlar. Kimi ve sözde hepsi millî kuvvete taraftar. Bir kanlı curcunadır gidiyor. Bunlar Kartal'ın Paşa köyüne kadar geliyorlar.
>
> Ali Rıza Paşa kabinesi ile Ankara arasındaki didişmeler devam ediyor. Arada haberleşmeler oluyor. Bu haberleşmeler, Harbiye Nazırı Cemal Paşa aracılığıyladır. Kabine "*İki hükümet olduğu manzarasından, Mustafa Kemal'in bir hükümet gibi yabancı devletlerin resmî temsilcilerine tebligat yapmasından, hükümeti dinlememesinden, çetelerin soygunculuk yapmasından*" şikayetçidir.
>
> Mustafa Kemal ise bu iddaları yalanlamaktadır. Ama bu iddiaların bazıları doğrudur. Özellikle Türk olmayan insanların kurdukları çetelerin soygunları.. Mustafa Kemal ise kabineyi, yukarıda adlarını verdiği hainleri [Ali Kemal'i, Refik Halit'i] tevkif etmemekle, hatta Ferit Paşa kabinesi gibi davrandığı için hain olmakla suçluyor.
>
> Nutukta 191-205'nci sayfalar, millî örgütlerin kurulması ve Yahya Kaptan meselesine ayrılmıştır. Yahya, Sinop'ta, Bektaşî babası Ahmet Baba'yı soymak için öldüren adamdır. Binbir cinayeti vardır.[327]

9 Aralık 1919. *Kütahya mutasarrıfı, İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, Kuvayı Milliye'nin zorla para aldığı yolundaki şikayetleri doğruladı ve bir müfettiş gönderilmesini istedi.* Heyet-i Temsiliye reisi *Mustafa Kemal, durumu Nazilli'de bulunan* Aydın Cephesi Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Miralay *Refet* [Bele] *Bey'den soracak, şikâyetlere sebep olan Süleyman Tahsin ve İshak Efendilerin Afyon'a çağrılarak cepheye sevkedilmeleri kararlaştırılacak, ancak İshak Bey buna karşı gelecektir.* [328]

Bâb-ı Âlî Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Cevad (Çobanlı), 14'üncü Kolordu'ya telgraf çekti ve Kuvâ-yı Milliye'ye *verilmek üzere 1000 gocuk'un gönderilmekte olduğunu bildirdi ve bu halin gizli tutulmasını hatırlattı. Bu gocukların makbuzları (alındı kâğıdı) 14. Kolordu adına kesilecekti*r.[329]

10 Aralık 1919. Refi' Cevad (Ulunay) *Alemdar* gazetesinde başyazı neşretti: *İttihat ve Terakki'nin kanlı celladı Mehmet Ali, bugün Bursa'da Kuvayı Milliye kumandanı imiş.*[330]

18 Aralık 1919. ABD tutanağı: *Kuva-yı Milliye ile nizami birlikler işbirliği* halindeler.[331]

22 Aralık 1919. Berlin'de bulunan firarî Talat, Mustafa Kemal'e mektub gönderdi:

> 22 Kânunuevvel 1919
>
> Memleketin âtisini ben şu yolda görüyorum.
>
> Avrupa, mevàd-ı iptidaiyyesi gayet zengin olan Rusya'dan uzun müddet istifade mümkün olamıyacağını yakinen bildiği için bu zararını imkân nisbetinde Türkiye'den telâfi etmeğe çalışacaktır. Düvel-i İtilâfiye'nin Türkiye üzerinde besledikleri bütün amâl ve makasid-ı siyasiyeden sarf-ı nazar yalnız şu maksad-ı iktisadîleri bile arzu ettiğimiz şekilde hür ve müstakil bir Türkiye'nin vücuduna mâni olacaktır. Binaenaleyh bizlerle aktedecekleri muahede-i sulhiyede kendileri için birçok esbab-ı müdahale bulunacak ve şerait-i sulhiyye iktisaden memleketimizden a'zâmî istifade etmelerine müsaid birçok mevadı haiz bulunacaktır. Elimizde kalacak yerlerin menabii kesîr olmakla beraber bu şerait dahilinde memleketin esbab-ı terakkisini te'min

---

[327] Rıza Nur. (1994). *Millî Kıyam: Millî Mücadelenin İç Yüzü* (Y. Yoker, haz.) içinde (s. 53-54). İstanbul: Toker Yayınları.

[328] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 270.

[329] Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 38, Vesika No: 918 & 922; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 273.

[330] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 272.

[331] *State Department*, 867.00/1085; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 175, dipnot 372.

etmek mümkün olamıyacaktır. Sulhun tahdid edeceği Türkiye Avrupa'nın bu gayesine sed çekebilecek derecede kuvvet olmıyacaktır. Binaenaleyh bu kuvveti hariçte aramak ve muavin kuvvetler vücuda getirmek icap eder. Bunu ben iki büyük muhitte aramak ve kuvvetli bir teşkilât yapmakta görüyorum. Bu kuvvetin biri vâsi Türk âlemi, ikincisi de İslâm âlemidir. Türk âleminde şimdiye kadar hiç işlenmemiş olan Türkistan bizim için gayet esaslı bir saha-i mesaidir. Bu sahada dahildekilerin doğrudan doğruya çalışması hem müşkül, hem de tehlikelidir.

Teşkilât-ı esasiyye vücuda getirdikten sonra maddi ve manevi surette muavenet kabil olabilir. Bu teşkilât'ı esasiyeyi yapmak için rüfekadan bazılarının o havaliye giderek çalışması iktiza ediyor. Bugün üzerimize düşen vazife, mazideki umumî ve hususî hatiyyatı unutarak geniş bir fikirle herkesin kabiliyetinden a'zami istifade ve bu suretle gaye-i umûmîyi te'mine çalışmak olmalıdır. Ben Enver Paşa'yı gerek İslâm âlemindeki nüfuz ve ehemmiyeti ve gerek azim ve metaneti ve gerek şerait-i hazıra dahilinde uzun müddet memlekete avdetinin gayr-i mümkün bulunması dolayısiyle o havalide çalışabilecek mühim bir uzuv telakki ediyorum. Binaenaleyh bazı rüfeka ile kendisinin Türkistan, Azerbaycan ve şimalî Kafkasya'da derece derece çalışmaları takarrür etmiş ve o semte müteveccihen hareket etmişlerdir. Ancak hâvali-i mezkûrede çalışabilmek için Bolşevik'ler ile anlaşmak zarûrîdir. Bolşevikler Rauf Bey'ce de ma'lûm olduğu vechile (Brest Litovsk) muahedesi esnasında vâsi bir Sovyet İmparatorluğu gayesini takip ediyorlardı. Eski Rusya imparatorluğu dahilinde -ki bunda Finlandiya, Litvanya, Estonya, Ukrayna, Polonya, Kafkas ve Türkistan da dahil idi- Sovyet teşkilâtı yapıp bu teşkilatı Petersburg veya Moskova'ya rabt etmek ve bu suretle eski Rus imparatorluğunu, başka bir kisve altında, ihya etmek arzusunda bulunuyorlardı. Bugün Bolşevik'ler bu fikirlerinden bazı fedakârlıklar yapmışlardır. Eski Rusya imparatorluğu dahilinde teşekkül eden muhtariyet ve istiklâliyetleri tanıyacaklarından bahs ediyorlar. Buradaki Bolşevik rüesası ile hal-i temastayım. Şimdiye kadar mahbus bulunan (Radek) ile defeat ile görüştüm. Ve bâlâda zikrettiğim esaslar dairesinde çalışmak üzere (Lenin) nin tasdikine ta'likan anlaştım. (Radek) in tahliyesi ve tayyare ile Moskova'ya gidebilmesi için Almanlar nezdinde pek çok çalışarak muvaffak oldum. Ve başka bir nam altında esbab-ı seyahatini temin ettim. Bundan dolayı (Radek) ve burada bulunan Bolşevik'ler bize medyunu şükrandırlar. (Radek) Bolşevik'ler hükûmetinin şark mesaili mütehassısı olduğundan mukarreratımızın merkezce kabul edileceğini suret-i katiyyede temin ediyor.

İkinci saha-i mesainin âlem-i islâm olduğunu söylemiş idim. Türkistan teşkilatı Efganistan vasıtasiyle Hindistan'da çalışarak Hindistan âleminde bir tesir yapabilir ve Devlet-i Aliyye ve Hilâfet-i İslâmiyye lehinde kuvvetli bir cereyan uyandırabilir. Araplar mütârekeden sonra tamamiyle inkisar-ı hayale uğramışlardır. Fransızlar ile İngilizler arasında (1916) tarihinde akt edilen mukavelename [Sykes-Picot] Arabistan'ı tamamiyle parçalayıp kuşa benzetiyor. Ve müstakil Arabistan'a kıt'a olarak çölden başka hemen hiç bir şey bırakmıyor. Emir Faysal'ın maiyyetinde bulunanlardan biri İsviçre'de bize mensup bir zat ile olan mülakatında Arap gençlerinin maziyi unutarak Türkler ile eski Almanya veya Avusturya, Macaristan gibi birleşmek ve beraber çalışarak itilâfçıların istilâsına mâni olmak fikrinde olduklarını söylemiş ve Mustafa Kemal Paşa ile tesis-i münasebet arzusunda bulunduklarını ilâve etmiştir. Sulh şeraitinin müzakeresi sırasında Arapların Türkler ile birleşmek arzusunu izhar etmeleri ve bu babta haklı tezahüratta bulunmaları nüfûz-u hilâfetin o havalide devam ve bekasını göstereceğinden fevkalâde faydalı olabilir. Dahilden vesait-i muhtelife ile bu maksadın istihsaline sarf-ı mesai olunabilir. Bu tarz ve şekl-i mesâi Rauf Bey'in gayesine ve arzusuna pek muvafik olduğundan bu hususta sarf-ı mesai edebiliyor.

Biz de harici bir teşkilât ile kendisine muavenet edebiliyoruz. Mısırlı Aziz Bey iki gün evvel Berlin'de beni buldu. Bu esas dairesinde kendisiyle uzun uzadıya görüştük. İnkisar-ı hayale uğramış, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben yazdığı mektubu gönderiyorum. Bu zat dahilden ziyade hariçte ve bu maksad uğrunda istihdam edilebilir. Ve bu yolda çalışması için kendisine imzasız not şeklinde bir cevap verilebilir.

Ben memleket için çalışmayı şimdilik şu üç şekilde hulasa edebiliyorum. Biri dahilde, diğerleri de Türklük ve İslâmlık âleminde.

Dahildeki teşkilât-ı milliye iktidarı tamamiyle ele almalı ve muntazam bir hükümet şeklinde memleketi idare ederek sulhu akd etmelidir. Teşkilât-ı milliyenin halen hiç bir fırkayı temsil etmemesi pek muvafıktır. Ancak mevki-i iktidara geldikten sonra her ne nam ile olursa olsun Meclis-i Mebusan'da kuvvetli bir firka vücuda getirmesi zarurîdir.

Hariçte bulunan uzuvlar ile açık hiç bir münasebetleri olmamalıdır. Harp mesullerinin muhakemesi için bir divân-ı âlî teşkil etmeleri lazımdır. Bu tamamiyle ayrı bir meseledir. Bir taraftan bu cihet takip edilmekle beraber diğer taraftan yalnız ara sıra benimle gönderilecek adamlar vasıtasıyle münasebette bulunulabilir. Mamafih arzu etmedikleri ve ahvali gayr-i müsait buldukları halde şimdilik ihtiyat etmeleri de kabul olunabilir. Esasen gerek benim ve gerek diğerlerinin vaziyet-i siyasiyeleri bugün buna müsait olmadığı gibi memleket için de zararlıdır. Takibini muvafik gördüğüm üç tarz-ı mesaiyi burada tekrar ediyorum:

Evvelâ- Dahildekilerin müstakillen çalışmaları,

Sâniyen - Hariçtekilerin âtiyen Türk ittihadı vücude getirebilmek için Türkistan'da çalışmaları ve Türkistan'ın bilâhare istiklâliyyetini te'min edebilmek için idarede askerî ve mülkî teşkilât vücuda getirmeleri,

Salisen - Arapların bugünkü me'yusiyyetinden istifade ederek ilerde bir Arap ve Türk ittihadını te'min edecek teşkilâtı vücude getirmek ve umumiyet itibariyle âlem-i islâm da lehimizde bir cereyan uyandırmak.

Bütün bu teşkilât ya şimdiden veyahut ileride Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına veyahut teşkil edeceği bir büroya rabt olunabilir. Harici teşkilatın nokta-i temasını ben teşkil edeceğimden işin ciddiyyet ve safiyyetinden emin ve askerce bir itaata intizar olunabilir.

Avrupa'da bulunduğum bir sene zarfında propaganda için yapılan teşebbüsat ve teşkilât;

1 - Lahaye'de bir Türk istihbarat bürosunun teşkili ve memleketimiz lehinde gerek Hollanda ve gerek diğer bîtaraf memleketler matbuatında neşriyat icrası,

(Tafsilat-ı lâzime Asım Bey tarafından verilecektir).

Bu teşkilât atiyen hükûmete rabt olunabilir.

2 - Amsterdam'da in'ikad eden beynelmilel Sosyalist Kongresi'nde beynelmilel sosyalistler kâtib-i umumisi (Huysmans) ile mülakat ettim. Ermeni vekayiinin suret-i cereyanını buna izah ve Müslümanların Ermeni'ler tarafından duçar-i tecavüz olduğuna kendisini iknaa çalıştım. Amsterdam'da kongreye iştirak için gelen Gürcü hükümet-i muvakkatesi reisi (Çengilli) ile de görüştüm. Ve Ermeni vekayii hakkındaki nokta-i nazarımızı kendisine izah ettim. Çengilli in'ikad eden (Bern) Sosyalist konferansında Ermeni'ler aleyhinde irad-ı nutuk ederek Türkiye'de cereyan eden Ermeni vekayiinin müsebbip ve me'sûl-i hakikîlerinin bizzat Ermeni'ler olduğuna yaptığı tahkikat üzerine kanaat-ı kâmile getirdiğini serd ve beyan eylemiştir.

(Bu babta Asım Bey tarafından malûmat-ı kâfiye verilecektir).

3 - Fransız ve İtalyanlar ile mülâkat ve müzakerat ve bunlardan hasıl ettiğim fikirler.

Gerek İtalyanlar, gerek Fransızlar atiyen idareyi ellerine alacaklarını muhakkak gördükleri Jön Türkler ile şimdiden hüsn-ü münasebete girmek ve kendilerini İngilizler nezdinde müşkül bir bir mevkie sokmamak şartiyle bizlere mümkün olan muaveneti yapmak arzusundalar. Ancak bugün açıktan fi'lî bir harekette bulunmalarına imkân olmadığı gibi esasen vaziyet-i siyasiyeleri de buna müsait değildir. Bu hususta bize İtalyanlar, Fransızlardan daha müsaadekâr davranıyorlar. Buradaki İtalyan delegesi vasıtasiyle İtalya Hariciye Nezareti müsteşarı Kont Sforza ve dolayısiyle İtalya hükûmetiyle her vakit temas edebiliyorum.

Cavit Bey de evvelce bizde (Turuk-u Umûmiyye) şirketi müdürü iken elyevm (İ'marât ve Te'sisat) nazırı bulunan (Lostor) vasıtasiyle Fransa hükûmeti ile temasa gelebiliyor. Mamafih bu hususat tamamiyle dahildekilerine ait olduğundan biz yalnız dahildekiler lüzum gördüğü takdirde bu işde tavassut edebiliriz.... Ve icabında kendi ta'yin edecekleri zevatı bunlarla görüştürebiliriz.... Arzu ettikleri takdirde tamamiyle aradan çekiliriz.

Cavit Bey hakkındaki mütaleam:

Cavit Bey memleketin dahilde ve hariçte muhtaç olduğu bir uzuvdur. Muktedir ve namusludur. İtilâfiyûn nezdinde bizim vaziyetimizde değildir. Harbe muhalif kalmış, harp esnasında ecnebileri ve menafi-i ecnebiyyeyi âtiyen memlekete nafi olur mülahazasiyle müdafaa etmiştir. Amerika ile kat'ı münasebata aleyhtar bulunmuştur. Bu cihet Amerika sefaretince de ma'lumdur. Ermeni vekayii ile de alakâsı yoktur.

Hakkında verilen hüküm hilâf-ı vicdan, kanun ve usuldür. Herhangi bir şekilde ileride Divân-ı Âlice muhakemesi icra edilmek üzere bu hüküm geri alınabilir.

Asım Bey'in avdetinden evvel mümkün ise Küçük Refet [*Bele (ÖFA notu)*] Bey'i veyahut o derece tanıdığım birisinin İsviçre veya Almanya'ya gönderilmesini ve bu mesail hakkında teati-i efkâr edilmesini pek arzu ederim.

Bu zat aynı zamanda sosyalist cereyanlarını da tetkik ve er - geç Avrupa muhitinde pek büyük bir rol oynayacak olan bu cereyanlardan bizlerin suret-i istifademiz hakkında da bir fikir edinebilir. Paramız yoktur. Sizden para istediğimize de zahip olmayınız. Şimdiye kadar bu işlerde bir miktar kendi paramdan sarfettirdim, Masarifin diğer bir kısmını [Karasu] nun [*Selanik Yahudisi Emmanuel Carasso'nun (ÖFA notu)*] Nesim Mazlıyah üzerindeki parasından mes'uliyyeti üzerime alarak sarf ettirdim ve atiyen de ettireceğim. Sonrasına Allah kerim.

-

Azmi Bey'i ben göndermedim, Mumaileyhin benimle hiç bir alakası yoktur. Parası kalmadığından bahisle dahile giderek bir köşede oturacağından bahsetti. Ben de münasip gördüm. Maateessüf haber aldığıma göre bu zavallı budala dünyayı velveleye vermiş ve bizim işlerimize de sekte îras etmiştir.

-

Siyaset-i dahiliyye hakkındaki mütalâatım:

Millî teşkilât rüesası mebusana girmeli, hükûmeti elde etmelidir. Kabine dahilde ve hariçte otorite te'sis edebilecek bir zatın riyasetinde ve ekseriyyeti bu rüesadan mürekkep olmak üzere teşkil edilmelidir. Ahval ve vaziyet katiyen icap ettirdiği takdirde firka-i saireden bir kaç zat da kabineye idhal olunabilir. Bence bu otoriteyi haiz zat buradan gördüğüme nazaran Mustafa Kemal Paşa'dır. Bu suretle teşekkül edecek kabine (Clemanso) nun tarz-ı siyasetini meşk ittihaz edebilir. Cavit Bey'in beyanatına nazaran bugün memlekete fenalıkları dokunan erazil-i eşhasın 31 Mart hadisesinde vücutları tahakkuk eden edanî imiş. Bu edepsizlere hadlerini bildirmek ve rezilliklerine meydan vermemek memleketin menafii iktizasındandır. Matbuatı erâzil-i nâs elinden kurtarmalıdır. Biz buna muvaffak olamadık. İnşallah siz olursunuz. Millî kuvvet buradan mütalea dermeyan edemiyeceğim bir şekilde sulh neticesine kadar muhafaza olunmalıdır. Kuvve-i milliyyeye istinad eden mütecanis bir kabinenin dahilde ve hariçte pek büyük tesiri olacağından şüphe yoktur.

Bizlere gelince istediğiniz şekle girmek, istediğiniz tarzda çalışmak arzu ettiğiniz husûsî ve umumî her türlü fedakârlığı yapmak en büyük emelimizdir. Muvaffakıyetinize bütün kalbimizle duahanız. Asım Bey parolamı size bildirecektir. Bana gönderilecek zatın aynı parola ile gönderilmesini rica ederim.[332]

24 Aralık 1919. Dahiliye eski nâzırı, Darülfünun siyasî tarih müderrisi Ali Kemal'in *Peyam*daki başyazısından: Kuvâ-yı Milliye Damad Ferid Paşa'yı devirdi *hârice öyle bir kanâ'at geldi ki İttihad ve Terakkiye muhâlif bir hükûmet bu halk içinde yaşayamazdı*. Kuvâ-yı Milliye *İzmir musîbetini artırdılar, genişletdiler. Dâhilen âsâyişimizi ihlâl etdiler. Hâricen efkâr-ı umûmiyeyi bir derece daha aleyhimize çevirdiler*.[333]

25 Aralık 1919. İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi, Aydın muhabiri Ahmet Hidayet'in Vali İzzet'le mülakatını neşretti. *İzzet Bey, Kuvayı Milliye'yi bir arseniğe benzetiyor. Azının iyi, çoğunun kötü olduğunu söylüyor, anılarını bir gün İkdam'da yayımlamak istiyor, Yunanlıların işgali sona ermedikçe İzmir'deki Yunan kumandan ve idarecilerin İzmir'den gitmesine taraftar değil...*[334]

Konya'daki 12'nci Kolordu Kumandanı Miralay Fahreddin (Altay):

---

[332] İlhan Tekeli & Selim İlkin. (1980). Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları. *Belleten*, 44(174), s. 315-321. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[333] Peyâm, 24 Kânûn-ı evvel 1335-1919, Aded 384-142, *Kuvâ-yı Milliye Ne İdi? Ne Yapdı?*, s. 1, sütun 1.

[334] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 293.

Milli Mukavemet işleri ilerlemeye başladı, durumu yakından görüp anlamak için Nazilli ye gidip, Albay Şefik, Demirci Efe ve Kurmay Nazım ile görüştüm. Nazım ile yalnız konuştuğumuz sırada bana dert yanıyordu

"-Zeybekler acaib insanlar, muharebeden anlamazlar, söz dinlemezler, akıllarına ne eserse onu yaparlar. Refet Bey de (Bele) birşey yapamıyacağını anladı gitti, benim de burada hiçbir faydam yok. Şefik Beyin bulunması kafi, ben başka yerde daha faydalı olabilir."

Demirci Efe bana karşı hürmetkâr görünmekle beraber kendisini müstakil bir kumandan olarak görüp, Mustafa Kemal den başkasını amir olarak tanımaz bir tavır takınıyor, bana misafir muamelesi yapıyordu. Yunanlıların İzmir i işgali ve Aydın ı ellerine geçirmeleri üzerine Milli bir mukavemet cephesi kurmak isteyen vatanperverlerimiz buna çekirdek olmak üzere dağlardan eşkiya tanınan zeybekleri ikna edip Yunanlılara karşı koyduruyorlar. Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, İsmail Efe gibi birtakım efeler, kızan denilen maiyetleri ile toplanıyorlar. Baş olarak seçilen Demirci Efe ye Milli Kuvvetler Umum Kumandanı diye kocaman bir mühür kazdırarak eline veriyorlar. Karargâhı Aydın da olan 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik bu sahada müsbet işler görüyor fakat kıtaları hem kadro halinde hem de dağınıktır. Bir alayı Söke de bir alayı Muğla da bir alayı Antalya da topçuları da Denizlide dir. Vazifesi Kuşadasından Antalya ya kadar sahilleri gözetleme ve korumadır.

57. Tümen Kumandanı Yunanlılar Aydın ı aldıkları vakit Çine ye çekiliyor. O bölgedeki italyanlar müşkülat çıkarınca tekrar Nazilli ye geçiyor ve Demirci Mehmet Efe ile birleşiyor. Efe de ondan hoşlanıyor, Denizli den toplar getirildiği gibi bazı zabitler de efenin maiyetine zeybek kıyafeti ile gönüllü olarak giriyorlar. Bir kısım köylüler de buna katılınca Efe nin kuvveti bir hayli artıyor.

Merhum Albay Şefik (Aker) Çanakkale muharebelerinde Arıburnunda 27. Alay komutanı ve Mustafa Kemal den sonra da 19. Tümen komutanı olarak vazife görmüş, kıymetli hizmetlerde bulunmuş, şöhret kazanmış hamiyetli bir zattı. Cephenin iaşesini müdafayı Hukuk Cemiyetinden temin ediyorlar. Herkesin ümidi Efe de idi. O da kendisinde büyük bir kuvvet görmekte ve elindeki büyük resmi mührü ile kendisini bütün milli kuvvetlerin kumandanı ve müstakil durumda telakki ederek gittikçe nüfuzunu artırıyor Astığı astık, kestiği kestik oluyor. Zeybek kıyafeti ile oldukça yapılı görünen bu ufak tefek genç adam aslında fena bir insan değildi. Cahilliği yüzünden hissiyatına fazla kapılıyordu. Eşkiyâlık icabı fazla ehvamlı fakat aklı selim sahibi ve zeki idi. O bölge halkının münevver kısmı ve bunlara inananlar az olmakla beraber, selameti bu mukavemette görüyorlardı.[335]

Açıklamalı [ÖA3]: Eşkıya Kuvvacıların karakter özelliklerine ilişkin tafsilat, iktibasın geri kalan kısmında da devam ediyor. Tamamla.

26 Aralık 1919. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi İstanbul muhabiri Londra'ya bildiriyor: *Matbuat Müdürü Meclis'in toplanmasıyla Kuva-yı Milliye'nin dağılmayacağını, ve Sivas Kongresi'nin çizdiği Doğu sınırını koruyacağını söylemiş*dir. *Oysa Sivas'tan gelen bir gözlemci, Mustafa Kemal'in tutumunun büyük ölçüde blöf olduğunu, yalnızca birkaç bin silahlı adamı olduğunu, bunların da teçhizatça zayıf olduklarını, toplarının hemen hemen yok derecesinde bulunduğunu* anlatmışdır.[336]

1920

Anadolu'da şayia: "Mustafa Kemal Paşa Bolşevik olmuş, başına topladığı eşkiyalarla Halifeye isyan etmiş, Anadoluda karşı gelen erkekleri kesiyor, kadınlardan amele taburları yapıyor, köyleri yakıyor."[337]

"Bilindiği üzere, Kuva-yı Milliye mensupları hizmetleri karşılığında çok kez para aldıkları gibi, Kuva-yı Milliye'nin, efe ve zeybeklerden kaynaklanan ya da esinlenen, disiplini çok daha gevşek ortamında halktan her türlü "destek" elde etme imkânı vardı. Tabii, bu destek

[335] Fahrettin Altay. (1970). *10 Yıl Savaş ve Sonrası* içinde (s. 203-204). İstanbul: İnsel Yayınları.
[336] The Times, 2 January 1920; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 354.
[337] Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri*, 1955, s. 107.

gönülsüz olunca soygun, hatta talan biçimine bürünebileceği için, karşı olanların kolay bir propaganda hedefi olabiliyordu."[338]

Mete Tunçay: "Silahlı halk ne demek? Bir takım zorbalar var, gelip para alıyorlar, asker alıyorlar senin çoluğunu çocuğunu götürüyorlar, direneni de öldürüyorlar. [...] Kuva-yı Seyyare'nin nizami ordudan daha iyi bir şey olduğunu düşünmüyorum.[339]

4 Ocak 1920. *Alemdar* gazetesinin hususî muhabiri:

> (..) Bakınız Mustafa Kemal Paşanın Ankaraya gelmesi şâyi'ası meydan alır almaz neler yapıldı: vâli vekili defterdar bütün mülhakâta yazdığı bir ta'mîmde mutasarrıflar ve kâimmakamların dâhil olduğu hâlde bütün me'mûrînin, rüesâ-yı 'ilmiye ve müntesibîn-i hükûmetin Mustafa Kemal Paşayı istikbâl için iki üç günlük mesâfelere kadar istikbâle gelmeleri lüzûmu telgraf olunuyordu.
>
> Ayaş kazâsı kâimmakâmı işlerin kesreti, aynı zamanda bütün me'mûrînin bu sûretle vazîfeleri başından ayrıldığı takdirde dâire-i hükûmeti sedd etmek lâzım geleceği hakkında mürâca'atda bulunarak bu vazîfeden afvlarını recâ etmiş, lâkin orada adedleri dördü geçmeyen Kuvâ-yı Milliye mümessilerinin dürüştâne vukû'bulan bir tehdidi üzerine cebren bu âlâyişkâr istikbâle iştirâk etdirilmişdir. Mûmâileyh Ayaşdan tam beş günlük mesâfede bulunan Kırşehirine gönderiliyordu. Şu halle göre de dâire-i hükûmet, gidüb gelmek, aynı zamanda intizâra da ma'rûz kalmak sûretile tam on iki gün kapalı kalmış gibi bir vaz'ıyete giriftâr oluyordu. Diğer mahallerde de böyle beşden on güne kadar mesdûd kalmak bedbahtlığına mazhâr olan dâire-i hükûmet mevcûd idi. Zavallı Ankara vilâyeti.
>
> Mustafa Kemal Paşa geldi. Bittabî şimdiye kadar tevâlî eden pek çok yolsuzluklardan şikâyet edenler, haksız yere ma'rûz kaldıkları tecâvüzlerden nâşî gayr-i memnûn olanların adedine had ve pâyân yok. Vâkı'â herkes, yalnız kendileriyle ufak tefek tarafdarları müstesnâ olmak üzere, kâffe-i ahâlî onlardan müştekî ve gayr-i memnundur. Ne çâre ki ses çıkaramıyorlar, korkuyorlar, sakınıyorlar!.. Ziyân şikâyetini bîpervâ açanlar hep birer birer toplatıldılar. Sarıkışlaya gönderildiler. Orada Ali Fuad Paşanın emrile üçer dörder gün aç ve bîilaç bu durumlara habs edildiler, sonra da ellişerden aşağı olmak üzere sopa ziyâfetleriyle taltif ediliyorlardı! Bunlar böyle ardı önü gelmeyen mezâliminden artık yeis ve nevmidinin son derecesine gelen ahâli gerek hükûmet-i merkeziyeye, gerek Zât-ı Hazret-i Pâdişâhîye telgraf keşîde etmek istiyorlar. Hayfa ki, telgrafhânelerden unf ve şiddetle red ediliyor, koğuluyorlar. (..)[340]

6 Ocak 1920. *Nazilli'de bulunan Refet Bey, Mustafa Kemal'in 30 Aralık tarihli ve Ali Fuat Paşa'nın dünkü yazılarına karşılık verdi. Kuvayı Milliye'nin ve ordu birliklerinin Yunanlıların bir saldırısı karşısında direnebilecek durumda olmadıklarını, ikisinin de islah edilmesi gerektiğini bildirdi.*[341]

8 Ocak 1920. Hereke'deki çeteci Yahya Kaptan'ı ortadan kaldıran Bâb-ı Âlî'nin özel harekat birlikleri, İstanbul'dan Hereke'ye *Bandırma Vapuru*yla sevkedilmiştir. Hereke'de, bir de, Arnavud Küçük Arslan çetesi şekavet irtikab ediyor.[342]

Harbiye Bakanlığı, 14. Kolordu Komutanlığı'na Kuvayı Milliye iaşe ihtiyaçlarının kolorduca sağlanmasını, Kuvayı Milliye tarafından zora dayanan davranışlara meydan verilmemesini emretti.[343] Zira Redd-i İlhak Hey'etleri vasıtasıyla halktan vergi toplanmakta idi.[344]

---

[338] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 171-172.
[339] Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 2018, s. 368.
[340] Alemdar, 11 Kânûn-ı sânî 1336-1920, Aded , *Ankarada Neler Oluyor*, s. 4, sütun 1.
[341] Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 20, Vesika No: 517; Aktaran: Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 310.
[342] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 247.
[343] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 314.
[344] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 274, dipnot 168.

İkdam gazetesi: *Aydın Cephesi Kumandanı Hacı Şükrü Bey'le mülakat*.[345]

10 Ocak 1920. Zonguldak, Sivas, Erzurum ve Trabzon güzargâhını takip ederek mıntıkaları teftiş edip İstanbul'a muvasalat etmiş bulunan Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Dahiliye Nezareti'ne giderek, tegallüb-i askeriye ve eşirranın Topal Osman misilli Kuvâ-yı Milliyece himaye edildiğini ve Trabzon Valisi'nin acz-ı idârisini arz ettim. Sadrazamı bekledim, gelmedi. Rahatsız olduğumdan, haneme avdet ettim*.[346]

Yüzbaşı Hadkinson, Lord Curzon'a yollanan 10 Ocak 1920 tarihli raporunda Isparta'dan Burdur'a gelişinde Efe'nin karşılanışını anlatır: Şehirde Efe'ye büyük tören yapılır. Efe'nin yanında yüzden fazla seçme süvari vardır. Bütün şehir halkı, Rumlar dâhil, okul çocukları Efe'yi karşılamaya çıkar. Rum ve Türk okul çocuklarının ellerinde Türk bayrakları vardır, birlikte yurtsever şarkılar söylerler. Efe, Hadkinson'a "İtalyanlardan şikâyetimiz yok. Bize çok iyi davranıyorlar ve her yardımı yapıyorlar. Fakat Türkiye'yi bir devletin kontrolü gerekirse, bunun da büyük ve daha aydınlanmış bir devlet olmasını yeğ tutarım" diye konuşur.[347]

16 Ocak 1920. İngiliz Yardım Subayı Yüzbaşı P. Hadkinson, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb'e, Anadolu'daki *Nasyonalistlere verilen İtalyan silâh ve mühimmatının nakli hakkında vazıh bir rapor verdi*:

> Burdur'da tesadüf ettiği Demirci Mehmet Efe ona demişti ki: "Gerçi çok terbiyeli davrandıklarından ve her türlü yardımı yaptıklarından dolayı İtalyanlardan şikâyet edecek bir şeyimiz yok ise de, eğer herhangi bir hükümet bizi kontrol edecekse bu işin daha büyük ve daha aydın bir devlet tarafından yapılmasını yine de tercih ederdik". "İtalyanların daimî surette geldikleri. . . bütün maksatlarının Türklerin gururunu okşamak ve bu hususu göz önünde tutarak onların Nasyonalist hareketlerine yardımda bulunmak olduğu" kendisine Antalya'da temin ve teyit edilmişti.[348]

İtalyanlar, Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Milliye'yi takdir ettiklerini bildirmişlerdir.[349]

18 Ocak 1920. Fransız *Journal des Débats* mecmuası: *Mustafa Kemal'in ordusu her geçen gün bozularak çeteler haline geldi. Anadolu'da anarşiyi artırdı. Mustafa Kemal hareketi kesin biçimde sona erecek*.[350]

24 Ocak 1920. *İstanbul millî örgütü, Mustafa Kemal'e verdiği cevapta, İzmir Tavşancıl'da Hükümet kuvvetlerince öldürülen Yahya Kaptan'ı adî bir eşkıya olmakla suçladı. Mustafa Kemal'in tuttuğu Yahya Kaptan 9 Ocak'ta öldürülmüştü.*[351]

12 Şubat 1920. İstanbul matbuatından *Alemdar* gazetesi, Nafia Nâzırı Ahmed Abuk Paşa'nın bir başka gazeteye beyanatını iktibas etti. Muhabirin *Hükümetle Kuvâ-yı Milliye arasında itilaf nasıldır?* sualine Nafia Nâzırı şu cevabı vermiştir: *Bu hususda ihtiyatkâr davranmak mecburiyetindeyim. Filhakika hükümet beyannamede söylediği gibi Meclis-i Mebusanla doğrudan doğruya temasda bulunacakdır. Kuvâ-yı Milliye ancak mevcudiyetimizin müdafaası için teşekkül etmişdir. Binaenaleyh temayülat-ı milliyenin bir şekl-i müşahhası olan Meclis-i Mebusan hükümet üzerinde kontrol icra edecekdir*.[352]

---

345 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 315.
346 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 682.
347 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, c. 1, s. 344; Aktaran: Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1022-1023, dipnot *. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
348 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 215.
349 ATASE Arşivi, Kl.809, D.38-24-70, Fh.97; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 172.
350 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 333.
351 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 342.
352 Alemdar, 12 Şubat 1336-1920, Aded 422-2722, *Abuk Paşanın Beyanatı*, s. 1.

14 Şubat 1920. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi: Ameurin Williams Londra Belediye Reisine telgraf göndermiştir. *Ermeni Mültecileri Koruma Fonu'ndan yararlanarak Anadolu'da ajanlık yapan Harold Buxton*un istihbaratına müstenid bu telgrafta, *ocak ayı sonunda Maraş yakınında milliyetçi haydutların 1500 Ermeni'yi katlettiği* belirtiliyor. *1 Şubat'ta da iki Amerikalı James Perry (Genç Adamlar Hıristiyan Beynelmilel Cemiyeti Genel Sekreteri) ve Joh[n]son Antep yakınından bazı haydutlar tarafından öldürüldü. Bu kanunsuzluklara dur demenin zamanı geldi. İstanbul-Ermeni Delegasyonu'nun haberine* göre *Antep Maraş arasında 2000 sivil Ermeni öldürüldü.*[353]

15 Şubat 1920. Britanya Genelkurmay İstihbaratı raporundan: *Eşme Cephesindeki asker tipinin Salihli ve Akhisar vadisindeki erkeklerden çok daha kanunsuz ve kavgacı bir karaktere sahip olduğunu belirtmek gerekir*.[354]

17 Şubat 1920. Bâb-ı Âlî Harbiye Nâzırı Ferik Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Meclis-i Vükelâ oldu. Dün Anzavur ve Gavur İmam (Kara Hasan)'ın intikamını almak üzere, Biga'yı bastı. Bir cebel, iki mitralyöz zabt ve kasabayı işgal*.[355]

Biga Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti müessislerinden Kara Hasan ve çetesi; *lüzumlu, lüzumsuz, halktan para topluyor, vermek istemiyenleri her türlü cezaya çarptırıyor, kanun dışı yaptığı işleri zulüm derecesine vardırmaktan çekinmiyordu*.[356]

> Kara Hasan, Biga'nın Karapınar köyündendir. Birinci Dünya savaşında askerden kaçarak kendisi gibi kaçak askerlerle 20-30 kişilik bir çete kurmuş ve Biga dolaylarında eşkıyalığa başlamıştır. Kara Hasan adam öldürmez, fakir halka dokunmaz, daha ziyade zenginlerden para sızdırarak yaşardı. Halk bu yüzden kendisini severdi. Kara Hasan'ın bir gece Biga'yı basarak, Yahudi manifatura tüccarı Moiz'in oğlunu kaçırdığını ve o zamana göre büyük bir para karşılığı, çocuğu geri verdiğini hatırlarım. Mütarekeden sonra bütün asker kaçakları için af çıktığından Kara Hasan da Biga'ya gelerek çetesiyle bir handa yerleşmiş ve burada âdeta ikinci bir hükümet kurarak halkın birbiriyle olan anlaşmazlıklarını para karşılığında çözmek suretiyle geçimini yoluna koymuştu. Biga'da ilk milli örgüt kurulduğu zaman Kara Hasan çetesi Milli kuvvetlere yardımcı olmuş, hatta Anzavur'un Gönen ve Manyas'ta çıkardığı ilk karışıklık sırasında Anzavur'la savaşmıştır.[357]

Sabık Dahiliye Nâzırı ve Darülfünun siyasî tarih müderrisi Ali Kemal, *Peyâm-ı Sabah* gazetesine başmakale yazdı. Padişah Selim-i salisi tahttan indiren yeniçeri Kabakcı Mustafa'ya benzeterek Mustafa Kemal askerî cuntasını pek avamî lisanla tenkid ediyor. Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinin İttihad ve Terakki Cemiyeti halefi olduğu kanaatindedir (haklıydı). Binaenaleyh kongreler, seçimler, meclis teşekkülleri zevahiri kurtaracak, İTC istibdadı başka surette iktidar mevkiine yeniden gelecektir. Daha çarpıcısı, İttihadçıların Saltanat ve Hılâfete düşman olduklarını kaydetmektedir:

> [..] Koca Kabakcı, davul zurnasını peşine takarak istediği kadar Sivasdan Ankaraya, Ankaradan Eskişehire gelsin, dursun. O yalancı pehlivanlığın küçük bir ecnebî müf[re]zesini bile ürkütmeğe muktedir olmadığını elbette görmüşdür. İstanbulun ve Boğazların aleyhimizde tayin-i mukadderatını ise adeta tacil etdiğini tabiî anlamışdır.
>
> Filhakika bu cemiyet-i esafil ibtidadan intihaya, hatta bugüne, bu lahzaya kadar bu mülkün başına tarih-i âlemde emsali görülmemiş bir afet oldu, yine de öyledir. Daha meşrutiyetin ilk senesinde idi, biz mukaddes diye göklere çıkarırken o şer cümre-yi hafiye varlığımızı kökünden baltalıyordu, 31 Mart hadisesini vesile ittihaz ederek Makam-ı Saltanata karşı reva görülen o tahkirler, o tecavüzler ne idi? Yıldız Saray-ı Hümayunu ne çirkin bir suretde yağma edildi? Selatinin en güzide hatıralarına varıncaya kadar bir sürü kıymetdar eşya

[353] Ergün Aybars, *Millî Mücadele'de İngiliz Basını*, 1988, s. 619-620.
[354] Orhan Özcan, *Bir İngiliz Yarbayının Kuvâ-yı Millîye Hakkındaki İstihbarat Raporu*, 2023, s. 172.
[355] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 686.
[356] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 28.
[357] Uluğ İğdemir. (1989). *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları: Günlük Anılar* içinde (s. 72, sonnot 4). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

yok bahasına nasıl harac mezad satıldı, Halife-yi Müslimine, büyün cihan-ı İslâmı dağdar eden ne ağır muamelelerde bulundu.

Çünki bu kurukafa zorbalarca saltanat ne idi? Hiç! Hılâfet, hiç [?] idi, cemiyet hep idi, varsa cemiyet yoksa cemiyet idi, bu cemiyet-i menhusenin bir mümessili değil mi idi ki Meclis-i Mebusan kürsüsünden Hılâfet için: "Bir bergüzar tarihi" vasf-ı istihfafkaranesini irad etmekden çekinmemişdi.

İşte bugün bu devlet, bu millet mahza o bergüzarın saye-yi sıyanetinde yine o hainlerin yed-i gadrile düşdüğü izmihlal çukurundan çıkmağa muvavak olmakdadır.

[..] Saltanat ve Hılâfetin bu düşmanları, bütün o felâketlerin amilleri senelerdenberi yapdıklarından zerre kadar mesul olmadıkdan maada bermutad "Kuva-yı Milliye" diye yeni bir oyun icad etdiler, suretde güya millet ve memleketi kurtarmak iddiasındadırlar, hakikatte fırsatdan istifade ile icra-yı mâ-fi'z-zamirleri için yeniden mevki-yi iktidara geçmek ümidindedirler, zaten gürültü patırtı, şarlatanlık ve şaklabanlık, diledikleri gibi intihabat icra etdirdiler, umdukları meclisi toplatdırdılar, şimdi işe başlasalar İzzet Paşalarile, Rauflarile ve sairelerile, bir Heyet-i Vükela teşkil etdirseler gerekdir.. Artık ondan sonra yeni bir muharebeye daha mı tutuşuruz? Yoksa İstanbul ve Anadoluyu tekraren kasar kavurur muyuz? [..][358]

20 Şubat 1920. Ankara'daki ARMHC-HT reisi Mustafa Kemal, Berlin'deki Talat'a tafsilatlı bir cevabî mektub gönderdi. Müttefiklerin müsbet karşıladıkları Teşkilât-ı Milliye ile anlaşmaya çalıştıklarını bildirdi. İttihadçılar tarafından alınacak her siyasî kararın en nihayet kendi tasdikinden geçmesi gerektiğini ifade etti. Ayrıca, İslâm Konferedasyonu kurmak siyasî hedefinin Mustafa Kemal tarafından belirtilmiş olması, dikkat çekicidir. Bolşeviklerle ortak düşman muvacehesinde işbirliğine gidilmiştir. Padişah, Kuva-yı Milliyenin darbeciliğinden endişelidir:

Vaziyetin kısa muhâkemesi:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namı altında vücuda getirilen vahdet-i milliyye Erzurum ve müteakiben Sivas umumî kongrelerinde tesbit edilen esaslara göre Türk ve Kürt millî hudutlariyle tahdid edilen Türkiye'yi inkısamdan kurtarmak ve Osmanlı devlet ve milletlerinin istiklalini temin etmek gayesini istihdaf etti. Bu gayeye vusul için fi'len ve zımmen müdafaayı esas ittihaz etti. Teşkilât-ı milliyye köylerden bil'itibar nahiye, kaza, livâ ve müstakil livâ ve vilâyet merkezlerindeki heyet-i idare ve heyat-ı merkeziler ile yekdiğerine rabt olundu. Kongrelerin tevlid ettiği on altı kişilik bir heyet-i temsiliye teşkilat-ı umumiyyenin müdür ve nâzımı oldu. Gayeye vusul için Heyet-i Temsiliyeye büyük salâhiyet verildi. Heyet-i Temsiliye riyaseti benim üzerimdedir.

Medenî ve zahirî ve kanunî denilebilecek olan Müdafaa-i Hukuk teşkilâtının içinde mahrem talimat dairesinde teşkilât-ı müselleme mevcuttur. Ordu bilâistisna başlarındaki büyük kumandanlardan son neferine kadar teşkilâtımız kadrosuna dahildir. Harekât ve muharebâtı idare etmek için bana merbut bir Erkân-ı Harbiye vardır. Heyet-i Temsiliye namına da, müntehap âzadan maada güzide arkadaşlardan mürekkep muamelât-ı umumiyeyi tedvir eden bir büro vardır. Harekât-ı fi'liyye şimdilik yalnız umum İzmir cephesi üzerindedir. Bu cephe de muhtelif kumandanlıklara ayrılmıştır. Son günlerde (Maraş) Fransızları tard eden ve Kilikya'nın bazı aksamında mahallî teşebbüsatta bulunan ve (Urfa) ile (Birecik) teki Fransızları muhasara eden Kuvayı Milliyemiz faaliyete geçmiş bulunuyorlar. Ötedenberi İngiliz parası ve yardımı ile dahilde Kuvayı Milliye aleyhinde tezahürat-ı Milliyede bulunan muhalifler Adapazarı - Balıkesir - Bozkır havalisinde şiddetle kahır ve tenkil edilmişlerdir.

Suriye ve Iraklılar ile ötedenberi münasebet tesis etmiş ve kendileri İngiliz ve Fransızlar aleyhine teşebbüsata geçirilmiştir.

Daha ciddî esaslar dahilinde tevhid-i harekât için nezdimize gelmiş olan salahiyettar Arap murahhasları ile mukarrerat ittihaz edilmiştir. Araplara karşı bidayettenberi ifade ettiğimiz siyasî formül şudur:

[358] Peyâm-ı Sabah, 17 Kânûn-ı sânî 1336-1920, Numero 408-10838, *Saltanat ve Hılâfet*, s. 1.

Her millet kendi dahilinde istiklâlini kurtardıktan sonra, (konfederasyon) halinde birleşmek; bu esas Araplarca maalmemnuniyye kabul edilmiştir.

(Emîr Faysal'ın) mutemetleri dahi bu esas dahilinde birleşmek üzere müracaat eylemişlerdir. (Faysal)ın Fransızlar lehine gizli bir politika takip etmesi zan ve ihtimali henüz bizi ihtiyatkar hareket ettiriyor. Fakat Araplarla müşareket-i ef'alde fi'liyat, diğer hiziblerin itilâfiyle başlamıştır.

Azerbaycan, Şimâlî Kafkasya, Gürcistan ile daha ilk devirde az çok münasebata başlanmıştı. Halil Paşa ile Sivas'ta arîz ve amîk görüştükten sonra kendisini Azerbaycan'a gönderdik. Esaretten kurtulan Nuri Paşa'nın da Kafkasya'da faaliyete geçmesi için tedabir alındı. Elyevm her ikisi ile muhabere ve münasebet berdevamdır. Halil Paşa Azerbaycanlılardan bir kuvvetin başında olarak elyevm (Zanzezur)dedir ve Ermenilerle muharebe ediyor, Nuri Paşa Şimâlî Kafkasya kuvvetlerine kumanda ediyor. Kendilerine arzu ettikleri zabitleri peyderpey gönderiyoruz.

Halil Paşa'ya verdiğim nokta-i nazarlar: Azerbaycan ve şimâlî Kafkasya'da Çerkeslerin istiklâllerini te'min etmek, Azerbaycan ile ittifak etmiş olan Gürcistan ile itilâf halinde yaşamak. Daha evvel Türkistan'da bulunduğunu tahmin ettiğim Enver Paşa ile te'sis'i irtibat ederek onunla Türkistan istiklâlini te'mine çalışmasını söylemek ve gerek Kafkasya'da ve gerek Türkistan'da vücuda getirilecek harekât ve faaliyeti Türkiye menafiine tevcih etmek ve bunun için benimle muhafaza-i irtibat eylemek.

İki gün evvelisine kadar Halil ve Nuri Paşa'lardan vürûd eden ma'lûmattan henüz Enver Paşa ile te'sis-i irtibat edilmemiş ve fakat bu maksatla icap eden zabitânın gönderilmiş olduğu anlaşıldı. Halil Paşa'ya ve Halil Paşa'dan evvel Kafkasya'ya gönderdiğim zabitlere Bolşeviklerle temas ve zemîn-i itilâf taharri etmelerini ve fakat her türlü mukarrerat-ı kat'iyye için benim tasdikime ta'lik-i keyfiyet olunmasını söyledim. Yakın zamana kadar (Novorosiski) ve şarkında (Denikin) ordusunun mevcudiyeti mezkûr temasa müsaade etmiyordu. Şimâlî Kafkasya'da Çerkeslerin teşkil ettikleri şûra tarafından gönderilen bir heyet-i murahhasa ile aynı daire dahilinde talimat verdim.

Araplarla itilâfta kullandığım formülden ve Kafkasya'daki arkadaşlara verdiğim talimattan anlaşılacağı vechile benim de düşündüğüm muhtelif İslâm kitlelerini mazhar-ı istiklâl olmak için bugün Türkiye'ye musallat olan düşmanlar aleyhine tahrik etmek ve bu suretle Türkiye'nin tazyikini tahfif ve kuvva-i maddiye ve maneviyesini âzamî menâfii istihsal edebilecek surette daha serbest kullanmak. Ve âtiyen istiklâllerini kurtaracak olan İslâm kitleleriyle konfederasyon halinde birleşmek. Şimdiye kadar masruf mesainin tecellî eden netayici şayan-ı memnuniyet gibi görünmektedir. Tahmin olunduğuna göre İtilâf devletleri ilk zamanlarda tatbikini tasavvur ettikleri imha kararlarından sarf-ı nazar ederen Türkiye'nin mevcudiyetini tanımak kararına takarrüp ediyorlar.

Fransızlar, İtalyanlar daima; İngilizler zaman zaman Kuvvayı Milliyye ile anlaşmak için Sivas'a kadar büyük ve sahib-i salâhiyet siyasî memurlarını seyahat ettirmişlerdir. Biz hudud ve istiklâl noktalarında fedakârlık hususuna katiyen yanaşmadık. Bunun için onlardan bize âzamî fedakârlığı yaptırabilecekleri ümidiyle zamandan istifadeyi tercih edegeldiler. Amerikalılar ile daha çok samimî görüştük. General (Harbord) bizzat Sivas'ta uzun uzadıya müdavele-i efkâr etti. Ve binnetice bizim lehimizde harekete karar verdi.

İtilâf devletlerinde meşhud olan âzami tebeddül zihniyetinin son (Bolşevik) harekât ve muvaffakıyâtına bizim Maraş'ta ve Islahiye civarındaki muvaffakıyat-ı askeriyyemizin inzimam etmesinden neş'et ettiği zan olunur.

Suriye ve Irak'taki mütevazi faaliyetler dahi Fransız ve İngilizlerin hadd-i ma'kule inmelerine sebebiyet vermiş olabilir.

Şimdiye kadar (Bolşevikler) ile temas ve îtilâf hususunda memur ettiğimiz zevata verdiğimiz talimatta şart-ı esas olarak kendi nokta-i nazar ve gayelerimiz mahfuz kalmak üzere kadîmen müşterek düşman aleyhine tevhid-i hareketden ibarettir. Buna mukabil bizim şiddetle muhtaç olduğumuz para vesaire talebi mühim görülmüştür. Bolşevikler ile prensip ve içtihatta ittihad hususunu bugün için sehil görmemekle beraber zarûret-i kat'iyye halinde tasavvur etmediğimizden mevzuu bahis edilmemiştir. Binaenaleyh vatanımızı parçalanmak ve milletimizi İngiliz boyunduruğu altında görmek ihtimal-i meş'ûmu karşısında Bolşevik

prensiplerini fi'len tatbik etmekte çare-i halâs tahmin olunursa cihet-i tatbikıyyesindeki müşkülâta rağmen bugün hâkim olduğumuz kuvvete istinaden o hususa da tevessül etmek lazım gelebilir.

Hükûmet-i merkeziyyeyi tazyik ederek meb'usan intihabatını icra ettirdik. Elyevm içtima eden meb'usan hemen istisna bizim esaslarımız dairesinde tarafımızdan yapılan bir programı kabul etmişlerdir. Bununla iktifa etmiyerek mezkûr programı disiplin dairasinde müdafaa etmek üzere sekseni mütecaviz meb'ustan mürekkep (Felâh-ı Vatan) namı altında bir ekseriyyet gurubu vücuda getirdik. Bu grup intihap olunan dokuz kişilik bir heyet-i idare tarafından idare edilmektedir. Heyet-i Temsiliyye azasından olan meb'us arkadaşları kâmilen meclise gönderdim. Bunlardan icap edenler grup heyet-i idaresi dahilindedirler. Ben de mebusum. Fakat kuvvâ-i umumiyyeyi muhafaza ve menfi ihtimalât karşısında serbest sevk ve idare edebilmek için İstanbul'a gitmedim. İkmal ettiğim heyet-i merkeziyye â'zasiyle şimdilik Ankara'yı merkez ittihaz ettim. Hem Kuvayı Milliye hem de heyet-i idaredeki murahhaslarımız vasıtasiyle grup ile irtibat ve münasebetteyim.

Bilvasıta icra eylemekte olduğum muhaberat ile zât-ı şâhanenin niyatına ittila hasıl ediyorum. Zat-ı şâhane Kuvayı Milliyyeden mütevahhıştır. Me'buslar, sizce pek güzel tahmin olunur, daima sevk ve idare edilmek lâzımdır. Bundan mahrum oldukları dakikada gûnâgûn te'sirat altında mevcudiyetleri muayyen bir gayeye yürümeye hâdim ve nâfi olmaktan ziyade hail olur. Elyevm İstanbul'da 30-40 bin İngiliz ve aynı miktarda Fransız kuvveti vardır. Polis ve Jandarmamız dahi ecanibin âletidir. Ali Kemal, Refi Cevat ve hempaları gibi alçaklar, Ferit Paşa ve tevabii gibi ahmaklar kendilerini düşman mevcudiyetinden istifade ederek emin görüyorlar ve teşebbüsat-ı mel'anetlerinde serbest buluyorlar. Kuvayı Milliye'den mütevahhiş olan Padişah Kuvayı Milliye'ye muarız olanlara ve onların ığfalâtiyle belki İngilizlere tevdî-i hayata mütemayil görünüyor. İşte bu kuyûd ve şurûtdan dolayı bugün için Dahiliye, Hariciye vesair bir iki nâzırın tebdili şartıyle Ali Rıza Paşa kabinesini mevki-i iktidarda tutmak tercih olundu. Zâhiren itilâf etmiş gibi olduğumuz Ali Rıza Paşa hakikatte Kuvayı Milliyye'ye değil, zât-ı şâhâne'ye merbuttur. Ve bizi iğfal ederek Kuvayı Milliyye'yi imha için çarecûdur. Bütün fikirlerimizi ve maksatlarımızı bütün meb'uslara anlatmağa ve onları İstanbul muhitinin ve düşman tehdidinin ve padişah vehminin tesirinden kurtarmağa imkân olmadığından bugün hükûmet meselesinde radikal hareket edilmek mahzurlu telâkki edilmiştir.

Ben harekât safhasını ikiye ayırıyorum: Birincisi sulha kadar takip olunacak tarz-ı hareket; ikincisi sulhtan sonra tavır ve hareket. Bunlar birbirinden farklı olmak lâzımgelir. Çünkü bugün yalnız dahili düşmanlarımıza karşı değil onlarla beraber doğrudan doğruya itilâf devletlerine bilhassa İngilizlere karşı vaziyet ve tedbir almak mecbiriyetindeyiz.

Halbuki İstiklâlimiz mahfuz kalmak şartiyle bir sulh aktedildikten sonra yalnız dahili husemâmızla karşı karşıya bulunacağız ki bugünkü âm ve şâmil kuvvet ve nüfuzumuzu hüsn-ü muhafaza ettiğimiz takdirde bu zavallılara lâyık oldukları muameleyi tatbikte hiçbir müşkülât tasavvur etmiyorum.

Fakat birinci safha bence henüz çok mühimdir. İtilâf devletleri yukarıda söylediğim hudud dahilinde (cenup hududu İskenderun cenubu -Halep ile Fusta arası- Cerablus köprüsü ve şarkta Musul vilâyeti) temamiyet-i mülkiyemizi ve istiklâlimizi bütün mânasiyle kabul ve tasdik etmek şartiyle bir sulh yaparsa ve iktisaden te'min-i menâfi için dermeyan edeceği şurût hakk-ı hayâtımızı iptal etmiyecek derecede olursa ba'dessulh çalışmak için müsait bir sahaya ve şerâite malik olabiliriz. Eğer istiklâlimiz iktisaden olduğundan ziyade siyaseten İngilizlerin taht-ı murakabesinde olacak surette bir sulh yapılırsa âtiyen dahi serbesti-i harekâttan mahrum bırakılmış olacağız. İşte böyle bir neticeye razı olmamak ve bu noktada lüzum görülürse sulhu muallakta bırakıp harekete geçmeyi şahsen tercih ederim. Yalnız burada nâzik bir nokta vardır. O da bu fikrin Meclis-i Mebusan'ca ve pâdişahca kabulünde tereddüt gösterilmesidir. Bu takdirde hareket isyan halinde olacak demektir. Her halde az çok kabil-i hazım şerait-i sulhiyye karşısında mesai-î âtîyye ile telâfi-i mâ-fât'a güvenercek ifratkâr harekâttan mücanebet olunacaktır. Bugün için hükûmetin henüz bütün manasiyle teşkilât-ı milliyyenin elinde bulunmadığını zikretmek lazımdır. Agleb-i ihtimâl sulhu yapacak olan kabine Ali Rıza Paşa kabinesi olacaktır. Bu kabinenin sulh yapmakta bizim prensiplerimizi takip edeceğini me'mul ederim. Fakat bir tarafın da âtiyi düşünerek Kuvvayı Milliyyeyi imhâda sarf-ı mesai edeceğini kabul ediyorum. Maahaza bugün bütün vesait-i icraiyye hemen bizim elimizde bulunduğuna göre teşebbüsatının akîm bırakılacağından eminim. Yukarıda tasvir ettiğim gibi bir sulh akdinden sonra teşkilât-i milliyyeye münasip bir şekil vereceğim. Ve bizzat meclise girerek her halde kuvvetli bir parti yapmağa ve hükûmete hâkim olmağa çalışacağım. Bizzat kabine teşkil etmek niyetinde değilim. Kuvvetli bir parti vücuda getirmek ve bu partiye meclis dahilinde ve

memlekette idame ve hüsn-ü idare etmek cihetini uzun zaman için daha faydalı ve müessir görüyorum. Mamafih hükûmeti tamamen şâyan-ı emniyet ve enerjik arkadaşlardan ve radikal bir tarzda teşkil ettirmeyi de lâzimeden addederim. Bittabi böyle bir kabine gayeye tevcih ve himaye edilecektir.

Türkiye'deki mesâinin tarihî mesuliyyeti teşebbüsat ve faaliyyet-i şahsiyem ile alakadar bulundurulunca rey ve mütalaam haricindeki teşebbüslere muârızım. Türkiye'nin tâli ve mukadderatına ma'tuf mesâîi hariciyyenin dahi nokta-i nazar ve mütalâatım dairesinde olmasını lüzumlu addederim. Mütalâatımda ve tasavvuratımda mutaassıb değilim. İcabat-ı ahval ve hâdisatı sühuletle takdir ederim.

Türkiye'nin menafiine mutabık her türlü muhassala-i mesaîyi hürmetle karşılarım. Müdavele-i efkârla mutalaatımdan gaye-i umumîye nafi olabilecek fedakârlığı yapmakta tereddüd etmem. Ancak ikinci üçüncü derecede vesaitle mukadderat-ı umumiyeye tesir yapacak temas ve teşebbüsleri mahzurlu görürüm. Ecnebiler ile dahi yapılacak her türlü temas ve itilâflarda son söz ve son karar buraya ta'lik olunmalıdır. Meselâ (Lenin) in tasdikine ta'liken (Radek) ile anlaşma benim tarafımdan da tasdik ile mukayyed olmalıdır. Sulhtan sonraki mesaî-i müştereke için daha esaslı projeler yapılabilir. Sulha kadar takip edilmekte olan hatt-ı harekette devam maksada kâfi gelebilir zannederim. Müsait gibi görünen vaziyet-i ahîre-i siyasiyenin büsbütün ma'kûs bir şekil ve renk alması ihtimaline karşı mücadeleye devam esas olarak kabul olunmalıdır.

Bir seneden beri Avrupa'daki mesainiz şayan-ı memnuniyettir. Aynı tarzda sarf-ı mesaîye devam daha faideli netayiç verecektir. Ben müdafaa ettiğim prensipler meyanında Harb-i Umumi'ye duhulün zaruri olduğunu ve harbe duhul ettikten sonra grubuna dahil bulunmanın yine zaruri olduğunu ve bundan dolayı harb mes'ûlü aramak mantıksız olduğunu alel'ıtlak Kanun-u Esâsî ahkâmina mugayir hareket edilmiş ise bu suretle hareket eden kabineleri meydana çıkarmak ve haklarında ahkâm-ı kanuniyye tatbik etmek için mütarekeden evvel Balkan Harbi'nden itibaren ve mütarekeden bugüne kadar mevki-i iktidara geçen kabineleri nazar-ı dikkate almak lâzım geleceğini ifade ediyorum. İşbu nokta-i nazarlarımı, benden, Harb-i Umumi'yi ilân eden kabine ve Harb-i Umumiye duhul ve Alman taraftarlığı aleyhinde resmen beyanatta bulunmamı talep etmiş olan hükümete karşı resmen nokta-i nazarlarımı esbap serd ederek müdafaa ettim. Ecânible dahi münasebatımda aynı nokta-i nazarların müdafaasını iltizam ettim. Ermeni mesaili hakkında en ziyade aleyhimizde bulunan Amerikalılardır. General (Harbord)'a verdiğim izahat müşarünileyhde azîm tahavvül husule getirdi ve beni tasdik etti. İstanbul'da İtalya mümessil-i siyasîliğinde bulunmuş olan (Sforza) ile benim de husûsî dostluğum vardır.

Cavid Bey'in mesâîsini her zaman semere bahş bulurum. Sizin de takdir ettiğiniz gibi bir zaman için münasebatımızın bilhassa hafi tutulması pek mühimdir. Refet Bey'i, pek mühim olan Denizli cephesindeki kuvvetlere kumandan tayin ettik. Yunanlıların taarruz hazırlıklarında bulundukları bu sıralarda oradan ayrılması mümkün değildir. Buna mümasil muktedir ve şayan-ı itimad arkadaşların kâffesi vücutlarıyle kaim mühim vezayıf üzerinde bulunuyorlar. Şimdilik Asım Bey'in sür'at-i mümkine ile tekrar size mülâki olması ve yine kendisinin avdetiyle aramızdaki rabıtayı muhafaza eylemesini daha emin ve sehil buluyorum. Parasızlıktan bahsediyorsunuz. Maatteessüf ben de ondan bahsedeceğim. Bugün içinde bulunduğum vaziyete girerken beş param olmadığını suhuletle tahmin edeceğinizden eminim. Girdikten sonra da İstanbul'da bol bol mevaidde bulunan zengin zevatın bizi derhatır edeceklerini farz etmek gafletinde bulundum. Milletten para istemek, onlara en mukaddes gayeler hakkında bile şüphe ve tereddüt ilka ediyor. Bundan başka muhaliflerin en kuvvetli propaganda silâhını teşkil ediyor. Bu sebeple pek elîm ihtiyacat içinde dua ile iş görmeğe çalışıyoruz. Fakat bittabi parasızlık yüzünden birçok nâfi teşebbüsler ve kat'i ihtiyaçlar te'min ve tatmin edilemiyor. Binaenaleyh sizden şimdilik hiç olmazsa elli bin liranın Asım Bey'le gönderilmesine intizar eylerim.

Şimdilik münasebet ve irtibatımızın yalnız benimle ve yalnız Asım Bey vasıtasıyle olmasını lüzumlu görürüm, Çünkü başka vasıtalarla ve başka şahıslar ile münasebette bulunduğunuz takdirde derhal şuyû bulur... Nitekim bulmuştur... Bu takdirde memlekette bütün teşebbüsatımızı zaten tefsir etmekte oldukları (İttihatçılık) ile tavsif ederek kuvvetinizi tenkis için düşmanlara silâh ve fırsat vermiş oluruz.

(Aziz) Bey'in Arap mesailinde burada istifadeli olacağını tasavvur ediyorum. Ancak kendisine maddeten muavenet edecek halde olmadığımı bilmesi münasip olur.[359]

21 Şubat 1920. Bandırma'daki 14'üncü Kolordu Kumandanı Mirliva Yusuf İzzet (Met), Ankara'daki 20'inci Kolordu Kumandanlığına muaccel ve şifreli telgraf gönderdi:

[..] Kuvayi Milliyemiz henüz bir kuvvei kâfiye ve müteharrike halinde değildir. Ve bu Kuvayi Milliyeyi besliyecek paramız vesait-i harbiyemiz mefkut derecesinde azdır. Ve başka muinimiz yoktur. Kuvayi Milliyemizin icabettirdiği masrafın elde edilmesi maksadiyle yapılan para derç ve cem'i dahi bu günlerdeki [okunamamış ya da sansürlenmiş bir kelime] esbabından birisi olduğu gibi diğer cümle nıkatta da tesirini hissettirmektedir. Ve daha uzun bir müddet devam edemez ve hele şimdikinden fazlasına tahammülü yoktur. İtilâfcıların uzun müddet idamesine muvaffak olacakları bir iktisadî ablukanın ise harb esnasında olduğu gibi tekrar müthiş ihtikârlara ve en büyük iktisadî felâketlere meydan verebilir. Millî bir şekil ve kuvvet olmakta olan hükûmetimiz ise dahilde henüz kesb-i kuvvet etmiş olmaktan pek uzaktır. Ve idare makinesi heryerde bozuktur. Kendimizi hakikî kuvvetimizle kurmalı ve kabul etmeliyiz. Kendi mıntakam dahilinde en ufak bir misalini arzedeyim. İki hafta evvel bir Yunan taarruzuna karşı ve daha doğrusu İzmir'in istirdadı namına Kaleisultaniye Livası dahilinde beş, altı bin kişilik bir kuvvei milliyemiz teşekkül etmek üzere iken zâhirde bir çete reisinin tevkif ve itlâfından mütevellit bir aksül'amel ile bu millî kuvvetlerimizin bir kısm-ı mühimmi dört beş gün evvel Biga'ya taarruz ve teşkilât-ı milliye aleyhine hareket etmişlerdir. Bugibi isti'datlar bir fırsat zuhûrunda memleketimizin her noktasında başgösterebilir. Binaenaleyh herşeyden evvel dahilde mütemadi kuvvetlenmeğe muhtacız. [..][360]

22 Şubat 1920. Bâb-ı Âlî Harbiye Nâzırı Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Meclis-i Vükelâ'da nütalara verilen cevaplar Demirci Efe ve sairenin telgrafnameleri kıraat olundu*.[361]

Açıklamalı [ÖA4]: "o"?

24 Şubat 1920. Bâb-ı Âlî Harbiye Nâzırı Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *İki bin bahriye efradı yeni gelen donanmadan, İstanbul cihetine nümayiş yapıp dolaştı. Evvelsi gün Yenice'de Anzavur çetesi toplarla Kuvâ-yı Milliye'yi dağıtıp Akbaş'tan aşırılan esliha ve cephanenin bir kısmını yağma etti. O civarda müsademe devam ediyor. Trakya ve Gelibolu'nun Yunan'a verileceği rivayeti gazetelerde intişar etti*.[362]

26 Şubat 1920. Mustafa Uluğ İğdemir'in günlüğünde "Rahman" nam şaki zikredilmektedir. İğdemir, Rahman hakkında şu bilgileri derc etmiştir:

Rahman, Arnavut asıllı bir çetecidir. Birinci Dünya savaşından önce Biga dolaylarında soygunculuk ve eşkıyalık yapmakla ün kazanmıştır. Birinci Dünya savaşı sonunda çıkan genel aftan faydalanmış ve kurtuluş savaşının başında millî kuvvetlere yardımcı olmuştur. Birinci Dünya savaşı sonunda çıkan genel aftan faydalanmış ve kurtuluş savaşının başında millî kuvvetlere yardımcı olmuştur. Anzavur'un, Biga'nın Yunanlılar tarafından işgali sırasında, bu çeteci tarafından Karabiga ile Biga arasında pusuya düşürülerek öldürüldüğü sanılmaktadır.[363]

3 Mart 1920. İngiliz istihbarat raporu: Kuvâ-yı Milliye için gizli *seferberlik emirlerinin tarihleri boş olarak basılıp Ankara'ya gönderildi*. Vesikalar bu defa *tuğralı*dır. Çünkü *daha önceki asker almaları Padişah adına olmadığı için başarısız* olmuştu.[364]

---

[359] İlhan Tekeli & Selim İlkin. (1980). Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları. *Belleten*, 44(174), s. 322-329.

[360] Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1956, Sayı 15, Vesika No: 393.

[361] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 687.

[362] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 687.

[363] Uluğ İğdemir, *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları*, 1989, s. 86-87, sonnot 20.

[364] FO, 371/5166, E 2611/262/44; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 348, dipnot 42.

16 Mart 1920. Mustafa Kemal'in Erkân-ı Harbiye İstihbarat Binbaşısı Rıdvanbeyoğlu Hüsrev (Gerede), Bulgar Dimitri Atchkoff için verilen bir ziyafette yaşanan skandalları 16 Mart 1920 tarihli günlük kaydında şöyle mevzubahis ediyor:

> Biz böyle ölüm kalım işleriyle uğraşırken Ankara'da bulunan Recep (Peker)'ten bir mektup aldım. Ben bu kurmay subay Recep'i Birinci Dünya Savaşı'nda Harekât Şubesi Müdürlüğü yaptığım Kafkas Ordusu'ndan tanırım. [..] Recep bu mektubunda Heyet-i Temsiliye karargâhı olan Ziraat Okulu'nda içkili, kadınlı âlemler yapıldığını, sabahlara dek göbek atmakla vakit geçirildiğini, Sofya'dan gelen Makedonya delegesi Gospodin Açıkof'un onuruna verilen ziyafette Türklük ve Müslümanlık adına utanç duyduğunu, artık orada kalamıyacağını, bizden bu duruma bir çözüm yolu bulmamızı istiyordu. Bu fuhuş ve rezalete Paşa'nın yakın çevresindekilerin neden olduklarını, içlerinde Özel Kalem Müdürü Yüzbaşı Hayati'nin ve arkadaşlarının adlarını da sayıyordu. Kaptan Rauf'a mektubu gösterdim, çok üzüldü. Kibar ve efendi bir adam olan, böyle rezaletlere en az bizim kadar üzüleceği bilinen Doktor Refik (Saydam)e özel bir şey yazmam kararlaştırıldı. Ben de Refik'e oldukça kapalı bir biçimde bu durumun Anadolu'da ve İstanbul'da yapacağı olumsuz etki ve propagandaya dikkat çekerek Paşa nezdinde girişimde bulunmasını, yakın çevresindeki ahlâksızların görevden uzaklaştırılmasının sağlanmasını yazdım. Mektup adı anılan ahlâksızlar tarafından okunmuş. Beni Mustafa Kemal Paşa'ya şikayet etmişler. Refik efendiliği ve kibarlığı yüzünden bir şey yapamamış, etkili olamamıştı. Ben Ankara'ya kaçmayı başarıp da Heyet-i Temsiliye'ye katıldığım zaman, anımsadığım kadarıyla bu Hayati ve Salih (Bozok) bana karşı cephe almışlar, beni boykot etmişlerdi. Adamları, yaptıkları rezaletin yurt ve ulus adına sakıncalar doğurduğu konusunda uyardım. Mustafa Kemal Paşa'ya yakın çevresine, ulusal davanın inceliklerini kavrayan, onurlu ve güçlü kişiler almasını söyledim. Paşa'nın bu sözlerime canı sıkıldı. Bir şey söylemedi. Bir gün bekledim. Bu edepsizlerden hiç birisine bir şey yapılmadığını görünce, 19 Mart 1920 genelgesi üzerine Büyük Millet Meclisi için gelmekte olan milletvekillerinin kaldıkları okul binasına taşındım.[365]

1920 yılının başlarında Bulgar Milletvekili ve onun eski arkadaşı D. Açkov israrı üzerine Ankara'ya gelmişti. Bu davetin maksadı, hala çözülmemiştir.[*] *Ancak bu ziyaret sırasında Mustafa Kemal'in Akçov'a bahsettiği düşüncelerinden ve Anadolu harekâtının taktiği hakkında söylediklerini belirtmeden geçemiyoruz. Açkov, Ankara'dan dönüşünde Mustafa Kemal hakkında edindiği intibalarını İstanbul'daki Bulgar temsilcisine anlatmıştı. Mustafa Kemal'in anlattığına göre, kurmuş olduğu Kuvayi milliye ordusu Tıpkı Makedonya'daki Bulgar çeteleri gibi hareket edeceklerdi. O, onların usulunü model olarak almıştı*.[366]

17 Mart 1920. Üsküdar Özbekler Tekkesi'nden yola çıkan Hüsrev (Gerede), Doktor Adnan (Adıvar), Halide Edib (Adıvar), Cami (Baykurt), Kurmay Albay Kâzım (Orbay) kafilesi; Samana Köyü'nden Adapazarı'na gidiyorlar, Arslan nam Kuvvacı eşkıya kafileye refakat ediyor. Arslan, *Sirozlu bir çingene*dir. Çetesinin tamamı *ipten kazıktan kurtulmuş Rumelili*dir ve *hapishane kaçkını jandarma çavuşlarından ve sabıkalılardan* müteşekkildir.[367]

19 Mart 1920. Bâb-ı Âlî Harbiye Nâzırı Birinci Ferik Fevzi (Çakmak), 14'üncü Kolordu Kumandanı Mirliva Yusuf İzzet'e (Met) şifreli telgraf gönderdi: *Amiral Calthorpe, Anadolu Istanbul Hükümetini tanımamak yoluna girdiği için daha şiddetli tedbirler alacağını bildirmiştir. Anadolu'da bâzı sergerdelerin*

---

[365] Sami Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 2003, s. 182.

[*] Dimitri Atchkoff, ahbabı Mustafa Kemal ile İngilizler arasında gizli elçilik yapıyordu: *Foreign Office* (FO), 371/5291/E.15295; Aktaran: Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1975, c. 2, s. 428. FO, 371/5291/E 14768/14573/44; Aktaran: Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 131-132. Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, 2016, s. 63. FO, 371/5291/E. 15358, İngiliz Gizli İstihbarat Dairesinden Hariciye Nezâretine "CX1011/V" numaralı muhtıra; Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1975, c. 2, s. 453; Aktaran: Cengiz Yazoğlu. (2016). *Osmanlı'nın Tasfiyesi* (2. baskı) içinde (c. 2, s. 483). İstanbul: İthaki Yayınları.

[366] *Bulgaristan Devlet Tarihleri Arşivi* (STDİA), Forma 176, Op. 4, Arşiv Ed. 551, s. 83-89; Aktaran: Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan*, 1969, s. 116. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[367] Sami Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 2003, s. 185-187.

hareketleri, Osmanlılığın gerçek çıkarlarına aykırıdır. Anadolu'da Sultan tarafından atanmış en kıdemli komutan sizsiniz. Harbiye Bakanlığının emrini bütün birliklere duyurarak Ordu'nun Istanbul Hükümetini tanımakta devam etmesini sağlayınız.[368]

25 Mart 1920. Bâb-ı Âlî Harbiye Nâzırı Birinci Ferik Fevzi (Çakmak), 14'üncü Kolordu Kumandanı Mirliva Yusuf İzzet'e (Met) şifreli telgraf gönderdi: *İngiliz Devletinin siyasal temsilcisi, Hükümete verdiği notada, Karadeniz Ordu Komutanlığının verdiği bilgiye göre, Lefke civarındaki başıbozuk birlikler sergerdesinin 24.3.1920 tarihinde oradaki İngiliz Komutanına, o günün akşamı saat dokuzda geriye çekilmesine, bu yapılmazsa çatışmanın başlıyacağına dair tehditte bulunduğundan ve aynı gün güneş battıktan sonra İngiliz birliklerine ateş edildiğinden söz ederek, böyle bir saldırıdan dolayı Osmanlı Hükümeti ile Hükümet Başkanının tamamen ve kişisel olarak sorumlu sayılacağını açıklamıştır. Her zaman bilindiği üzere, böyle bir olayın millet ve memleket başına açacağı belâ ile bunun sonucundan doğacak tehlikeler sizce de tamamen değerlendirileceği için hemen ateşin kesilmesiyle herhangi bir saldırıdan zinhar kaçınılması ve İtilâf Devletleri kuvvetlerine ve özellikle İngiliz birliklerine karşı her çeşit iyi davranışta bulunulmasının sağlanması...*[369]

Fevzi (Çakmak), Yusuf İzzet'e bir şifreli telgraf daha keşide eyledi: *İtilâf kuvvetleri ve özellikle onlar adına hareket eden Harbiye Bakanlığındaki İngiliz Ordusu Temsilcisi General Shuttleworth Cenapları pek sık olagelen bildirim ve deyişleriyle bana savaş durumu yaratmaktan son derece sakınmak gerektiğini ve savaşın Türkiye için çok ağır olacağını ve birçok tehlikeli sonuçlar doğuracağını, tehlikeleri birer birer sayarak söylemişlerdi. Bu nedenle, devlet ve memleketin bugün karşısında bulunduğu büyük tehlikeler hakkında fazla söz söylemeyi gereksiz sayarak, bu tehlikeleri bir kat daha artıracak en ufak hareketten kaçınarak Mütarekenin bütün hükümlerinin kesinlikle dışına çıkılmamasını, İtilâf Devletleri personeline karşı pek çok incelik- le ve konukseverlikle davranmakta asla eksiklik gösterilmemesini...*[370]

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi: *Trabzon halkı, İtilaf devletlerine düşmanlık politikasını protesto etmek için bir miting tertip ederken, Çanakkale Boğazı'nın Asya kıyılarında Ahmet Anzavur'un öncülüğündeki hareket, düzensiz birliklerin haraç kesme ve soyguncuklarından bıkmış olan köylüler tarafından destekleniyor. Muhalif gazeteler, Milliyetçi çetelerin Biga (Marmara Denizi'nin güneyi) civarındaki köyleri ateşe verdiklerini, fakat Gönen bölgesindeki Türk köylüleri tarafından ağır kayıplara mal olacak şekilde yenilgiye uğratıldıklarını bildiriyorlar*.[371]

26 Mart 1920. İstanbul'daki Fransız İşgal Kuvvetleri Karargâhından Fransız Harbiye Nezâretine telgraf gönderildi. *Bursa yöresinde Kuva-yı Milliye için para toplama faaliyetine karşı ciddi bir örgütlenme başlamış, Kuva-yı Milliye bu örgütlenmenin içinde bulunan dokuz kişiyi tutuklamış*dır.[372]

Fransız yarı resmî *Le Temps* gazetesi, İngiliz *The Daily Telegraph* gazetesi İstanbul muhabirinin haberini iktibas ediyor: *Şimdiye kadar milliyetçilerin zulmü altında bulunan Anadolu köylüleri ve şehirlileri direnmeye başlıyorlar. Biga, Bursa, Bandırma, Balıkesir halkı zalimlere karşı ayaklandılar. Ahmet Anzavur kumandasındaki başıbozuk kuvvetler milliyetçilere bir çok kez kayıp verdirdiler. Mustafa Kemal Paşa milliyetçilere 800 kişilik yardım kuvveti gönderdi*.[373]

---

368 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 243.
369 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 243-244.
370 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 244.
371 Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi*, 2018, s. 280-281. "Milliyetçi haydutlar Biga yakınındaki köyleri yaktı fakat yenildi." Ergün Aybars, *Millî Mücadele'de İngiliz Basını*, 1988, s. 626.
372 *Ministere des Affaires Etrangeres*, vol. 92, p. 185; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 546, dipnot 114.
373 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, 2023, s. 165.

İspanyol *El Siglo Futuro* ve *El Sol* nam gazeteler yazıyorlar. *Milliyetçilerin aldıkları haraçlar nedeniyle Bursa'da ve Batı Anadolu'da anti-milliyetçi hareketin yayıldı, milliyetçilere karşı halk silahlanarak bir kısım milliyetçi kuvvetleri yok etti*.[374]

29 Mart 1920. İstanbul matbuatından *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesinde *Kuvayı Milliye'nin halktan zorla para topladığı, Biga, Konya, Ankara, Kastamonu taraflarındaki halkın husumetine maruz kalan Mustafa Kemal'in İtilaf Devletleri'ne bundan böyle daha uzlaşıcı bir tavır* alabileceği belirtiliyor.[375]

> Ma'mâfih mu'tedil fikirli Türklerce 'Yeniçeri Fırkası' diye ıtlâk olunan Kuvâ-yı Milliyenin başında bulunanlar tarafından şimdiye kadar gösterilen adem-i kiyâset-i siyâsiyeye nazaran bunların pek yakında tarîk-i akl ve mantıka avdetlerine intizâr etmek gâlibâ beyhûdedir.[376]

Amasya'da bulunan 3'üncü Kolordu Kumandanı Miralay Salahaddin (Köseoğlu), Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye cuntası lideri Mustafa Kemal'e şifreli telgraf gönderdi. *Kimi subaylar İstanbul'dan gelen yolcu ve gazetelerden, işgalin ikinci günü işgal edilen binaların tamamen tahliye edildiğini, Salih Paşa kabinesinin işbaşında olduğunu, Âyan Meclisi'nin toplantılarını sürdürdüğünü, son cuma selamlığında Harbiye ve Bahriye nazırlarının hazır bulunduklarını, törenin her zamanki gibi yapıldığını öğrenmişler. İstanbul'da bir kabine varken onun bilgisi dışında yapılan şeyler nedir, deyip Padişah aleyhindeki emirlere uymayacaklarını söylüyorlarmış. Nizamiye birliklerinde şimdiden firarlar başladı, parasızlık sürdükçe ve İstanbul'da hükümet bulundukça subaylara bile güvenilemeyece*ktir. *Kuva-yı Milliye para kuvvetiyle durduğundan ve "bütün ahaliye maaş verilemeyeceği" açık olduğundan İngiliz subaylarının hapsi yüzünden harp çıktığı takdirde, ikinci gün hiçbir kuvvet kalmayacaktı*r.[377]

30 Mart 1920. İstanbul matbuatından *Alemdar* gazetesi: *Biga ve havalisinde Kuvayı Milliye 12 köy yaktı, mallar yağma edildi, birçok insan öldürüldü*. İstanbul matbuatından *Peyâm-ı Sabah* gazetesi: *Kuvayı Milliye'nin Biga çevresinde yaptıkları*.[378]

31 Mart 1920. *Peyam-ı Sabah* gazetesi, Kürd Tealî Cemiyetinin beyannamesini neşretti: *Kuva-yı Milliye'ye aldanmayınız! Bolşeviklerin kafasını taşıyan yurtsuz serserilerdir. Hilafet ve Saltanat'a bağlılıktan ayrılmayınız!*[379]

Alemdar gazetesi Biga Heyeti Reisi İzzet Bey ile mülakat gerçekleştirdi: *Kuvayı Milliye, halkı yok etmek için savaşıyor*.[380]

1 Nisan 1920. *1.4.1920 tarihli ve 38 numaralı ordu karargâh bülteninde Bulgarlar ve Türkler tarafından 30 kadar çetenin teşkil edildiği yazılmaktadır*.[381] Nitekim Edirne'deki 1'inci Kolordu Kumandanı Heyet-i Temsiliye cuntası mensubu Arnavud Miralay Cafer Tayyar'ın (Eğilmez) Kuvâ-yı Milliyesindeki *Bulgar'lar konusunda ünlü Sovyet tarihçisi B. A. Gurkokrayjin şu bilgiyi vermektedir: "Osmanlı ülkelerinin bir*

---

374 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 154.
375 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 458.
376 Tercümân-ı Hakîkat, 29 Mart 1336-1920, Numero 14019, *Hükûmet ve Kuvâ-yı Milliye*, s. 2.
377 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 574.
378 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 460.
379 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 142.
380 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 461.
381 *VİA*, F. 3, Arşiv 2781, s. 88; Aktaran: Aktaran: Stefan Velikov. (1969). *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan (1918-1922)* (N. Yılmaer, çev.) içinde (s. 141). İstanbul: Kitaş Yayınları.

kısmını teşkil eden Bulgaristanda, Bulgarların Sofya'dan gelen subayların idaresinde bir kaç çete teşkil etmeleri enteresandır."[382]

Mustafa Kemal'in *Dönme* olduğunu belirten *Hafız İsmail'in yazdığına göre, Tevfik Paşa'nın sadareti yararlı olmazdı. Nitekim 31 Mart Olayı sırasında sadrazam olmuş ve edilgin bir tutumu olduğu için Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesini önleyememişti*.[383]

Bâb-ı Âlî Harbiye Nâzırı Ferik Kavaklı Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Sabah akşam Meclis-i Vükelâ içtima etti. Kabinenin programına ve Kuvâ-yı Milliye'ye dair, reddiyenin tarz-ı tahrîrine dair Kuvâ-yı İtilafiye mümessillerine hitaben bir nota tanzim ve ita edildi. General Şatılvors [Shuttleworth] ile de buna dair görüştük ve cevabın tesriini rica ettim. (Dudullu)'da Kuvâ-yı Milliye tarafından 149 silah yağma ve iki neferimiz esir edildi*.[384]

İstanbul matbuatından *Alemdar* gazetesi Türk Tealî Cemiyeti beyannamesini neşretti. Türk Tealî Cemiyet, Kuvâ-yı Milliye'deki Selânik Dönmeleri kliği aleyhindedir:

> Top ve tüfek sustuktan ve yüce vatanımızda, yurdumuzda, barışıklık borusu çalmaya başladıktan sonra her Türk ve Müslüman kendi iş ve gücüyle ve Türklüğün yükselmesi ile uğraşması gerektir.
>
> Şimdiye kadar Türk olmadıkları halde Türk milletinin başına geçerek kendilerini öz türk gösteren ve Türk'ün malını, ırzını, canını yokeden, çocukları öksüz, kadınları dul, evleri yoksul bırakan ve bunu kendisine iş güç edinerek çeşit çeşit ad ve lâkaplar takınarak ortaya çıkan ve her gün Türkleri aldatan hainlere aldanmayınız. Türk milleti böyle çok kara günler görmüş geçirmiştir. Böyle günlerde Peygamber postunda oturan ulu padişahların taç ve tahtı etrafında güçlü ve kuvvetli olarak toplanmış ve kendilerini selâmete çıkarmıştır. Şu zamanda tarihten ibret alalım. Süslü ve yaldızlı lâflarla ortalığı velveleye veren, Arnavudu Türk'ten, Arabı Türk'ten, Kürdü Türk'ten ve arada kalan Çerkesi bu defa Türk'ten ayırmaya çalışan ve bugünkü ahvalin zuhuruna sebebiyet veren (Kuva-yı Milliye) adından istifade eden ve Moskof ilindeki Bolşeviğin kafasını taşıyanlar gibi yersiz yurtsuz serserileri eski zamanlarda pâdişahlarımız birer birer tepelediler ve milletin gayretine güvenerek milleti kurtardılar. Analarımızın evlâtları olduğumuzu unutmayalım. Hükümet gemisini kayalara çarptırtmayalım. Aslı nesli belirsiz kimselere ecdadımızın yadigârı olan bağrı deşik vatanımızı batırtmayalım. Ey Türk ve Müslüman kardeş, seni aldatmak isteyene, hamiyetten, dinden, milliyetten bahsedene sor. Sen necisin? Çiftin, çubuğun, öküzün, tarlan var mı? Nerelisin? Hangi köydensin? Anlasın ki bunlar şeytan gibi koğulmuş ve seni de memleketinden koğdurtmaya, öldürtmeye ve en nihayet malını, paranı soymaya gelmiş yersiz yurtsuz Türk olmayan yabancılardır. Bunlara kanma ve aldanma, iğfalata kapılma, fakat hiçbir zaman âtıl ve bâtıl dahi kalma. Fikrinde daima bir nokta bulunsun, yerin yurdun, ocağın bucağın hep Türktür. Ve bunlar ancak Türk neslinin elinde yükselecek ve kurtulacaktır. Bilmiyerek şu toprağa ihanet etme. Hilâfet ve saltanata bağlanmaktan ayrılma. Ağır başlı ol. Ağır başlı olarak hakkını istemekten çekinme.[385]

3 Nisan 1920. *Şehzade Cemalettin Efendi başkanlığında bir öğüt kurulu Biga'ya gönderildi. Biga'dan gelen bir kurul, 29 Mayıs'ta Padişah'la görüşmüş ve köy muhtarlarıyla imamlarının mühürleri basılı,*

---

[382] V. A. Gurkokrajin, *Türkiye İhtilâlinin Tarihi* [Rusça], 1923, s. 126; Aktaran: Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan*, 1969, s. 141.

[383] Alemdar, 1 Nisan 1336, Numero 470-2770; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 568, dipnot 151.

[384] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 694.

[385] Alemdar, 1 Nisan 1920, s. 4; Aktaran: Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi*, 1988, c. 2, s. 513. *Alemdar*ın ilgili nüshasını kontrol ettik, gazete 2 sayfadan müteşekkil ve mezkûr beyanname ikinci sayfada yer alıyor: "Türkler ve Kuva-yı Milliye: (Türk Tealî) Cemiyetinin umum şubeleriyle ve bütün Türk kardeşlerine beyannamesi. Top ve tüfenk susdukdan ve yüce vatanımızda, yurdumuzda, barışıklık borusu çalmaya başladıkdan sonra her Türk ve Müslüman için kendi iş ve gücüyle ve Türklüğün yükselmesiyle uğraşması gerekir.
Şimdiye kadar Türk olmadıkları halde Türk milletinin başına geçerek kendilerini öz Türk gösteren ve Türkün malını, malını, ırzını, canını yok eden, çocukları öksüz, kadınları dul, evleri yoksul bırakan

Kuvayı Milliye'den şikâyet eden bir metni sunmuştu. Padişah, şikâyetçileri Hükümet'e göndermiş, kendisi de bu konuda İçişleri Bakanı Hazım Bey'den bilgi almıştı.[386]

Samsun'daki İngiliz Kontrol Zabiti Yüzbaşı Perring İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine muhtıra gönderdi. Mustafa Kemal'in talimatıyla serbest bırakılan Yüzbaşı Forbes, muhtıraya ilave edilen ifadenamesinde, Anadolu dahilinde millîci askerî bir yönetim kurulduğunu ve bu askerî yönetimin Saray'ı ve Bâb-ı Âlî'yi merkezî hükümet olarak görmediğini belirtti. Askerlerin disiplinsiz tavırlarına ve firarîlik alışkanlığına dikkat çekti:

> 17 Marttan 1 Nisan'a kadar tutukluydum. Dün Samsun'a geldim. Bu olay; 14 Martta emirlerinizi yerine getirmek yerine getirmek için Samsun'dan ayrılmamla başladı. Kavak, Lâdik ve Amasya'ya gittim ve 16'sı gecesi Amasya'ya vardım. İlk olarak Mutasarrıfın ofisine gittim ve vali vekilini gördüm ve bana İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edildiğini bilip bilmediğimi sordu. Ben hayır dedim. Sonra bana resmi olarak onaylanmasa da bu bir gerçek dedi. Bu olay dolayısıyla halkın çok kızgın ve öfkeli olduğunu dolayısıyla, oradaki polisin beni ve oteldeki askerlerimi tutuklamasının gerekli olduğunu söyledi. Ben de ana yoldan yani kasabanın en kalabalık caddesinden geçerek ofisine geldiğimi ancak kalabalıkların düşmanlığıyla veya heyecanıyla karşılaşmadığımı vurguladım.
>
> Ertesi sabah yardımcımı, atları görmesi ve nallaması için gönderdim. Ancak geri döndü ve otelin girişinde iki silahlı polis olduğunu ve dışarı çıkmasına izin vermediklerini söyledi. Ona, kapıdakileri zorla geçerek çıkmasını emrettim öyle de yaptı ancak iki polis tarafından takip edildi ve otele dönmesi söylendi. Kısa süre sonra bir Türk subayı Tümen/Fırka Komutanının (divisinol commander) beni karargâha beklediği mesajını getirdi. Kendisinin beni görmeye gelemediği için, aracını özür olarak gönderdiğini söylediler.
>
> İstenilen yere gittiğimde, Tümen Komutanını ve mutasarrıfı çok tedirgin bir halde buldum. Şimdi İstanbul'dan haber geldiğini ve İngilizlerin şehri işgal ettiği haberini aldığını, bu durumun halk üzerinde etkisinin kötü olacağını ve İngiliz üniformalı birini görürlerse incitebileceklerini bu sebeple bizi Amasya'da tutacaklarını açıkladılar. Bende onlara yapılacak işlerim olduğunu ancak güvenliğimden endişe ediyorlarsa Samsun'daki ana karargâha dönmekten başka alternatifim olmadığını söyledim. Buna izin veremeyeceklerini söylediler. Ayrıca Tümen Komutanı, Sivas Kolordu Komutanı'ndan emir aldığını söyledi. Bende kendim karar vermek istediğimi ve küçük bir gecikmeyle Samsun'a döneceğimi söyledim. Ben ısrar edince Tümen Komutanı, Kolordu Komutanı'na tekrar telgrafla soracağını söyledi ve içeriye girdi. Sonra döndü ve Kolordu Komutanı'nın gitmemize izin vermediğini söyledi. Ancak 30 dakika içerisinde ona bağlanması imkânsızdı, yalan söylüyordu. Onu anladığımı ancak Amasya'dan ayrılmaya kararlı olduğumu söyleyince tekrar telgrafın başına gitmek için odadan ayrıldı.
>
> Mutasarrıf, olayla hiçbir ilgisi olmadığını, Sivas Valisinden emir almadığını, İstanbul merkezi bir hükümet olmadığından dolayı milliyetçi partinin Amasya ve daha içerilerdeki kasabalarda hükümet kurduğunu bu hükümetin tamamen askeri kanatla yürütüldüğünü, benim için bir şey yapamayacağını söyledi.
>
> Daha sonra içeriye yedi sivil geldi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi olduklarını, karargâhtan ayrılırsam başıma gelebilecekler hakkında beni uyarmak istediklerini zaten burada bir misafir olarak tutulduğumu ve korunacağımı söylediler. Ben de benzer bir durumda iki buçuk yıllık tecrübem olduğunu ve anılarımın hala taze olduğunu söyledim ve bu şerefi reddetmek zorunda olduğumu ilettim. Sonra gittiler ve bana da Tümen Komutanını beklememi söylediler. Türk subayına beklemeye niyetim olmadığını otelime yürüyerek gideceğimi, söyledikleri şeyi yani halkın bana karşı düşmanca tutumda olup olmadığını test edeceğimi söyledim. 1 km boyunca ne bir saldırı ne de bana karşı bir gösteri olmadan kasabanın en kalabalık yerinden yürüdüm. Otele varınca ekibime, Tümen Komutanına yazmasını, bana Samsun'a dönmemde eşlik edip etmeyeceğini hemen söylemesini, bir an evvel Amasya'dan ayrılacağımı söyledim. Askerim, kırk tane silahlı adamın geldiğini görünce korkarak ayrıldı. Oteli çevrelemişlerdi. Yirmi kadarı da otelin içine girmiş ve koridor boyunca benim odamın dışında pozisyon almışlardı. Bir subay, onlara süngü tak emrini verdi. Kısa süre sonra, bir subay Tümen Komutanı'yla görüştüğünü söyledi. Ben de subaya, bir an evvel gitmem gerektiğini eğer karşı

[386] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 466.

çıkarlarsa tabancamı kullanmaktan çekinmeyeceğimi söyledim. Oradan ayrılmama izin verildi. Hana atımı almaya gittiğimde ise atlar yoktu. Bana Tümen/Fırka karargâhındaki barakaya götürüldükleri söylendi. Sonra bir subay Tümen Komutanı'nın döndüğünü ve onunla görüşmemin tavsiye edildiğini söyledi.

Bir araçla gittik, vardığızda bir subay orada olduğum sürece bir odada kalmam için emir aldığını söyledi. Kapımın önüne süngü takmış iki subay koydu ve yanımdaki odada benim ekibim/askerlerim kaldılar. Tercümanım ve batmanımın elinde bulunan iki tüfek Tümen Karargâhına vardıklarında onlardan alındı. Birkaç gün sonra bir subay benim tabancamı almak istedi ben reddedince Alay Komutanını çağırdı ve benim isteğimi görmezden geldiler. Bana korkmamam gerektiğini beni koruyacaklarını söylediler ancak ben korkumun bu durumdan daha iyi olduğunu söyledim. Bana eğer güç kullanmak isteselerdi bunu şimdiye kadar yapmış olacaklarını söylediler. Ben de onlara, o zaman bu saçmalığa bir son vermeliyim ve beni koruma zahmetinden sizi kurtarmalıyım cevabını verdim. Ayrıca beni Sivas'a götüreceklerini söylediler. Amasya'dan Samsun haricinde bir yere özgür iradem dışında götürülürsem tabancamı kullanmaktan çekinmeyeceği[mi] söyledim. Bize günde 3 saat egzersiz yapma izni veriliyordu. Biz odadan ayrılmadan önce nöbetçi askerler gönderiliyordu. Bir gün, odamı arama şansını yakaladılar ama sanırım yapamadılar.

Pek çok girişimde bulunsam da Tümen/Fırka Komutanı beni görmeyi reddediyordu. Nöbetçiler dışında, hiçbir subayla konuşmama müsaade edilmedi. Tutulmama karşı itiraz için yazdığım mektupları ekte gönderdim. 30 Mart günü saat 5 pm'de [öğleden sonra saat 5'te] karargâha çağrıldım ve içeride dokuz Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi ve Tümen Komutanı vardı. Bana uzun bir konuşma yaptılar ve İstanbul'un işgalinden ve genel tavırlarımızdan şikâyetleri olduğundan bahsettiler. Ben de, hükümetim adına güvence veremeyeceğimi ve bu tarz konuşmaları tartışmayacağımı söyledim. Bana, halkı sakinleştirdiklerini Ankara Hükümeti'nden gelecek kararı beklemeleri gerektiğini ve Samsun'a dönmeme izin verildiğini söylediler. Ertesi gün saat 4 am de [öğleden önce saat 4'te] (insanlar beni görüp telaşlanmasınlar diye) bir subayın komutasındaki yirmi askerle birlikte iki araçla yola çıktık. Çünkü Tümen Komutanı atla dönmemizin güvenli olmayacağını düşündü. Yol boyunca silahlı adamlarla karşılaştık. Çok soğuk bir sabahtı ve bundan dolayı canları sıkkındı. Bana düşmanca davranmak yerine beni selamladılar. Bu silahlı adamlar muhtemelen beni tedirgin etmek için ayarlanmıştı. Tümen Komutanı, Havza'da durmamam, Kavak'tan da hızlı geçmem konusunda beni uyardı. Havza'da benim atımın nalı çıktığı için bir saat bekledim ve iki yeni araç bana eşlik etti. Gösteri yapmak için toplanan halk bana çay içmemi önerdi. Tüm bunlardan anladığım büyük bir blöfle karşılaştım. İnsanlar umursamıyorlar ve milliyetçi partiden bıkmışlar. Burada tutuklu olduğum sürece çok çeşitli örnekler gördüm ki askeri birliklerin durumdan hoşnut olmadıklarına dair kanıtlar var. Örneğin, askerler subaylarıyla küstahça konuşuyor. Çok fazla firari var ve ordu, askerlerin çok küçük bir bölümünü tutabiliyor. İnsanlar her daim benim ve ekibimin istediklerini yapmaya gönüllüydüler. Aslında uçaklarla kasabalarının yıkılmasından inanılmaz korkuyorlar. Samsun'dan bir uçağın geleceği beklentisi Amasya'da yaşayan Türkleri oldukça sinirlendi[rdi] ve Tümen Komutanına beni serbest bırakması veya göndermesi için rica da bulundular. Onlar serbest bırakılmamam durumunda bir uçağın gelip kasabalarını bombalayarak yerle bir etmesinden çok korktular. (2 Nisan 1920, Samsun, Kontrol Subayı Yüzbaşı Forbes)[387]

8 Nisan 1920. *Gönen ilçesi Kaymakam Vekili Kadı Seyit, Osman Remzi ve diğer daire müdürleri, İçişleri Bakanlığı'na gönderdikleri yazıda, Kuvayı Milliye'nin halka zulmettiğini, soygunculuk ve yağma yaptığını* belirttiler. *Bazı köyler halkının dağlarda çırılçıplak ve aç kaldığını bildirerek Hükümet'ten bir buçuk milyon lira yardım istediler*.[388]

İttihad ve Terakkî çetelerinin gayr-i meşru' emellerine itâat etmediklerinden dolayı Gönen kazası dâhilinde..[389]

---

[387] Merve Doğan-Kader, *İngiliz Belgelerinde Askeri Kontrol Subayı Yüzbaşı Forbes'un Tutuklanması*, 2021, s. 227-229. Anadolu ahalisinin hava saldırısına karşı tedirginliği, Harb-i Umumî hengamında örneğin Hilafet ve Hükümet merkezi Payitaht İstanbul'un sadece Mart-Ekim 1918 aralığında Müttefik Hava Kuvvetleri tarafından en az 13 kere bombardıman edilmesiyle alakalı olsa gerektir. Mezkûr bombardımanlar İstanbul'da ciddî can ve mal kaybına yol açmıştır: Mustafa Selçuk. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a Yönelik Hava Taarruzları. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(2), s. 100.

[388] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 473.

[389] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 28-29, dipnot 91.

Alemdar gazetesi: *İzmit ve havalisinde Kuvayı Gayri Milliye'ye karşı savaşan ve son zamanlarda tevkif edilmişken tahliye olunan Bekir Sıtkı Bey*.[390]

11 Nisan 1920. Fetvâ-yı Şerîfe neşredildi. Harekat-ı Milliyecilerin şu suçları işledikleri belirtiliyor: [..] *halka her türlü baskı ve zulüm uygulayan ve despotça eşyalarını alan ve sürekli diktatörlük uygulayan, bir çok masum ve inançlı yurttaşı öldüren, devletin bazı kısımlarını tahrip eden, dini kaldırıp yerine otoritelerini koyan* [..][391]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi. *Ulusçu kuvvetleri dağıtmak konusunda* Padişah'a teminat değil fakat *işaret* verilebileceğini bildirdi. Curzon buna cevaz verecektir.[392]

Robeck, Curzon'a telgraf gönderdi. 7 ya da 8 Nisan günü vuku bulan Sadrazam Damad Ferid'le mülakatının tafsilatını bildiriyor. Sadrazam Damad Ferid'e göre, Hind Hılâfet Cemiyeti İttihadçı rüesanın etkisinden kurtarılmalıdır. Mustafa Kemal'in İstanbul'daki darbeci Ayyıldız Cemiyeti ortadan kaldırılmalıdır. Anzavuroğlu, Hılâfet-Saltanat aleyhtarı Kuvâ-yı Milliye karşısında Karesi/Balıkesir mıntıkasında mahallî başarılar kazanmıştır fakat desteklenmesi gerekmektedir. Sadrazam, Dürrizade fetvasını Anadolu'da dağıtmak üzere müsaid üç Türk tayyaresini kullanmak için müracaatta bulunuyor. Sadrazam, Britanya'daki Türk aleyhtarı havayı izale etmek saikiyle Avam Kamarası Muhafazakâr mebusu Miralay Aubrey Herbert'le resmî temas kurmak istemektedir fakat Andrew Ryan kabul etmemektedir. Ryan, Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesini ise desteklemektedir. Robeck, "jandarma" namıyla müsellah bir kuvvet teşkil edilmemesi gerektiğini tenbihlemiştir zira böyle bir hamle, Mustafa Kemal'in husumetini Fransa'ya mucib kılabilir:

Fotoğraf. *Biga, Gönen ve havalisini gayr-ı millî çetelerden tathir eden Binbaşı Ahmed Anzavur Beğ*.[393]

> 7 ya da 8 Nisan günü Damat Ferit İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret etti. Görüşmede Yüksek Komiser De Robeck dışında Müsteşar Amiral Webb ve tercüman Ryan da bulundular. Paşa, ulusal harekete boyun eğdirmek üzere iktidara geldiğini, bunun için manevi güç yanında fiziksel güç de kullanmak gerekeceğini, o bakımdan asker ve özellikle jandarma kullanmayı düşündüğünü açıklamakla söze başladı. "Jandarmadan" amaçladığı, Kuva-yı Milliye'ye karşı mücadele veren milis gruplarıydı. Bandırma yöresinde bu işi Anzavur yapıyordu. İzmit ve Bolu yöresinde bunun tohumları vardı. Trabzon'da böyle bir durum bir zamanlar vardı ve belki şimdi de devam ediyordu. Daha ötede Kayseri ile Harput arasında ve Kürdistan yönünde bir şeyler yapılabilirdi. Hükümet bunlardan yararlanacaktı. Bu amaçla hükümet Anzavur'u Paşa ve Karesi mutasarrıfı yapmıştı. (Böylece bir haydutu hükümetin bir adamına dönüştürmüşlerdi.) Muhtemelen Bandırma o sırada onun denetimindeydi. Adamlarına üniforma giydirmeyi düşünüyorlardı. Yüksek komiser bu "öneriler" konusunda General Milne'e danışacağını, Ferit ise bunları yazılı olarak sunacağını söyledi. Yüksek komiser, Fransız Generali Foulon'un jandarma danışmanlığı dolayısıyla "jandarma" sözcüğünü kullanmamayı tavsiye etti. Zor kullanma durumunda, bunun başarısızlığa uğramaması için özen gösterilmesini, Müttefikler'in iç savaşı önlemek istediklerini, onun için direnişi ezecek yeterli güç sahibi olmanın önemini belirtti.

---

[390] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 474.

[391] FO, 371/5046, E 4281, "Fetva"; Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 382. Asıl sureti şu kaynaktadır: Takvîm-i Vekâyi', 11 Nisan 1336, Numero 3824, *Fetvâ-yı Şerîfe Suretidir*, s. 1.

[392] FO, 371/5166, E 2611/262/44; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 578-579.

[393] Alemdar, 7 Nisan 1336-1920, Aded 476-2776, *Ahmed Anzavur Beğ,* s. 1.

Ferit ise, Anzavur'un az olanaklarla pek çok şey başardığını, şimdi bir miktar daha topu ve cephanesi olursa daha başarılı olacağını söyledi. De Robeck bunu da Milne'e danışacağını söyledi. Herhalde Milne, gereksinimleri saptamak üzere ve cephanenin yerinde kullanılması için önlemler düşünmek üzere bir subayı oraya göndermek isteyecekti. Ferit de bunu uygun gördü.

Ferit taşradan haber almak konusunda yüksek komiserden yardım istedi, çünkü haberleşme kesikti. Yüksek komiser kendi haber kaynaklarının da çok kısıtlı olduğunu, fakat öğrendiklerini hükümetin bilgisine sunacaklarını, belki Samsun'da bulunan Yüzbaşı Perring'den kimi haberler alabileceklerini söyledi. Paşa hükümetin bir bildirge ve fetva hazırlatmakta olduğunu, bunları ve Padişah Hatt-ı Hümayunu'nu basıp dağıtmak istediklerini, bunun için uçak kullanılıp kullanılamayacağını sordu. Üç Türk uçağı olduğunu sanıyor ve nazır oğlu olan iyi bir pilot tanıyordu.* Yüksek komiser bunu da araştıracaktı. Paşa bu belgelerden Hindistan'da dağıtılmak üzere Emir Ali'ye bir miktar göndermek için izin istedi. Çünkü Hintliler aldatılmışlardı, Enver ve Talat'ı İslamiyet kahramanı diye görüyorlardı. De Robeck, Hindistan hükümetinin alanı olduğu için, bunu hükümetine danışması gerektiğini söyledi. Bildirge ve fetvayı bir an önce görmek istiyordu. Paşa ulaşılabilecek taşra yörelerine ajanlar göndermek niyetindeydi ve bunların gidebilmeleri için kolaylıklar istiyordu. Gereken gizliliği sağlayacak biçimde isimlerini vermeyi ve yüksek komiserin onayıyla davranmayı kabul ediyordu. De Robeck yardımcı olmayı vaat etti.

Paşa Ayyıldız Cemiyeti'ne** mensup bazı kişilerin etkinliğinin önlenmesi gerektiğini söyledi. Kendisinde yüksek komiserin tercihine göre Osmanlı makamları ya da Müttefikler'ce yakalanması gereken kişiler listesi bulunduğunu, bunu gizlice bildireceğini belirtti. De Robeck bunu düşüneceğini söyledi. Bütün konuşma boyunca Ferit tümüyle İngiliz makamlarının onayladığı çizgide çalışmak arzusunda olduğunu, bu ara da en ufak askeri hareketleri bile izinsiz yapmayacağını belirtti.

Bu görüşmenin öncesinde Sadrazam, Ryan'la bir görüşme yaptı, fakat orada söylediği bazı şeyleri yüksek komisere tekrarlamadı. Bu noktalardan ilki Meclis'in feshi konusundaydı. Bu gerekliydi, fakat daha sonra barış antlaşmasını onaylayacak "bir çeşit" parlamento gerekecekti. Fesih yüzünden olaylar çıkarsa Müttefikler'in yardımı gerekebilirdi. Ryan Meclis'in feshini uygun gördü. İkinci olarak, Ferit, padişahın çevresinde bulunan kimi insanların uzaklaştırılması gerektiğini söyledi. Padişah bu konuda çok yufka yürekliydi, ama yüksek komiserin arzusu olarak iletilirse onu harekete geçirmek olanaklı olurdu. Ryan'a göre, bunu yüksek komiserin değil de, maiyetindeki birinin görüşü olarak sunmak daha uygundu. Üçüncü olarak Ferit, Lord Robert Cecil ve Asquith gibilerinin Türkiye hakkında ki olumsuz görüşlerini yumuşatmaları amacıyla girişimde bulunması için Aubrey Herbert'e tel çekip çekemeyeceğini sordu. Ryan bunu soğuk karşıladı ve yüksek komiserin böyle bir teli ancak Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla gönderebileceğini, Bakanlığın da bunu kabul etmeyeceğini söyledi.[394]

Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın beyanname neşretti. Teşkilât-ı Milliye'nin ahaliye zulmettiğini belirtti:

[..] teşkîlât-ı milliye denilen harekât-ı bâgiyâne hem Anadolu'yu korkunç bir istîlâya uğratmak hem de devlet'in başını gövdesinden ayırmak felâketini hazırlıyor. Bugün Devlet-i Osmaniyye'nin en büyük düşmanları yalancı milliyet da'vasiyle şahsî ihtiraslarına vatan ve milleti feda edenlerdir. Bunların öyle felâketli bir âkibeti hazırlamak içün buldukları çâre ise ağır bir silsile-i cinâyettir. Kanun-ı esâsîyi ve kavânîn-i devleti ayaklar altına alarak ahaliden cebren para toplamak ve cebren askere almak, para vermiyenlere ve böyle fena bir maksadla askerliği kabul etmiyenlere eziyet, öldürmek, köyleri basıp yağma etmek, köyleri hattâ kasabaları [v]urmak gibi fezâhatler mütevâliyen ika' olunmaktadır. [..][395]

---

* "Maltepe'deki hava alanında 3 işleyen, 3 onarımda, 36 az çok kötü durumda, 6 işe yaramaz uçak varmış. Oradaki görevli ayda yedi-sekiz uçak onarılabileceğini söylemiş 21 Nisan'da orayı teftiş eden Denetim Komisyonu'na İngilizler propaganda için kullanılmak üzere onarımlara izin vermişler." *Ministere des Affaires Etrangeres*, c. 144, s. 96-100, 117-23; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 373-374, sonnot 9.

** Mütareke İstanbulu'nda "Mustafa Kemal, Rauf, Fethi, Canbulat'ın hükümet darbesi yapmak üzere kurdukları bir örgüt." Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 374, sonnot 10.

394 FO 371/5074, p. 22; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, s. 5-7.

395 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 88, dipnot 296.

Sabık Şeyhü'l-İslâm Mustafa Sabri Efendi'nin belirttiğine göre Dürrizade fetvasına karşı Rıfat Börekçi ve 152 müftüce hazırlanan *mezkur hokkabaz ve müzevvir fetvalara imza koymaktan kaçınmaları sebebiyle bağiler tarafından darağacına çekilen müftüler de vardır*.[396]

13 Nisan 1920. Cinayet vakası:

> Türk kaynaklarının "meçhul bir şahıs tarafından öldürüldü" şeklinde bahsettiği olayda; Teğmen Luigi Merano, 13 Nisan 1920 akşamı Milas-Muğla yolunda bisikletle giderken öldürülmüştür. Türk ve İtalyan jandarmaları kâtili yakalamak için işbirliği yapmışlardır. Milas ve Muğla'daki Türk idareciler üzüntülerini ve kâtilin yakalanması için ellerinden geleni yapacaklarını, Yörük Ali Efe de, görüştüğü İtalyan binbaşıya, "Kâtilin yakalanması için çetesine emir vereceğini" söylemişlerdir. İtalyanların bölgeye gönderdikleri askerî müfettişin de katıldığı tahkikat neticesinde bu İtalyan teğmeni öldüren kişilerin Aydın'da olduğu tespit edilmiştir. Teğmen Merano; Mehmet oğlu İbrahim, Hasan oğlu Eyüb ve Hüseyin oğlu Hasan tarafından öldürülmüştür. Bunlardan ilk olarak İbrahim 18 Mayıs'ta, Hasan 13 Ekim'de ve Eyüb de 21 Ekim'de yakalanmışlardır. Hasan kaçarken vurularak öldürülmüştür, diğerleri de tutuklanarak Muğla hapishanesine gönderilmişlerdir.[397]

14 Nisan 1920. "BOA, DH-KMS, No: 53-4/45" künyeli Dahiliye Nezareti vesikasına göre, *14 Nisan'da Kuvâ-yi Milliye tarafından zarara uğratılan halkın meskenlerinin yeniden inşası, iaşelerinin temini ve telef olmuş hayvanlarının iadesi için para ayrılması* istenmişdir.[398]

15 Nisan 1920. *Ma'rûz Çâker-i Kimesneler*den Sadrazam Ferid Paşa'ya telgraf: İttihad ve Terakki Cemiyeti *alenen sukût etdiği hâlde bunların serfirâranı "Kuvâ-yı Milliye" namıyla bu cemiyeti canlandırdılar. ..muarız olanları ..itlafdan hiçbir vakit çekinmediler*.[399]

Dahiliye Nâzırı Ahmed Reşid (Rey), İstanbul matbuatına beyanat verdi: (i) *Bizim bildiğimiz Anadolu halkı Harekât-ı Milliyeye dahil olmamış ve birçok yerlerde de bu teşkilâtı kabul etmemişdir. Yalnız bazı yerlerde yapılan hareketlerin Zat-ı Şahanenin ve hükümetin arzusuyla yapıldığı suretinde gösterildiğinden ve Ali Rıza, Salih Paşa hükümetleri de bunu tervic etdiğinden ahali bilmecburiye itaat etmişdir. Tabiî bu zehab da fetava-yı şerife ve hükümetin beyannamesiyle tashih edilecekdir.* (ii) *Ahmed Anzavur Paşanın harekâtı, harekât-ı askeriye ve hükümetin hareketi olduğundan ve esasen kendisine saffet-i resmiye verildiğinden bu hususda izahat vermekde mazurum*.[400]

22 Nisan 1920. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi İstanbul muhabiri istihbaratçı Philip Graves'in Londra'ya bildirdiğine göre Cafer Tayyar (Eğilmez) *Divan-ı Harp'ten kurtulmak için Fransız makamlarına teslim olmuş ve bir Fransız müfrezesi eşliğinde İstanbul'a getirilmiş*.[401]

26 Nisan 1920. Tadilattan geçirilen İttihad ve Terakki Kulübü binası, TBMM olarak hizmet vermeye başladı.

TBMM Hükümeti Ankarasında *Taşhan'dan Anafartalar'a çıkan yolun sağ tarafın*da, *koyu İttihatçı, Üsküp'lü Mehmetçe*nin dükkânı bulunuyordu. Karakaşî Sabataycı Talat'ın tetikçisiydi. Kürd Mustafa Divanı tarafından idama mahkûm edilince Mustafa Kemal'e sığındı, polis müdürü oldu.[402]

---

396 Sadık Albayrak, *Hilafet ve Kemalizm*, 1992, s. 41.
397 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 206-207. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
398 Ş. Can Erdem, *Sadrâzam Damat Ferit Paşa* [Doktora Tezi], 2002, s. 159.
399 Alemdar, 22 Nisan 1336-1920, Aded 490-2790*, Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye*, s. 2.
400 Peyam-ı Sabah, 16 Nisan 1336-1920, Numero 10928, *Dahiliye Nâzırıyla Mülakat*, s. 1.
401 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 135.
402 *Milliyet 50 Yıllık Yaşantımız*, 15 Mayıs 1975, s. 54.

27 Nisan 1920. Fevzi (Çakmak) Paşa, Büyük Millet Meclisindeki konuşmasında, bazı Kuvvacıların halka zulmettiğini itiraf etmiştir. Ayrıca, İtilâf mümessillerinin tehdidini naklederken Kuvâ-yı Milliyenin ikmal yollarını tahrib etmesinin İstanbul'un gıda kıtlığı çekmesine bir sebeb teşkil edeceği ifade edilmiştir:

> İzmir'in, bununla beraber Vilâyatı Şarkiyenin düçarı tecavüz olacağına dair sık, sık rivayetlerin şuyuu ve bir (Pontus) Hükümetinin, Trabzon, Samsun havalisinde, Karadeniz sahilinde zuhur etmek üzere bulunduğuna dair pek sıkı havadislerin deveranı büsbütün milleti heyecana getirdi ve bu suretle Kuvayi Millîye teşekkül etmiştir. Bu teşekkülden maksat, milletin bigayrihak duçar olduğu tecavüzlere karşı ırz ve namusunu meşru bir surette müdafaa ve muhafaza etmek, ordunun mütareke mucibince kolları bağlanmış olduğundan millet kendi kollariyle müdafaa etmek istiyor: O orduyu kullanamıyoruz. Millet bunu görüyor, tabiî müdafaai meşruai nefsiyede bulunuyor. Milletin bâzı harekâtı vardır. Biz bunu reddedemeyiz. Ancak şunları reddederiz: Kuvayi Millîye namına bâzı ifratkârların, harekâtı vardır. Millete bazı yerlerde fenalık yaparlar. Bâzısını öldürür, bâzısını kaldırır. Bu gibi harekât milletin arzusu dâhilinde değildir. Keyfî birtakım icraat yapanları reddetmek isteriz. Fakat umumiyet itibariyle Kuvvayi Milliye namına bir reddiye yazmak Hükümetin doğrudan doğruya kendisini ıskadetmesi demektir. Hükümet ancak milletin arzusiyle ve milletin nef'i için mevkii iktidara gelir. Milletin mazarratı için mevkii iktidarda duramaz. Bizim bu nota teatisi esnasında tekrar bir hal hâdis oldu. Dediler ki; nerde Kuvayi Milliye köprüleri bozdiyse oradan İstanbul'a erzak gelmiyor, İstanbul aç kalırsa Kuvayi Milliye evvelâ mesuldür. Saniyen siz mesulsünüz. Çünkü Kuvayi Milliyeyi reddetmediniz ve şu asrı insaniyette şunu da söylemekten çekinmediler ki; biz Amerika'dan un getireceğiz. Fakat bunu Hiristiyanlara vereceğiz. İslâmları düşünmiyeceğiz. (Kahrolsunlar, sadaları) Maksat bizi tazyik edip illâ ki, Kuvayi Milliyeyi ret ve tel'in ettirmektir. Tekrar bendeniz bunun üzerine telgraflar yazdım. Aman köprüleri bozmayınız, erzak gönderiniz buraya, biliyordum, bunların tesiri olamazdı. Nihayet efendiler, bir nota yazdık.[403]

28 Nisan 1920. TBMM Reisi Mustafa Kemal'in refakat subayı Binbaşı Mahmud'un (Soydan) 15 Mart 1933 tarihinde yazacağı tefrikasından: *Maatteessüf küçük bir isyan hareketini karşılayacak kadar Ankara'da kuvvet yok. Ankara üzerine yapılacak bir baskın hareketi, Meclis'teki hararetı söndürebilir, maneviyatı sarsabilir*.[404]

29 Nisan 1920. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi: *Anzavur Paşa Bandırma'dan ziyade İstanbul'da yenildi. Yenilginin sebebi Anzavur'un, Balıkesir ve Bursa'ya yönelik bir taarruza kalkışacağı esnada İstanbul'daki Türk askerî otoritelerinin ona silah ve mühimmat göndermedeki başarısızlıkları*dır. *Bandırma yakınındaki kıyı şeridi şu anda Milliyetçilerin işgali altında. Anzavur başka bir noktada saldırı hazırlığı* yapıyor. *Adapazarı civarındaki çatışmalarda bölge Mustafa Kemal güçlerinden temizlendi, Milliyetçiler ağır kayıplar verdi, sağ kalanlar da kaçtı, Milliyetçiler İzmit bölgesinde de aynı akıbetle karşı karşıya kaldı, bununla beraber Biga Milliyetçiler tarafından işgal edildi*. *Mustafa Kemal, yayımladığı bir bildiriyle, 30.000 kişilik bir gücü, İstanbul Hükümeti'nin milis güçleriyle savaşmaya davet etmiştir*.[405]

Teşkilat-ı Mahsusacı/İttihadçı Çerkes Edhem'in Kuvâ-yı Seyyaresi *Bursa'da taciz, yağma ve öldürme olaylarına karış*mıştır. Buna rağmen Mustafa Kemal, Çerkes Anzavuroğlu Ahmed'i tedib ettiği için, Çerkes Edhem'e çok teşekkür etmiştir.[406] Çerkes Edhem *girdiği yerlerde varlıkları soyup soğana çeviriyordu, zorbaydı, eşkıya idi, kabadayı idi*.[407]

---

[403] T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cilt 1, s. 91-92.

[404] Mahmut Soydan. (2007). *Milli Mücadele Tarihine Dair Notlar: Ankaralı'nın Defteri* (N. Bilgi, haz.) içinde (s. 7). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

[405] The Times, 29 April 1920, *Fighting Turkish Nationalists; New Offensive Prepairing*, p. 15; Aktaran: Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi*, 2018, s. 298.

[406] Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 271. "[..] başka mebuslar da kendisine *Ümid-i Halas* (Kurtuluş Ümidi) , *Kahraman-ı Millet* , *Münci-i Millet* (Milletin Kurtarıcısı) gibi övgüler düzmüştü."

[407] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 24.

30 Nisan 1920. Ref'i Cevad'ın (Ulunay) *Alemdar* gazetesi: *Birkaç günden beri yazmakda olduğumuz vechile Kemalî eşkıyâsının tathîri için hükûmet ve millet tarafından göstedilmekde olan azm u salâbet pek müsmir neticeler vermekde ve harekât her tarafda inkişâf eylemekdedir*.[408]

Kemalist Celâl ve Subhi Nûri kardeşlerin gazetesi *İleri*, Adapazarı'nda bulunan İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı'nın Bâb-ı Âlî Dahiliye Nezâretine keşide ettiği telgrafı alıntıladı: *Zağfranbolu 28 Nisan - Kastamonu civarındaki köyler ahalisi Mustafa Kemalin tarafdarânından şakî Osmanın taht-ı tesirindedir. Merkum reis başına hayvanatdan kırk iki kuruş vergi tahsîl etmekde ve azîm mikdarda para toplamakdadır*. *Bolu ve Gerede ahalisinden mürekkeb olan biz gönüllüler Zağfranbolu ahalisi tarafından meserretle istikbal edildik. Gönüllü teşkilâtı ikmal etdikden sonra Kuvâ-yı Takibiye ile köyler arasında tesis-i irtibata çalışmakdayım*.[409]

Mustafa Kemal'in eşkıyayı kullanarak ahaliden ağnam vergisi topladığı anlaşılıyor. Peki mezkûr vergi kalem kalem zabıtlara geçirilmiş midir? Kanunsuz eşkıya zimmetlerine nukut geçirmişler midir? Örneğin Yunus Nadi, kullanıp attıkları Çerkes Edhem'in kayıt tutmadığını söyler: *Millî kuvvetler gittikleri yerlerde lüzûm gördükleri herşeyi, diledikleri şekil ve surette alabilirler*. [..] *Hesap ve kitap tutmağa* [..] *lüzum ve belki de imkân yoktur*.[410]

> Rahmi Apak, çetecilik faaliyetlerini eleştirirken [Ayıcı] Arif Bey'in de yanında çete teşkilatı olduğunu ve bu sayede emrinde daima kontrole tabi olmayan 30-40 bin lira miktarında para bulundurduğunu yazmaktadır.[411]

Fevkalâde bir zabıt kaleme alındı. Mustafa Kemal'in 25 Mart tarihli telgrafından[412] anlaşıldığına göre Serfiçeli Yüzbaşı Cemal Ankara'ya muvasalat etti ve Mustafa Kemal'le görüştü. Zabıtnamede belirtildiğine göre Yüzbaşı Cemal İstanbul'da John Godolphin Bennett ile görüşmüştür. Cemal'in ifadesine göre Kuvâ-yı Milliye'nin bazı hücreleri İngilizlerin ve Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın yardımlarıyla kurulmuştur:

> Dersaâdet'e bazı işlerimi görmek üzere gitmişdim. Orada eski arkadaşlarımızdan ve el-yevm İngilizlerin âmâline hidmet eder Tahsin Bey nâmındaki zâtı gördüm. Kendisiyle icrâ edilen muhâverede; Kuvâ-yı Milliye'nin harekâtını ve maksadının ne kadar meşrûʿ olduğunu, husûsîyle Mustafa Kemal Paşa'nın karakterini zât-ı âlîleri tamamen bilmezsiniz. Çünkü sizin eski dostlarınız yani Hürriyet ve İ'tilâfcılar bu ahvâli gerek size ve gerekse İngilizlere o şekilde tasvîr etmişlerdir ki, Kuvâ-yı Milliyeci demek ittihâdcı zihniyeti dâimâ kargaşalıkdan hoşlanır, Bolşevikliğin memlekete gelmesini arzu eder ve bilmem neredeki Müslümânları kendi hâkimiyet-i siyâsiyesi altına almak, daha birtakım dolaplarla memleketi soymak emelindedir diyor. "İşte birâder bunlar kâmilen yalan ve tezvîrâtdır. Husûsîyle İ'tilâfcılar, İngilizlere öyle bir kanâʿat bahşetmişlerdir ki, kendileriyle ancak bunlar yani İ'tilâfcılar dost olabilir. Yoksa Kuvâ-yı Milliyeciler dâimâ bu devleti, İngilizleri hırpalamak arzusundadır." Tahsin Bey cevâben dedi ki; "Birâder sizde dahi kabahat çokdur. Ben dâimâ İngilizlerle görüşürdüm ve ben bu adamlara cidden Arnavutluk'a birçok hidmetler icrâ etdirdim. Siz dahi kendilerine sokulunuz. Görüşünüz. Maksadınızı sarîh söyleyiniz. Öyle zannederim ki belki lehinizde bir hareket müşâhedesi imkânı olur." Bendeniz her ne kadar İngilizlerin bizim hakkımızda muhabbet perverde etdiklerine

---

[408] Alemdar, 30 Nisan 1336-1920, Aded 498-2798, *Şekâvet-i Kemâliyenin Tathîrine Doğru*, s. 1.

[409] İleri, 30 Nisan 1336 (1920), Numero 825, *Anadolu Ahvâli*, s. 2.

[410] Yunus Nadi. (1955). *Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti* içinde (s. 14-15). İstanbul: Sel Yayınları. Kizbu'r-râvî Yunus Nadi, bu kitabı, Çerkes Ethem'i tel'in için yazmıştır. Mukayeseli okunmalıdır. Fakat iktibas edilen kısım hakikate muvafıktır.

[411] Nazmi Eroğlu. (2014). *Ayıcı Ârif: Atatürk'ün Okul ve Silah Arkadaşı Miralay Mehmed Ârif Bey, Hayatı Konuşmaları ve Eseri* içinde (s. 231). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

[412] "Şifre Gâyet müstaʿceldir. Mutasarrıf Fatin Bey'e: Manastırlı Yüzbaşı Cemal Bey İstanbul'dan benimle görüşmek üzere Eskişehir'e gelmişdir. Kendisini bulub [*belgenin bu kısmı hasarlıdır*] buraya ilk vâsıta ile iʿzâm buyurulmasını ve hareketi te'ahhur ederse mühim noktaların şifrenizle kısım kısım bildirmesi lüzûmunun teblîği ve keyfiyetin inbâ buyurulması mercûdur. 25/3/[13]36 Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal" T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 457.

kâ'il değilsem de temâs etmek netîcesinde belki maksadlarını kısmen keşif mümkün olur diye temâsa muvâfakat ve işgâl vukû'undan bir gün evvel İngiliz dâiresine giderek Yüzbaşı Benet [Bennett] nâmında bir zât ile görüşdüm. Bittabi' gündüzden Tahsin Bey benim şahsımı Benet'e nakletmiş olacakdır. Yüzbaşı Benet İngiliz Erkân-ı Harbiye Dâiresinin ikinci şu'besinde ve Şark işleriyle meşgûl olur bir zât olub dâimâ Erkân-ı Harbiye Re'îsinden emir telakkî eder ve Londra ile doğrudan doğruya Şark'a âid mes'elelerde muhâberâta salâhiyetdâr olduğunu Tahsin Bey ilâveten söyledi. Kendisi Türkçe okur yazar ve tekellüme mutavassıt derecede kâdirdir. Zeki bir adam olub gençdir. Bendenizle görüşdüğünde, şahsıma çok ehemmiyet verdi. Bu ehemmiyeti takviye ve şahsımın kıymetini artdırmak için [1]323 senesinden beri dâimâ komiteci işleriyle meşgûl olduğumu, Türkiye'de zuhûra gelen inkılâbların bir tarihçesini icmâl etdim. Kuvâ-yı Milliye'nin nasıl doğduğunu münhasıran anlatdım. Mustafa Kemal Paşa sınıf arkadaşım olub karakterini pek güzel bildiğimi söyledim. "Bu noktayı biraz tafsîl ediniz" dediler. "Ne gibi" dedim. "Paşa yani Kuvâ-yı Milliye ittihâdcı demek midir, Asya'da Bolşevikliğe istinâd eder mi, ittihâd-ı İslâm âmâlini ta'kîb eder mi?" Cevâben, "İttihâdcı zihniyetini kat'iyen kabûl etmez, her partiden içimizde adamlar vardır. Hatta Kuvâ-yı Milliye bidâyet-i teşekkülünde İngilizler ve Ferid Paşa'nın yardımıyla meydana çıkmışdır." "Burasını anlayamadım ne gibi" dedi. "Yani İzmir işgâlinde vukû'a gelen fecâyi' memleketi intibâha da'vet etdi. Hatta o esnâda Ferid Paşa yazdığı bir emirde 'Teşekkül edecek gönüllü ordularda ben dahi bir nefer gibi hidmet göreceğim' dedi ve Tekfurdağı'ndaki kolordumuzun merkezinin Bandırma'ya nakli ve İngilizlerin bu hâle muvâfakatı bizi takviye etdi ve Kuvâ-yı Milliye bu sûretle kuvvet bularak vücûd buldu. Anadolu-yı Şarkî'de Ermeniler dahi bir emr-i vâki' ihdâs edecek diye korkarak Mustafa Kemal Paşa dahi Erzurum civârında harekete geldi. Bilâhare bizim anlayamadığımız ve belki sizce ma'lûm bazı sebeblerden dolayı Ferid Paşa bu hareketden rücû' etdi. Biz daha serbest çalışmak için hükûmeti devirerek hakâyıkı Pâdişâh'a ve siz dostlarımıza bütün çıplaklığıyla anlatalım diye Ferid Paşa Hükûmetini ma'lûm tarzda devirdik. Fakat bendeniz öyle zannediyorum ki Ferid Paşa ve yârânı 'İngilizleri bizden başka sevecek yokdur, Kuvâ-yı Milliyeciler İttihâdcıların bozması, Bolşeviklerden, Almanya'dan para alır, ittihâd-ı İslâm âmâlini ta'kîb eder. Bunlar sizin için tehlikeli' diyorlar. Onun için zât-ı âlîleri dahi bendenize 'Paşa'da bu hareketler var mıdır' diye suâl ediyorsunuz. Sizi te'mîn ederim ve siz de elbette takdîr edersiniz ki bu memleketde Ferid Paşa'nın, Alemdârcıların peşinden kimse gitmez. Bunlar İstanbul'da bir kuvvet gibi duruyorlar. Esbâbı sizce ma'lûmdur. Fakat milliyetperverler bu husûsda neler vücûda getirdiklerini ve nelere kudretyâb olduklarını siz lâzımdır ki takdîr edesiniz. Bizler İngilizlerin Asya'daki menâfi'lerini takdîr etmez değiliz. Bu maksada iki yol ile gidilir ya bizi parçalayarak maksada vâsıl olursunuz veyahud bizim istediklerimizi bize verirsiniz. Bizi parçalayarak gitmek için Hürriyet ve İ'tilâf'ın ifsâdâtına kapılarak bu hareketi yapacaksınız. Bittabi' bu hâl hem birçok kanın dökülmesine sebeb olacak ve hem de âlem-i İslâm'da husûle gelen intibâh dolayısıyla çok mutazarrır olacaksınız. Bu hareket belki müttefikleriniz ile bile aranızı açacakdır. Vücûda gelen Hürriyet ve İ'tilâf'ın başlı başına bu hareketi yapması imkânı yokdur. Çünkü kimseleri olmadığını siz dahi teslîm edersiniz. Fakat ikinci şık yani bizim istediğimizi bize verirseniz -Arzularımız kongrede beyân edilmişdir dedim- hem bizi ve hem de âlem-i İslâm'ı minnetdâr edeceksiniz ve müttefiklerinizin dahi sesi yükselmeyecek, maksadınız husûl bulacakdır." Cevâben dedi ki, "Biz Paşa'ya bir mîralay gönderdik. Belki bilirsiniz. Bu zât dahi Paşa'yı çok medhediyor. Şübhesiz biz Alemdârcıları sevmiyoruz. Onların fikirlerini çok iyi biliyorum. Paşa ile mutâbık kalmak her hâlde istiyoruz. Fakat bilirsiniz ki böyle şeylere burada siyâsî mümessiller karışır. Ma'a-mâfîh Erkân-ı Harb Re'îsi Bey'e anlatayım. Yine sizinle yarın akşam görüşürüz. Paşa hakkında verdiğin îzâhâtdan çok memnûn oldum. Bunları Londra'ya not edeceğim." Bittabi' bu cevâb kendisinde bir ta'lîmât olmadığına delâlet eder. Ben de teşekkür ederek yanından ayrıldım. Ferdâsı günü İstanbul işgâli vukû'a geldi. İşgâl keyfiyetini şifâhen arz etdim.

O günü Yüzbaşı Benet randevusuna gelmedi. Ben de artık iş işten geçmişdir zannına düşerek Tahsin Bey'e vedâ' etdim. İki gün sonra Tahsin Bey tekraren bendenizi aradı, buldu. "Sizi Yüzbaşı Benet istiyor. O akşam gelemediğinden pek müte'essirdir. Çünkü ahvâl dolayısıyla vazîfesi çokmuş" dedi. "Sizden ma'zeret taleb edecekdir." O gün yine bermu'tâd saat yedide mûmâ-ileyhin hânesine Tahsin Bey ile gitdik. Bu akşam Benet pek telaşlı ve daha iltifâtkâr ve hatta bir masa bile düzmüşdü. Tahsin Bey "Sizi yalnız bırakalım. Belki mufassal görüşürsünüz" dedi. Onlar yemeğe, biz de işrete oturduk. Benet dâimâ Paşa'dan bahsediyor ve Paşa'nın sükûnetperver olduğunu, bu işgâl hareketini gâyet müte'enniyâne kabûl etdiğini, hatta Cafer Tayyar Bey'e i'tidâl tavsiye etdiğini söyledi. Cevâben dedim ki "Her hâlde Anadolu ahvâli karışacakdır. Çünkü Paşa arkadaşlarının tevkîfini, Millet Meclisine bu kadar hakaret yapılmasını, husûsîyle kendisinin resmen şakî gösterilmesini hazmetmeyecekdir. Ben zannediyorum ki kuvvet toplamakla meşgûldür. İstanbul işgâline ne

lüzûm vardı?" dedim. Cevâben: "Zannederim ki sulh konferansına Londra'da te'sîr etdiler. Bittabiʿ zarûrî böyle bir karar ittihâz edildi. Çünkü Anadolu'daki Hristiyanlar belki katliâma uğrar diye burasını rehîne gibi aldılar. Siz nasıl zannediyorsunuz?" dedi. Dediğin[iz]e ve belki Almanya'nın ahîren aldığı şekle [ve] maʿnâlı güldüm. Çünkü Benet biraz evvel İstanbul işgâl edilirse katʿiyen kan dökülmeyecekdir diye bendenize laf arasında söylemişdi. Velhâsıl Benet memnûn idi. Çünkü kendi nokta-i nazarlarına göre İstanbul'a vazʿ-ı yed etmişlerdi. Ellerini oğuşdurarak "Yalnız bir mes'ele vardır. Korkarım ki Anladolu'da bizim kuvvetlerle sizinkiler çarpışacak ve bir defa araya kan girerse iş işden geçecekdir. Haber aldığıma göre Eskişehir'de bizim kuvvetleri keseceklermiş." "Bunu zannetmem" dedim "Çünkü sizin kuvvetlerinizi imhâ etmeyi bizler de düşünmeyiz. Fakat belki bir galeyân onları silâhlarından tecrîd etmek istedi. Onlar da silâhlarını vermediler ve bir vakʿa oldu. Esâsen Anadolu'ya kaçmak için can atdığımdan beni serbest bırakırsanız her hâlde Anadolu'daki kuvvetlerin hayâtları taht-ı emniyete girer. Çünkü Paşa İstanbul ahvâlinden haberdâr değildir. Hem sizinle temâsımı ve hem de pek mübâlağakârâne akseden ahvâli kendisine anlatırım. Her ne kadar buradan telgraf yazılırsa Paşa bu telgrafların sizin sansürünüze tâbiʿ olduğunu pek güzel bilir." "Onun için iʿtimâdâtımız pek güzel" dedi "Bizim maksadımız Anadolu'daki kuvvetleri Dersaâdet'e toplamak ve Kuvâ-yı Milliye ile bir temâs husûle gelmeyib kan dökülmesine meydan vermemekdir. Şimdi Erkân-ı Harb Re'îsine gideceğim. Size ve refîkiniz Emin Bey'e bir vesîka alırım. Yarın hareket edersiniz" dedi. Bir saat sonra vesîkayı alıb avdet etdim. Ferdâsı günü Bahri Bey'den ve arkadaşlardan topladığım maʿlûmâtı şifâhen arz etdim.

Hülâsa: [1] İngilizler Bolşevikliği, ittihâd-ı İslâm âmâlini alkışlıyoruz ve bu kuvvetlere istinâd ederek mutâlebât dermeyân ediyoruz zehâbındadırlar.

2) Düvel-i İ'tilâfiye'nin arasını açmak sûretiyle bizi ithâm ediyorlar.

3) Pâdişâh kuvvetine bi'l-istinâd ve Hürriyet ve İ'tilâf Partisi'ni ele alarak memlekete hâkim olmak arzusundadırlar.

4) Gâye-i emelleri İstanbul'u almak ve bütün Asya entrikalarını buradan idâre etmek istiyorlar.

Bendeniz Benet'in umûmî muhâveresinden bunları istintâc etdim. Birinci, ikinci maddeler kâbil-i tekzîbdir. 3'üncü maddenin tatbîkâtında imkân olmadığını isbât mümkündür. Çünkü onlar kısmen buna kâniʿdirler. Fakat dördüncü madde en ruhlusudur. Maʿamâfîh bugün için İngilizler bu maddeyi entrika veya kuvvet veya suver-i sâire ile yapabilirler. Fakat bunun ne kadar azîm müşkilâtı dâʿî ve Avrupa'da yapacağı ihtilâtâtı kendilerine sarâhaten gösterir ve milliyetperverler ile anlaşmak için fedâkârlık yapmak lüzûmu olmadığını ve bizimle anlaşırlarsa âlem-i İslâm'ı kazanacaklarını ve Bolşevikliği bu sûretle âlem-i İslâm nazarında çürüteceğimize de kâniʿ olmalıdırlar. Bittabiʿ bendeniz diplomat değilim fakat birçok husûsât daha açılınabilir. Velhâsıl İngilizlerle menâfiʿimiz yalnız te'lîf edilir kanâʿatiyle bunları yazdım. Bununla beraber Pâdişâh İngilizlerin elinde mühim bir kuvvetdirse bu çârenin halli bulunulursa İngilizlerin bize meyilleri yarı yarıya artar. Binâenaleyh Pâdişâh'a İngilizlerin dahi pek iʿtimâdları yokdur. Kendisinin hiçbir karakteri olmadığı ve şâyân-ı iʿtimâd değildir diyorlar. Olabilir ki bendenizi iskandil için böyle bir şey dahi söyleyebilirler.[413]

1 Mayıs 1920. İngiliz bağımsız muhafazakâr *The Daily Express* gazetesi: *Bursa'nın Ulusçu valisi Fatin Bey Kemalist karşıtı halktan büyük bir grubu idam ettirdi. Köylere cephane parasıyla asker için baskınlar yapıldı*.[414]

3 Mayıs 1920. Edirne'deki 1'inci Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar (Eğilmez), TBMM Reisi Mustafa Kemal'e şifreli telgraf gönderdi. Sadrazam Damad Ferid'in ve Padişah'ın Sevr Andlaşmasını kabul ve Kuvâ-yı Milliye'yi ezmek düşüncesinde olduklarını yazıyor. Cafer Tayyar'a göre Dahiliye Nâzırı Ahmed Reşid (Rey) *"akıllı, tedbirli," yurtsever, Trakya'da silahlı savunma ve bu savaşıma destek olma yanlısı*dır. *"Genç" İngilizler Kuva-yı Milliye ile anlaşma isterken, Yüksek Komiserlik ve çevresi Kuva-yı Milliye'yi yok etmek düşüncesinde*dir. *Fransızlar maddi olarak bir şey yapamayacak durumda olmakla*

[413] T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 457-460.

[414] The Daily Express, 1 May 1920, Rebel Turks' Gains, p. 1; Aktaran: Aylin Hacihanifioğlu, *Millî Mücadele'nin İngiliz Basınındaki Yankıları (1919-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2019, s. 82.

*birlikte, yardım yanlısı*dır. *Ama Urfa gelişmeleri kötü etki yapmış*tır. *Yeni Kolordu Komutanı Muhittin ile hiçbir sorun yok*tur. *Trakya'nın özel durumu ve halkın arzusu dolayısıyla "şu aralık" hükümetle anlaşmış olarak işleri götürmekte "kat'i bir zaruret" vardı*r. *Tayyar Süleyman Şefik'le de görüşmüş*tür. *O da Kuva-yı Milliye ile anlaşmak fikrinde görünüyor. Kurmay heyetinde Kurmay Albay Behzat, Yanyalı Tahir, Binbaşı Koca Mustafapaşalı Hayri beyler var*dır.[415]

10 Mayıs 1920. TBMM Hükümeti beyanname neşretti: *Gerek Siyaset-i hariciye, gerek vaziyet-i dahiliyemizin istilzam edeceği [gerektirdiği] tedabir-i askeriye ve bir mecra-yı salimde cerayan edebilmek için Kuva-yı Milliye, teşkilat-ı muntazamaya ilhak edilerek resmi bir mahiyete koymak üzere tedabir-i mukteziyeye [gerekli tedbirlere] tevessül edilmiştir*.[416]

11 Mayıs 1920. Tokat Mıntıka Kumandanından BMM Reisi M. Kemal'e telgraf: *Biga taraflarında 18 Çerkez köyünün top ateşiyle yerle bir edildiği hakkında İstanbul'da çıkan Serbestî Gazetesinin yayınları bura Çerkezleri kötü* etkilemektedir. Haberlerin tekzib edilmesi melzumdur.[417]

13 Mayıs 1920. *The New York Times* gazetesi yazıyor: *Bursa ve Adapazarı'ndaki cezaevlerinden Mustafa Kemal'in ordusuna katılmak isteyen mahkûmlar serbest bırakıldı*.[418]

16 Mayıs 1920. Paris'teki murahhas heyeti mensubu Ahmet Reşit Rey'den İngiliz Kaimmakam Grogan'a: Sevr şartları hafifletilirse; *Türk köylüsü Mustafa Kemal'in kendilerini tedhişe tabi tutan eşkiyalarından nefret ediyor; dolayısıyla hükümetin askerlerini iyi karşılayacaklar*.[419]

TBMM Hükümeti Müdafaa-yı Milliye Vekâleti, Kuvâ-yı Milliye teşkilatının BMM Ordusuna bağlanmasına karar verdi.[420]

> Hükümetin 16 Mayıs'ta aldığı bir karar da Kuva-yı Milliye'nin gereksinimlerinin hükümetçe karşılanması yönündeydi. Böylece Kuva-yı Milliye'nin halktan mal ve para toplamasının önüne geçilecekti. Bu konuda da Abdülhalim Çelebi'nin bir önergesi göze çarpıyor. 29 Nisan'da okunan önergede, yardım toplamanın "derhal" yasaklanması istenmişti.[421]

19 Mayıs 1920. Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri, beyanname neşretti[422]:

> Ey Padişaha, dine, devlete, beşyüz seneden beri bağlılığı ile dünyayı hayrette bırakmış olan gerçek Müslümanlar:
>
> Bolşevik adı altında dörtyüz yıllık din ve devlet düşmanımız olan Moskoflardan çıkmış dinsel yasaya aykırı ve kanun dışı olan bir görüşe kapılan birtakım eşkıya vatanı kurtaracağız diye Anadolu'nun siz saf ve dürüst halkını aldatarak, Padişahına, Müslümanların Halifesine isyan bayrağı çekmişlerdir. Bolşeviklik; paranın, malın ve arazinin ayak takımı yersiz yurtsuz birtakım haydutlar tarafından yağma edilerek bu haylaz, tembel, cani herifler arasında bölünmesi, hiç kimsenin nikâhlı karısı olmayıp her kopuğun her kadını istediği gibi kullanması, çocuklar iki yaşına kadar analarının kucağında kaldıktan sonra alınıp genel evlerde beslenerek anasız ve babasız yetiştirilmesidir ki, ne bir baba çocuğunu, ne bir evlât ana ve babasını tanımaması demektir. Bu, dinimiz olan İslâma aykırı olduğu gibi aile hayatına, insanlığı her şeye zıt bulunduğu için Müslüman memleketlerinde sökemez. Çünkü gâvur icad olan bu âdete uyarak malını, karısını feda edip Rusya'da sokaklar

---

415 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 136-137.
416 Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 2018, s. 367.
417 Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı. (1974). *Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt: İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)* içinde (s. 143). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
418 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 140.
419 Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 77.
420 Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 54, Vesika No: 1235; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 181, dipnot 281.
421 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 55.
422 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 662.

ortasında hayvanlar gibi, yaşayan adamlar gibi serseriyane bir hayatı hiç bir Müslüman, hiç bir insan, hiç bir vicdan kabul edemez.

Ancak memleketimiz öteden beri haydutluk ve soygunculuğa alışmış, seferberlik sürdüğü müddetçe vurgun vurarak kanunun üstünde bir üst gibi bulundukları yerlerde zorbacasına hareket ve rahat yaşamayı, eğlence ve içkiye rezaletle ulaşmış birtakım subaylar ile hapishaneden kaçmış yahut her nasılsa yakasını şimdiye kadar kanun pençesine vermemiş olanlar vardır ki bunlar milletin ezildiğini, mahvolduğunu, köylerin harap, kadınların dul, çocukların yetim kaldığını düşünmek istemezler. Amaçları her ne nam olursa olsun vurgunculuk devrini sürdürmektir. Dürüst kişilerin sığındığı kanunu, hükümeti padişahı tanımıyorlar. Vatanı kurtaracağız diye bütün Anadolu'yu kasıp kavuruyorlar. Padişahımız tutsaktır, kurtaracağız diye zorla asker ve para topluyorlar.

Bir yıldan beri Anadolu'da yakmadık köy, öldürmedik adam, yapmadık cinayet bırakmadılar. Halbuki, Yunanlıları İzmir'den çıkaracağız dediler, aksine işgalin genişlemesine sebep oldu, barış koşullarını hafifleteceğiz dediler, aksine daha çok artırdılar. Din kardeşiyiz diyorlar, köylerimizi soyuyorlar, zorla asker yapıp din kardeşlerimize, hem de Halife-i Müslimin Efendimizin yasa içi olan Hükümetine karşı silâh kullanmağa zorluyorlar.

Bu, hükümete, kanuna karşı bir isyandır. Yasa içi olan hükümetlere karşı hiç bir yasa dışı bir kuvvetin süreli olduğu görülmemiştir ki bunlar da dayanabilsinler. Eper hükümet bu isyanı bastırmağı başaramayacağı düşünülse bile o zaman Anadolu'ya dehşetli bir Yunan ordusunu sokacaklardı ki, onlar doğal olarak bizler gibi dökülen kanların din, kardeş kanı olduğunu düşünerek hareket etmeyecekler. Anadolu'nun sağlam birkaç ilinde de diğerleri gibi taş üstünde taş bırakmayacak aldatılmış olanlar ile aldatanlar ayırdedilemeyip asayişsizliğe uygun görünen memleketimiz, yüzyıllarca başını doğrultamayacak bir durumda ezilecektir. Düşman düşmana mevlüt okumaz. Bunun için bütün durumları düşünün, eylemleriyle gözünüz, önünde ne oldukları açığa çıkmış olan bu cani, bu haydutlara aldanmayınız. Sonra pişman olmak fayda vermez.

Padişahımız bunları asın diye ilân etmiş. Şeriat fetvasını vermiş. Her tarafta girişime başlanmak üzere ordular hareket ettirilmiştir. Bunları tanıyan, gece gündüz içki ile, soygunculuk ile karılar, oğlanlar ile vakit geçirdiklerini gören yakın yerler kendilerine hiç bir yardımda bulunmadığı için kendilerinin rezilliğini göz önünde görmeyen uzak yerler halkını aldatıp asker toplamağa çalışıyorlar. Hükümet kuvvetleri düzenli kollar ile üç noktadan yürüyerek bunları aynı hak ile tepeleyecektir. Gelen bunların hepsi günahkâr değildir. Aldatılmış olanların kanına girmeyi vicdanımız, dinimiz kabul etmiyor. Padişahımız Halife-i Müslimin Efendimiz de kandırılmış olanları özürlü görerek yüce aflarını duyurdular. Buyruğundaki kuvvetler düzenli kuvvetlerdir. Çerkez, Abaza, Türk, Gürcü, Lâz bunların hepsi din kardeşliği duygusu ile doludurlar. Teslim olacak halkın, askerin malı, canı, namusu benim ve hükümetin sorumluluğu altındadır. Hattâ karışıklığa meydan verilmemek için asker ve gönüllü kuvvetleri şehrinize sokmamayı bile yükleniyorum. Bütün Çerkez ve Abazaların en çok sözü geçen vicdanlı kişileri yanımdadır. Şehri Bolulu süvariler ile polislerim koruyacaktır. Bir tek din kardeşinin burnunun kanamasına bile (vallah ve billâh) izin verilmeyecektir. Hattâ şimdiye kadar bu yolda hareket etmiş olan subayları dahi kandırılmış bir din kardeşi, kan kardeşi tanıdığımız için ne canlarına ne de mallarına dokunulmayacaktır.

Harp divanına verilmeyecektir. Bunun için memleketin ileri gelenleri gizlice toplanınız. Sizlere silâh dağıttıkları anlaşılıyor.

Tabiî subayları hemen tutuklar ve askere teslim olmalarını teklif edersiniz. Askerin teslim olmak üzere bulunduğunu, fakat soyulup öldürüleceklerinden korktukları için bir araya gelmediklerini bu tarafa kaçıp gelenler söylediler. Bu teklifi verdiğimiz söz üzerine kabul edeceklerinden eminim. Bunu size hükümet adına yazıyoruz. Ve hiç kimsenin bir şeyine dokunulmayacağını yine yasa içi hükümet adına yükleniyorum. Aksi durumda pek şiddetli bir surette kanunun ve din yasasının hükümleri istemeyerek, vicdanım arzu etmeyerek

> uygulanacaktır. Herhangi bir araç ile karşılığınızı bekliyorum. Karşılık yirmidört saate kadar gelmediğinde ilçenizi bilhassa merkezini eşkiyalara katılmış sayacağımı üzüntü ile bildiririm.[423]

Peki İttihatçılar Kuva-yı Milliye'yi nasıl değerlendirmekteydiler? "İttihatçılar'ın ileri gelenlerinden", İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı, İstanbul'da yayımlanan ünlü Tanin gazetesinin (Cemiyete ait ve bağlı) yazarı, Ankara'da "Matbuat ve İstihbarat Müdür-ü Umumiliği" görevini yapmış Muhittin Birgen, Karabekir'e gönderdiği ünlü mektubunda: "Netice itibarıyla İttihat ve Terakki'nin merkez ve sol unsurlarından başka bir şey olmayan Kuva-yı Milliyeciler" yorumunu yapmaktadır.[424]

Kuvvacılığın karanlık vücuhundan: Gasb, darb, kıtal, yağma: *Bu dönemdeki yağmacı siyaset, Falih Rıfkı Atay'ın metinlerine de yansır ve görülür ki Çerkes Ethem kuvvetlerinin yanı sıra Kuvâ-yı Milliye için oluşturulan küçük birlikler de halkın birtakım mal ve eşyasını zor kullanarak alır. Öyle ki Kemal Paşa tarafından bu tür durumları önleme amacıyla İç Anadolu'ya bir genelge gönderilir. Yozgat'ta yaşayan ve babası o dönem asılmakla karşı karşıya kalan bir tanık kişi tarafından sözlü tarih görüşmesi çerçevesinde aktarılan şu ifadeler, bu durumu destekleyen bir örneklik teşkil eder*:

> Çerkes Ethem'in askerleri köye geliyor. Babam o sırada inek güdüyor. Çapanoğulları'nı soruyorlar. Bir alakası olmadığını anlayınca bu ineklerden başka elinde ne var diyorlar. Altın gibi şeyler istiyorlar. Babam bir şey söylemeyince dövmeye başlıyorlar. Babam ineklerden başka bir şey olmadığını söylüyor, onları alabileceklerini söylüyor. Bu sefer köyde zengin olan hanelerin nerede olduğunu soruyorlar ve söylemeyince öldüresiye dövüyorlar. Çapanoğlu dedikleri tamam, zengindi, köylü desen fakirdi ama böyle Çerkes Ethem'inki gibi şeyleri yoktu. İnsanları dövmesi, öldürmesi yoktu. (N. T., Sözlü Tarih Görüşmesi)[425]

20 Mayıs 1920. Fransız sermayesiyle Adana'da neşredilen *Ferda* gazetesi, Hafız Mahmut imzalı bir bildiri yayınladı: *Ey ahali! Yunan'ı bile İzmir'den çıkaramayan Kuvayı Milliye denen eşkiya kuvvetine inanmayınız. Bunlar Fransızları Adana'dan nasıl çıkarır?*[426]

21 Mayıs 1920. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İstanbul Sultanahmed'de miting tertipliyor. Şeyhü'l-İslâm Mustafa Sabri Efendi, Sevr *koşullarının kabul edilemeyeceğini söyledi*.[427] Mustafa Sabri Efendi: *Ben, hakkımızda bî-rahmane* [merhametsiz] *hükmü veren galib devletlere Mustafa Kemal kuvvetini değil de, o kuvvetin asıb kesdiği ahalinin hûn-ı mazlumunu* [mazlum kanını] *gösteriyorum*.[428]

21/22 Mayıs 1920. Anzavuroğlu Ahmet, Sadrazam Damad Ferid Paşa'ya telgraf gönderdi. Buna göre Sivas Heyet-i Temsiliyesi Arnavud ve Lâz çetelerini kullanmaktaydı. Nizamiye askerleri, Kuvâ-yı Milliye'nin tarafını tutmaktaydı. Anzavur kuvvetleri, Kuvâ-yı Milliye karşısında mağlub olmuştur:

> Yüce emirlerinize uyarak İzmit'e gelip, bu zamanda oturmak için pek emin olan Yavuz'u da ziyaret ettim. 500 süvari ile 1500 piyadenin iaşe ve maaşları hususunda sarfedilmek üzere huzur-u sâmilerinde hesap edilen 60.000 lira 2000 tüfek ve top ve cephane istemiş ise de, paranın katiyen verilemeyeceği, fakat 2000 tüfek ve cephane verileceği ve bunların üç güne kadar yetiştirileceği ifade edilmekle Adapazarı'na gelip 10 miktar

---

[423] Süreyya Şehidoğlu. (1970). *Milli Mücadele'de Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları* içinde (s. 22-24). Ankara: Bilgi Basımevi; Aktaran: Ömür Sezgin. (1984). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu* içinde (s. 28-31). İstanbul: Birey ve Toplum Yayınları.

[424] Emel Akal, *Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 2018, s. 32. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. Muhittin Birgen, "hilafet ve saltanata daha 1919'da karşı" idi (Akal, 2018, s. 49).

[425] Büşra Nur Topal-Akdoğmuş, *Cumhuriyet'in İnşasında Taşrada Muhalefet: Çapanoğulları'nın İki Rejim Etrafındaki Dönüşümü* [Doktora Tezi], 2024, s. 121-122. *ÖFA derkenarı*: Birçok Kuva-yı Milliyecinin halka mezalim irtikab ettiklerine dair deliller, Kemalistlerin 1920'den beridir Çerkes Edhem kategorik aleyhtarlığına mahsus, münhasır değil. Cemiyetin muhtelif tabakaları şikâyetçi.

[426] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 49.

[427] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 113.

[428] Peyam-ı Sabah, 22 Mayıs 1336-1920, Numero 10964, *Dünki Muazzam Miting*, s. 1.

süvari ve piyade peyda edip üç aya yakın kuvâ-yi milliyenin işgal ettikleri Kandıra kazasını işgal eden kuvâ-yi milliyenin en mühim yüzü mütecaviz Arnavut çeteleri ile bizzat müsademe yaparak dağıttıktan sonra Kandıra'ya gönderilen Çerkez Şirin Bey müfrezesi tarafından istirdat edilmiş ve asıl Geyve Boğazlarını işgal eden kuvâ-yi milliyeci Ali Fuat Paşa'nın kuvvetlerine karşı gidilip çok şiddetli müsademelere tutulup iki saat sonra şimendiferin Sakarya köprüsü zaptedilmiş ise de, şehrin Sapanca cihetinde bulunan nizamiye askerlerinin harb cephesine iştirak etmemesi yüzünden bir çok şehit ve yaralı vererek, bizzat işgal edilen köprü, dağlarda meskûn olan âsî lâz çetesinin kuvâ-yi milliyeye katılıp arkamızdan şiddetli ateşler açtığından, gece saat altıda bilmecburiye terkedip yararlılık gösteremiyen Sapanca Nizamiye kolunun bulunduğu cepheye gelip, boğazın kilidi mesabesinde olan, düşman tarafından bir aydan beri tahkim edilen bir vâsî tepeyi her taraftan mücahitleri ve topları idare etmek, şehit ve yaralı vererek saat 11'de işgal edip nizamiye askerine teslim edilmiş ise de, muhafaza edemiyerek gece yarısı hatlarına çekilip düşman yine girmişti.

Şu hal üzerine bir haftadanberi rahmet ve çamur içinde muharebe eden mücahidinin hayvanleriyle kendilerinin iaşeleri hususunda muzayakada oldukları gibi, bu uğurda bir çok mecruh olup, hayvanları düşman tarafından katlediliyor. Yaya kalan mücahitlere hayvan almak ve alelhesap verilmek üzere, Şefik Paşa'dan aldığım 5000 liradan maada 60000 lira kadar daha borç edinip şimdiye kadar bin müşkilâtla idare edilmiş ise de, bundan böyle idareleri gayri kabil olmakla beraber ayın 21 inci günü edilen muharebede hayvanın yıkılıp altında kalan ayağım ezilmiş olduğundan tedavi ettirmek üzere yüksek müsaadenizde Dersaadet'e hareket eylediğim mâruzdur.[429]

23 Mayıs 1920. İstanbul matbuatından *Vakit* gazetesi, Fransız *Journal d'Orient* gazetesi muhabirinin Geyve geçidinden bildirdiği haberi iktibas ediyor: *...Milliyetçilerin tatbik-i adalet nokta-i nazarından takib ettikleri hatt-ı hareket de pek tuhaftır. Hele sür'ate diyecek yok. Mesela iki adamın birbirinden şikâyeti oldu mu doğru milliyetperver reisinin yanına gidiyorlar, bu zat şikâyetçileri kemal-i dikkatle dinliyor ve neticede her ikisinin de hem haklı hem de haksız olduğunu ve binaenaleyh 24 saat zarfında meseleyi aralarında halletmeleri lazım geldiğini ve aksi takdirde ikisini de kurşuna dizeceğini söylüyor. Ve 24 saat sonra iki şikâyetçi de hal-i itilafda bulunuyor*.[430]

26 Mayıs 1920. *Çerkez Ethem Kuvvetleri Düzce'yi olaysız bir şekilde ele geçirir. Mehmet Zekai, Düzce'ye giren Kuva-yı Milliyecilerin, Çerkez Ehem'den "Anadolu Padişahı" olarak bahsettiğine dikkati çeker*.[431] Çerkes Ethem'in müfrezesindeki "yüzbaşı" Şişman Ethem ise, Mehmet Zekai Konrapa'nın hatıratına bakılırsa, bir gâsib idi.[432]

Elebaşı Çerkes Sefer, Albay Refet ile görüşüp geri çekilme hususunda anlaşmış iken Çerkes Ethem ve kuvvetleri, Düzce'yi basıp Sefer Bey diğer liderlerini ve İstanbul Hükûmeti'ne bağlı kurmay binbaşı Hayri'yi idam ettirmiştir.[433] Oldukça ilginçtir, Nisan 1920'deki Bolu Ayaklanmasını yaklaşık 4000 kişilik kuvvetle çıkaran mezkûr Çerkesler ve Abhazlar, Hüsrev Gerede'nin belirttiğine göre, daha sonra Kuvâ-yı Milliye'ye, Çerkes Ethem'e katılmıştır.[434]

[Mehmet Sezai] Ayrıca Sefer Bey'in, Refet Bey, tarafından Kuva-yı Milliye'ye kazandırıldığını, aralarında barış olduğunu ancak Çerkez Ethem'in, Sefer Bey'i çekemediği için, Refet Bey'in Düzce'ye gelmesinden önce idam ettirdiğini vurgular. Sefer Bey'in beş bin kuvvetinin bulunduğunu Ethem'in ise bin kişilik bir kuvvetinin olduğunu, şayet Sefer Bey'in Kuva-yı Milliye'ye katılması durumunda Çerkez Ethem'in Anadolu Padişahlığının da gideceğine dikkati çeker.[435]

---

[429] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 121-122, dipnot 71.
[430] Ş. Can Erdem, *Sadrâzam Damat Ferit Paşa* [Doktora Tezi], 2002, s. 174. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
[431] Bünyamin As. (2018). Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyan Günlerinde Bolu [Kitap Değerlendirmesi]. *Tarih Kritik*, 4(4), s. 74.
[432] Bünyamin As, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyan Günlerinde Bolu* [Kitap Değerlendirmesi], 2018, s. 75.
[433] Sami Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 2003, s. 201.
[434] Sami Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 2003, s. 202.
[435] Bünyamin As, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyan Günlerinde Bolu* [Kitap Değerlendirmesi], 2018, s. 75.

Mayıs 1920. Çerkes Edhem, faaliyetlerini, İttihadçı-komünist *Yeşil Ordu Cemiyeti*nin ocağına dönüşmüş bulunan Eskişehir'de sürdürmeye başladı:

> 1920 yılının Mayıs ayında Sovyet Rusya'daki Kızıl Ordu'dan esinlenerek Mustafa Kemal'in çevresindeki bazı milletvekilleri tarafından kurulan* Yeşil Ordu'nun cihat bayrağında da şu sözler yer alıyordu: "Asya Asyalılarındır, Yeşil Ordu aileye saygılıdır, yolunu hak yolu bilir, Allah yolu bilir. En ağır suç emperyalizmdir. İdam cezası yalnız emperyalizmden yana olanlara verilir. Yeşil Ordu, Kızıl Devrim Ordularına en içten kardeşlikle sonsuza dek bağlıdır ve onların dostudur."
>
> *Tokat Milletvekili Nazım Bey'in ifadesine göre cemiyet kurucuları hepsi milletvekili, üçü bakan 14 kişiydi. Merkez yöneticileri şunlardı: "Sıhhiye Vekili Dr. Adnan, Dahiliye Vekili Hakkı Behiç, Tokat Mebusu ve Dahiliye Vekilliğine seçilmiş olan Nazım, *Yenigün* gazetesi sahibi Yunus Nadi, Şeyh Servet, Hüsrev Sami, İbrahim Süreyya, Namık Hamdi, Muhittin Baha, Eyüp Sabri, Reşit, Mustafa, Sırrı, Celal."[436]

Fransız Jandarma Yüzbaşı Laffranque'ın yazanağında askerin durumu üzerine çarpıcı bilgiler veriliyor. 1920'de Ankara'dan bindiği trende bir vagon asker varmış. Askerler istasyonlarda inemiyorlarmış ve vagonun kapıları subay gözetimi altında silahlı nöbetçiler tarafından tutuluyormuş. İlk istasyonda askerlerden biri Mustafa Kemal'in ailesine ağır bir küfür etmiş. İstasyonu dolduran işsiz güçsüzlerden hiçbir tepki gelmemiş. İstasyon görevlilerinden biri, on gün kadar önce askere alınmış birçok gencin trenin yokuşta yavaşlamasından yararlanarak toplu olarak kaçtıklarını, onun için önlem alındığını açıklamış. Yüzbaşı da Ankara'dan ayrılmasından birkaç gün önce, jandarma tarafından oraya getirilmekte olan askere alınmış 200 gençten 70'inin kaçtığını, getirilenlerden üçünün de kaçarken vurulduğu için yaralı olduklarını anlatıyor.[437]

1920 yazı. *O günlerde millî kuvvet kurmanın koşullarını belirtmek bakımından, Ege'de direnişi örgütlemeye çabalayanlardan Kâzım Özalp'ın bir anısını aktaralım: 1920 yazında İnönü bölgesinde Özalp, karargâhına giderken kırk kadar silâhlı adam tarafından yolu kesilir. Subayım deyince eşkiyalar öldürdüğünden, Özalp ve yanındaki arkadaşları, kimliklerini saklayarak eşkiyanın elinden kurtulmayı başarırlar. Kuvvet alarak sonradan eşkiyaları yakalarlar. Özalp sözlerini şöyle tamamlar: "Bunlar meğer, önce Kütahya'nın dağ tarafından Kuva-yı Milliye diye kaydolunarak silâh almışlar, sonra kendileriyle birlikte olan subayları vurmuşlar ve işi eşkiyalığa dökmüşler... Ve böyle birçokları vardı."*[438] Köprülülü Kâzım (Özalp), masondur.[439]

Haziran 1920 bidayeti. Çerkes *Ethem Bey Haziran başında Ankara'ya gittiğinde istasyonda kahramanlar gibi karşılandı. Karşılayanlar arasında Mustafa Kemal de vardı. Mustafa Kemal ona özel otomobilini tahsis etti. Ethem Bey halkın tezahüratı arasında Ankara sokaklarında turladı. Geceyi Milli Savunma Bakanlığı olarak kullanılan Ziraat Mektebi'nde geçirdi. Ertesi günkü toplantıda, muhtemelen bu pohpohlamadan dolayı kendine güveni iyice artan Ethem Bey, 15 Mayıs 1920'de Yozgat'ta patlak veren Çapanoğlu İsyanı'nı bastırması teklif edildiğinde, önce Batı Cephesi'nin durumunu ileri sürerek görevi kabul etmek istemedi. Sonrasında aşağıdaki konuşmayı yaparak görevi kabul etti*:

> Orta Anadolu'da ve bir köşede hiçbir ecnebi ve İstanbul Hükümeti ile irtibatı kalmayan Yozgat İsyanı'nı söndürmekten acizsiniz. Anladığım şudur ki, bidayetten beri hala vaziyeti kavrayamadınız ve yahut da şahsi ve daha ehemmiyetsiz şeylerle meşgul oluyorsunuz. Ve belki de (…) tamimler, tebliğler, konferanslarla her şey olup bitiverecek sandınız ve aldandınız, af buyurunuz. Bu serzenişten muradım, bu gafletler tekerrür etmesin

---

[436] Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 274. Yeşil Ordu müessisanı arasında Mustafa Kemal'in ajanlığını yapma ihtimali yüksek eşhas bulunuyor: Adnan Adıvar, Yunus Nadi, Hüsrev Sami Kızıldoğan.

[437] *Ministere des Affaires Etrangeres*, c. 93, s. 50; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 67.

[438] *Yakın Tarihimiz*, Cilt II, s. 326; Aktaran: Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1023, dipnot *.

[439] Celil Layiktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, 1999, c. 1, s. 99. "1902 yılında kurulan [..] Macedonia-Risorta Locası'nın üyelerinin arasında da Kâzım Özalp Paşa [..]"

temenniyatına mebnidir. Ben bu kalan isyan meselesini emriniz üzerine uhdeme alıyorum. Ve sizleri bu gaileden kurtaracağımı ümid ediyorum.[440]

18 yaşlarındaki Koçzade Vehbi şehadetini yıllar sonra şöyle ifade edecektir: *Atatürk'ün, Çerkes Ethem'i istasyonda karşıladığını, kucaklaştıklarını görmüştüm*.[441]

İsmet (İnönü) ile Çerkes Edhem mülakat ediyor. İsmet, Edhem'e sual tevcih ediyor: *Bu kadar eşkiyayı sen dağda nasıl tutuyorsun? Bunlar şehirdeki karısını, kızını, çocuklarını özlemezler mi? Nasıl yapabiliyorsun bunu?* Çerkes Edhem şöyle cevab veriyor: *Ben onların her birine şehirde suç işlettim. Zaten şehre inemezler. İnseler yakalarlar onları. Dağda bu sayede duruyorlar*.[442]

Etem, çok sert ve acımasızdır. Kısa bir sürede kuvvetlerini büyütür. Bunda çeteciliğe yatkınlığı kadar, kullandığı metodların da payı vardır. İsmet Paşa, muntazam Ordu birliklerinin, askerden kaçışlar dolayısiyle çözülüp dağılışına karşılık Etem birliklerinin sayıca artış ve güçlenişini görünce, bunun nedenini, Etem'in ağabeyi Reşit'e sorar:

- Siz gittiğiniz yerde vuruyorsunuz, kırıyorsunuz, yağma ediyorsunuz, sonra da bu halkın içinden bu halkın çocuklarını alıyorsunuz ve bunlar sizin sâdık adamlarınız oluyor. Nasıl yapabiliyorsunuz bunu? Güldü: Usulü vardır onun, dedi. Ben:

- Nedir, nasıl bir usuldür, dedim. Reşit Bey anlatmaya başladı:

- Gidersin, dedi, işin gereğini yaparsın, sonra da orada gözüne kestirdiğin adamları alırsın, onları suç ortağı yaparsın. Kendilerine talan yaptırırsın, düşmanı olanlara düşmanlarını vurdurtursun. Suça bulaşmış olurlar. Artık bunlar köylerine gidip de vatandaşları ile doğal ilişkiye giremez duruma gelirler. Bütün yaşamları boyunca, kurtuluşları size bağlılıktadır.

Reşit Bey bana kendi usullerini anlattığı zaman sordu:

- Bunları yapabilir misiniz? Ben:

- Sizin yaptıklarınızın hiçbirini yapamayız, dedim. O da:

- Öyleyse Ordu'yu da yapamazsınız, demişti.[443]

Yağma, düşmanlarını öldürtme ve suç ortağı yapma metodlarının yanı sıra, Etem birlikleri, yüksek ücretli askerlerden kuruludur. Subayları, Ordu subaylarından çok daha fazla ücret almakta, erlere bol para verilmektedir:

"Askerleri ayda onbeşten otuz liraya kadar aylık alırlardı. Yâni resmî Ordu'dakinden hemen hemen üç kat fazla. Bu nedenle resmî Ordu'daki askerlerin bir kısmı o tarafa geçiyordu".[444]

Etem Ordusu, bir halk ordusu değil, yüksek paralı ve ayrıcalıklı bir ordudur. Gerekli para yalnız zenginlerden değil, bütün halktan terörle alınır. Ordu'ya para ve asker sağlamakta büyük hizmetleri geçen Uşak Müdafaa-i Hukuk Başkanı İttihatçılardan İbrahim Tahtakılıç, Etem'den acı acı yakınır:

---

[440] Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 272.
[441] Gürel Tüzün, *Vehbi Koç Anlatıyor*, 2018, s. 49.
[442] Ferruh Bozbeyli, *Yalnız Demokrat*, s. 237; Aktaran: Said Alpsoy, *27 Mayıs: Öğrenci Gösterileri ve CHP Kışkırtması*, 27 Mart 2025, dk. 43:40-45:57, YouTube adresinden temin edilmiştir.
[443] Ulus gazetesi, 28 Nisan 1968 & 6 Mayıs 1968, "İnönü'nün Hâtıraları"; Aktaran: Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 579-580.
[444] Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, s. 175; Aktaran: Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 580.

"Köylülerden topladığımız para, eşya, atları hep ona veriyoruz, sinilerle baklava gönderiyoruz, o yine kendisi toplamak istiyor, adamlarını göndererek köylerden para, eşya ve asker toplamak hevesinden vazgeçmiyor, buyruğunu dinlemeyen köyleri de yaktırıyor".[445]

2 Haziran 1920. Adliye Müsteşarı Said Monla, *Alemdar* muhabirine beyanat verdi: [..] *Harbiye Mersinli Cemal Paşa; neticesiz ve esassız makasıd uğrunda mütareke şeraitini ihlal ederek Devlet-i Osmaniyeye devletlerin adavetini celb etdi. Reji Komiseri Nuri Beğin Beğoğlundaki ikametgahında İzzet Paşalar, Abdurrahman Şeref, Cemil Molla beğler, Fevzi ve Cevad ve Salih paşalarla müzakerat içinde Demirci Efenin, kahraman teşkilatcıların menakıbı ile vaktini geçirdi. Şimdi Anadoluda intişar eden Hakimiyet-i Milliye gazetesi sahibinin Memleket namıyla İstanbulda neşretdiği mahud gazetede mevki-yi iktidara getirilmesini Kuva-yı Milliye namına taleb eylediği İzzet Paşanın Abdurrahman Şeref Beğin, Cemil Monla Beğin Harbiye Nezâretinde bulunan Mersinli Cemal Paşa ile akd etdikleri ictimaın; haricen ne kadar su-i tesir ika etdiği düşünülmek istenilmedi. Sonra katiller mahbus-ı örfiden çıkarılıyor, masumlar, mazlumlar, vatanla alakadar olanlar, ismeti ecanibce bile müsellem olanlar habsediliyordu*.[446]

8 Haziran 1920. *Ankara'nın haklarında tutuklama kararı aldığını, Yahya Galip Bey'in uçurduğu haberden öğrenen Çapanoğlu Celal ve Edip Beyler, yanlarına bazı adamlarını da alarak.. Yozgat'ı terkettiler*.[447] Çapanoğlu'nu tedib etmek için yardıma çağrılan 1'inci Kuvâ-yı Seyyare Umum Kumandanı Çerkes Edhem Bolşevik "Yeşilordu" cemiyeti mensubuydu ve *düzenli bir ordu ile iş görülemiyeceği, bunun yerine Rusya'da olduğu gibi millî birlikler meydana getirilmesi* fikrinde idi. TBMM Hükümeti, faydalanmak saikasıyla Çerkes Edhem ve kardeşlerinin "aşırı" faaliyetlerine ses çıkarmıyordu. Zaten Çerkes Edhem'in silâhlı gayr-ı nizamî kara kuvveti, TBMM Hükümetinin uhdesindeki silâhlı nizamî kara kuvvetine faik idi. *Çerkes Ethem'in idaresindeki adamların sayısı üç bin kişiyi geçiyordu, bunların dört top'u ve 12 makineli tüfeği vardı. Halbuki Ankara, 1920 yılı ortalarına kadar onların karşısında çok zayıf durumda bulunuyordu*.[448]

Bu tarihlerde "İslami Bolşevik Ceride" *Yeni Dünya*'nın mesul müdürü ve muharriri Arif Oruç, hem *Türkiye Bolşevik Komünist Partisi* hem Bolşevik *Yeşil Ordu Cemiyeti* mensubu olarak Eskişehir'deki *Kuvâ-yı Milliye seyyar müfreze komutanları ve askerleri arasında propaganda* faaliyeti icra etmektedir.[449]

9 Haziran 1920. Mustafa Kemal, 24.000 nüfuslu Zile kasabasının tehcirini ve topa tutulmasını emretti. Postacı Kâzım ve sabık Müdafaa-yı Hukuk mensubu Çerkes Kara Mustafa liderliğindeki müsellah unsur Zile'de bulunuyor. Tedbirlerin ardından kasaba 12 Haziran'da topa tutulacaktır.[450]

10 Haziran 1920. Yunan *Efimeris Ton Valkanion* gazetesi "Tayyar'ın Doğu Trakya'daki Faaliyetleri" nam haber neşretti: *Cafer Tayyar Bey liderliğindeki Trakya direnişi, İstanbul Hükümeti tarafından desteklen*mektedir.[451]

14 Haziran 1920. İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Milne, Harbiye Nâzırı Winston Churchill'e telgraf gönderdi. *İtalya ve Fransa tarafından yapılan propaganda çalışmalarının* Harekat-ı Milliyenin *gelişmesine katkı sağladığını* bildiriyor.[452]

---

[445] Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 252; Aktaran: Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 580. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.
[446] Alemdar, 3 Haziran 1336-1920, Aded 530-283, *Sulhumuz ve Said Monla Beğin Beyanatı*, s. 1.
[447] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 75.
[448] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 8-9.
[449] Emel Akal, *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, 2013, s. 66.
[450] Selâhattin Tansel, "*Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 129-130.
[451] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 257.
[452] FO, 371/5049, E 6536; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 388.

Haziran 1920 ortası. Devrin furya akımı Bolşeviklik ile İslâmiyeti bağdaştırmaya çalışan Yeşilordu Cemiyeti kuruldu. Mensubları arasında İttihadçılar çoğunluktadır. *İç isyanların bütün Anadolu'yu boydan boya sardığı, millîciler için "katli vâciptir" propagandaları yapıldığı, Bolşeviklik suçlamalarının alıp yürüdüğü ve muntazam ordu birliklerinin dağılıp çözüldüğü bir ortamda, Atatürk, Kuva-yı Milliye kuruluşuna yardımcı olur, iç isyanların bastırılmasında rol oynar düşüncesiyle, oldukça güvendiği kişilerce başlatılan Yeşil Ordu girişimini olumlu karşılamıştır*.[453]

15-16 Haziran 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Koramiral John de Robeck, 15 ve 16 Haziran'da iki muhtıra kaleme alarak *Milliyetçilerin giriştiği askerî harekâta* karşılık *İzmir'deki Yunan Ordusu'nun Türklere karşı harekete geçerek Bandırma'ya doğru yürümesi*ni istedi.[454] Peki, Mustafa Kemal, Haziran 1920'de, Yozgat'taki yüzlerce kişilik isyana bile galebe çalacak kadar askerî kuvveti yok iken[455], niçin İzmit'teki İngiliz mevzilerine ateş açtırıp Yunan'a Bursa'yı işgal ettirecektir?

17 Haziran 1920. Kırşehir mebusu Keskinli Rıza ve Trabzon mebusu Hüsrev (Gerede), TBMM'ye mektub gönderdiler: *Yozgat ayaklanması Ankara Valisi Yahya Galip Bey'in idaresizliği, belki de düzenlediği fesat yüzünden çıkmıştır*.[456]

19 Haziran 1920. Çerkes Edhem, Ankara'ya muvasalat etti.[457]

20 Haziran 1920. Ankara'da bulunan TBMM Kozan mebusu ve Müdafaa-yı Milliye Vekili Fevzi Çakmak'ın günlük kaydı: *Mustafa Kemal Paşa,* [Çerkes] *Ethem Bey ve Bekir Sami* [Günsav] *Bey itilafı için Eskişehir'e gitti*.[458]

22 Haziran 1920. İzmir'deki Yunan işgal kuvvetleri, altı tümenine emir vererek ileri harekata başladı.[459] Yunan mevcudu 3.443 subay ve 98.182 erden müteşekkildir. *Üç tümen ile, iki koldan Akhisar-Soma yönünden; iki tümen ile Salihli yönünden; bir tümen ile de Aydın Cephesi'nden saldır*ıyorlar.[460] Diğer taraftan *bu tarihte Anadolu'daki Türk kuvvetleri çok zayıftı*. Ankara çevresinde iç savaş sürmekteydi. *Salihli doğrultusunda harekete geçen Yunan birlikleri Akhisar'ı* kolayca işgal etti.[461]

Fransız *Yüzbaşı Labonne Çerkes Ethem kuvvetlerinin Çerkeslerden ve hapishane kaçkınlarından oluştuğunu, sıkı bir disiplin olduğunu, her komutanın belli sayıda adamını asmaya yetkili olduğunu, bindirilmiş piyade kuvveti niteliği taşıdığım, 1.300 at ve 2.700 adamdan oluştuğunu, her yerde, bu arada Ereğli'de bunların görevlendirildiğini bildiriyor*.[462]

23 Haziran 1920. TBMM Hükümetine bağlı Teşkilât-ı Mahsusacı/İttihadçı Çerkes Edhem'in Kuvâ-yı Tedibiye gayr-ı nizamî harb birliği, Yozgat'ı muhasara etti, topa tuttu ve şehre girerek 2 saat süren bir

---

453 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 559.
454 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 148.
455 Haziran 1920'de "Çerkes Ethem Bey, hemen Ankara'ya gelmiş, Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalarla İsmet Bey'in (İnönü) hazır bulunduğu toplantıya katılmıştı. Toplantının konusunu Yozgat isyanı teşkil ediyordu. İsmet Bey'in yaptığı açıklamalara göre Ankara'nın, Yozgat isyanını bastırabilecek kadar bir kuvveti yoktu, onun için bu işi de Çerkes Ethem Bey üzerine almalı idi." Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 133.
456 Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar*, 1974, s. 150.
457 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 24.
458 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 709.
459 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 158.
460 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 242.
461 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 158.
462 *Ministere des Affaires Etrangeres*, c. 143, s. 15; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 387, sonnot 170.

müsademeye girişti. Kuvâ-yı Tedibiye, halktan 2.500 koyun ve 500 sığır gasb etti. Bunun 25.000 liraya baliğ tazminatını ise TBMM Hükümeti ödeyecektir.[463]

Belçika matbuatından *Le Matin* gazetesinde Fox imzalı "Şark Meselesi" nam makale neşredildi. Kuvâ-yı Milliye şöyle tavsif ediliyor: *Bazen kendi amaçları doğrultusunda hareket eden, savaşma esprisinden yoksun ve kötü organize olan.*[464]

24 Haziran 1920. Çerkes *Ethem, Çapanoğullarına tutuklanacaklarını haber veren Ankara Valisi Yahya Galip* [Kargı] *Bey'in tutuklanarak Yozgat'a gönderilmesini istiyor*.[465]

Çerkes Edhem'in 1'nci Kuvâ-yı Seyyare kuvvetinin mevcudu: 70 subay, 2100 piyade, 1300 süvari, 4 kudretli dağ topu, 1 sahra topu, 8 makineli tüfek. Çolak İbrahim komutasındaki 2'nci Kuvâ-yı Seyyare birliğinin mevcudu: 250 süvari, 170 piyade, 3 makineli tüfek. Miralay Refet (Bele) komutasındaki Kuvâ-yı Milliye birliğinin mevcudu: 300 süvari, 350 piyade.[466]

25 Haziran 1920. TBMM Kozan mebusu ve Müdafaa-yı Milliye Vekili Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Kılıç Ali* [Yozgat'dan?] *Kayseri'ye çekildi*.[467]

Maraş Kuvâ-yı Milliyesi Kumandanı Arslan Bey'in yıllar sonraki röportajına göre, *Silaha ihtiyacımız var* dediği vakit Mustafa Kemal'in tetikçisi Kılıç Ali'den şu cevabı aldığını söylemiştir: *Maraş'taki kuvvetlere silah verilmeyecek çünkü günün birinde düşman bu silahları ihtimal alabilir*. Dahası, Kılıç Ali, Fransızlarla çarpışmanın 5. gününde Arapgirli çiftliğine çekilip etrafına çeteler toplamıştır. Bu çeteler Türk çarşılarını, bedestenlerini ve mağazalarını yağma etmiştir.[468] Nisan 1920'de Fransız-Ermeni birlikleriyle şiddetli müsademeye tutuşan Anteb Kuvâ-yı Milliyesi, Anadolu ve Müdafaa-yı Hukuk Cemiyesi Heyet-i Temsiliyesi reisi Mustafa Kemal tarafından vazifelendirilmiş fakat Anteb dışına konuşlanmış Kılıç Ali'den herhangi bir yardım görmemiştir.[469] Çünkü Mustafa Kemal, Aralık 1919 bidayetinde sabık Beyrut-Fransız Fevkalâde Komiseri Picot ile Sivas'da gayr-ı resmî görüşmüştü ve ertesi günü de *Urfa Müftüsü Faziletlû Hüsnü Efendi Hazretlerine* telgraf keşide ederek *vatanımızı bigayrihak işgal eylemiş olan Fransızların vaziyetleri muvakkat olup davamızın hak olması cihetle cenabı hafızı hakikinin inayeti rabbanisile oralarının tamamen tahliye olunacağına itimadı kavimiz vardır. Bu babda teşebbüsatı müessirei siyasiyede bulunulmuştur. Binaenaleyh Ermeniler veya Fransızlar tarafından sebebiyet verilmedikçe tarafınızdan müsellâh tecavüzatta bulunulmamasını tavsiye* etmişti.[470]

Ne Mustafa Kemal ne Kâzım Karabekir, Elcezire Cephesindeki Anteb, Maraş ve Urfa Kuvâ-yı Milliyelerine gereken yardımları yapmamışlardır. Fakat kaderlerine terk ettikleri Elcezire'deki mukavemeti, fırsat buldukça kendi lehlerine propaganda malzemesi istimal etmişlerdir.

Karabekir, Antep, Maraş ve Urfa direnişlerine de destek olmadığı gibi, batıdaki isyanların bastırılması için de katkıda bulunmamıştır.[471]

---

[463] Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 272-273.
[464] Fox, "Le problème oriental", *Le Matin*, 23 Haziran 1920, s. 1; Aktaran: Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 180.
[465] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 97. Ali Galib Kargı, hılâfetin ilgasını âmir 3 Mart 1924 tarihli kanun teklifinin imzacı mebusları arasında yer alacaktır.
[466] Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar*, 1974, s. 151, 154.
[467] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 710.
[468] Serdar Yakar, *Arslan Bey*, 2014, s. 38.
[469] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 210-211.
[470] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, 1991, s. 143-144.
[471] Emel Akal, *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, 2013, s. 205.

26 Haziran 1920. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesinin istihbaratına göre Kuvâ-yı Milliyeden *kaçan 2000 Ermeni göçmeni içler acısı bir halde İzmit'e ula*şmıştır. *Kemalistler, Bursa'daki Ermeni okulları müdürünü* asmışlardır.[472]

"Alemdar"ın "Journal d'Orient"dan aldığı bir habere göre Kuva-yı Milliye "çeteleri" Mesudiye ve Koçhisar'dan 80.000 lira "harp vergisi" istemişler ve halkı buna karşı direnmeye özendiren "muteberandan" bazılarını şiddetle cezalandırmışlar.[473]

Yozgat'a geçen [Çerkes] *Ethem 26 Haziran'da Ankara Valisi Yahya Galip'in* [Kargı] *ayaklanma karşısındaki savsaklamaları yüzünden ağabeyi Tevfik Bey'in başkanlığındaki Divan-ı Harp'te yargılanmak üzere kendisine gönderilmesini istedi*.[474]

27 Haziran 1920. TBMM Kozan mebusu ve Müdafaa-yı Milliye Vekili Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Yozgat isyanında medhaldar olduğu fikriyle, Ankara Vali-i Sabıkı Yahya Galip Bey'in Yozgat'a izamını Ethem Bey musırran istiyor*.[475]

28 Haziran 1920. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi: *Tarsus'ta bir Amerikan misyoneri ile karısı Türk çetelerince kaçırıldı*.[476]

Garbî Anadolu Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı Ali Fuad (Cebesoy): *Disiplin ve yönetimi büsbütün bozulan millî müfrezelerimizle birlikte hareket eden 23, 57 ve 61'inci tümenlerin geri çekilmesi, bir dağılma biçimini almıştı. Önceleri vatanı fedakârlıkla savunmuş ve korumuş olan o kahraman yığınları, şimdi düşmana direnecek yerde öteye beriye kaçıyorlar, önlerine çıkan şeyleri tahrip ediyorlardı. Gelen raporlarda, millî müfrezelerin yaptıkları tahrip ve terörün, Yunan ilerlemesinden olan acı, zarar ve ziyanı unutturacak bir durum alma eğilimi gösterdiği acı bir dille anlatılıyordu. Bu perişanlıktan yararlanan Yunan Ordusu, biri Uşak, öteki Balıkesir olmak üzere iki yönde saldırıya devam etmiş, 28 Haziran'a kadar Salihli ve Alaşehir'i almış, Balıkesir'e yaklaşmıştı*.[477]

29 Haziran 1920. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi: *Mustafa Kemal'in çetelerince taciz edilip yağmalanan birçok Müslüman ve Hristiyan, Yunan ordusunun koruması altına girmek için* Akhisar'a ve Alaşehir'e *akın etmeye başladı*lar.[478]

30 Haziran 1920. *Bursa-Bandırma bölgesinde 22 Haziran'da saldırıya geçen Yunanlıların 40.000 kişilik kuvvetine karşılık, Türk ordusunun bu bölgede yalnızca 5.000 kişilik kuvveti var*.[479]

Paris'de münteşir *Le Petit Parisien* gazetesi, İzmir muhabirinin yazısını neşretti: *Ah! biliyordum zaten… Mustafa Kemal, müslümanların meşhur "cihad"ı, İslâm'ın isyanı, bütün bunlar blöftü… Ünlü Mustafa Kemal'in bir yılda kurduğu bina on günde tamamen yıkıldı!*[480]

Haziran 1920. TBMM Hükümetine çalıştığını belirten Fevzi komutasındaki 50 kadar mevcudlu süvari, Kayadibi bucağını bastı. Çapulculuk irtikab etti.[481]

---

[472] Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi*, 2018, s. 355, dipnot 893.
[473] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 401, sonnot 309.
[474] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 24.
[475] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 711.
[476] Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi*, 2018, s. 359.
[477] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 564. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
[478] Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi*, 2018, s. 361.
[479] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 105.
[480] Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, 2023, s. 226.
[481] Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar*, 1974, s. 149.

1 Temmuz 1920. TBMM Hükümeti, Ankara'daki Abidin Paşa Köşkü'nü *Sunûf-ı Muhtelife Zâbitan Namzedleri Ta'limgâhı* olarak kullanmaya resmen başladı.[482] Bu stratejik hamle, hem gayr-ı nizamî birliklerin tasfiyesiyle meydana gelecek boşluğu doldurmaya hem TBMM Ordusuna millîci dünya görüşüyle yetiştirilmiş subay kadrosunun istihsaline matuftur.

3 Temmuz 1920. *Düşman ilerlemesi karşısında ne gibi tedbirler alındığını soran bir önerge üzerine Meclis'in gizli oturumunda bir konuşma yapan Mustafa Kemal, Batı'da 1500-3500 kişinin 100 kilometrelik cepheyi savunamadığını, gerilla savaşı verildiğini söyledi. Bolşevik olmayacaklarını, ancak Bolşeviklerle birlik olunacağını anlatan Mustafa Kemal, silah ve cephane olmadığı için genel seferberlik ilan edemediklerini, Türkiye'de milletlerin kendi kaderlerini tayin sorunu olmadığını, çünkü Türk, Kürt, Laz, Çerkez gibi İslam milletlerinin gönüllü bir birlik içinde bulunduğunu da söyledi*.[483]

TBMM gizli üçüncü celsesinde Karahisarı Sahip mebusu Şükrü: [..] *Dahilî isyanlardan bahsolunuyor. Dahilî isyanların başlıca sebebi idaresizliktir*. [..] *Maarif muallimleri, memurları çarşıda alenen oruç yiyorlarmış, işret ederlermiş...* [..] *Bakınız ciheti keriyemiz de iflâs derecesine gelmiştir. Çünkü ciheti askeriyenin bir köyden topladığı on nefer merkeze getiriliyor, şube merkezinin... Bu gelenler meyanında köyün ağasının da oğlu var... Zengin olanların kimisi bir kuzu ile, kimisi bir başka şey ile kurtuluyor. Sonra oradan on kişiden üç kişi kalmıyor ve o üç kişi cepheye sevkolunuyor... O üçün de biri tirene binerken tirenin altına giriyor, biri diğer taraftan gidiyor. Her kesin umumî surette seyyan bir muameleye tabi tutulduğunu canı gönülden anlarsa, emin olun ki bir nefer kaçmaz. Bu millet muharip bir millettir. Başında iyi bir idare gördüğü takdirde ölüme atılır, emsaliyle sabittir*. [..][484]

TBMM gizli üçüncü celsesinde Mustafa Kemal: [..] *Hiç biriniz iddia edemezsiniz ki, bize hücum edecek düşmana karşı umumî bir seferberlik yapacağız. Eğer böyle bir şey tasavvur ediyorsanız hata ediyorsunuz, bunun gayri kabil olduğunu herkes takdir eder*. [..] *Umumî seferberlik yaparak ordular vücuda getirmek bir şeye mütevakkıftır; o da silâh ve silâhı idame edecek cephane ve para... Yoksa birbirimizi aldatmak için hiçbir mecburiyetimiz yoktur*. [..][485]

ABD'nin İstanbul Fevkalâde Komiseri Tuğamiral Mark Bristol, ABD Dışişleri Bakanına telgraf gönderdi: *Yunan kuvvetleri demiryolu boyunca İzmir'den Bandırma'ya ilerleyerek Bandırma'da karaya çıkan kuvvetlerle birleşmiştir. Türk kuvvetleri çok az direnç göstermektedir. Askere çağrıldığında direnenleri kurşuna dizen Kemalist denetiminden kurtulduğu için yerli ahali memnuna benziyor. Güvenilir kaynaklardan belirtildiğine göre Yunanlı birlikler iyi davranıyorlar. İngiliz subayları her Yunan birliğine refakat ediyor*.[486]

5 Temmuz 1920. Kuvâ-yı Milliye aleyhtarı bir mukavemet hareketi: *Gece (4/5), Bursa'da panik başladı. Kolordu Komutanı Albay Kazım ve Vali Hacim Muhittin Beyler şehri terkettiler. (Selçuk: 233) * Buldan düştü (Yunanlılar burayı 31'de boşaltacaklar). Kuvayı Milliye'ye karşı olanlar, Denizli'ye Yunanlılann gelmesi halinde şehirden ayrılmamaya karar verdiler ve "Hükümete Yardım Komitesi" adıyla örgütlendiler. Denizli Milli Kurulu Başkanı Müftü Ahmet Hulusi Efendi ise Sökeli Ali Efe'ye Denizli'ye gelmesi ve Rum erkeklerini şehirden çıkarması için haber gönderdi. Sökeli Ali Efe'nin 6/7 gecesi Rum erkeklerini sevkederken öldürülmesi üzerine Denizli'ye gelen Demirci Mehmet Efe, şehirde dehşet saçacak, 60 kişiyi öldürecek ve Zeybekler şehri yağmalayacaklardır*.[487]

---

[482] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 182.
[483] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 109.
[484] T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1, s. 59-60.
[485] T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1, s. 70.
[486] Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 2011, s. 87.
[487] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 111.

Meskun mahalde gayr-ı nizamî harb yapıldığı takdirde vur-kaç faaliyetinin ceremesini Yunan misillemeleriyle ahali çekmiştir. Maalesef fanatik İttihadçı ve Kemalist tarih yazıcıları, hem Yunan nizamî kuvvetleri hem gayr-ı nizamî Kuva-yı Milliyenin hışmına uğrayan gayr-ı müsellah insanları "işbirlikçi" yaftalayıp geçivermektedir:

Müftü, bölgenin komutanı Demirci Efe'den Tavas'a gitme izni alır. Fakat bu arada Efe'ye şu öneride bulunur:

"Denizli'de Rumlar önemli bir çoğunluk durumuna geldi. Geçen yıl islâmlara karşı Yunanlılarla birlikte facialar yaratmışlardı. Onun için Denizli'de kalan müslümanların yaşamı ve cephe kuvveti tehlikede kalacaktır. Hiç olmazsa erkeklerin Denizli'den kaldırılarak içeriye gönderilmesini islâm halkı adına rica ederim."

Demirci Efe bu öneriye katılır. Tümen Komutanlığınca da uygun görülerek, 15 yaşından küçükler, ihtiyarlar ve sakatlar dışında bütün Rum erkeklerin Eğridir'e götürülmesi kararlaştırılır. Trenler hazırlanır, bu işle görevli subaylar Denizli yöneticilerine durumu bildirmeye ve göçü düzenlemeye gelirler. Fakat Rumların sürülmesi, bir kısım Denizli eşrafını korkutur:

"- Yunanlılar Denizli'ye girince, Rum sürgününün öcünü göç etmeyen Türklerden alır. Rumlar sürülmesin" derler.

Demirci, Rum sürgününe yardımcı olmak üzere en güvendiği efelerden Sökeli Ali'yi bir müfrezeyle Denizli'ye yollar. Eşraf, Sökeli Ali'yi de sürgünden vazgeçirmeye çalışır. Fakat o, Demirci'nin sürgün buyruğunu kesinlikle uygulama kararındadır.

Sökeli Ali, bâzı Türk zenginlerinin sürülecek Rumları evlerinde sakladıklarını öğrenir. Efe, bunu yapanların cezalandırılacağını tellâl ile ilân ettirir. Denizli zenginlerinin birinin evinde birkaç Rum sakladığı meydana çıkar. Efe, bu eşraftan nüfuzlu kişiyi döğer, hakaret eder ve sürgünü hazırlamaya koyulur. Bu sırada Denizli'de Mevki Komutanı Albay Tevfik, bir telgrafla Tümen Komutanı Albay Şefik Aker'i sürgünden vazgeçirmeye çalışır:

"- Rumların götürülmeleri, siyasal açıdan zararlı olacaktır. Öteki cephelerde böyle bir yola gidilmediğinden, Rumların içeriye yollanmasından vazgeçilmesi..."

Tümen Komutanının karşılığı serttir:

"- Bu gibi millî işlere sizin karışmamanızı rica ederim".

Sonunda 7 Temmuza kadar iki gün içinde Rum erkekleri Eğridir'e gönderilirler.

Bu işe karşı olan eşraf, Denizli tabaklarını silâhlandırır. Bunlar Sökeli Ali Efe ve arkadaşlarını pusuya düşürüp öldürürler. Demirci Efe, öç almak için kuvvetlerinin başında Denizli'ye gelir. Tümen Komutanına göre, Demirci'nin kararı şudur:

- Denizli'yi ateşe vermek ve ayırım yapmadan bütün halkı kurşundan geçirmek!

Denizli'nin toptan yakılmasını Sarayköylü Şeyh Tahir Efendi önler. Demirci'nin karşısına dikilir:

- Yaptığın Cenâb-ı Hak'kın rızasına aykırıdır.

- Şeyh Efendi, ben yeminimi yerine getirmek isterim. Şehri yakmaya, Denizlilileri cezalandırmaya yemin etmiştim.

Oğlum, şeriatta zorluk yoktur. Herşeyin kolayı bulunur. Denizli'nin mezarlığı da kenti sayılır. Orada oturanlar, kentte bulunanlardan çoktur. Burasını ateşlediğiniz takdirde yemininiz yerine getirilmiş olur.

Gaz tenekeleri mezarlığa taşınır ve mezarlık yakılır. Bu arada Demirci Efe, Albay Tevfik'i Tümen Komutanının gözü önünde öldürtür. Sökeli Ali Efe ve arkadaşlarını öldürmekten sanık 200 kadar kişi yakalanıp Demirci'nin önüne getirilir. Burada Sökeli Ali Efe'nin yanında bulunup da ölümden kurtulan birkaç zeybek, kurbanlık koyun seçer gibi suçluyu suçsuzu ayırırlar. Zeybeklerin "Bu da işe karışmıştı" dedikleri, bir avluda toplanır ve boğazlanırlar. Altmış kadar kişi öldürülür. Bunlar içinde Mutasarrıf Vekili Kadı Kahraman Seyfi ve "Göç Etmeyenlerin Hakkını Koruma" kurulunun bâzı üyeleri vardır.

Demirci, bu işi bitirdikten sonra, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgrafla durumu bildirir:

"- Denizlililer isyan etmişti. Gereken tedbir alındı. Âsayiş ve güven sağlandı."

Tümen Komutanı değiştirilir ve Denizli kırımı görmezlikten gelinir.[488]

Meclis'in gizli oturumunda orduyu iyileştirmek ve kaçak olaylarını önlemek için çareler tartışıldı. Zenginlerin de askerlik yapması, köylülerin eşraf için ölmeyi reddedişi, kuvvetin halka verilmesi, Kuvayı Milliye'nin ordu düzenine sokulması gibi konular üzerinde duruldu.[489]

7 Temmuz 1920. Mustafa Kemal; Yunan işgal kuvvetlerine mukavemet edilmemesini, Bursa'nın boşaltılmasını 20'nci Kolordu Komutanı Bekir Sami'ye (Günsav) emretti.

Balıkesir'in İvrindi ve Balya ilçeleri, Yunan Ege Tümeni'nin eline geçti. Yunanlıların şehre yaklaşması üzerine Mustafa Kemal, Albay Bekir Sami Bey'e Bursa'nın boşaltılmasını emretti. Bakanlar Kumlu'nun bu konudaki kararını aktaran Mustafa Kemal, Yunan işgaline karşı İngilizlerden ve Fransızlardan yardım istemenin "ihanet-i harbiye"ye göre cezalandırılacağını, şehirde geçici bir yönetim kurulması gerektiğini hatırlattı. Vali Hacim Muhittin Bey adına Saruhan Mebusu Celal Bey (Bayar), geçici bir idare için seçilen kurulun şehre İngiliz askeri çağırmasını, böylece Yunan işgalini önlemeyi düşündüğünü Ankara'ya bugün bildirmişti. * Batı Cephesi Komutanlığı, raporunda, Yunanlıların daha geniş bir saldırıya geçebileceğini bildirerek kuvvetlerin büyük bölümünün savunma amacıyla Eskişehir bölgesinde toplanmasını önerdi. Genelkurmay, gereğinden fazla arazi terkedilmeyerek Yenişehir-İnegöl hattının savunulmasını emretti. Batı Cephesi, TBMM Başkanlığı'ndan Yunanlıların Akhisar-Salihli-Alaşehir yönündeki kuvvetlerinin zayıf olduğunu bildirerek haşan kazanabilmek için Çerkez Ethem kuvvetlerinin Gördes'e gidişinin çabuklaştırılmasını istedi. Bursa Valisi Hacim Muhittin Bey de Bursa cephesindeki kuvvete dayanarak hareket edilemeyeceğini, bu kuvvetlerin ufak bir baskıyla dağılabileceğini bildirdi.[490]

Sökeli Ali Efe, *Denizli'deki işe yarar Rum erkeklerini Eğridir'e* tehcir etti. *Ancak toplama işi yapılırken Rum ve hatta islâm mahallelerinde zeybeklerin bazı uygunsuz hareketleri de görülmüştü*. Denizli Mutasarrıfı Vekilinin, Ahz-ı Asker Dairesi Reisinin ve bazı eşrafın Demirci Mehmed Efe'ye gönderdiği mektubda Sökeli Ali Efe ve çetesince *halkın malına ve ırzına tecâvüz edildiği* bildirildi. Sökeli Ali Efe ile bir zeybeği, mustazaf ahaliden bazı kişilerce katledildi. Müteakiben Aydın Kuvâ-yı Milliyesi Kumandanı Demirci Mehmed Efe, hükümet konağı önünde 38 kişiyi salben idam ederek intikam alacak; bu terörü ise sebebiyle Demirci Mehmed Efe Denizli'de itibardan düşürecektir.[491]

Gerçekten de İtalyanlar Türklere o kadar iyi davranıyorlardı ki, düzenli ordunun henüz kurulmadığı günlerde Ankara Hükümeti'nin hizmet aldığı çetecilerden biri olan "Demirci" Mehmed Efe'nin Denizli'de terör estirmesi üzerine, şehir halkı, İtalyanlara sığınmayı bile düşünmüştü.[492]

Çerkes Edhem'in 1947 yılında neşredeceği risalesinde belirttiğine göre, Demirci Mehmed Efe'nin katlettiği Ahz-ı Asker Reisi Miralay, Nazilli'de şu minvalde propaganda yapıyor imiş: *Kuvvayı Milliye boşuna kan döküyor, çünkü Yunanlılar yavaş yavaş ilerliyorlar. Söke sahillerine asker çıkarmış olan İtalyan'lara sığınalım. Her durumda İtalyan'lar Yunan'lılardan iyidir*...[493]

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi "Kemal'in Zorbalığı; Baskıcı Rejime Yunanlılar Tarafından Son Verildi" nam haber neşretti. Bandırma muhabirinin belirttiğine göre *Milliyetçiler Anadolu'nun bu kesiminde son derece sınırlı bir desteğe sahip*tir. *Bölgedeki Çerkez ve Pomaklar gibi Müslüman olmayan Türkler, Milliyetçilere düşmanca duygular besle*mekteler. *Mustafa Kemal Hükümeti bölgeyi zorbalıkla*

[488] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1257-1259. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.
[489] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 111.
[490] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 114.
[491] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 165-166.
[492] Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 424.
[493] Emrah Cilasun, *Çerkes Ethem*, 2004, s. 144.

*yönetmiş*tir. *Mustafa Kemal'in nüfuzuna son verilmesi bölgede olumlu bir hava esmesine sebep oldu. Müslümanların çoğu, şüphesiz bir şekilde Mustafa Kemal'in güçlerinin yerini alan Yunan ordusundan ziyade, bölgede Sultan'ın birliklerini görmeyi tercih* etmekteler.[494]

8 Temmuz 1920. Yunan, 20.000 kişilik kuvvetiyle Bursa'yı işgal etti. 20'nci Kolordu Komutanı Bekir Sami (Günsav) "bozgun"un müsebbibi bilinecektir.[495]

> Önceki gece, Rum erkeklerini Eğridir'e sevkeden ve Denizli'yi terketmeyerek Hükümete Yardım Komitesi adı altında örgütlenen teslimiyetçilere karşı sert tedbirler alan Sökeli Ali Efe ve bazı arkadaşları öldürüldü. Bunun üzerine Demirci Mehmet Efe Denizli'ye geldi, öldürülen efelerin intikamını almak için şehirde dehşet saçtı, Askerlik Şubesi başkanını öldürdü, 60 kadar kişiyi tutuklattı (yarın bunları da katledecek), Efe'nin Denizli'yi yakma girişimi, şeriat hilesine başvurulup mezarlık ateşe verdirilerek önlendi.[496]

9 Temmuz 1920. *Demirci Mehmet Efe, Denizli'de dün tutuklattığı 60 kişiyi öldürttü. Zeybekler ve çapulcular çarşıyı ve şehri yağmaladılar. Efe, şehirde idareyi yeniden düzenledi. Halk, Efe'nin teröründen kurtulmak için Denizli'yi terketmeye başladı*.[497] *Mutasarrıf vekili ve askerlik dâiresi başkanı da öldürülenler arasında idi*.[498]

10 Temmuz 1920. TBMM Kozan mebusu ve Müdafaa-yı Milliye Vekili Fevzi Çakmak'ın günlük kaydı: *8 Temmuz, irtica bahanesiyle Demirci Mehmet Efe Denizli'yi yağma ve yüz zatı idam etti (Miralay Tevfik Bey dahil)*.[499]

> Denizli yakılacak ve halktan daha bir çok kişi öldürülecekti. Fakat Şeyh Tahir Efendi, Demirci Mehmet Efe'ye "Seni din namına Allah'ın emrini yerine getirmeye davet ediyorum, yaptığın Cenab-ı Hakkın rizasına aykırıdır. Fazla oluyorsun" deyince Efe Kanlı hareketini durdurdu.[500]

> Tavaslılar, Mustafa Kemal'e çektikleri telgrafta, efelerin zulmüne karşı korunmalarını istediler. Tavaslılar, Demirci Mehmet Efe'nin önceki gün ve dün Denizli'de estirdiği terörü ve öldürmeleri dikkate alarak gece nöbet beklemişlerdi. Mustafa Kemal, 12'de vereceği cevapta, isteklerinin önemle dikkate alınacağını bildirecektir. (Tütenk: 47) * Demirci Mehmet Efe, Albay Şefik Bey'le Denizli'den Isparta'ya gitti (Sındırgılı: 42).[501]

> Albay Rafet Bey, Akdağmadeni'nden Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'e çektiği telde Ethem ve İbrahim Bey kuvvetlerinin geçtiği yol boyunca talan edilmedik hiçbir yer ve hiçbir şey kalmadığını, şimdi de bugün geldikleri Akdağmadeni'ni talan etmeye hazırlandıklarını, şehri bunlara bırakamayacağını bildirdi; bunların Yozgat'a döndürülmesini, bölgeyi yola getirme işinde kendisinin ve Selahattin Bey'in yetkili kılınmasını istedi.[502]

Mustafa İsmet (İnönü) (1884-1973). 1907'de Edirne'de İTC üyesi oldu. Doğu cephesinde Mustafa Kemal komutasında kurmay subay olarak görev yaptı. 1920'de Anadolu'ya geçti. Ocak 1921'de Batı Cephesi Komutanlığına getirildi.[503]

---

494 Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi*, 2018, s. 366-367.
495 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 114-116.
496 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 116.
497 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 118.
498 Fahrettin Altay, "Millî Mücadele Hatıralarım", *Hayat Mecmuası*, 1959, Sayı 14; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 166, dipnot 230.
499 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 714.
500 Celâl Bayar, *Ben De Yazdım*, c. 8, s. 2454; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 166, dipnot 231.
501 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 119-120.
502 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 120.
503 Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 58, dipnot 48.

11 Temmuz 1920. Rıza Tevfik (Bölükbaşı), *Alemdar*da makale neşretti: *Bugün Anadolu Türkü bu hâl-i yeis ve nevmidi içindedir. Kuvâ-yı Milliyeye la'net etmekde ve Hakkdan imdâd beklemekdedir. Aslen Türk olmayan Kuvâ-yı Milliyeden zulüm gören bir sürü halk ise Yunan istilâsını hiç felâket addetmiyor. Ona iltihâk ediyor ve yardım etmekden de çekinmiyor*.[504]

12 Temmuz 1920. Müttefikler Sevr projesini dayatmakta, imza edilmediği takdirde İstanbul'un Yunan tarafından işgal edileceği tehdidinde bulunmaktadır. 150 kişilik Kuvâ-yı Milliye çetelerinin İzmit'teki ve Çamlıca'daki İngiliz-Hind mevzilerini tacizleri sonrasında, Müttefikler, Yunan işgal ordusunun "tedib" harekâtına izin vermiştir. Yunan kuvvetleri Aydın'dan İzmit'e doğru kolayca ilerlemiş ve bu ilerleyiş karşısında neredeyse tamamen çöken Kuvâ-yı Milliye'nin bir "blöf" olduğu anlaşılmıştır. İşte böylesi içtimaî ve siyasî şartlar mevcut iken Bâb-ı Âlî Adliye Nâzırı Ali Rüşdü şu beyanatta bulunmuştur:

> Parisdeki Heyet-i Murahhasa – Mustafa Kemal Tarafdârânının Tenkili – Yunan Taarruzu – Harekât-ı Askeriye Uzun Sürecek Mi?
>
> Bosfor gazetesinin muharrirlerinden biri Adliye Nâzırı Ali Rüşdü Efendi ile ahvâl-i hâzıraya dair bir mülakat icra etmişdir. Şurasını kaydetmek faideden hâlî değildir ki bu mülakatın hîn-i icrasında heyet-i murahhasamız Parisden avdet etmek üzere idi ve henüz on günlük mühlet mevzu bahis değildi. Malumdur ki bilahare bu mühlet meselesi meydana çıkmış ve heyet-i murahhasamız avdetden sarf-ı nazar etmişdir.
>
> Muharrir bu hususda nâzıra şu suali irad eylemişdir:
>
> - Meclis-i Âlî Hükümet-i Seniyye tarafından son verilen notaya cevab verecek mi?
>
> - Sulh şeraitine karşı bazı ihtirazat dermeyan etdik. Müttefiklerin bize cevab vermesini pek tabiî görürüm. İtirazatımızı reddetmek niyetinde iseler bile bunu da bildirmek içün cevab i'tâsı zarurîdir.
>
> Yunan taarruzu hakkında re'y-i istimzac edilmesi üzerine Ali Rüşdü Efendi demişdir ki:
>
> - Millîcileri yola getirmek vazifesini Müttefiklerin tabiî müessir bir müzaheretde bulunarak, bize terk etmeleri hayliden hayliye şâyân bir tercih olur, zannındayız. Bu takdirde emr-i te'dib ve tenkil daha kolay ve daha az hûn-rîzâne olacakdır. Şurasını ilave etmeliyim ki mağlubiyetimizi itiraf etdiğimiz ve Mustafa Kemal hareketini mecnunâne ve musibetengiz gördüğümüz içün, böyle bir teklifi nisbetde daha ziyade müsareat ve memnuniyetle kabul edecekdir.
>
> - Müsaade buyurursanız bu babda herkesin ağzında dolaşan bir itirazı dermeyan edeyim. Müttefikler Mustafa Kemal cinnetini bastırmak hususunu size tevdi etmeleri içün icraat-ı hükümetin müessir olacağına emniyet-i mütlaka hasıl etmelidirler. Yahud daha iyisi, Müttefikler bu mühim ve nazik vazife ile tavzif edilecek adamların şâyân-ı itimad olduklarına suret-i mutlakada emin olmalı idiler. Düşman tarafa geçmek suretiyle bu davaya ihanet etmeyeceklerini kim tekeffül ederdi?
>
> - Vakıa Mustafa Kemal tarafdarları ile teşrik-i mesai eden bazı askerler bulunduğu doğrudur. Fakat bu firarîleri onların aleyhinde sevketdiğimiz efrad ile kumandanlar arasında teharrî eylemelidir. Muhasım ordugâha iltihak edenler sadece buradan, Pâyitahtdan firar ederek orduya gitmişlerdir.
>
> - Hükümetin Yunan ordusu tarafından icra olunan harekâta karşı protesto etmek fikrinde bulunduğu hakkındaki beyanat ne derece şâyân-ı itimad olunabilir?
>
> - Hükümetimiz Mustafa Kemal tarafdârânını resmen mahkûm etmiş ve hilafet ile vatana hain olduklarını ilan eylemişdir. Binaenaleyh vazifesi âsîlere layık oldukları cezayı vermekdi. O halde kendi programımıza dahil bulunan bir hareket içün niye protesto etmeli?
>
> - Bu hareketin mühim müşkilata tesadüf edeceği zannında mısınız?

[504] Alemdar, 11 Temmuz 1336-1920, Aded 566-2866, *Son Anadolu Vuku'atı ve Hakîkî Türkler*, s. 1, sütun 2.

- Hayır. Bunun da sebebi şudur ki Mustafa Kemal ordusu öteden beriden toplanmış haydutlardan, sabıkalılardan ve sırf yağma hırsıyla hareket eden birtakım eşhasdan mürekkeb ve binaenaleyh teşkilâtsız, inzibatsız ve mümaresesiz bir ordudan ibaretdir.

- Fikrinize nazaran harekât uzun sürecek mi?

- Asker değilim, fakat intibaam şu merkezdedir ki Ceneral Paraskevopulosun ordusu şimdi sür'at ve şiddetle harekâta devam eyleyecek olursa birkaç hafta zarfında Ankara surları önünde bulunacakdır.

- Bazı haberlere göre Mustafa Kemal tarafdarları arasında niza ve ihtilaf baş göstermişdir.

- Bu şayialara müteallik henüz hiçbir resmî havadis almadık. Fakat doğru olduğuna kâilim, zira vilayetler ahalisi harbin o ağır tecrübesinden sonra bütün kuvvetiyle sulh ve sükûn arzu etmekdedir; halbuki Mustafa Kemal her türlü fedakârlıklar ve mahrumiyetler usûlünü ilelebed idame etmekden başka birşey istemiyor.

- Erzurum Ordusu Başkumandanı Kâzım Karabekirin Mustafa Kemal ile kat-ı münasebet ve vilayet-i mezkurede ilân-i istiklâl eylediğine dair bulunan diğer bir şayiaya ne dersiniz?

- Buna dair hiçbir malumatım yokdur.[505]

14 Temmuz 1920. Şerif Manatov liderliğine Zinetullah Nuşirevan ve Salih Hacıoğlu tarafından ihdas edilen *Türkiye Bolşevik Komünist Partisi*, Eskişehir'de beyanname neşretti. *Cihan inkılabının bir ordusu olarak Kızıl Bayrak altında bütün dünyadaki komünist arkadaşlarla beraber çalışmayı en mukaddes vecibe* addediyor. Bâb-ı Âlî Hükümetini *Hürriyet ve İtilafçı*; TBMM Hükümetini ise *maskeli eski İttihatçı* tavsif etmek suretiyle eleştiriyor. Mezkûr beyanname ve sairleri, Çerkes Edhem'in *çetesine de ikişer yüz nüsha* gönderilmiştir.[506]

16 Temmuz 1920. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi: *Denizli'de, Yunan işgalinden hemen önce, Zeybekler tarafından bölgede yaşayan Hristiyanlara karşı bir dizi katliam hareketi başlatılmış, Hristiyan çevreleri yağmalanmış,* Kuvâ-yı Milliye *tarafından rehine olarak enterne edilen çok sayıda gayrimüslim, Yunan birliklerinin bölgeye yaklaşması üzerine katledilmiştir*.[507]

20 Temmuz 1920. Marmara Ereğli çıkarmasında bulunan Yunan eri Pliziyotis'in günlük kaydı: "Tayyar'ın Türkleri kaçmışlardı."[508]

22 Temmuz 1920. Yunan *Efimeris Ton Valkanion* gazetesi: *Türklerin bıraktığı on top ele geçirilmiştir. İç bölgelere doğru kaçan Türk askerlerinin, silahlarını terk ettikleri söylenmektedir*.[509]

27 Temmuz 1920. Yunan işgal kuvvetleri Trakya'yı tamamen işgal etmiş bulunuyor.[510] Daha da mühimi, Yunan Kralı Aleksandr, orduyla birlikte Edirne'de.[511] Fakat Müttefiklerden İtalya ve Fransa, Yunan'ın Trakya'yı işgaline aşikâre muhaliftir:

"Trakya Mücadelesi" isimli eserin yazarı Georgancis bu süreci ele almış ve Trakya konusundaki düzenlemelerle San Remo Konferansı'nın sona erdiğine değinmesinin akabinde, "Bu şekilde Yunanistan'ın Trakya ile ilgili diplomatik mücadelesi sona erdi. Artık bundan böyle San Remo'da karar verilmiş olanların hayat bulması için sadece tarihin belirlenmesi gerekiyordu. Buna rağmen yine de, Yunan Ordusu'nun Trakya'ya girmesine İtalya

[505] Peyâm-ı Sabah, 12 Temmuz 1336-1920, Numero 11010, *Adliye Nâzırının Beyânâtı*, s. 2.
[506] Emel Akal, *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, 2013, s. 122-123.
[507] The Times, 16 July 1920, *A Turkish Massacre*, p. 11; Aktaran: Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi*, 2018, s. 371.
[508] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 261.
[509] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 262.
[510] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 163.
[511] Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 114.

olduğu kadar Fransa da tepkiliydi ve çeşitli yollarla Anadolu'daki Mustafa Kemal'e ve Trakya'daki Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey'e yardım ediyorlardı" demiştir.[512]

(i) *Yunanlılar üzerine yaptığı başarısız bir harekâttan dönen ve halkın tutumuna sinirlenen Abaza İzzet birliği, İnegöl halkı üzerine ateş açtı. Halk karşılık vererek birlik komutanını öldürdü. Birlik İnegöl'ü terketmek zorunda kaldı*. (ii) *Kütahya Mıntıka Kumandanlığı'na Çerkez Ethem atandı*. (iii) *Mustafa Kemal gece (27/28) gönderildiği genelgede, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkez yönetim kurullarının en büyük mülki idarecilere, Kuvayı Milliye'nin ise jandarma kumandanına bağlı ve bunların emrinde olacağını bildirdi.*[513]

Paris'de münteşir Fransız burjuvazisi gazetesi *Journal des Débats*, Auguste Gauvain imzalı makale neşretti: *Kemalist blöf sabun köpüğü gibi parçalandı*.[514]

30 Temmuz 1920. *Yörük Ali Efe, Çine'den TBMM Başkanlığı'na gönderdiği yazıda, Demirci Mehmet Efe'nin devletin kasasını soymak için Denizli olayını yarattığını, ona göz yuman ve akıl hocalığı yapan Albay Şefik Bey'in vatan haini olduğunu bildirdi. Mustafa Kemal telgrafın örneğini 7 Ağustos'ta Ali Fuat Paşa'ya gönderecek, 16 Ağustos'tada Yörük Ali Efe'ye teşekkür edecektir.*[515]

Ağustos 1920. *Ağustos başlarında siyasal ortamda bir sertleşme baş gösterdi. Bursa valisi iken Kuva-yı Milliye kuruluşuna önayak olduğu iddiasıyla, Gümülcineli İsmail Hakkı tutuklandı*.[516]

4 Ağustos 1920. Sadrazam Damad Ferid Paşa, resmî tebliğ tamim etti. Milliyetçi görünümlü İttihadçılar, iç karışıklık çıkartarak Sevr projesini imzalamaya devleti mecbur etmiştir. Ahalinin canını, ırzını ve emvalini almak cürümlerini irtikab eden bu Bolşevik âsîler, düşman karşısında zelilane firar da etmişlerdir. Üstelik düşman işgalinin genişlemesine de Kuvâ-yı Milliye nam âsîlerin tecavüzleri sebebiyet vermiştir. Muahede imzalanmadığı takdirde devlet yok olacaktır. Binaenaleyh devletin mevcudiyeti bu müşkil zamanda yıkılmasındansa korunmalı ve akabinde eldeki topraklarda âsîler tedmir edilmelidir:

Tebliğ-i Resmî

Hükümet usatın tenkiline ve Anadoluda asayişin iadesine karar vermişdir.

Zümre-yi İtilafiye tarafından Devlet-i Osmaniyeye tahmil edilen şerait-i şedidesi cümlenin malumu bulunan ahidname, tadilat-ı cüziye ile kesb-i katiyet etmekle geçen gün Saray-ı Humayunda Huzur-ı Şevket Nüşûr Hazret-i Padişahîde akd edilen Meclis-i Âlîde bir rey müstenkife mukabil bilcümle huzzar bir mevcudiyet-i zaafiyeyi mahv-ı kat'îye tercih ederek mezkur ahidnamenin kabulünü tensib etdi. Kabule mecbur olduğumuz mevadd-ı mühimmeden biri Payitahtda baka-yı devletin Anadoluda iade-yi asayişe talik edilmesidir. Memleketimizde akl-ı selim ve vicdan-ı nezih ashabından ziyade İstanbulda hafiyyen ve Anadoluda müsellehan Kuva-yı Milliye namile icra-yı faaliyet eden İttihad Komitesinin şematet ve tesvilatı saha-yı siyasetde daima bir zemin-i iğfal ve ihtiyal bulmakda olduğu cihetle suret-i hakdan görünen erbab-ı fesad, efkâr-ı umumiye-yi milliyemize şu zaman-ı buhranda icra-yı tesirden hali kalmıyor. Usatın İstanbulda ve her tarafdaki memurları ahidnamenin reddine imkân kalmayınca devlet-i bu hal-i izmihlale düçar eden âsîlerle itilaf tavsiyesi çare-yi mevhumundan bahse başladılar. Hey'at-ı sabıka-yı vükeladan bazıları aynı maksadla Anadoluya memur-ı mahsus göndermek ve onlar tarafından dahi İstanbula adamlar gelerek vilayetde ve Payitahtda aylarca vukua gelen müzakeratın ne suretle akim kaldığı bilcümlenin malumu olmağla bu halin tekrarı zıya'-yı vakitden başka bir faide temin edemiyeceği tecarübe-yi adide ile sabitdir. Devlet-i Osmaniyenin düşdüğü şu girive-yi felaketde gaib edeceği zaman kalmadı. Payitahtımız ve mevcudiyet-i milliyemiz

[512] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 251-252.
[513] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 144.
[514] Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, 2023, s. 226.
[515] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 149.
[516] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 238.

tehlikededir. Şurişin bir zaman daha imtidadı Ermenistan meselesinin dahi aleyhimizde halli ile vilayat-ı şarkiyenin zıyaını intac edecek, Anadolunun şimalinde üç veya dört vilayetimiz ki, sırf Türk anasırına aiddir, bunlar dahi infikak ederse maadası bize terk edilse bile elimizde ancak bir aşiretin yaşayabileceği bir toprak kalacakdır.

Usatın mukaddema ahaliye karşı memleketi kurtarmak hususunda bezl-i can edecekleri ve bu fedakârlıklardan millet-i Osmaniyenin müstefid olacağı hakkındaki beyanat ve işaatının ne derece sakim ve batıl olduğunu bugünki netayic-i elime-yi makuse karşısında çekilib gidecekleri yerde hâlâ günagün tesvilatda musır olmaları pek aşikâr suretde isbat etmekdedir.

Usat mahirane bir suretde haricden müzaheret ihtimalini beynennas işaa etmekdedir. Halbuki Avrupa memleketinde sahib-i mesuliyet rical-i hükümet ile hiç bir sıfat-ı resmiyeyi haiz bulunmayan kimseleri yekdiğerinden tefrik etmek iktiza eder. Usat Bolşeviklerden istimdad ediyorlar. Millet-i Osmaniyeye bundan büyük hürmetsizlik olamaz. Mahza hasail-i ber-güzide ve fezail-i ahlâkiyesiyle dünyanın en büyük bir devletini tesis ve asırlarca idame etmiş olan afif ve edib ve halûk ve necib ve Şeriat-ı Garra-yı Muhammediyeye hürmetkâr Türk kavmi, inkar-ı hak ve hakikat, iştirak-ı emval ve zevcat, katl-i nüfus ve gasb-ı emval esasına istinad eden ve insaniyetden ziyade behimiyete mütekarrib bir meslek-i dalalden ve Bolşevikler gibi Allahın ve insanların düşmanlarından istimdad etmez, binnisbe asgarî beladan azamî belaya iltica etmek gibi gaflata ve mecnunane bir harekete rıza göstermez. Hükümet-i hazıra için ahdini pek mahdud addeylediği erbab-ı ısyanın tebid ve tenkili ve asayişin iadesi katiyyen matlub ve müstelzim olmağla bu babda ittihaz edeceği mesleğin salim ve makul, dört ay mukaddem şerefsadır olan Hatt-ı Hümayun isabet-i makrun Hazret-i Padişahîde irade ve ferman buyrulduğu vechile bilfiil ika-yı cürüm etmiş olan erbab-ı cinayat ile müretteb ve müşvikler müstesna olmak üzere mecburen bunlara serfüru eden zabitan, memurin-i mülkiye ve ahalinin mesuliyetden azade bırakılmasıdır. Zaten Kavanin-i İlahiye ve medeniye usatın cebr u tazyiki altında hareket eden erbab-ı mezkurenin afv u safh ile muamele olunmasını âmirdir.

Hükümet-i hazıra usatın tenkili ve Anadoluda asayişin iadesi suretiyle yalnız Devlet-i Osmaniyenin bakiye-yi mevcudiyetini istihlas değil, kendilerine inkiyad etmiyen köyleri, şehirleri ihrak-ı binnar eden, kadın, çocuk ve ihtiyar binlerce efrad-ı milleti katl u itlaf ile dâmen-i insaniyeti ve sebeb verdikleri ecnebî harekatı karşısında bilahicab firar ile milletimizin hasail-i ber güzidesinden olan şöhret-i şecaatını lekedar eden ve fakat müdafaasız milleti itlaf u yağmadan çekinmeyen bu şayan-ı nefret erbab-ı ısyanın harekat-ı şekavetkaranelerinden millet-i masume-i Osmaniyenin bakaya-yı ırz ve can ve malını kurtaracak ve şuunun kahr-ı günagünü altında ezilen huzur ve rahatını iade etdikden sonra terakkiyat-ı medeniye ve meddiye ve maneviyeleri esasının istihzarına tevessül eylemekdir.[517]

5 Ağustos 1920. İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi: *Yunan harekâtına karşı koyamayan Kuvayı Milliye, eski itibarını kaybetti. Hükümet, bugün ona karşı girişeceği harekette daha kolay sonuç alır*.[518]

6 Ağustos 1920. ABD'nin İstanbul Fevkalâde Komiseri Tuğamiral Mark Bristol, ABD Dışişleri Bakanına rapor gönderdi: *Düzensiz kuvvetler olan çeteler denetimden çıkmakta, bazı bölgelerde soyguculuk yapmaktadır. Bir Çerkez olan Ethem Bey tarafından bunları denetime almak için çaba harcanmaktadır*.[519]

7 Ağustos 1920. İstanbul matbuatından *Vakit* gazetesi: *Çeteler, Mustafa Kemal tarafından teşkil edilmiştir. Anadolu ahalisinin bu çetelere karşı hiddet ve öfkesi son dereceye varmıştır*.[520]

8 Ağustos 1920. *Geredeli isyancılardan Davudoğlu İbrahim Ağa, Kuvayı Milliye'ye katılmak istediğini bildirdi. İsteğin kabul edilmesiyle İbrahim Ağa, Kuvayı Milliyeci olacaktır*.[521]

---

[517] Vakit, 4 Ağustos 1336-1920, Numero 955, *Tebliğ-i Resmî*, s. 1.
[518] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 160.
[519] Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 2011, s. 89.
[520] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 163.
[521] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 163.

8 Ağustos'ta 300 kadar Abaza Düzce'yi sararak kenti ele geçirdiler. Görevlileri tutuklayıp Kadı Kemalettin'i kaymakam vekili yaptılar. Kemalettin, dava vekili Akif, Hacı Hamdi, Mustafa imzasıyla 11 Ağustos'ta Büyük Millet Meclisi'ne çektikleri telde, bölgedeki Çerkes ve Abazaların Kuva-yı Milliye tarafından yok edileceklerine inandıklarını, nitekim eski kaza kaymakamı Abidin'in bütün Çerkes ve Abazaları öldüreceğiz, kadın ve kızlarını cariye yapacağız diye "açıkça" beyanlarda bulunduğunu ileri sürdüler.[522]

9 Ağustos 1920. İstanbul'daki Fransız Fevkalâde Komiseri Albert Defrance, Paris'e telgraf gönderdi. *Polis birkaç gün önce Hürriyet ve İtilaf parti merkezini basıp 2. başkan* Gümülcineli İsmail'i *tutuklamış*tır. *Böylece Damat Ferit ülkedeki tek dayanağını yitirmiş* imiş.[523]

15 Ağustos 1920. Annesi Zübeyde'den Mustafa Kemal'e Rum Miltiyadi vasıtasıyla mektub gönderildi: [..] *Eğer Anadolu'daki bagiler tenkil edilmez ve oralardan def edilmezse burada halimiz haraptır. Çünkü hiç bir şey ne geliyor, ne de gidiyor. Mamafi, pek yakında hükümetin kuvvet ve satvetini görerek teslim olacaklarından hiç şüphe edilmesin. İnşallah o tarafa bir daha gelmemişler ve zararı size dokunmamıştır değil mi? Sulh muahedeniz de hamdolsun imza edildi*. [..][524]

> Anadolu ile ilişkilerin kesilmesi nedeniyle zor durumda kalan Damat Ferid Paşa, işgal yönetiminin tasvibi ile istifa etmek zorunda kaldı. Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin Anadolu ile uzlaşma çalışmaları sürerken Heyet-i Temsiliye idari teşkilatlanmasını tamamlamaya çalışıyordu. Teşkilatlanmasını sağladıktan sonra Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'dan iaşe sevkini engellemesi 1920 yılının iaşe sıkıntısıyla başlamasına neden oldu. İstanbul'un en fazla bir aylık ihtiyacını karşılayabilecek kadar buğday vardı. İthal edilen un miktarının yeterli olmaması nedeniyle işgal yönetimi, Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ne müşterek bir nota göndererek gerekli tedbirleri almasını istedi. Yunan işgal bölgesinden de İstanbul'a iaşe sevk edilmemesi nedeniyle Anadolu'dan İstanbul'a iaşe sevki neredeyse durma noktasına geldi. Anadolu üzerinde otoritesi kalmayan hükûmetin yaptığı teşebbüslerden netice alması ihtimal dahilinde değildi.[525]

16 Ağustos 1920. *Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, gönüllü teşkilatının Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmasını önerdi. Verdiği raporda gönüllülerin eğitim ve disiplin yönünden düzensizlik gösterdiklerini belirten İsmet Bey, bunlar düzenli teşkilata bağlanmadan yeni gönüllülerin silah altına alınmamasını da istedi*.[526]

18 Ağustos 1920. *Demirci Mehmet Efe, Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta, Denizli olayından ötürü kendisini savundu, öyle hareket etmemiş olsaydı Denizli'de ikinci bir Anzavur olayının patlak vermiş olacağını ileri sürdü. Meclisin'in kendisine karşı tutumunu öğrenmek istediğini bildirdi*.[527]

21 Ağustos 1920. Kuvâ-yı Milliyede çözülmeler(?): *57. Tümen Komutanı Yarbay Nazmi Bey, Demirci Mehmet Efe'nin bugünlerde Ankara'ya da, millete de güveni olmadığını 12. Kolordu'ya bildirdi*. *Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, Cephe komutanlıklarından, bundan böyle gönüllü teşkilatından vaz geçilmesini, var olanların kadroya alınmasını istedi*.[528]

---

[522] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 242.
[523] *Ministere des Affaires Etrangeres*, vol. 93, p. 208; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 415, sonnot 82.
[524] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 176.
[525] Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 564-565. Diğer bir deyişle, Yunan işgal idaresi ile Sivas Heyet-i Temsiliyesi, taşradan payitahta temel besin maddeleri sevkiyatını engellemişlerdir.
[526] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 177.
[527] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 180.
[528] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 183.

23 Ağustos 1920. *Mustafa Kemal, Demirci Mehmet Efe'ye cektiği telgrafta, Ankara'ya gelen 57. Tümen eski Komutanı Şefik Bey'den aldığı bilgilerle Demirci'nin vatana hizmetlerini öğrendiğini belirterek, buna eskisi gibi ve tam bir güvenle devam etmesini istedi*.[529]

Sivas Kongresinin açılmasına günler kala, Hürriyet ve İtilâf Fırkası Sivas şubesi reisi Halid, İttihadçılar hakkında şunları dermeyan ediyordu: *Sorgusuz sualsiz ipe çekilmelidir. Mustafa Kemal boşune yoruluyor. Enverler, Tal'atlar kaçarken onu yerlerine vekîl bıraktılar, Anadolu'ya geçip ittihadcılığı diriltmesini istediler*.[530]

24 Ağustos 1920. Osmanlı Bankası Umum Müdürü, İstanbul'daki Fransız Fevkalâde Komiseri Albert Defrance'ye telgraf gönderdi. *Rapora göre o tarihte sivil otoriteden bahsedilememekte, inisiyatifin her gün yeni asker alımı yapan askeriyenin elinde olduğundan bahsetmektedir. Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti her alanda tehlikeli oyunlar oynamaktadır. Bölgede gittikçe artan bir Laz akını söz konusudur. Bunlar korsanlığı ve haydutluğu alışkanlık haline getirmişlerdir. Diğer yandan hapiste bulunan suçlular salıverilmiş ve bunlar mütemadiyen Millici çetelere katılmaktadırlar. Durumun vahametinden dolayı ticari faaliyetler zorlaşmıştır. Piyasada para azalmış ve tedirginlik hat safhadadır. Bu yüzden tüccarlar işlerini küçültme yoluna gitmişlerdir. Fındık hasadı yaklaşmasına rağmen tüccarlar yurtdışı ile haberleşemediklerinden dolayı hiçbir ticari bağlantı kuramamaktaydılar*.[531]

28 Ağustos 1920. Kuvâ-yı Milliye, Hendek'i ele geçirdi. *Büyük Millet Meclisi Adapazarı-Düzce bölgesi için bir de af çıkarttı. 40 elebaşı af isteyen bir tel imzaladılar. Silahlı olanlar 2. Kuva-yı Seyyare'ye katılacaklar*.[532]

Eylül 1920. Yönetimi Çerkeslerden almak saikasıyla BMM Hükûmeti tarafından görevlendirilen Kürt çeteler, Bolu'daki Osmanlı Bankası'nın iki memurunu katletti:

> İtilaf devletlerinin 16 Marttaki müdahalesi artık iç savaşa sürüklenen Anadolu'yla demiıyolu ve telgraf bağlantısının kesilmesine yol açtı. Bir önlem olarak, Eskişehir ve Konya arasındaki demiıyolu hattındaki İtilaf devletleri orduları geri çekildi.60 Banka, personelini yerinde bırakmaya karar verdi. Zaten artık personelin boşaltılmasına olanak kalmamıştı. Şubelere işlemlerine devam etmeleri ve yerel yetkililer kim olursa olsun onların himayesine girmeleri talimatı verildi. Böylelikle banka, şimdi İtilaf devletleriyle Kemalistler arasında başlamış çatışmada taraf tutmaktan kaçınmış oluyordu. Kemalistler Anadolu'nun, Yunan ve Fransız orduları tarafından işgal edilmiş bölümleri dışındaki en büyük kısmını denetimleri altında tutuyorlardı.
>
> Osmanlı Bankası'nın takındığı temkinli tavır yine de onları ulusal kuvvetlerle İstanbul hükümeti yandaşları arasındaki mücadelenin veya giderek yayılma eğilimi gösteren anarşi durumunun yarattığı karışıklıkların tamamen dışında tutmaya yetmedi. Banka en büyük sıkıntıyı Kuzeybatı Anadolu'da, Adapazarı ve Bolu bölgesinde çekti. Orada Çerkesler kalabalıktı ve padişahın otoritesine bağlı kalmışlardı. İçlerinden Bibıili tarafından paşa ünvanı verilen biri, bir "Hilafet Ordusu" topladı ve ulusal kuvvetlere karşı mücadeleye atıldı. Adapazarı ve Bolu'yu ele geçirmeyi başardı. Bolu'da geri çekilen ulusal kuvvetlerin üzerine saldıran halk onları vahşice katletti (5 Mayıs 1920). Bunu yağma olayları izledi ve 7 Mayısta banka şubesine saldıran bir Çerkes çetesi kasadaki nakit paranın bir bölümüne el koydu. Bu iki kent birçok kez el değiştirdi; eylül ayında Adapazarı

[529] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 185.
[530] Herbert Melzig, *Atatürk Dedi Ki*, 1942, s. 58; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 91.
[531] *Centre des Archives Diplomatiques de Nantes* (CADN), Le Consulat de France à Trébizonde, 25, 24 Août 1920; Aktaran: Aydın Özgören, *Fransız Konsolosluk Raporlarına Göre Milli Mücadele Döneminde Giresun ve Topal Osman Ağa (1919-1920),* 2021*,* s. 354.
[532] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 242.

şubesi İzmit'e çekildi. Aynı ay içinde, Bolu'da iki banka görevl isi Ankara'daki yetkililerin şehri Çerkeslerden geri almak üzere gönderdiği Kürt çeteleri tarafından öldürüldü.[533]

3 Eylül 1920. *İkdâm* gazetesi: *Bir Yunan raporuna nazaran Kemalîler Nâzillide "293" Müslüman ve "83" Hıristiyan öldürmüşlerdir*.[534]

8 Eylül 1920. *Mustafa Kemal, Aydın Mutasarrıflığı'nın 5 ve 7 Eylül tarihli raporlarında Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe kuvvetleri arasında meydana gelen gerginliğin ve çatışmanın önüne geçilmesi isteğini Ali Fuat Paşa'ya bildirerek konunun önemle ele alınmasını emretti*.[535]

13 Eylül 1920. *Peyam-ı Sabah* gazetesinin haberine göre Gümülcineli İsmail, *Bursa valisi iken Mayıs ve Haziran 1919 aylarında Babıâli'ye silahlı direnişi savunan teller çekmiş. 26 Haziran'da izinli olarak İstanbul'a gelmiş, bir daha Bursa'ya dönmemiş*ti.[536]

14 Eylül 1920. BMM Hükümeti Batı Cephesi Kumandanı *Ali Fuat Paşa, Eskişehir'den Mustafa Kemal'e gönderdiği yazıda, komünizm konusundaki tutumunu sordu. Yazıya göre mebus Hacı Şükrü Bey, Mustafa Kemal'in komünizm akımının gayriresmi olarak yayılmasını istediğini söylüyor. Yeni Dünya gazetesi ise açıkça Meclis siyasetine aykırı yayın yapıyor*.[537]

20 Eylül 1920. Eskişehir merkezli Türkiye Bolşevik Komünist Partisi kurucu lideri Şerif Manatov ve komünist Ahmet Hilmi, TBMM Hükümeti kolluk kuvvetleri tarafından tevkif edildiler. *Manatov'un kaleme aldığı, "Eskişehir'de tab ve neşredilen" "Bolşevikler ve İttihatçılar" adlı beyannamedeki Mustafa Kemal'e yönelik eleştiriler gerekçe gösterilerek gözaltına alınmıştır. Tahammül edilmeyen beyannamenin en sert bölümü şöyledir*:

> İttihatçılar yüzünden 4-5 yıl savaşın cenderesini çektik ve bu duruma bu parti yüzünden düştük. Bu durumdan kurtulmak için Kuva-yı Milliye kuruldu. Eninde sonunda biz anladık ki, bu da İttihatçıların bir dolabıymış. İktidarda aynı adamlar, izlenen aynı politika. Halk arasında bu konuda beliren kuşkuları bertaraf etmek ve aynı zamanda uluslararası politikada kendini rezil eden İTC ile hiçbir ortak yanımızın olmadığını dünya proletaryasına göstermek için bu çağrıyı yayınlamayı kararlaştırdık.[538]

22 Eylül 1920. İstanbul matbuatından *Vakit* gazetesi: *Mustafa Kemal, bir dahilî asayiş memurluğu kurup başına Ali Fuat Paşa'yı getirmiş, o da her tarafı gezerek adamlar asıyormuş*.[539]

26 Eylül 1920. Aydın Kuvâ-yı Milliyesi eski kumandanı, TBMM Diyarbekir mebusu, İttihadçı-Bolşevik *Yeşil Ordu Cemiyeti* mensubu Hacı Şükrü (Aydındağ), *Açıksöz* gazetesine beyanat verdi: *Bolşeviklik bizim için kurtuluştur*.[540]

27 Eylül 1920. Kastamonu'da münteşir *Açıksöz* gazetesi, Çerkes Edhem mülakatını *Yeni Dünya* gazetesinden iktibas ediyor:

> Eskişehir'de münteşir "Yeni Dünya" refikimizden: Ethem Beyefendi, iyi tatbik edebilmek şartıyla bu memleket ve bu millet için Bolşevikliğin kabul edilmesinden başka çaresi kalmadığını beyan etmişlerdir.

---

[533] André Autheman. (2002). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Bankası: Bank-ı Osmanî-i Şahane* (A. Berktay, çev.) içinde (s. 252). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

[534] İkdâm, 3 Eylül 1336-1920, Numero 8443, *Anadoluda Kemalîler-Yunanîler..*, s. 1.

[535] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 205.

[536] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 415, sonnot 82.

[537] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 212.

[538] Emel Akal, *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, 2013, s. 265-266.

[539] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 220.

[540] Volkan Payaslı, *Birinci Dönem TBMM'de Diyarbekir Milletvekili Hacı Şükrü (Aydınbağ) Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1920-1923)*, 2018, s. 655

Evvelki gece Ankara'dan Eskişehir'e teşrif buyuran Ethem Beyefendi, dün lütfen bir muharririmizi kabul buyurmuşlar ve muharririmizin irad eylediği muhtelif suallere ber-vech-i ati cevaplar vermişlerdir.

• *Ankara'ya ne için teşrif buyurulmuştu?*
- Emin olun ki etıbbanın gösterdiği lüzum üzerine bir ay Ankara'ya gittim. Orada bir kaç gün rahat ettim. Mütemadi metaib beni pek ziyade yormuştu.

• *Büyük millet meclisi muzakeratı ne şekilde idi?*
- Ben Büyük millet meclisine gitmedim ki müzakeratı dinlemiş olayım. Çünkü rahatsız idim.

• *Rusya'dan gelen Süleyman Sami arkadaş Ankara'da bulunuyor mu idi?*
- Süleyman Sami Beyle maalesef görüşemedim. Kendisi Ankara' dan gitmiş bulunuyordu.

• *Bolşeviklik ve Süleyman Sami'nin Ankara'da ne gibi tesiri olmuştu?*
- Tabii iyi, ve hatta fevkalade.

• *Ankara'da temas ettiğiniz mebuslar üzerinde de hüsn-i tesir görülmüş mü?*
- Heyet-i mebusandan pek çokları üzerinde. Mamafi, ben fikren zihnen yorgun olduğum için bu mesele ile lüzumu kadar alakadar olmağa vakit bulamadım. Hatta, cepheden uzaklaştığım için, Ankara'da müteessir bile oldum ve görüyorsunuz ki hemen avdet ettim. Şimdi müsterihim, çünkü cepheye daha yakın bulunuyorum. Cephe ile daha ziyade alakadar olabiliyorum. Vicdanen çok muazzeb olmuştum.

• *Bolşevikliğin cihanı istila edeceğini zat-ı alileri de Ali Fuat Paşa hazretleri gibi kani bulunuyor musunuz?*
- Evet Bolşevizm cihanı istila edecektir. Biz onu layık olduğu hisle karşılayıp kabul edersek memleket herhalde mesut olacaktır. Ernin olunuz, Bolşevizm hali hazırda içinde yüzdüğümüz felaketten ziyade istikbalimiz için daha müsmir ve daha nafi olacaktır. Şimdi memleketi kurtaracak istikbalde hayat ve saadet-i beşeriyeti temin edecek. Bolşevikliği ilan etmezden evvel bu masum millete hain ve katil düşmanımız Yunanla nihayete kadar mücadele esasını kabul ettirmeli. Sonra hemen ilan etmeli fikrindeyim. Mamafi sadece Bolşevik olmakla iş bitmez. Çok propagandaya ihtiyaç vardır.

• *Bolşevikliği memleket ve milletimiz için çare-i necat olarak mı kabul buyuruyorsunuz?*
- Şüphesiz. Bolşeviklik yegane çare-i necat ve felahımız olacaktır. Yani tekrar ederim ki yalnız ilan kafi değildir.

(Bu esnada, muharririmiz, orada bulunan Diyarbakır mebusu Hacı Şükrü Bey'e hitap etmiştir.)

• *Zatı aliniz hem mebus bulunuyorsunuz ve hem Mustafa Kemal Paşa'nın mukarribi. Acaba büyük millet meclisi reisi bu hususda ne düşünüyorlar?*
- Paşanın namına idare-i kelam selahiyetine haiz değilim. Kendi mütalaamı söylemek lazım gelirse; Bolşeviklik bizim için bir halastır. Yalnız ilandan evvel memlekette esaslı tatbikat yapabilmek için de çok çalışmak ve iyi çalışabilmek elzemdir.

• *Vakit geçmez mi efendim?*
- Hayır, tatbik-i ilan derhal yapılabilir.

• *Millet meclisi azası bulunan diğer rüfekanız böyle düşünüyor mu efendim?*
- Onlar da düşünüyorlar ki yeni bir Halk Zümresi teşekkül etti.

• *Bu Zümre millet meclisi reisi ile alakadar mıdır?*
- Şüphesiz, Mustafa Kemal Paşa halkçıdır.

• *Biz halk zümresinin bir grubunu kurduk. İhtiyacı tatmine kafi değildir.*
- Hali hazırda program yoktur, elde bir proje vardır. Bu proje mecliste müzakere ve tasvip edildikten sonra tabedilecektir.

• *Bize halk zümresinin teşkili siyasi bir manevra gibi geliyor.*
- Hayır bilakis memleketin hazmedeceği surette bir program yapılacaktır.

(Hacı Şükrü Beyi müteakkip muhterem Ethem Bey Efendiye hitap etmiştir.)

• *Beyefendi zatıaliniz halk zümresinin programını tetkik buyurdunuz mu?*
- Hayır, tetkik etmedim.

• *Cephelerde vaziyet nasıldır?*
- Yalnız cephelerde değil her yerde vaziyet mükemmeldir. Şimdiye kadar elde edilen ihtiyacat takdir edildi. Ordu kumandanı Ali Fuat Paşa hazretlerinin bu hususta pek büyük himmetler gösterdiklerine ve göstereceklerine eminim. Şimdiye kadar biz Yunanlıların mecnunane bir surette ileri harekette bulunmaya cüret edeceklerine ihtimal vermemiştik mamafı badema o bile ..... muvaffakiyet elde edemeyeceklerdir. Her türlü tedabir-i maniaya tevessül edilmiştir. Göreceksiniz ki bundan sonra her taraftaki Yunanlılar için mezardan başka bir şey olmayacaktır.

Muharririmiz Ethem Beyefendi'ye arz-ı teşekkür ile nezdlerinden müfareket eylemiştir.[541]

Sovyet kaynaklarına göre, Moskova'da Etem'e önce bir Türk komünisti gözüyle bakmışlar, fakat sonradan onun sadece bir "haydut" olduğunu anlamışlardır (Carr, The Bolshevik Revolution III, s. 300). Mustafa Kemal'i ise, başından itibaren milliyetçi bir küçük burjuva devrimcisi olarak tanımışlardır.[542]

28 Eylül 1920. Konya'da münteşir *Öğüd* gazetesi: *Çete zihniyeti: Çetelerin geçmişte yaptığı kötü işlere artık izin verilmemeli, halk dört elle hükümetin resmi teşkilatına sarılmalıdır*.[543]

Eylül-Ekim 1920. *Kuva-yı Milliye yandaşlığından hapse atılmış olan ve önce İstanbul dışına, sonra memleketine (yani Yunanistan'a), sonra da Romanya'ya sürülmesi söz konusu olan Gümülcineli İsmail'in durumu da değişti [..] hapisten (ve sürgünden) kurtuldu (22 Eylül). Damat Ferit ve Adliye nazırına teşekkür etti. 23 Eylül'de Hürriyet ve İtilaf Merkez-i Umumi'sinin toplantısına ikinci başkan sıfatıyla başkanlık etti. Aynı sıfatla Ekim başında Dahiliye Nezareti'ne Mutedil Hürriyet ve İtilaf'ın dağıtılması için başvurdu. Nezaret işi Emniyet'e havale etmiş. Emniyet de Cemiyetler Kanunu'nda bu konuda sarahat yok diye, Şura-yı Devlet'çe sorunun incelenmesi için Nezaret'e iade etmiş*.[544]

3 Ekim 1920. *İkdâm* gazetesi: *(Bosfor'dan): Trabzon'da Rus kadınlarıyla vakit geçiren Kemalî subaylar, Bolşevik namı altında zulüm yapıyor*.[545]

Belçika'nın İstanbul Orta Elçisi Marghetitch, Brüksel'deki Dışişleri Bakanı Paul Hymans'a telgraf gönderdi. *Mustafa Kemal "çetelerinin" işlediği her türlü kötülük ve iki hükümetin varlığı nedeniyle Anadolu'nun anarşi, umutsuzluk, terör ve tutarsızlık içinde olduğunu* bildiriyor.[546]

7 Ekim 1920. Adana Valisi Vekili Abdurrahman Bey'den İstanbul'daki Dahiliye Nezâretine: Şehir açlık tehlikesiyle karşı karşıya. Fransızlar şehri terkederse Kemalistler, Padişah'a sadık Türk halkını tehdit ettikleri üzere katliam edecekler.[547]

İstanbul matbuatından *İkdâm* gazetesi: *Ankara'dan dönen bir ecnebinin Journal d'Orient gazetesine demeci: Kuvayı Milliye'nin nüfuzu altında bulunan halkın durumu elem verici. Mustafa Kemal'in memurları halkı soyuyor. Halkın şiddetli bir isyanı bekleniyor*.[548]

---

[541] Açıksöz, 27 Eylül 1336-1920, *Milli Kahramanımızla Mülakat*, Numero 81, s. 2; Aktaran: Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 2018, s. 383-385.
[542] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 573, dipnot *.
[543] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 227.
[544] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 239.
[545] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 233.
[546] DT 1916-1925, P1415-1416, CT 1916 a 1920, Marghetitch'den Dışişleri Bakanı Paul Hymans'a (Brüksel), Palais de Belgique No 393/163, İstanbul 5 Ekim 1920; Aktaran: Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 18.
[547] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 237.
[548] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 238.

11 Ekim 1920. Vahideddin Hân, huzuruna sırasıyla ve ayrı ayrı kabul ettiği Müttefik fevkalâde komiserleriyle mülakat etti. İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck'in 14 Ekim tarihli görüşmeye ilişkin raporda şunlar yazılıdır:

Ben, Fransız ve İtalyan meslektaşlarımın, 6 Ekim'de Sadrazam vasıtasıyla Majestelerinden gelen isteğin sonucu olarak, 11 Ekim'de sultan tarafından kabul edildiğimizi şerefle belirtirim.

Sultan bizi Fransız, İngiliz ve İtalyan olarak sırasıyla kabul etti. Fransız meslektaşımla yaklaşık 1 çeyrek saat, benimle 2 ve çeyrek saat ve İtalyan Yüksek Komiseri Vekili ile 1 buçuk saat görüştü. Görüşmelerde O'na Civil List direktörü [*Hazine-yi Hassa Müdürü*] Emin Bey refakat ediyordu. Fakat benim görüşmemde, tercüman olarak M.Ryan'ı istedi. Üçüncü dilin kullanımını engellemek için görüşmenin daha sonraki kısmında Emin Bey'in görevine son verdi.

Sultan, Yüksek Komiserlerle yaptığı ilk görüşmeye nazaran daha az tedirgindi. Sultan, Ferit tarafından dikkatli bir şekilde yönlendirildiği izlenimini verdi. Ferit'in O'nun tüm güvenine sahip olduğu anlaşılıyordu. Sultan, muhtemelen Sadrazam ile birlikte hazırladıkları kısa notlardan konuşuyordu.

Sultan, benim ilk görüşmemde edindiğim, O'nun zayıf bir karaktere ve zekaya sahip olduğu izlenimimi kuvvetlendirdi. O, ilk görüşmemde bağlı olduğu sebatı aynen gösterdi. Sultanın konuşmaları bir miktar dağınıktı ve takip etmek zordu. Fakat konuşmalarının ana hatlarında tutarlıydı.

Ben çeşitli konularda söylemek istediğim şeyler için bir not hazırlamıştım. Konuşmanın uygun kısmında, bu notun Türkçe çevirisini sultana verdim. Bu tarihsiz ve imzasız notun sözlü konuşmanın kısaltılmış yazılı hali olduğunu açıkladım. Bu notun orijinal İngilizcesini de ekledim.

Sultan, sözlerine, 7 Ekim'de, Anadolu'ya gönderilecek misyonla ilgili sadrazama sunulan önerisinin olumlu cevaplandırılacağını ima ederek başladı. Ayrıca Yüksek Komiserlerin, misyona kendi delegelerini de katma isteklerini memnuniyetle karşıladığını belirtti. O, böyle bir misyona tam destek vereceğini fakat bunun maddi değil moral anlamında olduğunu belirtti. Ben, onun desteğinin misyonun başarısına katkıda bulunacağını söylediğimde Sultan, moral gücünü, savaş sırasında önemli ölçüde kaybettiğini söyledi ve moral ve maddi etkilerin birbirini desteklemesinin iyi olup olmayacağını sordu. Bunu söylemekle O, milliyetçilerle uğraşırken uzlaşma ile bir güç gösterisi yapmanın birleştirilmesinin daha iyi olabileceğini anlatmak istiyordu. Fakat bu konuya vurgu yapmadı.

O'nun üzerinde durduğu konu, misyonun öğüt vermek ve itaate çağırmak için gönderilmesiydi. Misyon, tartışmak ve şartlar formüle etmek için herhangi bir teşebbüste bulunmamalıydı. O'na göre, milliyetçiler itaati reddederse, ne çeşit bir eyleme girişecekleri konusunda kesin bir fikir bulunmalıydı ve O, bu konuda nasıl bir yol takip edileceğini sordu. Ben bu sorunun önemli olduğunu kabul ettim. Ve bunu sizin bilginize sunacağıma söz verdim.

Majesteleri, Türk üyelerden daha önemli bir role sahip olacak misyondaki müttefık delegelerinin, milliyetçileri itaate alma konusunda kendisinden daha çok niyetli olacakları konusundaki endişelerini örtülü bir şekilde belirtti. O, misyonun yukarıdaki paragrafta belirtilen karakterde olması konusunda oldukça istekliydi.

O, milliyetçi liderlerin Anadolu'daki tebaasına zulmettiğini ve bu gibi suçların gerektirdiği cezaları affetmenin çok güç olduğu yolundaki argümanı çok sık kullandı. O, zulme uğrayanlara haddinden fazla merhamet telkin etme fikrini reddetti ve mağdurların çiğnenen haklarının Tanrıdan geldiğini ve hatta bir kralın dahi bu şiddeti görmezden gelme hakkına sahip olmadığını söyledi.

Sultan müttefiklerin maddi yardımı üzerinde çok durdu. O, bir hükümdar olarak değil, bir halkın babası olarak konuşuyordu. O, İstanbul halkının içinde buıunduğu manzarayı anlattı ve onların direkt ve indirekt olarak büyük ölçüde maaşa bağımlı olduğunu, yılın sıcak aylarında dahi birçok sıkıntıya girdiğini ve kışın en acı durumlarla yüz yüze kaldığını söyledi.

Ben bu fırsatı değerlendirerek, finansal komisyonun kurulmasının herkes için önemini ve antlaşmanın (Sevr Barış Antlaşması'nın) hayata geçirilmesiyle onun çalışmalarına başlamasının önemini vurguladım.

> Misyon konusuna dönen Sultan, misyona hangi Türk üyelerin katılması konusunda benim fikrimi sordu. O, kendi ülkesinde insanlardan uzak bir kişi haline geldiğini ve kimseyi tanıyamadığını söyledi. Sultan, açıkça ülkesi için tek politikanın, İngiltere ile arasının iyi olması gerektiğini düşündüğünü ve bu konuda benim yardım ve tavsiyelerime ihtiyaç duyduğunu belirtti. Bu konuda, benim yabancı meslektaşlarıma bahsetmememi ve onlara karışmamamı da istedi.
>
> O'nun maiyetindeki memurların çekilmesinden sonra Sultan, şahsi fikirleri hakkında samimi bir şekilde konuştu. O, Büyük Britanya dostluğunu savunan politikasının, babasından miras olarak aldığı ve kırk yıldır koruduğu bir kanaate dayandığını söyledi. Kendinden önceki Sultanın ölümü sırasında eğer savaşın sonunun yakın olduğunu görmemiş olsaydı ve İngiltere'ye lekesiz bir el uzatabilecek bir sultanın, eski dostluğu yeniden kazanacağına umut etmemiş olsaydı, sultanlığın ağır yükünü üzerine almayacağını söyledi. O, ayrı bir barış yapmak için çalışmış fakat başarısız olmuştu. Daha sonra Townshend'in vasıtasıyla mütareke yapılmıştı. Fakat beklediği barış bunu takip etmemişti. **Şu anda O prensiplerinden ve onurundan taviz vermeksizin birlikte çalışacağı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir evrimi olan milliyetçilerin güçlenme tehdidiyle karşı karşıyaydı.** O, mevcut gerginliklerle sağlığını feda etmekten çekinmediğini, fakat 60 yaşına dayanmasına rağmen, bütün hayatı boyunca, prensiplerinden vazgeçmediğini söyledi.
>
> Çok içten geçen konuşmanın bu bölümünde Sultanın, kendi geleceği problemiyle çok meşgul olduğu anlaşıldı.
>
> Konuşmanın daha sonraki kısmında Sultan, antlaşmanın tasdiki problemine geri döndü. **O'na göre, Türkiye'nin barışı ilk onaylayan ülke olması, Anadolu'daki yangını körükleyecekti. Çünkü milliyetçiler, kendisini, Türkiye'nin büyük bir kısmının kaybedileceği antlaşmaya boyun eğmekle suçlayacaklardı**.
>
> Sultan ayrıca bana samimi bir şekilde, Fransız meslektaşımın hükümetin değişmesi, önerilen misyonun başarı şansını artıracaktır, yolundaki önerisi hakkında ne düşündüğümü sordu. Ben bu konudaki görüşlerimi okumuş olduğu notta ifade ettiğimi söyledim.
>
> Sultana göre, şu anda ılımlı bir kabinenin, tam bir milliyetçi içerikli bir hükümete atlama taşı olacağını belirtti. "Biz geçen yıla geri dönmüş olacağız" dedi ve ekledi: "Bu ülkede tek nötr insan hiçbir şey yapmaya kabiliyeti olmayan insandır."
>
> İçten olduğunu belirttiğim konuşmanın bu bölümleri dışında Sultan bana da meslektaşlarıma kullandığı aynı dili kullandı ve bahsettiğim aynı notlardan konuşuyor gözüktü. Bizim hepimizde Sultanın Ferit Paşa'yı bırakmaya istekli olmadığı izlenimi uyandı.[549]

Refi Cevad (Ulunay), *Alemdar* gazetesinde "Lütfi Fikri Beğin Teşebbüsü" serlevhalı başmakale neşretti. Sabık Dersim mebusu Lütfi Fikri'nin İstanbul ile Ankara hükümetleri arasında birlik meydana getirmek çabasını tenkid ediyor. Daha doğrusu, Ankara'daki "asî" teşkilatın "zalim" İttihadçı olduğunu binaenaleyh onlarla uzlaşmanın mümkün olmadığını yazıyor:

> [..] (Kuvâ-yı Milliye denilen bu kuru kalabalığın mürevvici olan şahsiyetleri ele alalım. Yüzde dokuz buçuğu İttihadcıdır. Veyahud İttihad ve Terakkinin eltaf-ı günagününü görmüş adamlardır.
>
> Bilfarz "Hamdullah Subhi" Beğ, "Halide Edib" Hanım, mahud "Muhtar", "Yunus Nadi" ve "Muhiddin" beğler ve sonra İttihad ve Terakki devrini mütemadiyen Ahfeşin keçisi gibi baş sallayarak tasvib eden mensubîn-i sabıka ilh…
>
> Malum olduğu üzere İttihad ve Terakki birkaç defa isim istihalesi geçirmişdir. Senelerce şahsiyet-i Yezidanesini İttihad ve Terakki nam-ı mübecceli altında gizlediği gibi (Hürriyetperver Avam), (Teceddüd) gibi isimler tahlis ederek bir müddet de onların gölgesinde yaşamak istemişdi. Fakat ne (Hürriyetperver Avam) ne (Teceddüd) ne de bir başkası İttihadcılara bir nağme-yi hayat veremedi. Mest-i müdam [mütemadiyen sarhoş] bir adam

[549] *British Documents on Foreign Affairs*, Doc.229. (E,13038/3/44). No.1408, Robeck'ten Curzon'a 14 Ekim 1920 tarihli rapor; Aktaran: Mehmet Okur. (2003). İngiliz Belgelerine Göre Sultan Vahdettin - İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robek Görüşmesi. *Atatürk Dergisi*, 3(3), s. 145-147. İktibasdaki **vurgular** tarafımıza aiddir.

buldular onu Anadoluya sevk ederek (Kuvâ-yı Milliye) terkibini yumurtladılar ve fevc fevc o bayrak altına sokuldular. Bütün kaza ve kasabatdaki İttihad ve Terakki kulübleri (Kuvâ-yı Milliye) şuubatı oldu.

(Kuvâ-yı Milliye)nin İttihad ve Terakkiden gayrı bir şey olmadığı evvel kader(?) bariz bir hakikatdir ki bunun için münakaşayı bile zâid görüyoruz. [..][550]

13 Ekim 1920. TBMM Hükümeti İstanbul mümessili Hamid'den (Hasancan), TBMM Sıhhiye Vekili Adnan'a (Adıvar): [..] *İngiltere'den ümid-i necât beklemek abesdir. Meğer ki Kuvâ-yı Milliye tarafından Yunan savleti kırılır o vakit ortada olan mes'eleyi tesviye için İngiltere çârnâçâr bir tarîk-i hale yatar. Bunu bilen Fransa ve İtalya Kuvâ-yı Milliye'nin en mühim duʿâcıları idiler. Fakat İzmir cebhesinde hiçbir muvaffakiyet elde edilemeyince İtalya Kuvâ-yı Milliye'nin ehemmiyetli bir kemiyet olmadığına kâniʿ oldu ve Fransa daha bundan mâʿada bir de Adana hâdisesinden muğber oldu*.[551]

15 Ekim 1920. Çerkes Ethem'in *Seyyâre-i Yeni Dünyâ* nam Bolşevik gazetesi: *İstanbul ile Ankara birleşemez. Eğer birleşilecekse, Anadolu'daki kahraman halkı ezen, esirliğe mahkûm eden bütün toplumsal sözleşmeler, kanunlar, tamamen yıkılmalı, yakılmalı*.[552]

Ekim 1920 Ortaları. Antalya'nın maruf simalarından muallim Boşnak Süleyman Fikri'nin (Erten) belirtdiğine göre Demirci Mehmed Efe ve Kuvvacıları, Manavgat'ı söğüşlüyorlar:

[*Manavgat'da mahallî (ÖFA notu)*] hükümete el koyan Demirci Mehmet efe kazanın zenginlerini hapsetti. Bir çok paralarını aldıktan sonra onları bıraktı. İstenilen para ne için ve ne vergisidir diye sormak belkide idamı mültezim olduğu gibi alınan para mukabilinde makbuz istemek te memnu idi. İstenilen meblâğ bir servet nisbetinde de değildi. Efe hazretlerinin kalbi şeriflerine ilham edilen meblâğın tedarik edilmesi mecburiyeti vardı. Şimdi dahi buna Manavgat'ta (forma ver) vergisi derler.

Demirci Efe şiddetli icraatı ile kazanın zaten bozuk olmayan asayişini temin etmiştir. Efenin maiyeti köylere dağıldı ve bir ay kadar köylerde barındı. İşte bu sırada pek çok soygunlar ve tahribatın yapıldığını görüyoruz. Köy evlerine yerleşen bu güruh, hayvanlarına saman yerine arpa yediriyorlardı. O derece israfat yapılmıştır ki; def olup gittiklerinde, ahırında hayvan yemliğini temizleyen bir köylünün mevsukan rivayetine göre hayvanın yiyemediği artan arpanın birkaç kile olduğunu söylemektedir. Köylerde her evin ancak birer tavuğun kurtulabildiğine bakılacak olursa kendi boğazları için ne derece israfat yaptıkları anlaşılır. Her gün davarlar kesiliyor, efelere yağlar, ballar tedarik ediliyordu. Maalesef Halifeciler denilen asiler güruhu tarafından yapılmayan rezaletler işbu başıboş haşerat tarafından yapılmıştır. Karşısında şikâyet için müracaat edilecek hükümet bulunmadığından zavallı köylü hayatından bile emin değildi. Bütün bu mezalim islâh için gelen çeteler tarafından yapılmıştır.[553]

19 Ekim 1920. İspanya'nın İstanbul Temsilcisi Juan Servert, İspanya Dışişleri Bakanına rapor gönderdi: *Zafer alanında görülen gasp ve insanlara verilen diğer zararlar; Mustafa Kemal'in taraftar kaybetmesinin diğer bir sebebidir*.[554]

Ekim 1920. Ankara'ya muvasalat eden ve Mustafa Kemal'le mülakat gerçekleştiren Alaaddin Haydar:

Kemalist "çete"ler, her biri makineli tüfekle teshil edilmiş 50 süvariden müteşekkildir. Bu süvarilerin kemerlerine astıkları ve yanlarında taşıdıkları el bombaları, Ankaralıların müzmin korkusudur. Oturdukları kahvehanede bu tehlikeli oyuncakları her vakit yanlarında bulundururlar, bazen parçalarına ayırarak eğlenirler

[550] Alemdar, 11 Teşrîn-i evvel 1336-1920, Numero 646-2946, *Lütfi Fikri Beğin Teşebbüsü*, s. 1.
[551] T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920), 2023, s. 479.
[552] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 246.
[553] Süleyman Fikri Erten, *Milli Mücadelede Antalya*, 1996, s. 61.
[554] Yasemin Türkkan-Tunalı, *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türkiye* [Doktora Tezi], 2016, s. 324-325.

ve tesadüfen meydana gelen patlamalarla tüm kahvehaneyi, masaları, sandalyeleri ve müşterileri paramparça ederler! Bu sebeple hükûmet, bu bombaların şehir içinde taşınmasını yasaklama kararı aldı.[555]

O günlerde Konya'da Kolordu Komutanı bulunan Fahrettin Altay, anılarında ilginç olaylar anlatır:

"Ankara'dan gelen haberlerden bir Yeşil Ordu havadisi yayıldı, bize gelen Osman Bey'in [*Kıyıcılığı ile ünlü Müfreze Komutanı Yarbay Kasap Osman (Avcıoğlu notu)*] filâmasının yeşil-kırmızı oluşu dikkati çektiyse de pek üzerinde durmadım, şimdiki haberler Ankara'da bir İslâm Bolşevik yönetim kurulacağı biçiminde idi, yeşil renk İslâmlığı, kırmızı Bolşevikliği gösteriyormuş".

"Uşak karşısındaki İslâmköy'de bulunduğum sıralarda bir alay süvari ve Kurmay Yüzbaşı İzzet Bey'le (Aksalur) yanıma gelen Refet Bey'in (Bele) filâmasının yeşil ve kırmızı renkte oluşu dikkatimi çekti, Kolordu Karargâhı binasına girerken kapıdaki filâmamızın kırmızı ve beyaz oluşunu kendisine göstererek:

Kusura bakmayınız, bu yeşil-kırmızı rengi Osman Bey'in filâmasında da görmüştüm, ast olduğu için aldırmadım. Fakat siz üstümün de bu renkleri taşıdığınızı görünce artık benim filâmamın da rengini değiştirmem zorunlu oldu..."

"Birgün de Emir Subayım Topçu Yüzbaşı Sabri'nin terini silmek için bir cebinden kırmızı, bir cebinden de yeşil mendil çıkarması dikkatimi çekti. Yeşil ve kırmızı ne demekti?.. Yeşil, "Yeşil Ordu"nun belirtisiydi. Rus Bolşevikleri ile dost olduğumuzdan bizim de onlara uyan bir yönetim biçimine girmekliğimiz gibi haberler yayılıyordu".

Fahrettin Altay'a göre, Bolşeviklik taslayan Çerkez Etem'le yakın ilişkiler kuran ve Kuva-yı Milliye gerillacılığını benimseyen Batı Cephesi Komutanı Ali Fuad Cebesoy Paşa, subaylarla erlerin birlikte yemek yemelerini kararlaştırır ve günlük bir emirname kaleme alarak, bunu bütün birliklere duyurur. Er-Subay farkı böylece kaldırılacaktır.[556]

3 Kasım 1920. Âyan Meclisi eski reisi Jön Türk Ahmed Rıza, Maliye eski nâzırı Jön Türk Sabataycı Cavid'e mektub gönderdi. Buna göre; Fransız yarı resmî *Le Temps* gazetesi, *Kuvayı Milliye'nin Hilafet ve Saltanatı kaldırmak düşüncesinde olduğunu* kamuoyuna duyurmuştur.[557]

Mustafa Kemal, hayatının uzun yıllarını Makedonya'da geçirmişti. Mustafa Kemal'in Makedonya'da bulunduğu bu yıllar Bulgar halkının Sultan idaresine karşı giriştiği harekâtın yeni bir safhaya ulaştığı zamana raslıyordu. Bu harekattaki çete savaşları ilerinin bu büyük önderini etkiliyordu. Daha sonra o Makedonya'da gördüğü bu çete harekâtının taktiğini Türk milletinin kurtuluş savaşında pratik olarak kullanacaktı.

1908 yılında Jön Türkler harekâtı sırasında Mustafa Kemal, Makedon burjuvazisinin sol kanat temsilcilerinin harekâtını görüyor onların düşüncelerini anlıyor ve bu harekâtın lideri olan Yane Sandanski ile tanışıyordu.[558]

9 Kasım 1920. TBMM Hükümeti İcra Vekilleri Heyeti içtima etti. Ordunun yeni teşkilatı hakkında kararlar alındı. Buna göre Garb Cephesi iki kısma ayrılıyor. Kuzey Cephesi, Erkân-ı Harbiye-yi Umimiye Reisi Mustafa İsmet (İnönü) kumandasına; Güney Cephesi, Miralay Refet (Bele) kumandasına veriliyor. Yunan Genelkurmay tarih yazımına göre Kuvâ-yı Seyyare Umum Kumandanı Çerkes Edhem, *Mustafa Kemal'in Batı Cephesi'yle ilgili kararını öğrenir öğrenmez, O'nunla mücadele etmeye karar vermiştir*.[559]

---

[555] Alaeddin Haidar. (1920). *A Angora Aupres de Mustapha Kemal*. Paris: France-Orient.
[556] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 448-449.
[557] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 269.
[558] Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan*, 1969, s. 114-115. "Türk milleti" yerine "Osmanlı İslâm milleti", ve "kurtuluş savaşı" yerine "harekat-ı milliye" yazılması lazımdır. Bulgaristan devlet arşivindeki vesikalara atıf yaptığı mikyasda başlangıçta kaliteli bir malzeme ortaya koyan Velikov, maalesef kitabının müteakib Mustafa Kemal bahislerinde bilimsellikten uzaklaşmakta ve tam anlamıyla Kemalist tarih yazımı goygoycusu performansı sergilemektedir.
[559] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 304, 309.

12 Kasım 1920. İstanbul matbuatından *Alemdar* gazetesi:

> Yunan karargâhı Millîci kuvvetlerin esbab-ı taarruzunu izah ediyor: Askerin kuvve-yi maneviyesini yükseltmek – Yunan kralının vefaından ve intihab mesailinden istifade – Üç muntazam fırkanın cem'i ve tahşidi – Yirmi dört saat hücum
>
> Neo Logosdan: Yunan ordusunun karargâh-ı umumîsi olan İzmirin mevsuk menbaından alınan malumata göre Kuvâ-yı Milliyenin İzmir cebhesine karşı hücumları iki mühim sebebden ileri gelmişdir. Biri Mustafa Kemal kuvvetlerinin kuvve-yi maneviyesini tezyid etmek ve diğeri de Yunan kralının vefatı ve intihab meselesinden dolayı Yunan ordusunun maneviyatı üzerinde bir aks-i tesir husule getirmek arzularından ileri gelmişdir. Bir ay mukaddem Ankara Meclisi Millîsinde geçen Haziran ve Temmuz hücumlarındaki büyük ve küçük zabitanın firar ve su-i istimalatı umumî suretde teşhir edilmiş ve bu hadiseden dolayı zabitanın maneviyatı sukut etmişdi. Binaenaleyh üç muntazam fırkanın Uşak-Gediz cebhesinde cem'i ve tahşidinden sonra bunlar kuvvetlerini tecrübe etmeğe karar vermişler ve eğer yarmağa muvaffak olurlarsa Uşak ve Gedizin şose yolunu tekrar işgal etmeğe sarf-ı gayret etmişlerdir. [..][560]

29 Kasım 1920. Hamdullah Suphi ve Tahsin beylerin Meclis Başkanlığına Antalya'dan gönderdikleri telgrafta *Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinin Akseki ve Manavgat'ta yağma, ırza geçme ve cinayet eylemlerinde bulunduğu anlatılarak Antalya merkezinin buralardan göçenlerle dolu olduğu belirtildi*.[561]

Esbak Meclis-i Mebusan Reis Vekili, Bâb-ı Âlî Evkâf Nâzırı ve Maliye Nâzırı Vekili Hüseyin Kâzım Kadri:

> Pekçok kimseler, istihlâs-ı vatan teşebbüslerinin ilk zamanlarında, henüz çete halinde bulunan kuvvetlerin (!) yine kendi memleketimizde ve kendi halkımıza karşı îka' ettikleri mezâlimden, yağmagerlerin gadr u i'tisaflarından, ırza ve namusa tecavüzlerinden. . . dolayı izhar-ı ye's u nevmidî ediyorlardı. Ve düşman ordusu önünden sık sık vukubulan ricatler, mütevâli mağlubiyetler. . . herkesi derin derin düşünmeye sâik oluyordu. Yunanlıların yaptıkları mezâlimin, her tarafta îka' edilen cinayetlerin. . . ye's-alûd ve ümid-şiken tesirleri insanı düşündürmemiş olsaydı, uzun zamanlardan beri her şekl-i idarede zulümlerden ve zulmetlerden vâreste kalamayan halkın esareti bile tercih etmelerinden korkulurdu! Bir vakitler, efkâr-ı umumiyede yer bulmuş olan "mandacılık" cereyanı da bundan başka bir tarzda tevik edilebilir mi?[562]

Aralık 1920. Mustafa Kemal'in refakat subayı Binbaşı Siirtli Mahmud'un (Soydan), 30 Mart 1933 tarihli tefrikasında yazdıkları, Çerkes Edhem'e "Gediz Taarruzu"yla tezgâh kurulduğunu düşündürmektedir:

> *Garp cephesinde anarşi: Muntazam ordu mu, milis teşkilatı mı olsun?*
>
> Ankara, Kânunuevvel [Aralık] 1920.
>
> Ankara'nın ve bütün milletin ümidi cephelere dayanmış.... Herkes, "Cephedeki işlerimiz intizam içinde yürümekte, müdafaa ve muharebe kudretleri biraz daha artmaktadır!" diye müteselli oluyor, yarının ıstıraplarını karşılamak için yeni mukavemetler topluyor. Halbuki gelen haberlere göre Garp cephesinde intizam değil, anarşi hüküm sürüyor. Kumandan ve disiplin tanımayan milis kuvvetleri, başı boş, alabildiklerine gidiyorlar. Çerkes Ethem ve Tevfik Beylerin kumandasındaki bu kuvvetlere, maatteessüf cephe kumandanı Ali Fuat [Cebesoy] Paşa da söz geçiremiyor. Söz geçirmeyince de onların nokta-i nazarına iştirakten başka bir şey yapamıyor. Biz, düşmanın modern ordusunu böyle başı bozuk teşkilatla mı yeneceğiz? Yazık ki buna inananlar bir düziye çoğalıyor. Hatta bu inanış Büyük Millet Meclisi'ni de kapladı. Çünkü cephelerde, halk arasında, Meclis'te o kadar propaganda yapıyorlar ki... Nerdeyse bu üç sergerdenin diktatörlüklerini bile bile, seve seve herkes kabul edecek... Hakikaten şu üç kardeşin, Ethem, Tevfik ve Reşit'in propaganda kabiliyetleri çok yüksek... Mebuslar arasında bile: "Muntazam orduya ne lüzum var? Hepimiz Kuva-yı Milliye olalım, düşmanı daha kolay yeneriz!.." fikrinde olanlar var. Buna mukabil daha ciddi düşünenlerin endişesi şudur: Mustafa Kemal gibi büyük bir Kumandan, bu başıbozuk cereyanına niçin bu kadar müsamaha ediyor? Mustafa Kemal

[560] Alemdar, 12 Teşrîn-i sânî 1336-1920, Aded, *Uşak ve Gediz Cebhesinde*, s. 2.
[561] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 304. "..tesir ve telkinlerimizin Demirci Efe'yi Kemalistliğe bağlı kıldığını hadisat göstermiştir." Celâl Bayar, *Ben De Yazdım*, 1997, c. 7, s. 224.
[562] Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, 2018, s. 227.

değil miydi ki, daha küçük rütbeli bir zabit iken bile Ordu'nun İttihat ve Terakki Cemi- yeti ile alakasını muhafaza etmesini istememiş, muarızlariyle şiddetli mücadelelere girişmişti! O tarihi yaşamış olanlar hatırlarlar ki, Ordu'yu İttihat ve Terakki'den ayırıyor, onu bitaraflığa götürüyor, diye Selanik'te kendisine kurşun atmadılar mı? Bu kıratta, bu karakterde bulunan bugünün Reis'i, nizam düşmanlarına, anarşi propagandacılarına niçin ve nasıl tahammül ediyor?..

***

Mustafa Kemal için, zahire bakarak, böyle düşünenler haksız değildirler. Fakat onun hariminde bulunanlar, bu tegallüpten hoşlanmadığını, bu anarşiye nihayet vermek için bir düziye düşündüğünü çok iyi bilirler. Hatta Ethem ve arkadaşları Yozgat'tan Eskişehir'e giderlerken, Ankara'da kendilerine büyük merasim yapılmış, tantana ile teşyi edilmişlerdi. Bu merasime iştirak eden, hatta Ethem ve kardeşleriyle öpüşen Mustafa Kemal'in infiali, yüzünden ve tavrından anlaşılmamış mıydı? Paşa'nın o günkü haline mim koyanlar çoktu. İşin doğrusu şu ki, Reis Paşa mutaassıp bazı hocalara olduğu gibi, bunlara da biraz rüşvet veriyor, zaman kazanıyor, fırsat bekliyor. Hiç bir kuvveti ihmal etmemeye, her hareket ve teşebbüsünü Meclis'e ve millete karşı haklı göstermeye ve iyi müdafaaya mecbur olduğunu hisseden Mustafa Kemal için Gediz taarruzu vesile oldu, harekete geçmek için fırsat hazırladı; Ethem ve Tevfik Beyler, Garp Cephesi Kumandanlığı'nın delaletiyle Gediz'deki Yunan fırkasına taarruz etmek müsaadesini istediler. Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi İsmet [İnönü] Bey böyle bir taarruzun muvaffak olama- yacağını bildirdi. İsmet [İnönü] Bey'in mütalaası şu idi: Düşman ordusu, bizim ordumuzdan çok kuvvetlidir, daha mücehhezdir. Cephanemiz azdır. Teşkilatımız henüz bitmemiştir. Mahallî bir muvaffakıyet temin etsek bile düşmanın umumi bir taarruzu fena neticeler verebilir. Taze taze hazırlamaya çalıştığımız kuvvetlerimizi beyhude yere yıpratmış olacağız. İntizar halinde olan düşmanı vaktinden evvel tahrik edeceğiz...

İsmet [İnönü] Paşa'nın ısrarına rağmen bu taarruz yapıldı. Neticesi malumdur: Mağlup olduk. Düşman Bursa istikametinden de ilerledi. Yenişehir'i, İnegöl'ü işgal etti. Dumlupınar sırtlarına kadar çekilmeye mecbur olduk.

***

Gediz mağlubiyeti, Meclis'te Ethem ve milis teşkilatı taraftarlarını biraz yere baktırdı. Fakat politikacılık hırsının hududu olmaz. Çerkes kardeşler, bu mağlubiyete sebep kendi müfrezeleri değil, nizamiye askerleri olduğunu propagandaya başladılar. Mustafa Kemal Paşa'nın iki gece evvel sofrada söylediği sözlerden kati karar arifesinde bulunduğumuz anlaşılıyor. Paşa söz arasında: "Ali Fuat [Cebesoy] Paşa, cephede çok sıkılmış olacak... Ankara'ya gelse de biraz dinlense iyi olur!.." demişti. Anlaşılıyordu ki, Cephe Kumandanı'nın müsamahası, Ethem ve Tevfik Beyleri daha ziyade şımartıyor. Her halde vaziyeti düzeltmek lazım gelecek...

Reis Paşa kararını vermişti, o sırada Ali Fuat [Cebesoy] Paşa Ankara'ya gelmek için izin istedi. Hemen müsaade edildi. Ankara'ya geleceği gün, Mustafa Kemal Paşa da istasyona inmişti. Ali Fuat [Cebesoy] Paşa, omuzunda bir tüfek olduğu halde trenden çıktı. Reis Paşa, omuzunda tüfek taşıyan Cephe Kumandanı'na takıldı: "Nedir, bu omuzundaki tüfek?" dedi. Yanındaki bazı zevata da:

"Bu vaziyetin delalet ettiği zihniyeti farkediyorsunuz ya... Tasavvur ediniz ki, bu zihniyet bütün cepheyi sarmış... Netice ne olur?" dedi.

Moskova'ya bir sefir göndermek icap ediyor. Ali Fuat [Cebesoy] Paşa, Reis Paşa tarafından teklif edilen bu vazifeyi memnuniyetle kabul etti.[563]

3 Aralık 1920. İstanbul'daki Belçika Orta Elçisi Michotte de Welle, Brüksel'deki Dışişleri Bakanı Paul Hymans'a telgraf gönderdi. *"Kemalist çetelerin" yağma yaptıklarını* bildiriyor.[564]

4 Aralık 1920. Kuvâ-yı Milliye, TBMM'de kötüleniyor:

4 Aralık 1920 günü istizah (gensoru) sonucu Meclis'te Kuva-yı Milliye konusunda gizli oturum yapıldı. Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi düzenli ordunun neden gerekli olduğunu, milis güçlerinin yetersizliklerini anlattı.

---

[563] Mahmut Soydan, *Ankaralı'nın Defteri*, 2007, s. 39-42. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[564] DT 1916-1925, P1415-1416, CT 1916 a 1920, Michotte de Welle'den Dışişleri Bakanı Paul Hymans'a (Brüksel), Palais de Belgique No…(raporda No belirtilmemiştir), İstanbul 3 Aralık 1920; Aktaran: Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 18.

> Ardından söz alan Hamdullah Suphi (İstanbul) Isparta'da Demirci Mehmet Efe'nin Mahmut, Mevlut gibi adamlarının zulmünü anlattı. Köylülerin evlerini de yakan bu adamlardan "Yunan'dan kaçar gibi" köylü kaçmıştı. Her yerde halle "muntazam ve adil" hükümet arıyordu. Böyle hükümeti Dahiliye Vekili Adnan sayesinde buluyorlardı. TBMM hakikaten bu orduya malik olduktan sonra hükümeti kurdum demeye hak kazanacaktı. TBMM GCZ, 1, s. 252-256.[565]

6 Aralık 1920 sonrası bir tarih. Bakü Türkiya Komünist Fırkası reisi Mustafa Suphi, Mustafa Kemal'e Salih Zeki kuryeliğinde mektub gönderdi: *Partimiz tarafından Anadolu harekatına yardım için Türk Kızıl Alayını Nahçıvan üzerinden Anadolu'ya gönderdik*.[566]

9 Aralık 1920. BTKF Merkez Komitesi içtima ediyor: [..] Türkiye Komünist Gençler Birliğinin umumi münasebet ve merbutiyete ve hatt-ı hareketine ait büro reisi namına reis vekili Kazım yoldaş tarafından verilen bervech-i zir yedi madde badettashih bervech-i zir kabul edildi. [..] 6- Türkiye'de kuva-yı milliyenin takviyesi ve onunla elbirliğiyle çalışmak birliğin taktikası nokta-i nazarından en lüzumlu görülür. Birlik öz nokta-i nazarını prensip takip etmekten geri durmaz. [..][567]

10 Aralık 1920. Dahiliye eski nazırı Şerif Paşa:

> Anadolu'yu teftiş memuriyeti ile gönderilmiş olan Ferik Mustafa Fevzi (yani Mustafa Fevzi Çakmak) avdet etmesile görüştüm. Anadoluda ordu âdeta isyan halinde olduğundan ve ümerayı askeriye kuvayı milliye ile beraber bulunduğunu ve memurini mülkiyeye tegallüb ettiğini ve her yerde şekavet ashabını kuvvetüzzahîr olarak yanına aldığını ve ahaliye zulüm ve teaddî yapıldığını ve bu ahval ecanib eline geçecek aleyhimize senet olmasın diye oradan yazamadığını söyledi.[568]

Türkiye Büyük Millet Meclisi reis-i sanisi Celaleddin Arif'den TBMM'ye telgrafname: *Esleha, mühimmat, erzak ve emvali metrukede vukubulan suiistimaller, gayrikanunî ve hudutsuz tekâlifi ahzi, kanunsuz tahakküm ve tecebbür halkın hassasiyetini rencide etmiş*.[569]

Güney Cephesi Kumandanı Miralay Refet'ten (Bele) Mustafa Kemal'e mektub: *Bugün Demirci Efe'den aldığım bir mektupta, Ethem ve taraflılarının sizinle benim bir dakika yaşadıklarımızı istemediklerini ve hükümeti devirerek kendilerinin arzu ettikleri adamları başa geçireceklerini* [...] *yazıyor. Bundan, Seyyar Kuvvetler ile anlaşmak için aralarında haberleşme yapılmakta olduğunu çıkarıyorum*.[570]

12 Aralık 1920. Çerkes Edhem, Yörük Ali Efe'ye gönderdiği mektubunda *Ankara Hükümeti birkaç muhterisin âleti*dir dedi.[571] Örneğin Çerkes Tevfik de ağabeyi Çerkes Edhem'e gönderdiği mektubunda, Cenub Cephesi Kumandanlığının tayin ettiği erkanın Kuva-yı Seyyare arasında buzgunculuk yaptığını belirtmiştir.[572]

---

[565] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 414, sonnot 19.
[566] Emel Akal, *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, 2013, s. 336.
[567] Yücel Demirel, *TKP MK 1920-1921: Dönüş Belgeleri*, 2004, c. 1, s. 249-250.
[568] Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Dahiliye Nâzırı Şerif Paşa'nın hâtıraları.* Cumhuriyet, 26 Şubat 1959; Aktaran, Taha Toros Arşivi.
[569] Millici, "Ankaralının Defteri", *Milliyet*, 8 Mayıs 1933, s. 8.
[570] Zeki Sarıhan. (1986). *Çerkez Ethem'in İhaneti* (2. baskı) içinde (s. 72). İstanbul: Kaynak Yayınları.
[571] Zeki Sarıhan, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, 1986, s. 72.
[572] "Aylardan beri cephemiz gerisinde ve cenahlarda cereyan eden ve gittikçe müzminleşen münâsebetsiz hale bir nihâyet vermek için Ankara'da ciddi ve resmi teşebbüslerde bulunmanızı rica ederim. Biz karşımızdaki düşmanla mı, yoksa arkamızda ve yanlarımızdaki kumanda mevkiine getirilenlerle mi uğraşacağız. Ben bu şartlar altında vekaleten üzerime aldığım bu vazifeye devam etmekte ma'zurum. Ya durumu düzeltiniz, yahut cepheye gelip vazifeyi üzerinize alınız. Bir cihetten Cenup Cephesi Kumandanlığı tarafından kıt'alarımız arasına gönderilen propagandacılar, zâbit ve efrâdımızı ifsâda çalışıyor, sonra savuşuyorlar. Fakat bundan sonra gelecek ve ele geçecek olan bu gibi fesadcıların yakalanarak karargâhıma gönderilmesini kumandanlarıma bildirdim. Muhakemesiz ve kayıtsız ve şartsız kendilerini i'dam ettireceğim. Kuva-yi Seyyare Kumandan Vekili

15/16 Aralık 1920. *Dinar'da bulunan Demirci Efe, Ethem'in birleşme çağrısına olumlu yanıt vereceğine dair işaretler gösterince, Refet'in komutası altın ki süvari birlikleri 15-16 Aralık gecesi bir baskın yaptılar. Efe'nin kuvvetlerinden 700'ü teslim oldu, Efe kaçtı. Daha sonra 30 Aralık'ta teslim oldu, 50 adamıyla Karacasu Duacılar köyünde oturmasına izin verildi.*[573]

16 Aralık 1920. *Mustafa Kemal, Güney ve Batı Cephesi komutanlıklarına çektiği telgrafta, Kuvayı Seyyare'ye karşı açık ve kesin bir tutum almak gerektiğini, Albay Kazım* [Özalp] *Bey'e kumanda verilmesini uygun görmediğini bildirdi, Eskişehir'de hazırlanan iki tümen ile bir süvari alayının harekete hazır bulundurulmasını emretti.*[574]

TBMM tahkikat encümeni içtima ediyor. TBMM Seyhan mebusu Zamir (Damar Arıkoğlu) sual tevcih ediyor: *Nâdir Bey, babamız yerinde, memleketinde hatırı sayılır, varlığı yerinde bir insan olduğunu, gerek soruşturmamızdan, gerekse görünüşünden anlıyoruz. Nasıl olur da senin gibi önemli bir kişi, İtalyanların Isparta'yı işgal etmelerini ister ve bizzat memlekete dâvet eder, bunun ağır sorumluluğunu hiç hesaba katıp düşünmediniz mi? Bunun düpedüz vatan ihaneti olduğunu aklınıza getirmediniz mi?* Isparta mebusu Mehmed Nâdir cevab veriyor:

> Ortalıkta Türk Hükümeti adına güvenilir bir varlık yoktu. Kendi başının derdiyle uğraşmaktaydı. Yunan Ordusu durmadan ilerliyor, geldikleri yerde yapmadıkları işkence ve kötülük bırakmıyordu. Zulüm ve işkence, yağmacılık alabildiğine devam ediyor. Nâmusumuz, şerefimiz, malımız iki dudak arasında, ayaklar altında. Bu kötülüğü ve adaletsizliği önleyecek ve ondan yakınacak bir makam da yoktu. Çetelere güvenilemezdi. Girip çıkıyorlar, durumu daha kötüye götürüyorlar. Benim gibi düşünenler biraraya geldik, her hususta ölçtük biçtik, esenliği İtalyanların işgalinde bulduk. İtalyanlar, girdikleri yerlerde halka hiçbir kötülük yapmıyorlar, zulüm, yağma gibi şeyler hatırlarından geçmiyor, aksine herkese iyilik yapıyor ve işlerini kolaylaştırıyor. Hele hükümet işlerine asla burnunu sokmuyor, bir konuk gibi uzaktan seyirci kalıyorlar. Ben görüştüğüm kişilerin içinden fedaî olarak kendimi ortaya attım. Amacım, memleketime iyilik etmek, hemşehrilerimi Yunan zulmünden korumaktı. İşte bu inançla gidip İtalyanların Isparta'yı işgal etmeleri ricasında bulundum. Sonraları kurulan Millî Hükümet'e, memleketimden milletvekili seçilip Büyük Millet Meclisi'ne katıldım... Vicdanım rahat, memlekete bir kötülük olsun diye ben bu işi yapmadım.[575]

17 Aralık 1920. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası içtima ediyor:

> [..] 1- Sırrı: İttihatçıların yalnız kanlı olanlarıyla teşrik-i mesai edilemeyeceği beyannamede sarihtir. Elbette isimleri neşredebilmek imkânı yoktu.
> 2- Sırrı: Komünist fırkasında bizimle teşrik-i mesai edebilecek şahsiyetlerin mevcut olduğuna bugün bile kâni değiliz. Çünkü komünizm prensiplerini anlamayacak kadar cahil değildirler. Yalnız şimdi aldandıklarını itiraf etmekle beraber henüz o fırkada bulunmalarına ne mana verilebilir.
> 3 - Şükrü: Kanlılıktan maksat yalnız Ermenilerin tehciri meselesi değildir. [..][576]

19 Aralık 1920. *Ankara Hükûmeti, "Anadolu merkezindeki asayiş meselesini halletmek" için, Sivas'daki 3. Kolorduyu kaldırarak onun yerine, Merkez Ordusu'nu kurdu, komutanlığına da, "Seferde ordu*

Tevfik." Çerkes Ethem, s. 135; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 12, dipnot 30.

[573] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 31.

[574] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 329.

[575] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1048-1049. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. Isparta mebusu Mehmed Nâdir, vatana ihanet suçlamasından beraat etmiştir.

[576] *TÜSTAV Komintern Arşivi*, Döküm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge no: 656-658 (Osmanlıca); Aktaran: Erden Akbulut & Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, 2007, s. 140-141. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

*komutanı yetki ve vazifesiyle", Nureddin Paşa'yı getir*di. *10 bin kişiden* müteşekkil Merkez Ordusunun *karargâhı Amasya'da* bulunuyor.[577]

22/23 Aralık 1920. Çerkes Edhem'in kardeşi Tevfik, BMM Hükümeti Garb Cephesi Kumandanlığına cevabî telgraf gönderdi:

> Kuvve-i Seyyâre ne bir fırka ne de bir kuvve-i muntazama haline ifrağ edilemez… Bu serserilerin başına ne bir zâbit ne de hesap me'muru koymak mümkün olmamakla beraber kabul ettirilmesi imkânı da yoktur. Çünkü zâbit gördülermi, Azrâil görmüşcesine isyan ediyorlar. Bizim müfrezelerimiz; Pehlivan Ağa, Ahmed onbaşı, Sarı Mehmed, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından idare edilmektedir. Ve bölük eminleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardan müteşekkildir ve sen yapamıyorsun diye bunların te'dibi imkânı da yoktur. Kuvâ-yi Seyyâre'nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişi güzel idare edilmesi zarûridir… Esâsen Kuvve-i Seyyâre'yi zapt u rabt ve intizama koymak değil, bu fikrin meydan almakta olduğu his ettiği anda inhilâl eder. Rica ederim bu yazdığım şeyleri bir şeye hamletmeyiniz.[578]

23 Aralık 1920. BMM Reisi Mustafa Kemal, Bolu Mutasarrıflığına telgraf gönderildi:

> İ'tâ buyrulan ma'lûmâta ve izhâr buyrulan hissiyâta teşekkür ederim. Son zamanlarda Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey'in idarî bazı teşebbüslerinden şüphelenerek evhâma kapılan Birinci Kuvve-i Seyyâre Kumandanı Ethem Beyle rüfekasının Düzce havâlisinde Çerkes ve Abaza'lar arasında el altından bazı teşkîlat ve tahrîkât icrasına teşebbüs eylemeleri muhtemel olduğundan bu hususta dâima mütebassırâne hareket edilmesini ve bu gibi teşebbüsâta tevessül edecekler hakkında hemen ve bilâ tereddüd îcâbât-ı kanûniyye'nin icrâsını rica ederim.[579]

28 Aralık 1920. Fransız askerî istihbaratı rapor kaleme aldı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Antalya şubesi sabık umumî kâtibi Moralızade Halit, Rodos'ta görüştüğü Fransız ajanına Kuvâ-yı Milliye'nin blöf olduğunu, nizamî kuvvetlerin yeni yeni teşkil edildiğini, İttihad-ı İslâmcılığın ve Turancılığın tasfiye edildiğini ifade etmiştir:

> Fransız askeri istihbaratına yansımış olan bir durum değerlendirmesi var. İstihbaratın "çok nitelikli" diye tanıttığı bir ajan, Rodos'tan geçerken orada Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Antalya şubesinin eski genel sekreteri Halit Moralı ile bir görüşme yapmış. Hemen belirtmek gerek, rapor 28 Aralık 1920 günlüdür. Yani Çerkes Ethem sorununun henüz çözülmediği, dolayısıyla "önderlik boşluğunun" geçerli olduğu bir sırada gönderilrniştir.
>
> Moralı'nın ilk düşüncesi şu: Şimdiye değin birçok bakımlardan gücümüz blöftü. Yani Ankara'da gerçek bir güç yoktu, "kurusıkı" atış yapılıyordu. Şimdi ise işler toparlanıyor, gerçek bir güç oluşturuluyordu (Nitekim bu gücün blöf ya da kurusıkı olmadığı 1921'de kazanılacak üç zaferle kanıtlanacaktı).
>
> İç siyasette M. Kemal'e karşı savaşımlar verilmişti. Artık, bugün bir diktatöre gerek kalmamıştı. Meclisin çoğunluğu onun kahramanlık ve meydan okuma siyasetini onaylamamıştı. Savaşımda yenilgiye uğramıştı ve şimdi siyaseti Meclis yürütüyordu. M. Kemal yalnızca imza atıp kararları uyguluyordu. Böylece Meclis onu İtilaf'ın bütün devletlerini karşısına aldığı için eleştirerek, rolünü ordu komutanlığına indirmişti. Bolşeviklik maskeden ibaretti (TBMM'nin maskesi herhalde?) Enver, Talat, İT'nin Turancılık'a karşı olan ulusçu akım üzerinde hiçbir etkisi yoktu.
>
> O sıralar Türklerden daha az yobaz hiçbir halk yoktu. Ulusçular dinle siyaseti tümüyle ayırmak istiyorlardı. "Hocaların" etkisi kalmamıştı. Konya İsyanı'nı İngilizler tarafından kışkırtılan Rifat Bey (Zeynelabidin'in kardeşi) çıkarmıştı. İsyancılar ancak 24 saat egemen olabilmişler. Konya Valisi Haydar (Halit'in arkadaşıymış)

---

[577] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 90.

[578] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, c. 2, s. 60; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 10-11, dipnot 27.

[579] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 15, dipnot 44.

kuşatılmıştı. M. Kemal 5000 asker göndermiş, 3000 kişi asılmıştı (sayı abartılmış sanırım). Artık hocaların hiçbir ağırlığı yoktu.

Ulusçular Halife deyince kızıyorlarmış. Dinle siyaseti zirvede olduğu gibi tabanda da ayırmak istiyorlarmış. Şeyhülislamlık padişahlıktan ayrı olmalıymış ve her hükümette değişmemeliymiş. Bir çeşit papaya dönüştürmek istiyorlarmış.

Bir de Vahdettin'in kişiliği varmış. Onlara göre Abdülhamid'in öğrencisi ve İngilizlere satılmış Damat Ferit yalnızca onun uşağıymış. Eski düzenin yozluğunu düşündükçe suratları kızarıyormuş. Bu padişahın tahtta kalmasını asla kabul etmezlermiş. Fakat cumhuriyet olacak kadar olgunlaştıklarını düşünmüyorlarmış. İstanbul ile anlaşma olursa ne padişahın tahtta kalmasını, ne de İstanbul Hükümeti'nin yönetmesini kabul ederlermiş.[580]

29 Aralık 1920. Çerkes Ethem, TBMM Riyasetine telgraf gönderdi:

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reisliğine;
Birer kopyası İcra Vekilieri Heyeti'ne,
Afyon'da 12. Kolordu Kumandanlığı'na,
Konya'da Cenup Cephesi Kumandanlığı'na ;

Bu israf ve ihtiraslarla dolu şartlar altında millet ve devletin artık harbe tahammülü kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tevkif edildikleri şayi olan sulh tavassut heyetinin muvafık ve müsait şartlar altında geldikleri halk arasında şayi olduğuna göre, bu heyetin serbest bırakılarak sulh konuşmalarının çabuklaştırılmasını bütün asker ve millet efradına tercüman olarak bildiririm.

Ankara'da toplanan meclisin ne şekilde toplandığını tabii hepimiz biliyoruz. İlk icraatı da bu fakir milletin sırtından senede kendilerine üçyüz bin küsur lira tahsisat yapmaları olmuştur ki, senede içlerinde yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavuklukla meşguldürler. Gelen yüksek heyetin hemen İstanbul'a iadesi maruzdur.

Seyyar Kuvvetler, Kütahya ve Havalisi
Kumandanı Ethem[581]

30 Aralık 1920. *Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda Çerkez Ethem meselesinin tartışılmasına dünkü kaldığı yerden devam edildi. Bazı mebuslar, gönüllülerden meydana gelen Kuvayı Milliye'nin halka yaptıkları zulüm ve yağmacılıktan şikâyet ettiler*.[582]

Bununla birlikte Ankara Hükümeti, bizzat İsmet'in (İnönü) beyanıyla, *Çerkez Ethem'in eşkıya ve çeteci metotlarına, adaletsizliklerine, anarşist hareketlerine bidayette göz yummuşlar* idi.[583]

31 Aralık 1920. Kuvâ-yı Seyyâre lideri Çerkes Ethem'den Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya: *Meclis, sizin sahte askerî şöhretlerinizi anlamış değil; bana kalsa, ne Mustafa Kemal Millet Meclisi reisi olurdu, ne de sen şimdi benim idamıma ferman okuyabilirdin ve ne de Ankara Millet Meclisi koridorlarındaki eşkal-i muhtelife silahlıları, o Mustafa Kemal diktatörlüğünü davet edebilirdi. Tarih bana az, size çok lanet edecektir*.[584]

---

[580] *Ministere des Affaires Etrangeres*, vol. 94, p. 198; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 77-78.
[581] Zeki Sarıhan, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, 1986, s. 74-75.
[582] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 345.
[583] Nihat Erim, *Günlükler*, 2005, c. 1, s. 207.
[584] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 346-347.

Yunan General Nider'in mümessili Piyade Üsteğmen Athanasios Cacaris ile Çerkes Edhem Ahmedli Köyü'nde mülakat ettiler. *Nider maddi destek için bir takım sözler vermiş, ancak bu gerçekleşmemiştir.*[585]

3 Aralık 1920-13 Ocak 1921 devresi. İç savaşta, Kuva-yı Milliye'nin Sovyet usulleriyle tedib ve tenkil hareketleri icra ettiği anlaşılmaktadır. Kuva-yı Milliye gerilla kuvvetlerinin tasfiye sürecine ilişkin İsmet (İnönü) şu mütalaasını zikretmiştir:

> Doğu zaferinin kazanıldığı sırada iç politikada büyük dertlerimiz vardı. Dertler büyüktü. Herkes yeni bir şeyler istiyor. Kuvayi Seyyare Kumandanlığı ile takışmışız. Ankara'da ve memleketin birçok yerinde işlemeye başlayan yeni bir tertiple, Yeşilordu hareketi ile, karşı karşıyayız. Yeşilordu hareketi, daha iç isyanlar zamanında gelişmeye başlamıştı. Yozgat İsyanını bastırdıktan sonra Ankara'ya döndüğü zaman Ethem ve Tevfik Beyler de Yeşilordu'ya girmişler. Tabii Reşit Bey de Yeşilordu'da.
>
> Kuvayi Milliyenin büyük itibarı bilhassa Ethem ve kardeşleri üzerinde toplanıyordu. İç isyanların bastırılmasında oynadıkları rol, onların, Ethem kuvvetlerinin gittikçe büyümesini sağladı. Bunlar içeride bir vazife yapıp döndükten sonra yerlerine gönderdiğimiz zaman, cephede istedikleri kadar ilerliyorlar ve diledikleri yerde kalıyorlardı. Başlarında bulunan kumandanların vakitleri daha çok içeride geçiyor ve her türlü siyasi faaliyete giriyorlardı. Ethem ve kardeşleri üzerinde toplanan itibar, içeride ayrıca büyük bir siyasi faaliyet zemini olmuştu. Her yerde herkese telkin edilen fikir şu idi: Görüyorsunuz, muntazam ordu bir işe yaramıyor, o devir geçmiştir. Rusya'da olduğu gibi milli bir ordu teşkil etmeliyiz.
>
> Sözü edilen milli orduya, daha çok Ethem kuvvetleri çekirdek teşkil edecek ve bu kuvvetler istenilen sistemle milli ordu haline gelecekti. İşte "Yeşilordu" diye siyasi tarihimize geçen olay budur. Rusya'daki Kızılordu'ya karşılık, Müslüman Türkiye'de Yeşilordu kurulacak, bu ordu kendine göre usullerle idare edilecektir. Bu fikir Mecliste ve siyasi mahfillerde devamlı işleniyordu. Niyetleri, Yeşilordu kurulduktan sonra, milli hareket, sosyal ihtilal hareketine dönecek ve komünist hareketini bize getireceklerdi.
>
> Bu fikri savunanların ve temsil edenlerin, ayrıca siyasi teşkilatları da vardı: Halk İştirakiyun Fırkası. Bir yandan da fırka olarak çalışıyorlardı.
>
> Siyasi kuruluşlarının ve Yeşilordularının teşekkül edip gelişmesi için temel olan kuvvet dağıtıldıktan ve bu kuvvet önce İstanbul Hükümetine, sonra Yunanlılara iltihak edip mahiyeti belli olduktan sonra, tabii bu fikirler ve temsilcileri her türlü maddi ve manevi itibarlarını kaybettiler.
>
> Yeşilordu hareketi evvela mebuslar arasında başlamış. Buna cemiyette yeni bir nizam kurma hareketi denilebilir, fakat açıkça söylemiyorlar. Yeşilordu, gizli bir cemiyet olarak kurulmuş. Bizim haberimiz yok. Mustafa Kemal Paşanın da haberi yok. Gerek Yeşilordu hareketinin, gerek İştirakiyun Fırkasının teşekkülünün Mustafa Kemal Paşanın bilgisi altında olduğu zannedilmiştir ve böyle yazılmıştır. Benim böyle bir şeyden hiçbir haberim yoktur. Mustafa Kemal Paşa da Yeşilordu'nun teşekkül ettiğini haber aldığı zaman, bunu behemahal kaldırmak için çok uğraşmıştır. Bu hareketlerin içinde sergüzeşt sahibi insanlar bulunduğu gibi, çok iyi niyetli insanlar da var. Celâl [Bayar] Bey de bu hareketlere dahildi. Celâl Beyin böyle teşebbüslerden, Halk İştirakiyun Fırkasından kurtulup, Atatürk'e itimat veren yeni bir hüviyetle ve gayretle sokulup çalışması ayrı bir merhaledir. Ben cephedeyim. Atatürk'ten bir mesaj aldım. Bana diyordu ki, "Celâl Bey vekil olacaktır, fakat kendisi bildiğin Celâl Bey değildir. Büsbütün değişmiştir. Şimdi yakın arkadaşımızdır. Olup bitenler kapanmıştır." Benim âdeta muvafakatimi almak istiyordu. Verdiğim cevapta, "Siz idare ediyorsunuz, bu sizin siyasetinizin bir kısmıdır. Ben cephe ile meşgulüm, benim için önemi yok. Sizin münasip görüp kabul ettiğiniz bir insan, benim için de muhteremdir" dedim. Celâl Bey vekil seçildi. Bu olay, Celâl Beyin, Atatürk ve Meclis nazarında, Çerkez Ethem İsyanından evvelki vakalarda, Çerkez Ethem İsyanında ve ondan sonraki günlerde yeni bir itibar görmesinin işareti ve başlangıcı oluyordu.
>
> Mustafa Kemal Paşa bu siyasi teşekküllerle çok uğraştı ve ısrarla takip etti. Mensuplarını birer birer buldu. Ben istifa etmem diyenler sayılacak kadar az, bir iki kişi kadar azdır. Onlar da politikadan çekildiler. Sonra ne oldu

[585] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 309.

bilmiyorum. Esas olarak gerek Yeşilordu'nun, gerek İştirakiyun Fırkasının ruhunu teşkil eden mebuslardan, arkadaşlarımızdan, tanıdıklarımızdan olan insanların hepsini Mustafa Kemal Paşa, birer birer geri çekti. Kalanlar, nihayet gizli hale geldiler. Sayıları az da olsa, içeride kalabilmiş olanları vardır. Ama bunların Milli Mücadele ile. Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile, bizlerle hiçbir ilişkileri ve tesirleri kalmamıştır.[586]

1920. Bakü Türkiye Komünist Fırkası Merkez Komitesi evrakı arasında yer alan bir vesikada calib-i dikkat şu cümleler mündericdir:

[..] Proleterya hareketinin geri kaldığı memleketlerde milli demokrat harekâta iştirak ve muavenet 3. Enternasyonalin kararı iktizasından olduğundan biz Türkiye rençber ve amelesinin bu mücadelesini yerinde buluyor ve istilacı devletlere muarız Kuva-yı Milliye'ye bütün kuvvetimizle yardım eyliyoruz.

Kuva-yı Milliye'nin bize karşı vaziyetine gelince bunların işbaşında bulunan en zî-nüfûzları komünizme karşı oldukça müsaid bulunuyorlar. Kendileriyle yaptığımız muhabereler bizi teyid eyliyor.

Şark cephesi ordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa bize yolladığı mektubunda şöyle diyor:

"Eskiden beri sermayeye, servete, ziynete, debdebeye, ve bilhassa istila hırslarına karşı nefretim olduğu için bidayet-i zuhurundan beri Bolşevik nazariyatına hürmetkârım. Fakir rençber ve ameleden ibaret olan halkımızın anene ve itikadatından bolşeviklik kaidelerinden hemen birçoğu vardır. Bir zâdegân sınıfı olmadığı gibi büyük sermayedarlarımız dahi bulunmadığından bütün Anadolu halkının bir anda bolşeviklik esasâtını kabulü pek basittir. Ordu zabitanı da Avrupa ordularında olduğu gibi zâdegân değil halkın, avâmın oğuldur." [..][587]

1921

Türk ulusal hareketi ve Mustafa Kemal'in çıkışı üzerine ilk ayrıntılı Sovyet çalışması 1921'de görüldü. Buna göre *1919 ortalarından itibaren, zaten var olan yerel gruplar temelinde, liderliğine Mustafa Kemal Paşa'yı getiren örgütlü bir direniş hareketi ortaya çıktı* idi.[588]

Bakü Türkiya Komünist Teşkilatı merkez heyeti, gençlik teşkilatı *Türkiye Gençle Birliği'nin Anadolu'da illegal olarak çalışmasına karar ver*miştir. *Gençler Birliği'nin "taktikası": "Türkiye'de kuva-yı milliyenin takviyesi ve onunla elbirliğiyle çalışmak*tır.[589]

1921 senesinde tahkikat heyeti maiyetinde Anadolu'da bulunan İngiliz istihbarat görevlisi Arnold Joseph Toynbee: *Bu Çerkezler, mükemmel yarı-düzenli savaşçılardır, fakat aynı zamanda yaptıkları pek az kontrol edilebilen çetelerdir. Aşırılıklar yaparlar ve böylece ülkeyi yıkan ve insansız bırakan devamlı misillemelerin sürmesine yardımcı olurlar*.[590]

1 Ocak 1921. Mustafa Kemal, Sovyet Rusya'nın Ankara Maslahazgüzarı Upmal'a beyan ediyor: *Ethem, İstanbul'a olan sempatisini artık açıkça söylüyor... Ben, onunla münasebetimi bütünüyle kesmeye karar verdim. Eğer koşulsuz bana tabi olursa, bakarım, belki affederim. Direniş gösterirse onun çetesini güçle darmadağın ederim ve onu kesinlikle asarım*.[591]

2 Ocak 1921. Çerkes Edhem'in *Yunan Ordusu nezdindeki girişimlerine anılarında yer vermiştir. Gonatas, 13. Tümen Komutanı Manetas'ın 2 Ocak 1921 tarihinde kendisine ve ordunun kurmaybaşkanına*

[586] Sabahattin Selek. (1985). (Haz.). *İsmet İnönü: Hatıralar* içinde (c. 1, s. 225-226). Ankara: Bilgi Yayınevi.
[587] Yücel Demirel, *TKP MK 1920-1921: Dönüş Belgeleri*, 2004, c. 1, s. 333.
[588] Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 59, dipnot 70.
[589] Emel Akal, *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, 2013, s. 337.
[590] Arnold J. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, s. 281; Aktaran: Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1261, dipnot *.
[591] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 36.

telefonla, Selaoğlu ileri karakollarında beyaz bayrak taşıyan haberciler kabul ettiğini bildirdiğini nakletmektedir. Bunlar, Çerkes Ethem'in yaveri Şükrü Bey ile iki refakatçisidirler. Bu şahıslar Manetas'a, Çerkes Ethem'in Mustafa Kemal'e karşı cephe alacağını ifade etmişlerdir. Çerkes Ethem'in bu girişiminin sebebi, "Mustafa Kemal'in tutumunu Türkiye için sakıncalı bulmasıdır".[592]

8 Ocak 1921. *Mustafa Kemal, Meclis'te Çerkez Ethem ve komünistleri suçlayan bir konuşma yaptı. Komünist renge bürünen bazı adamların Bolşevikleri kandırdığını, Eskişehir işçilerini isyana teşvik ettiğini (bkz. 2 Ocak, Yeni Dünya Matbaası'nın tahrip ettirilmesi), Bolşevikler bunların durumunu anlayınca Yunanlılar, İngilizler ve İstanbul'la dostluk kurmaya çalıştıklarını söyledi. "Maksadımız meşrudur. Kesin ve son başarı meşru bir maksat takip edenlerde olacaktır" dedi. Konuşmasının arasında Ethem'in ağabeyi Reşit Bey'in mebusluğu Meclis tarafından düşürüldü. Mustafa Kemal'in, Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey'in mebusluğunun düşürülmesi isteği ise bir komisyona havale edildi*.[593]

Mustafa Kemal: *Yunanlılar çekildikçe derhal Birinci Kuvve-i Seyyare'den müfrezeler oralara gider, halkı soyar, ya da asker yapacağız diye gerekenleri alır ve bir kısmını siz Yunanlılarla birlikte hareket ettiniz diye öldürür. Böyle birtakım sonu gelmez zulümlerde bulunuyorlardı ve (insanlar) bunun sonucu olarak, hiyanet sonucu olarak, ya Yunanlılara kendilerini yalnız bırakmamaları için yalvarıyorlar, ya Yunanlılarla birlikte kaçıyorlar, ya da bu gelen başıbozuk şaki kuvvetlere karşı silâhını kullanarak cephe kurma zorunda kalıyorlardı*.[594]

14 Ocak 1921. İstanbul'daki İngiliz Genel Karargahından Harbiye Nezâretine: *Çerkez Ethem'in Yunanlılar tarafına geçmek istemesi Mustafa Kemal ile Yunanlılar arasındaki gizli görüşmeleri kamufle etmek için bir tertip* olabilecektir.[595] Örneğin Yunan tarih yazımında, Ocak 1921 keşif taarruzunun Çerkes Edhem'in sebeb olduğu ortamdan faydalanmak saikiyle gerçekleştirilğine dair herhangi bir kayıt yokdur.[596]

17 Ocak 1921. Yunan askerî şurasında Yunan Fevkalâde Komiseri Steryadis: *Ethem'e abartılı bir değer verilmemeli. Mustafa Kemal'le uzlaşılabileceği unutulmamalı*.[597]

Teşkilat-ı Mahsusacı Çerkes Edhem'in Mustafa Kemal tarafından Yunan'a sığınmaya zorlandığı belirtiliyor: Mustafa Kemal *kendini iktidardan düşürerek yerini almayı tasarlayan Çerkes Ethem'in milis gücünü yenilgiye uğratarak onları Yunanlılara sığınmaya zorluyor*.[598]

21 Ocak 1921. Yunan 1. Kolordusu mümessili Yarbay Mikonios ile Çerkes Tevfik Akhisar'da mülakat ettiler ve mutabakata vardılar. Çerkes Edhem ve avenesi "özgürce evlerine" dönmek üzere silahlarıyla birlikte teslim olacaktır.[599]

---

[592] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 307.

[593] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 356.

[594] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 580-581. Mustafa Kemal, şahsî iktidarını tehdit etmediği zaman zarfında Çerkes Edhem'in irtikab ettiklerine göz yummuştu. Şimdi ise kendi göz yumuşlarını, mesuliyetini hiç zikretmeksizin Çerkes Edhem'in irtikablarını sayıp dökmekte, onun itibarını yerle yeksan etmeye çalışmaktadır.

[595] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* 1979, c. 3, s. XXV.

[596] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 313.

[597] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 308.

[598] Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 47.

[599] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 310. "Bu protokolün en önemli şartları silahların teslim edilmesi, atların ve kamaların korunmasıydı. Çünkü bu, Çerkes geleneğinin bir parçasıydı. Özgürce evlerine gideceklerdi."

22 Ocak 1921. Çerkes Edhem kuvvetinden 20 subay, 410 süvari, 210 piyade Yunan'a Dereköy'de teslim oldu.[600]

23 Ocak 1921. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, 3'üncü Komünist Enternasyonal Yürütme Kuruluna rapor gönderdi: [..] *ARMHC teşkilâtlarınca oluşturulan taşra (yani Ankara dışındaki) Kuva-yı Milliye birlikleri ilgili bölge nüfusu için zararlı zorbaların komutasına teslim ediliyor, dolayısıyla işçi ve köylüler sıkıntı ve haksızlıklara uğratılıyordu.* [..][601]

24 Ocak 1921. Çerkes Edhem kuvvetinden 2 subay ve 46 er Yunan'a teslim oldu. Akhisar'daki camilere silahsızlandırılmış olarak yerleştirildiler.[602]

Ankara'daki görüşmede Mustafa Kemal'den Sovyet Rusya Cumhuriyeti mümessili Upmal Yoldaş'a:

> [..] Yunan saldırısını durdurmamıza yardımcı olabilecek her türlü gücü sevinçle karşılayacağımız bir dönemde ve bizim isteğimiz dışında teşekkül etmişlerdi. [..] Batı cephesinde dört çete var ki, bunların elebaşıları başıbozuk çapulculardır. Bunlardan birisi olan Ethem bir ağa çocuğunu kaçırarak, kendisinden 50 bin lira fidye talep etmişti. Diğerleri de ondan daha iyi değiller. Halk milis güçleri için para topladığında, 'Evet, bu bizim işimiz, yaşadık' diyerek hepsi üşüştü. Halk üzerinde ağır bir etkide bulunmaktadırlar, zira nereye giderlerse gitsinler yağma yapıyor, köylünün elindeki son hayvanı bile alıyor ve sık sık evlerini yakıyorlar. Halk, onu dış düşman yağmalarından korumak isteyen, fakat bu arada yine onu kendi çeteleri aracılığıyla yağmalayan hükümetten şikâyetçi olmakta haklıdır. Düzenli ordumuz güçlenerek artık çeteler olmadan hareket edebileceğimiz düzeye geldiğinde, biz hemen bütün çetelerin sınırlanması ve yok edilmesi yönünde çalışmalara başladık.[603]

Sovyet Rusya hükümetine göre Çerkes Edhem, *Kemalistlerin solun içine yerleştirdiği provokatör*dü.[604]

Sabık Meclis-i Mebusan Reis Vekili, Bâb-ı Âlî Evkâf Nâzırı ve Maliye Nâzırı Vekili Hüseyin Kâzım Kadri:

> İsmet Paşa Eskişehir'de, Re'fet Paşa Afyonkarahisarı cephesinde orduyu teşkile çalışıyorlardı. Şurada burada ihtilâller kanla söndürülmüş ve her tarafta birçok mezâlim îka' edilmiş olduğundan ekseriyet-i halk kendilerinden memnun değillerdi. Hemen bütün kuvvetleri Çerkes Ethem ve Demirci Efe gibi eşkıyadan ibaretti.
>
> Çerkes Ethem Ankara'ya geldiği vakit Millet Meclisi'nde misafir edilir ve bî-pâyan hürmetlere layık görülürdü! Ruslar da ancak muntazam bir ordunun teşekkülünü gördükten sonra ciddi bir muavenette bulunabileceklerini vaad etmişlerdi. Malta'dan firaren Anadolu'ya gelmeye muvaffak olan Ali İhsan Paşa, bu maksatla gece gündüz çalışıyordu. Mustafa Kemal'in, kendilerine derece-i itimadı hakkında bir fikir hasıl etmek için; "Ferit Paşa'nın bize karşı sevk ettiği kuvvetle beraber şehzadelerden birinin bulunduğu şâyi olmuştu; az kalsın bizim asker de o tarafa iltihak edecekti. Bereket versin ki sonradan bu havadisin asılsız olduğu anlaşıldı da böyle bir beliyyeden masûn kaldık…" sözlerini hatırlamak kâfidir.
>
> Bir defa da İzzet Paşa: "Yunan ordusuna karşı tecavüzî bir harekette bulunup bulunamıyacaklarını…" sormuştu. Mustafa Kemal; "Eğer hal-i tedafüîde kalabilirsek ne saadet!" demişti. Memleketin her tarafında derin bir ye's u nevmidînin hüküm sürdüğü muhakkaktı (..)[605]

---

600 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 310.

601 Erden Akbulut & Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, 2007, s. 149.

602 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 310.

603 Mehmet Perinçek. (2014). *Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri: Sovyet Arşiv Belgeleriyle* (4. baskı) içinde (s. 282-283). İstanbul: Kaynak Yayınları. Çerkes Ethem, İzmir'in Selânikli ve İttihadcı valisi Evrenozade Rahmi Bey'in oğlunu, 8 yaşındaki Arslan'ı fidye için 12 Şubat 1919'da kaçırdı idi: Tuğçe Özsoy-Kazdal. (2021). *Çerkes Ethem'in Kurtuluş Savaşı'ndaki Faaliyetleri* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. 4-5). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

604 Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 265.

605 Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, 2018, s. 324-325.

27 Ocak 1921. Çerkes Edhem, *koşulsuz* teslim olacağını Yunan bildirdi.[606]

29 Ocak 1921. Çerkes Edhem, *ikindi vakti Susurluk'a altmış dört taraftarı ile birlikte gelerek, orada bulunan 12. Yunan Piyade Alayı'na teslim* oldu.[607]

1 Şubat 1921. Atina'daki Ortaelçi Granville, Hariciye Nâzırı Curzon'a telgraf. Yunan Anadolu Seferî Kuvvetleri erkân-ı harbi Miralay Pallis; *askerî bakımdan ve iklim koşullarından dolayı yeni bir taarruzun 1921 yılı Nisan ayına erteleneceğini ancak siyasi sebeplerle Hükûmetin karar değiştirmesi hâlinde ordunun Türk kuvvetleri ile savaşa hazır olduğunu* ve ayrıca da İttihadçı Çerkes Edhem'in Eskişehir'den Bursa'ya çekilen Yunan kuvvasına sığındığını, İngiliz Ataşemiliter Miralay Nairne'ye bildirmiştir.[608]

3 Şubat 1921. Paris'de münteşir Fransız burjuvazisi gazetesi *Journal des Débats*, Yunanistan Küçük Asya Seferî Kuvvetleri Başkumandanlığı tebliğ-i resmîsini aktarıyor: *Etem Bey, Kemalist hareketin başından beri Kemal'in başta gelen çalışma arkadaşlarındandır. Geçenlerde mücadeleye devamın uygun olup olmayacağı konusunda Kemal'le arası açılmış ve iki bin kişi ile dört toptan ibaret kuvvetlerini Gördes civarında toplamıştı (…) Etem Bey ile aramızda yapılan bir antlaşmadan sonra, askerlerinin bundan böyle barışçı vatandaşlar gibi davranmaları şartıyla, bölgemize girmelerine izin verdik. 21 Aralıktan itibaren Etem Bey'in askerleri bölgemize girmeye başladılar (…); bu askerler beraberlerinde dört yüz at getirdiler. Silâhlarını bırakan askerleri evlerine gönderdik. Etem Bey'in geri kalan kuvvetleri de bölgemize girmeye devam ediyorlar*.[609]

5 Şubat 1921. *Maliye eski Bakanı Cavit Bey Roma'da, Ankara'dan gelmiş olan Galip Bahtiyar Bey'i dinliyor. Bahtiyar Bey, Anadolu'da kesilenlerin, asılanların, yapılan talanların haddi hesabı olmadığını üzüntü ile söyledi*.[610]

10 Şubat 1921. *Çerkez Ethem ve Reşit Beylerin İzmir'de Foti'nin kahvesinde İzmir Rum gazetesi Proya'ya demeçleri Peyamı Sabah'ta: "Mustafa Kemal savaşı devam ettirerek şahsî menfaatını düşünüyor. İhtirasını tatmin ediyor. O, Yunan ordusunun hızlı bir taarruzuna bir dakika dayanamaz. Mustafa Kemal halka baskı yapıyor. Kendisinden bunun için ayrıldık."*[611]

21 Şubat 1921 Evveli. Aydın Dağemir'den Tire'ye seyahat eden kafile, bir köye uğramışdı. Köyde, "yere sermiş olduğu koyun derisinin üzerinde" oturan "yanık tenli şişman bir adam"ı kastederek, kafilenin Dağemirli ihtiyar rehberi demişdir ki: *Bu adam iyi biri değil. Bir çeteci. Bir defasında Dağemir'de herkes camideyken gelip, evlerimizde ne var ne yoksa alıp götürmüştü*.[612]

24 Şubat 1921. *Peyâm-ı Sabah* gazetesi Çerkes Ethem ve kardeşi Reşit'in İzmir'de *Köylü* gazetesine verdikleri beyanatı alıntıladı: *Mustafa Kemal Cumhuriyet ilan etmek istiyor. Bu yüzden anlaşmazlığa düştük*.[613]

---

606 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 310.

607 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 310.

608 Granville'den Curzon'a 1 Şubat 1921 , FO, 406/45, No. 36; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 217. Çerkes Edhem, 1947'de neşredeceği risalesinde belirttiğine göre, Ahmed İzzet Furgaç heyetinin Bilecik'e geldiği günlerde Ankara'dan hususî bir mektub almış, Yunan Kral Hükümetinin Anadolu'yu boşaltmak üzere andlaşma önerdiği bildirilmiş. Yunan keşif taarruzu sırasında (6-11 Ocak 1921) İsmet tarafından arkadan vurulmuş: Emrah Cilasun, *Çerkes Ethem*, 2004, s. 151.

609 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, 2023, s. 168-169.

610 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 396.

611 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 403.

612 Arnold Joseph Toynbee, *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, 2007, s. 234. Tire-Tepeköy güzergahında da "İtalyan bölgesinden sızmakta olan çetelerin cirit attığı topraklar" bulunuyordu (Toynbee, 2007, s. 236).

613 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 421.

12 Mart 1921. Trabzon'daki İttihadçı "Küçük" Talat'tan (Muşkara) Moskova'daki İttihadçı Enver'e Edhem, Reşid ve Tevfik Çerkes kardeşler hakkında mektub gönderdi:

> Resmî tebliğlerde o kadar acı şeyler yazıldı ki, hadd-i zatında az çok hizmetleri ile beraber birer şaki olan, Türk köylerini gaddarane bir suretle soyup soğana çeviren bu üç kardeş, bugün haklı haksız, her ne ise, halkın çok menfuru oldular. Bence artık böyle adamlardan el etek çekilmeli. Bazen bize en yakın ve namuslu ve hamiyetlerine tamamen inandığımız arkadaşlara tahammül edilmezken, böyle bütün varlıkları mağdur kanları ile bulanan bu insanları nasıl tesahüp edebiliriz?[614]

22 Mart 1921. Şubat nihayetinde İzmir'den Haleb'e doğru tertiblenmiş bir seyahat kapsamında elde edilen bilgiler, Britanya'nın Haleb Konsolosu James Morgan tarafından Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a 7 numaralı muhtırayla bildirildi: *Antalya'da İtalyanlarla Türkler elele çalış*ıyorlar. *200 kişilik İtalyan garnizonu Türklerden ürkmüş görün*üyor. *Mustafa Kemal Paşa Çerkes Ethem, Demirci Mehmet Efe gibi çetelere son verip düzenli ordu kurmuş*tur. *Antalya bölgesinden de gönüllü topla*mıştır. *Kadınlar bile gönüllü asker olmak* istemişlerdir. *İtalyanlar Türklere asker elbisesi sağlad*ılar.[615]

25 Mart 1921. A.H.206 kod adlı İngiliz ajanı kemalist Doktor Nihat Reşat'ın (Belger) Paris'de neşrettiği *Echo de l'Islam* mecmuası Kuva-yı Milliyeyi "başıbozuk" nitelendiriyor:

> Yunan propagandasının tebliğleri, Etem adında birinin idaresinde bazı Türklerin Yunan ordusuyla birleştirklerinden ve Anadolu'nun koruyucularına saldırmak istediklerinden bahsediyor. Bu konuda, Türkiye'nin millî ordusuna ilişkin bazı bilgiler vermeyi yararlı görüyoruz:
>
> Milliyetçi hareket, istilâcının zulümlerine karşı bir halk ayaklanışı ve esir edilmek istenen yüksek ruhlu bir halkın içgüdüsel isyanıdır. Böyle bir hareketin, başlangıçta, daha normal bir durumla bağdaşamayacak bazı olaylara sebep olması olağandır.
>
> Tabiatıyla Anadolu da bu genel ilkeye istisna teşkil edemezdi. Ülkenin ordusu geniş ölçüde başıbozuk askerler ve gönüllülerden meydana gelmiştir: Bu kuvvetler, kendi vatanperverlikleri ile ve yurtlarını ele geçiren düşmanı kovmak için tam bir azimle çarpışıyorlardı. Bu adamlar Türk ırkının asırlık kahramanlığına yaraşır savaşçı bir gayretle dövüştüler. Fakat, öte yandan, silâhlı geniş kitlelerin iyi yönetimi için çok gerekli askerî disipline başıbozuk kuvvetlerin pek uymadıkları da bir gerçektir.
>
> Bu nedenle Millet Meclisi Hükümeti "milli kuvvetler" (kuva-yı milliye) denen başıbozuk kuvvetleri ortadan kaldırıp yavaş yavaş düzenli ordular içine sokmayı kararlaştırdı. Bu işlem bugün (Mart 1921) tamamen sona ermiş bulunuyor (…).
>
> Şu var ki, bu çetelerin birinin başında bulunan Çerkez Etem, Millet Meclisi'nin kararına uygmak istemedi ve yaklaşık iki bin kişilik çetesinden üç yüz adamı kandırarak Yunan tarafına geçmeyi başardı. Bu üç yüz adamın yarısından fazlası ise şimdiden kaçıp düzenli Türk ordusuna katıldılar bile.
>
> Bütün milletlerin tarihinde birçok benzerleri bulunan bu olay, Yunan tebliğlerinin ona vermek istedikleri önemi asla taşımıyor.[616]

Mart 1921. Çerkes Edhem kuvvetlerinin tasfiyesinde Bolşevik yardımlarının etkisi olsa gerek: *Bu arada Sovyet Rusya ulusal kuvvetlere savaş malzemesi ve altın göndererek büyük bir yardım sağladı. Bankanın Trabzon şubesine, 2.200.000'i Kızıl Ordu'nun Sibirya'da el koyduğu Amiral Kolçak'ın hazinesinden gelen,*

---

[614] Ayşe Hür, *Milli Mücadele'nin Öteki Tarihi*, 2019, s. 284-285.
[615] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1979, c. 3, s. LXXI-LXXII.
[616] Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, 2023, s. 169.

yaklaşık 3,5 milyon altın ruble yatırıldı. Bu para o sırada Ankara hükümeti nezdinde elçilikle görevlendirilmiş Frunze tarafından bizzat bankanın kasasına yatırıldı.[617]

21 Nisan 1921. Vahideddin Hân, İngiliz Fevkalâde Komiseri Rumbold'u huzuruna kabul etti. Padişah, tebaasının hem Yunan hem Bolşevik Rusya destekli Milliyetçi haydutlar tarafından katmerli mezalime uğradığını ifade etmiştir.[618]

27 Nisan 1921. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a yıllık mahrem muhtıra gönderdi: *İnebolu, Antalya ve batı hududu hariç Anadolu ile yürütülen ticaret bütünüyle sona ermişti*. [..] *dağlarda yaşayan köylüler, kırsal alanı baştan aşağı sarmış eşkıya korkusundan, alışveriş etmek için şehir pazarlarına inemiyordu*.[619]

7 Mayıs 1921. TBMM Hükümeti Bakü mümessili İTC'li Memduh Şevket (Esendal), Ahmed Cemal'e mektub gönderdi. *Anadolu ahvalini, Bolşevik cereyanını* anlattıktan sonra:

> Diğer taraftan, Anadolu'da bir takım zevat Bolşevizme karşı büyük bir meyalan ve teveccüh gösteriyorlardı. Bunların içinde muhtelif telakkide bulunanlar vardı.
>
> Bazıları Mustafa Kemal Paşa'ya mütemayil [eğilimli] görünüp meylediyor ve kıraldan ziyade kıral taraftarı oluyor. Bir takım zenginlerin malı fukaraya verilecek! cazibesine kapılıyor. Bir takmı yağma kokusu alıyor. Muhtelif vesilelerle yağmagirlikte bulunmuş olan bazı kimseler de buna Bolşevizm namı altında adeta bir şekli meşruiyet vermek hayalinde bulunuyor. Bazı zevat da ancak zaafınazar sebebile kuvveti o tarafta görüp meslekte kıdem kazanmış olmak endişesinde bulunuyor. Bir taraftan da muarızlara [muhaliflere] karşı ancak Rusya'dan gelen cereyanı karşılamak endişesile bu mesleği tercih edip çalıştıklarının, yoksa hakiki endişe ve meslekleri bu olmadığını ifade ve ilan eyliyordu.
>
> Heyeti umumiyesiyle çürük ve imansız olan bu cereyan bizim Eyüp Sabri Bey'i, Hakkı Behiç'i, Edhem vesaireyi de dairesi dahiline aldı. Ancak bu esnada Garp cephesinde vukubulan bazı müsadematta [çarpışmalarda] Ethem Bey çetesinin bozulmuş düşmanı takip etmemek gibi bazı harekatının zuhuru Erkanı Umumiye Reisine hak kazandırdığı ve onu takviye ettiği gibi, diğer cihetten de Bolşevizme pek mütemayil olan Erzurum ve Trabzon vilayetlerinde Şark Şurası'na aza olarak gelip de memleketlerine avdet edenlerin Rusya'dan dönerken esirlerin ve Bakü'de Komünist olup da fakat şahsen rahmetli Mustafa Suphi'ye aleyhtar olduklarından bütün mesleğe aleyhtarlık eden bazı Bolşeviklerin tesirile, şedit bir aksülamel başladı.
>
> O esnada Mustafa Suphi riyasetinde Ankara'ya azimet eden Türk Komünist Fırkası merkez heyeti Erzurum'da pek fena bir surette istikbal ve istiskal olundu. Heyet yoluna devam edemeyerek Trabzon'a teveccüh mecburiyetinde kaldı. Fakat Trabzon'da daha büyük bir nefret ve heyecan karşısında kaldı. Derhal bir motör kiralayıp denize açılmak mecburiyetinde kaldılar. Ondan sonra kendilerinden bir haber olmadığına bakılırsa yolda hepsi telef oldular.
>
> Bu meselede, hasseten Rusya'dan avdet eden esirlerin büyük tesirleri olmuştur. Türkistan'da useraya [esirlere] fena muamele ettiği cihetle Mustafa Suphi'ye karşı pek çok ithamatta [suçlama] bulunmuşlar ve merkez heyetinden yalnız iki kişinin lehinde şahadet ederek onların Erzurum'da kalmalarına sebep olmuşlar, diğerlerini halka koğdurmuşlardır. Bu vakanın Ankara'da tesiri büyük olmuş ve Komünist partisini zaafa düçar etmiştir. Hele Edhem Bey'in kendini emin görmeyip kardeşlerile birlikte Yunan tarafına firarı efkârı hem kendi aleyhine hem de dolayısıyla fırka aleyhine çevirmiş ve nihayet Komünist Partisinin feshine kadar işleri ileri götürmüştür.[620]

---

[617] André Autheman, *Bank-ı Osmanî-i Şahane*, 2002, s. 254. Örneğin BMM Hükûmetinin İstanbul'daki gayr-i resmî temsilcisi Hamid Bey [aynı zamanda Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti reisiydi], Osmanlı Bankası eski idarecisi idi: Ernest Hemingway, *İşgal İstanbul'u*, 1988, s. 35.

[618] Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 228.

[619] Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920*, 2010, s. 117.

[620] Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Milli Mücadele*, 2018, s. 374-376. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

11 Mayıs 1921. Kapanî Sabataycı Doktor Nâzım, Karakaşî Sabataycı Cavid'e mektub gönderdi. İstanbul'daki İttihadçı teşkilatlar *Kuva-yı Milliyeye hizmette tavassut vazifesini görüyorlarmış*.[621]

12 Mayıs 1921. Trabzon'daki Küçük Talat (Muşkara), Moskova'daki Enver'e mektub gönderdi: [..] *Bir de aklıma gelmişken şunu yazayım. Bir tamîminizde Ethem ve Reşid mes'elesinden bahsetmenizi muvâfik bulmadım. Bu adamlar hakkında öyle propagandalar yapıldı. Resmî tebliğlerde o kadar acı şeyler yazıldı ki, hadd-i zâtında az çok hizmetleri ile beraber birer şâkî olan Türk köylerini gaddarâne bir sûretle soyup soğana çeviren bu üç kardeş, bu gün haklı haksız her ne ise halkın çok menfûru oldular. Bence artık böyle adamlardan el etek çekilmeli. Bazen bize en yakın ve nâmûslu ve hâmiyetlerine tamâmen inandığımız arkadaşlara tahammül edilemezken, böyle bütün varlıkları mağdûr kanları ile bulanan bu insânları nasıl tesahüp edebiliriz? Zâten bugün kabûl edip de üzerinde yürümek istediğimiz prensiplere nazaran bizim hangi eşhâs ile hangi sınıflar ve zümrelerle elele vereceğimiz ta'ayyün etmiş demektir*. [..][622]

23 Mayıs 1921. Vahideddin Hân, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold'u ve Baştercüman Adrew Ryan'ı huzuruna kabul etti: *Yunanlılar imha siyaseti takip ediyorlar; Ankara liderleri şahsî maksatlarına bağlı olarak fesatçılığı destekliyorlar. Masum halk her ikisinin kurbanıdır. Kendi öz memleketi çılgın fikirli halkla dolup taşıyor. Onlar Bolşevik yardımına güveniyorlar*.[623]

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi İstanbul muhabiri istihbaratçı Philip Graves'in bildirdiğine göre; Yüzbaşı Rüşdü'nün elebaşısı olduğu 800 kişilik çete, Hadımköy-Sinekli arasındaki mıntıkada, hem Rumları hem Türkleri *yağmalıyorlar*dı. *Şikâyet üzerine jandarma ve Fransız askeri, makineli tüfek de kullanarak, çeteyi dağıtmış. Rüştü de tutsak edilmiş*tir.[624]

20 Haziran 1921. *Dergah* gazetesi, Falih Rıfkı'nın (Atay) yazısını neşretti: *Bizim genç ihtilalcilerimiz iptida vatanperverlik, sonra milliyetperverlik örneklerini Rumeli'nin katil ihtilalcilerinden aldılar. Renkli mitingler ve feryadı nümayişler bize, Bulgar rençberleriyle Yunan garsonlarının bergüzar bıraktığı emsalsiz çirkinliklerdir. Meşrutiyet İstanbul'a iki Rumeli Cemaati'nin, Bulgar ve Rum ihtilalcilerinin gıptasiyle beraber geldi*.[625]

21 Temmuz 1921. Kütahya-Eskişehir Bozgunu. Yunan Küçük Asya Seferî Kuvvetlerinin başarılı taarruzu karşısında Mirliva İsmet (İnönü) komutasındaki Batı Cephesi ordusunun *gücü hemen hemen yarıya düşmüştü*r: 1.643 şehit, 4.981 yaralı, 374 esir, 30.122'si müsellah olmak üzere 30.809 firarî:

> Hele muharebenin başlamasıyla birlikte, bu olaylar daha da artarak ordunun muharebe gücüne etki yapacak dereceye yükselmiştir. Bu erlerin çoğu müsellahan gitmekte ve memleketlerine varıncaya kadar uğradıkları köylerde, soygunculuk yapmaktaydılar.[626]

22 Temmuz 1921. Bulgaristan başşehri Sofya'da münteşir *Nova Vreme* gazetesi makale neşretti. Yazıda Gemliğe doğru çekilen Yunan kuvvetlerini yan kanadından vuran Demir bey çetesinin oynadığı rol

---

621 Hüseyin Cahit Yalçın, *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları*, 2002, s. 126.

622 Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam Enver Paşa*, 1995, s. 204-205.

623 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 162.

624 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 449, sonnot 6. "Tutanağın bölük pörçük parçalarında ordudaki ve yönetimdeki eksiklerin, yolsuzlukların dile getirildiğini görüyoruz." (Akşin, 2021, c. 4, s. 357). Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetindeki yolsuzlukları ifade eden Sinob mebusu Hakkı Hami (Ulukan), Mustafa Kemal tarafından tasfiye edilecek ve İkinci Meclis'e alınmayacaktır.

625 Kâzım Karabekir'in *Milliyet* gazetesine 11 Mayıs 1933 tarihli mektubundan; Aktaran: Mahmut Soydan, *Ankaralı'nın Defteri*, 2007, s. 162.

626 Özlem Çankaya, *Milli Mücadele Döneminde Asker Firarileri* [Yüksek Lisans Tezi], 2018, s. 65, 95.

belirtilerek şöyle deniliyor: "Bu taktik açıkça Makedon usulü olarak adlandırılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu taktiği bütün cephelerde uyguladığı açıkça anlaşılmaktadır."[627]

23 Temmuz 1921. TBMM Sinob mebusu Hakkı Hami (Ulukan), Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetinde kadrolaşmış birtakım gayr-ı vatanperverler hakkında, TBMM'de, fevkalâde bir konuşma gerçekleştirdi: *Köylünün malını yağma ediyor, hukukuna tecavüz ediyor. Sonra kesesini dolduruyor*.[628]

4 Ekim 1921. TBMM gizli celsesinde, Erzincan mebusu Emin Bey:

> Nurettin Paşa'nın tabirince ben bunları çenber içine aldıktan sonra hükümetin tekâlifini daha teşdit edeceğim diyerek, çenber altına aldım diyor ve tuttuğunu öldürmeye, ırzlara geçmeye, namuslara taarruz etmeye kalkıyor. (..) Bu suretle beş milyon, on sekiz milyon liralık servet mahvolmuştur. Bu paralar tamamiyle gitmiştir. Ben ispata hazırım; otuz bin mevaşiyi Osman Ağa götürmüştür.[629]

20 Kasım 1921. Sabık resmî Türkiye Komünist Fırkası Kâtib-i Umumîsi Çerkes Hakkı Behiç (Bayiç), TBMM Hükümeti Nafia Vekili Çerkes Hüseyin Rauf'a (Orbay) mektub gönderdi: [..] *Filhakika millî kuvvetlerin yine burada ve bizden aldıkları vasî salâhiyetlerden istifade ederek yahut bilerek imâz-ı ayn etmemizden cür'et alarak yapmadıkları mezalim kalmıyordu*. [..] *muntazam orduların da kuva-yı milliyeden çok ziyade tahribat ve suistimalâtı vakî olmuyor değildi*. [..][630]

25 Aralık 1921. Ali Kemal'in *Peyâm-ı Sabah*taki yazısından:

> Şiddetlere, cinayetlere ses çıkaranlara Ankara Hükümeti vatan haini diyor. Mukadderatımızı bu zorbalara bıraktıkça ne Avrupa ile sulh yapabiliriz, ne de Yunan'ı sürüp çıkarabiliriz. Ankara Türklüğe ne hizmet yaptı, hâlâ anlayamadık.[631]

1922

1922. Türkiye *çeteler tarafından kuşatılmış ve ülkedeki memnuniyetsizlik fazla, para yok*.[632]

Firarî eşkiyalık Yunanistan'da da cârî idi:

> Erkeklerin yaşamında harman ve tohum ekme zamanlarının çok önemli olduğu Yunanistan gibi bir tarım toplumunda, yetkililerin asker toplaması çok zordu. 1921 yazında, Volas bölgesi yakınındaki Pelion dağı yöresinde yüzlerce asker kaçağı düzenli bir birlik kurmuşlar ve yiyecek karşılığı köylülere yaptıkları mangal kömürünü vererek, çobanlardan zorla et alarak dağın güney eteklerinde yerleşmişlerdi. Bunlar yerli halk tarafından sevildikleri için, jandarmalara karşı gelme olasılığını da bulmuşlardı. Teselya'da ve bütün Yunanistan'da yaşamlarını eşkiyalıkla sürdüren asker kaçakları o kadar çoğalmıştı ki, kamu düzeni kökünden bozulmuştu. Küçük Asya'da da sorun aynıydı. Asker kaçakları var olan çetelerin mevcutlarını kabartmış ya da kendi hesaplarına eşkiyalığa başlamışlardı.[633]

---

627 Novo Vreme, 22.6.1921, Sayı 712; Aktaran: Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan*, 1969, s. 116-117.
628 T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1, s. 107.
629 Dilek Kızıldağ-Soileau. (2017). *Koçgiri İsyanı: Sosyo-tarihsel Bir Analiz* içinde (s. 239-240). İstanbul: İletişim Yayınları.
630 Erden Akbulut & Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, 2007, s. 64.
631 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 204.
632 İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Nevile Henderson'dan Hariciye Nâzırı Curzon'a yıllık gizli rapor, 7 Kasım 1923; Aktaran: Ali Satan. (2011). (Der.). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922* (A. Angı, çev.) içinde (s. 28). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
633 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 353.

1930 senesinde Türkiye Komünist Partisi'ne intisab edecek olan Muğla-Ula'lı muharrir Nail Çakırhan: *1921-22'lerde en çok Kuvayı Milliye ve Mustafa Kemal'den bahsedilirdi. Şükrü amcam müderristi ve Kuvayı Milliye'nin başkanıydı. Çok yumuşak bir insan olmasına rağmen herkes ondan çekinirdi*.[634]

7 Ocak 1922. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Rumbold, Ankara'dan dönen İtalyan mümessil Tuozzi'nin bildirdiklerini İngiliz Hariciye Nâzırı Curzon'a telledi:

> Türkler, Afganistan yoluyla Hindistan'da propagandaya kalkışıyorlar. Anadolu'da büyük hoşnutsuzluk ve silahlı çeteler var. Ankara'nın silâh, cephane ve para sıkıntıları var. Ekonomik durum hiç iyi değil. Anadolu'da azınlıkların durumu kötü. Türkler "Anadolu Türklerindir" düşüncesinde.[635]

Mart 1922. Toynbee: *Türk tarafında, Milli hükümetin mülki otoritesi başlangıçta zayıf düşmüş ve düzenli Türk ordusu yeniden teşkil edilinceye dek de böyle kalmıştır, bu ara dönem zarfında cephenin tutulması, çoğu kez meslekten soyguncu olan ve "avundukları" bölgelerde alışageldikleri hayat tarzını sürdürmeye devam eden çetelere mecburen emanet edilmiştir. Bu çeteler, giriştikleri yağmacılık eylemlerinde, masraflarını çıkarmaya öncelik verip, milliyet unsurunu pek de kaale almadıkları için, mücadelenin ilk safhalarında milli "koruyucularından" kurtulmak amacıyla Yunanlıları çağıran Türk köylerine ait hakiki vakalara da rastlanmaktaydı. Nüfusun büyük oranda Türklerden oluştuğu, Bergama'nın kuzeyinde yer alan dağlık bir bölge olan Kozak'da bu örneklerden birkaçıyla karşılaştım*.[636]

9 Nisan 1922. Bâb-ı Âlî Hariciye Nezâretinden Dâhiliye Nezâretine telgraf gönderildi. *Vrangel ordusuyla birlikte Kafkasya'dan gelen bazı eşhasın Gelibolu tarafındaki eşkıya gruplarına katıldıkları belirtilmektedir*.[637]

28 Nisan 1922. Ali Kemal'in *Peyâm-ı Sabah*taki yazısından: *Samimî muhaliflerin Kuvayı Milliye ile mücadelesi ne nifak ne de şikak eseridir, fakat hürriyet için bir cihat, bir gazadır. Mübecceldir. Takdire şayandır*.[638]

24 Mayıs 1922. TBMM Müdafaa-yı Milliye Vekili Köprülülü Kâzım (Özalp), *Petit Parisien* muhabiri Jack Schlicklin'e beyanat verdi:

> İlk cebhe nasıl teşekkül etmişdi? İzmir civarından dahile doğru tahşidat nasıl olmuşdu?
>
> Askerî tarihimizin esrarı bugün meydana konulamaz. Fakat bu esrar, bizi gayemize isal edecek muzafferiyetin ferdasında belli olacak.
>
> (Pöti Parisiyen)in Ankaraya giden muhabir-i mahsusu, Müdafaa-yı Milliye Vekili Kâzım Paşa ile yapdığı mülakatı ber vech-i âtî tasvir etmekdedir:
>
> Genc hükümetin Müdafaa-yı Milliye Vekâleti binası şehrin haricindedir ve burada tam bir askerlik ruhu hükümfermadır. Müdafaa-yı Milliye Vekili Kâzım Paşaya orada mülakî oldum. Kâzım Paşa kırk yaşlarında vardır. Müşarileyhin çehresinde bütün manasıyla azimkâr bir asker manası mevcuddur.
>
> Kâzım Paşa beni dairesinde kabul etmişdir. Elimde kalem olduğu halde muhatabımı iki saat mütemadiyen dinledim.
>
> Âtîye nakleylediğim beyanatın tafsilatını tamamen yenidir ve (Ankara)da bile pek çok milliyetperverler onları bilmemekdedir:

---

634 Nail Çakırhan, *Anılar*, 2008, s. 17.
635 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 2000, c. 4, s. XLIX.
636 Arnold Joseph Toynbee, *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, 2007, s. 182, dipnot 6.
637 BOA, DH. İ. UM., Dosya No: 20-30, Gömlek No: 14-56, (11-4-1922); Aktaran: İsmet Konak, *Türkiye'nin İç Savaş Döneminde (1918-1922) Sovyet Rusya ile İlişkileri*, 2017, s. 331.
638 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 405.

-"Harbin nihayetinde muvazzaf orduda miralay idim ve Yunanlıların (İzmir)i işgallerinden evvel şehr-i mezkurede mezunen bulunuyordum. İşgal hadisesinin vukuundan birkaç gün evvel ahali hazırlıklardan haberdar olmuş ve mukavemeti düşünmüş, fakat zaman ve riyaset edecek kimse olmadığı cihetle bu mukavemet teşkilatını yapamamışdı. Bu vaziyet karşısında mukavemeti hazırlamak içün memleket dahiline çekilmeğe kadar verdim, (Bandırma)ye giderek mücadeleye azmetmiş ahali ile temasa geldim. (İzmir)de ne olduğunu kimsenin, hatta İstanbul Hükümetinin bile haberi yokdu. O akşam, [*bir ya da birkaç kelime sansülenmiştir*] kurtulabilen Müslümanlar bize izahat ve malumat vermekde idiler. (Bandırma) kaimmakamı cesaretsiz ve kararsız bir adam olduğundan ahaliye muavenetde tereddüd ediyordu. O zaman mukavemetde bulunmak üzere her tarafdan gelen gönüllüleri toplamağa teşebbüs etdim. Lakin (İzmir) civarında bulunmaklığım daha faideli olduğundan Manisaya doğru yollandım ve gönüllülere bana orada iltihak etmelerini söyledim. Niyetim Yunan işgalini daha içerilere tevsi'den men içün lazım gelen çarelere başvurmakdı. Lakin Manisaya vardığım gün Yunanlılar oraya yarım saat mesafede kain (Menemen)e gelmiş bulunuyorlardı ve hareketleri inkişaf ediyordu. Ahali endişe içindeydi, (Bandırma) gönüllüleri ise henüz bize iltihak etmemişlerdi. Ben Manisa ve Menemen gönüllülerini toplayarak Akhisara tahşid etdim. Sonra da tekrar (Bandırma)ya gelerek oradaki gönüllü kuvvetini (Balıkesiri)ye gönderdim. Bu suretle ilk cebhe teşkil olunuyordu.

Bazı kararsız memurlar bu harekete zahir olmak istemiyorlardı.

O zaman tebdil-i kıyafetle İstanbula gelerek yüksek mevkide bir rical-i askerînin vatanperverliği sayesinde (Bandırma-Balıkesiri) havalisinde bulunan kolordunun kumandanlığını resmen aldım.

Avdetimle beraber ilk işim (Bandırma)da bulunan İngiliz zabitlerine mâlî ber vech-i âtî notayı göndermek oldu:

"Yunanlılar, İzmir mıntıkasını işgal ediyorlar. Bu işgalin Müttefiklerin muvafakati üzerine yapıldığını işitdik. İşgalin nereye kadar tevsi' edeceği hakkında resmî hiçbir nota gelmemişdir. Kumandam altındaki birçok noktalar tehdid altındadır. Hareketin devamı takdirinde, mukavemet içün hazırlanan ahaliye askerlerimle yardım edeceğimi size işar ediyorum."

Aynı akşam kumandam altındaki bütün kıtaata ahali tarafından gösterilecek müsellah-ı mukavemete kimsenin mani olmaması lazım geldiğini bildiriyordum.

Millî teşkilat evvela Yunanlılara (Ayvalık)da mukavemet etdi. Yunanlılar bir taburla Bergamayı alarak Akhisara kadar ilerlemişlerdi.

Bandırma ve Balıkesir gönüllüleri oraya hareketle Yunan taburunu mağlub ve Bergamadan tard etdiler. Fakat o taburun Menemen sivil ahalisinden intikam almasına mani olamadılar.

Menemen ahalisi, kaimmakam dahil olduğu halde bu taburun katl-i âmına uğramışdır. Sonra Yunanlılar Dikiliye daha büyük bir kuvvet çıkardılar ve birkaç gün geçince taarruza başladılar.

Adeden az olduğumuzdan biz (Soma) civarındaki tepelere çekilmekde muztar kaldık. O esnada üç cebhe teşkil ediyorduk:

Ayvalık, Bergama-Soma ve Akhisar cebheleri. Cenub-ı Şarkîde ise gönüllü reislerden birini maiyetiyle Salihliye doğru şimendüfer hattını tutmağa memur etmişdik. Bu esnada Yunanlılar (Aydın)a girmişlerdi. İzmir ve Aydın mültecileri, aralarında intihab etdikleri reislerle mukabil taarruza geçerek düşmanı (Aydın)dan koğmuşdu. Bu reislerin isimleri Demirci Efe ve Yörük Ali Efe idi.

Çok geçmeden (Aydın-Salihli-Akhisar-Bergama-Soma) cebhesi teşekkül etmişdi. Bu cebhenin bir kısmının kumandanlığını kendim almışdım. Bu sırada Anadolu dahilinde Mustafa Kemal Paşa ile rüfekası sizce malum olan müdafaa-yı milliye tedabirine tevessül etmekde idiler. O ana kadar biz kendimizi yalnız zannediyorduk ve rüfekamızın gayretlerini haber alınca pek ziyade sevindik. Millî Hareket her tarafda bu suretle aynı zamanda başlamışdır.

Müdafaa-yı Milliye teşkilatı her tarafda umumî seferberlik ilânı içün tedabir-i ittihaz etmekde idi. Yavaş yavaş gönüllü yerine muntazam ahz-ı asker muamelatı başlamışdı. Çeteler dağılmış ve zabitan kadrosu Anadoluya

dolan arkadaşlarımızla temin edilmişdi. İhtiyacımızı temin içün ne suretle tedarikatda bulunduğumuzun esrarı bilahare söylenebilecekdir. Taburlarımız, ahali tarafından kemal-i hâhişle beslenmekde idi. Bizim birçok noksanlarımız vardı. Bu hususda size âtîdeki vakıayı nakledeyim:

[3 satır sansürlenmiştir.]

Ba'de Kâzım Paşa İnönü Muharebesiyle başlayan büyük harekat-ı askeriyeyi hatırlatdıkdan sonra demişdir ki:

"Gayet küçük kuvvetle ve hiç mesabesinde vesaitle müdafaaya başladıkdan sonra her ay geçdikce ve her iki muharebeyi müteakib kuvvetimiz artmışdır. Bugün ise her zamandan daha ziyade olarak ordumuz her türlü ihtimale karşı hazırdır.

Yeni Türkiyeyi tanımağa başlayan Avrupa, onun etrafında bir perde-yi esrar görüyor. Memleketimize gelen ecnebiler, Türkiyanın harb sahalarında müdhiş bir suretde mücehhez düşmana ne suretle muzafferane mukavemet etdiğine şaşıyor. Askerî tarihimizin esrarı bugün meydana konulamaz, fakat bu esrar bizi mukaddes gayemize isal edecek kat'î muzafferiyetin ferdasında belli olacakdır."[639]

26 Mayıs 1922. Ali Kemal, *Elîm Bir Vaziyet* nam başmakale neşretti: *Vaktâki Kuvâ-yı Milliye Anadoluda alevlendi, Çerkes Edhem, kardeşleri ve arkadaşları gibi âdetâ ipden kazıkdan kurtulma haydutları kahırâne bir idare altına almak istediği Anadolu Türklerine karşı vasıta-yı icraat olmak üzere kullandı.*[640]

Açıklamalı [ÖA5]: Makalenin tamamını iktibas et, mühim.

27 Mayıs 1922. *Halen ordunun bir alayına kumanda etmekte olan, İzmir'de ilk silahlı direniş gücünü kuranlardan Sarı Efe Edip Ankara'ya geldi.*[641]

28 Mayıs 1922. *Tevhidi Efkâr'da yayımlanmakta olan "İttihat Terakki Rüesasının Diyar-ı Gurbet Maceraları" adlı bir dizi yazının bugünkü 9. bölümünde Kuvayı Milliye'nin İttihat ve Terakki'den kaynaklandığı ileri sürüldü. Karabekir 13 Haziran'da yayını Ankara'ya bildirerek yalanlanmasını isteyecek, Hükümet AA ile 1 Temmuz'da bir yalanlama yayımlayacaktır.*[642]

10 Haziran 1922. Ali Kemal'in *Peyâm-ı Sabah*taki başmakalesinden: *Millî birlik endişesiyle vicdanî kanaatlerimizi nasıl ayaklar altına alabiliriz, o başıbozukların hemrahları olabiliriz? Onlar, millî duyguları istismar ediyorlar.*[643]

20 Haziran 1922. Ali Kemal'in *Peyâm-ı Sabah*taki başyazısından: *İttihat ve Terakki, inhisarcı bir şirket gibiydi. Kuvayı Milliye, inhisarcılıkta ondan daha koyu, daha kızgındır. İttihat Terakki devrinde sürüldük, işten atıldık ama yaşayabildik. Anadolu'da bu kadarcığına bile müsaade edilmez. Muhalif olan derhal sürülür, asılır, kesilir.*[644]

Temmuz 1922 bidayeti. Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Sekreteri, Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Semyon İvanoviç Aralov'a mektub gönderdi: [..] *İstanbul'da, sahil bölgelerindeki büyük kentlerde ve Doğu illerinde İttihatçı Müdafaa-i Hukuk Komiteleri faal durumdayken, köylülerin ezici çoğunluğu yıllarca süren savaşın ekonomide açtığı yaraları sarmanın boşuna çabası içinde kayıtsız kalıyordu. Köylüler ancak savaş bölgelerinden büyük sayıda insanın ülkenin merkez yörelerine göç etmeye başlamasından sonradır ki, düşmanın ilerleyip işletmelerinin tamamen yok edilmesi tehlikesiyle yüz yüze geldi. "Lânet" Yunanlılar üzerinde zafer kazanılırsa köyde kapsamlı reformlar uygulama ve görülmemiş zenginlikler sağlama vaatleriyle örülüp bütün ulusal basında sürekli üzerinde durulan bu tehlike, köylülüğü kayıtsızlıktan çıkararak savaşa yöneltti. Körüklenen ulusal ve dinsel fanatizm ile*

[639] İkdam, 25 Mayıs 1338-1922, Numero 9049, *Anadolu Müdafaasının İlk Günlerine Aid*, s. 1.
[640] Peyâm-ı Sabah, 26 Mayıs 1338-1922, Numero 11680-1250, s. 1.
[641] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 449.
[642] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 450.
[643] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 470.
[644] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 487.

idarenin ve jandarmanın devamlı copu, geri kalan işi bitirdi ve İstanbul'a göç eden orta burjuva aydınların ve askeri bürokrasinin yönetiminde ulusal devrimci tek cepheyi kaynaştırdı. [..][645]

6 Ağustos 1922. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Birinci Kongresi hazırlıkları kapsamında Program Komisyonu tarafından tanzim ve tasdik edilen 6 Ağustos 1922 tarihli Rusça tezkerede şunlar yazıyor:

> 1) Türkiye'de ulusal hareketin doğuşu
> Türkiye'yi emperyalistlerin köleliğine teslim eden Mütareke'den sonra Yunan orduları İzmir'e çıktı; Erzurum bölgesinde Ermeni çeteleri belirdi. İstanbul da Itilaf devletlerinin elindeydi. Bütün bunlara karşı, burjuvazinin ve askerlerin en ilerici ve bilinçli kesimleri kurtuluş hareke- tini örgütlediler. İzmir, Erzurum ve Sivas'ta kongreler toplandı. Ankara'da hükümet merkezi kuruldu. Bir yıl sonra salt milis niteliği taşıyan müfrezelerin yerini nizamî ordu aldı. TBMM hükûmeti bir yandan Sultancıların gericiliğini yenerken, bir yandan da yığınların istemlerini bastırarak, kendi iktidarını pekiştirmek için teröre başvurdu. Ama iç ve dış politikada gerekli çalışmaları yapmadı. [..][646]

6 Eylül 1922. *Yunan askerleri Kirmasti'yi terketti. Belediye Başkanı, Eşkiya Davut'un halka vereceği zararı önlemek için çetecilerden Gürcü Mevlüt'e mektup yazarak kasabayı teslim almasını istedi. Mevlüt yarın Kirmasti'ye girerek hakim olacak*.[647]

2 Ekim 1922. Sabık Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Kâtib-i Umumîsi Baytar Binbaşı Salih (Hacıoğlu), Komintern'e rapor kaleme aldı: [..] *1920 senesi Kânunuevveline kadar Anadolu hükûmeti en ziyade çete kuvvetlerine istinat ediyordu. Bu çeteler efrâdına o kadar yüz verilmişti ki adeta lâyüsel idiler. Halka ve köylüye pek çok zulüm ve hakaret yapıyorlardı. Bu işitilmedik zulüm altında inleyen halk fırkaya karşı pek büyük bir teveccüh gösteriyordu. Denebilir ki yüzde seksen halk fırka taraftarı idi*. [..][648]

30 Ekim 1922. TBMM Riyâsetine takrir veren, Mustafa Kemal'in hempası Diyarbekir mebusu Binbaşı Hacı Şükrü (Aydındağ), meclis kürsüsünden mebuslara beyan etti:

> İslâm mukaddesatına ve İslâmiyete karşı şeytandan daha şeni olarak son asırda mütecaviz bir Loyd Corc türemişti. Meğer şeytandan, Loyd Corc'dan daha şeni alçaklar varmış. Sorar mısınız? İşte bu vesikayı yollıyan ve düşünenler, öyle ise başta Vahdeddin olduğu halde besmele ile bunları bilûmum İslâmların taşlamasını teklif ederim.[649]

13 Kasım 1922. Mustafa Kemal'in elemanı, İttihadçı, TBMM İzmir mebusu Yunus Nadi: *Biz en karanlık ve karışık zamanlarda Türkiya Büyük Millet Meclisinin meşruiyetini anlayamayan adamları tereddüdsüz asdık*.[650]

1923

---

[645] Erden Akbulut & Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, 2007, s. 220.

[646] Erden Akbulut & Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, 2007, s. 258. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[647] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 636.

[648] Erden Akbulut & Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, 2007, s. 126-127.

[649] TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 24, s. 291. "Başkan Vekili Musa Kâzım Efendi bu teklifi oya koydu: *Padişah'ın hakkında muamele-i kanuniye yapmak esasını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın; kabul edilmiştir; Efendim, nasıl yapılacağını ayrıca mevzuu bahsetmek lâzımdır. Esas itibariyle haklarında muamele-i kanuniyenin tatbikini kabul buyurdunuz.* 16 Kasım'da Tevhidi Efkâr 30 Ekim tarihli müzakerenin bir hulâsasını çıkarmıştı ki Sultan'ın bunu okumuş olması muhtemeldir." Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 251.

[650] Yeni Gün, 13 Teşrîn-i sânî 1338-1922, *Fesad Ocağı*, s. 1.

16 Haziran 1923. TBMM Hükümeti Hariciye Vekâleti, bilumum elçiliklerine talimatname gönderdi. Buna göre; *Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlığı ile bilinen firarilere* vize verilmeyecektir.[651] Diğer bir deyişle Kuvâ-yı Milliye, kategorik olarak, tamamen iyi telakki ediliyor. O halde mesela Demirci Mehmed, Çerkes Edhem misilli çetecilerin mıntıkalarında estirmiş oldukları terör, TBMM Hükümeti nazarında hiç sorun değil.

7 Kasım 1923. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Nevile Henderson'dan Hariciye Nâzırı Curzon'a yıllık gizli rapor: 1922 Türkiyesi *çeteler tarafından kuşatılmış ve ülkedeki memnuniyetsizlik fazla, para yok* idi.[652]

Netice

Falih Rıfkı Atay: *Fakat İttihat ve Terakki devrindeki nüfuz kazançlarına hasret çeken veya Kuvay-ı Milliyenin çetecilik günlerinde vurgun ve yağma zevkini tatmış olanlar, Gazi'nin yanında ve Mecliste idi*.[653]

Erik Jan Zürcher, Kuvâ-yı Milliye teşkilâtının kökenlerine ilişkin olarak, 1915 Çanakkale Deniz ve Kara Muharebelerindeki bıçak sırtı ahvalde, İttihad ve Terakki rüesasınca B planı kabilinden tasarlandığını ifade etmektedir:

> 1918 yılında, yaklaşan yenilginin farkında olan İttihat ve Terakki Cemiyeti hem başkentte, hem taşrada ulusal bir direniş hareketini örgütlemeye yönelik ilk adımları attı. Bunu iki düzeyde gerçekleştirdi: Gizli olarak, bir yeraltı ağı oluşturdu ve açık olarak, Türkiye'deki kamuoyunu uyarmaya ve barış konferansında Türk ulusunun haklarının tanınmasına yönelik siyasal örgütler kurdu.
>
> Gizli örgütlenmenin başlıca aracı, bugüne kadar ulusal direniş hareketindeki önemli rolü gözardı edilmiş olan Karakol Cemiyeti idi. 1918 Ekim'inde İttihatçı lider kadronun kurduğu bu örgüt eski İttihatçılar'ı çatısı altında topladı, direniş şebekeleri kurdu ve Anadolu'ya adam ve malzeme kaçırdı. Bu iş için geniş ölçüde Enver'in 1914'te kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa'nın kaynaklarından ve uzmanlığından yararlandı.
>
> İttihatçılar siyasal düzeyde, eski İTC'nin doğrudan devamı olan siyasal partiler (Teceddüt Fırkası, Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası) ve İTC ile güçlü bağları olan kültürel ve sosyal örgütler aracılığıyla kamuoyunu harekete geçirmeye çalıştılar. İttihatçılar'ın ve başkalarının ulusal bir siyasal cephe oluşturma girişimleri, İttihatçı karşıtı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın eski İTC üyeleriyle işbirliği yapmayı reddetmesi yüzünden sonuçsuz kaldı.
>
> Anadolu ve Trakya vilayet merkezlerindeki İTC yerel şubeleri, çoğu zaman başkentteki bölgelerinin mebuslarıyla yakın işbirliği içinde, ulusal ajitasyonu başlattılar. Bu, ilk direniş merkezleri olan Kars, Trabzon, Erzurum, İzmir ve Edirne'de böyle olmuştur. Ulusal eylemciler Birinci Dünya Savaşı'nın son evresinde Teşkilat-ı Mahsusa'nın yaptığı gizli silah ve malzeme depolarından yararlanabilirlerdi, gerçekten yararlanmışlardır.
>
> Ulusal hareket, Osmanlı ordusunun hem Harbiye Nezareti'ndeki hem de çeşitli yerlerdeki önde gelen birçok subayı tarafından desteklendi. Bunlar direnişe yardımcı oldular ve ordunun terhisini baltaladılar. Bunda, 1908'den önce İTC'nin kurulmasında aktif olan, yakın işbirliği içindeki, miralay ya da mirliva rütbeli subaylar grubu en aktif rolü oynadı.
>
> Bugüne kadar İttihatçılar'a ait hiçbir ulusal direniş planı ortaya çıkarılmamıştır, ama 1918 yılında hem Enver, hem de Talât direnişi hazırlamak için çalışmalar yapmışlardı. Enver 1918'de Kafkaslar'dan mücadeleyi sürdürmeyi planlamış, ama ani ve ciddi bir rahatsızlıktan ötürü bu planını gerçekleştirememişti. Ne var ki, bu

[651] BOA, HR.İM, 49/36, lef 9; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 587.
[652] Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922*, 2011, s. 28.
[653] F. Cengiz Erdinç, *Overdose Türkiye*, 2004, s. 67.

amaçla kuvvetlerini doğuda toplamış bulunuyordu. Anadolu'da ulusal çetelerle mücadeleyi sürdürme planı 1918'de yeni değildi, 1915'e uzanıyordu. Bu tarihte İTC, İtilaf kuvvetlerinin Çanakkale Boğazı'nı yarmasından endişe etmiş ve başkenti terkedip Eskişehir veya Konya'da bir üs kurma yolunda çalışmalar yapmıştı. Bu planlar 1918 -1919'daki direnişin temelini oluşturmuş olabilir.

Mustafa Kemal Anadolu'ya geçme kararını, başkentte etkili bir siyasal mevki elde etmek için altı ay uğraştıktan sonra, görece geç bir tarihte, 1919 Nisan'ının ortasında vermiştir. Bu kararı verirken, Anadolu'da bulunan subay arkadaşlarının baskısından veya Ferit Paşa hükümeti tarafından eski İttihatçı subayların tutuklanmalarının devam etmesinden ve bazı İtilafçı gazetelerin kendisinin de tutuklanmasını istemelerinden etkilenmiş olması oldukça güçlü bir ihtimaldir. Öte yandan, Karakol Cemiyeti'nin önerisiyle direniş hareketinin başına geçmek üzere Anadolu'ya gitmiş olduğu iddiası da doğru olabilir. 1919 başlarında hem Mustafa Kemal'in hem de İsmet'in Karakol Cemiyeti liderleriyle bağlantı halinde oldukları ve bu bağlantıların ulusal direniş konusunda olduğu kesindir.

Mustafa Kemal'in Dokuzuncu Ordu müfettişliğine atanmasındaki amaç, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde huzuru sağlamasıydı. Bu atama, onu başkentten uzaklaştırmak için yapılmadığı gibi, hükümetin ulusal direniş hareketini başlatmak amacıyla yaptığı bilinçli bir girişim de değildir. Harbiye Nezareti'ndeki subaylar, Mustafa Kemal'in planlarını biliyorlardı ve bu planların uygulanmasında ona destek oldular.

Bağımsızlık mücadelesi yıllarında Mustafa Kemal, tecridi olarak, hareket içindeki bazı grupların kendilerine bağlılık göstermesini isteyebilecek -ve gerçketen istemiş olan- bütün rakipleri karşısında üstünlük sağladı. Hareket, İttihatçı örgütler etrafında kurulduğu için, hareketin liderliği için en tehlikeli rakipler eski İttihatçılar'dı. 1920'de İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgali, Ankara'ca, bağımsız bir çizgi izleyen ve Sovyet hükümetiyle görüşmeler yapan Karakol Cemiyeti'ni tasfiye etmek için kullanıldı. Karakol'un yerine Ankara'nın sıkıca kontrol ettiği Milli Müdafaa Grubu yerleştirildi.

1921'de ulusal hareketin radikal kanadı Mustafa Kemal'in İtilaf devletleriyle anlaşmak istediğinden şüphelendi ve onun yerine Enver'i getirmeye çalıştı. Enver Türk sınırlarına geldi ve onun tarafına geçen Trabzon'daki Milliyetçi örgütün yardımıyla ülkeye girmeye çalıştı. Ama yurt içindeki İttihatçılarda yurt dışındakilerin çalışmalarının kötü koordinasyonu Kemalistler'e etkili karşı-önjemler alma imkanını verdi ve Sakarya zaferi liderliği kaybetme tehlikesini ortadan kaldırdı.[654]

[654] Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 293-296.